

გარემოსმეორე

1610

2013

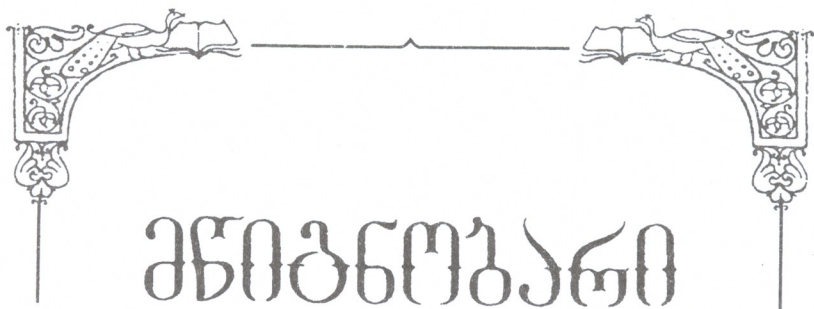
1313

'13

ქვეთ. თაყაიშვილი

150

მნიშვნელობა '13

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნიშვნეობათა
ასოციაციის
მოქმედებით
ორგანო

გამოდის
1980 წლიდან

თბილისი
2013

ალმანახი „მწიგნობარი“ მოგვითხრობს
წიგნებსა და წიგნის უმეცმნელებზე,
ბიბლიოთეკებსა და ბიბლიოფილებზე,
ძიებებზე წიგნის სამყაროში, სკვადსკვა
ქვეყნისა და მხარის მწიგნობრებზე.

მთავარი რედაქტორი
ნოდარ ტაბიძე

სარედაქციო საბჭო:

ლელი ავალიანი

რევაზ ბალანჩივაძე

შოთა კოხიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)

ალექსანდრა ლორია

ლადო მინაშვილი

ლია ნადარეიშვილი

მიხეილ ქავთარია

კელო ღელაშვილი

როსტომ ჩხეიძე

ზურაბ ჭუმბურიძე

იოსებ ჭუმბურიძე (მთ. რედაქტორის მოადგილე)

მხატვარი

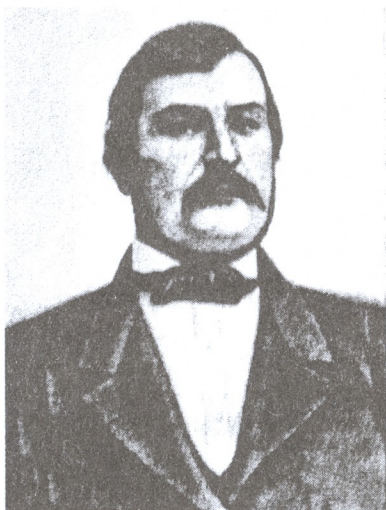
ანზორ თოდრია

გარეკანზე: ექვთიმე თაყაიშვილის ფოტო.

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაცია. თბილისი, 2013.

ლადო მინაშვილი

„ქართული სათეატრო მწერლობის მამამთავარი“

დიდია გიორგი ერისთავის ღვაწლი ქართული კულტურისა და ლიტერატურის ისტორიაში. მისი ადგილი, მისი დამსახურება სრულიად განსაკუთრებულია. გიორგი ერისთავს გვერდს ვერ აუვლის ვერა ისტორია ქართული მწერლობისა. მის სახელთან არის დაკავშირებული მთელი ეპოქა XIX საუკუნისა – 50-იანი წლები. ილია ჭავჭავაძის დახასიათებით, „გ. ერისთავს ორი დიდი სამსახური მიუძღვის ჩვენს წინაშე. ერთი ისაა, რომ ჟურნალი შეჰქმნა და ამით ღონისძიება მიეცა ჩვენთა აზრთა დენას, შინიდან გარეთ გამოსულიყო საქვეყნოდ და მწყურ-

ვალისთვის აზრთა წყარო ესმია... მეორე ღვაწლი გ. ერისთავისა ის იყო, რომ შეჰქმნა ქართული თეატრი და სათეატრო მწერლობის მამამთავრად მოგვევლინა, ამით მარტო სიყვარულის და ტრფიალების მორევში მოარული გული ჩვენი და მარტო განღმრთებულ ფიქრებში წასული ჩვენი გონება ჩვენს შინა-ცხოვრებას დააკვირვა, მიახედა...“ საუკუნეზე მეტი ხნის წინ მოწოდებულ ამ შეფასებას დღესაც სახელმძღვანელო მნიშვნელობა ენიჭება გიორგი ერისთავის ღვაწლის შეფასებისას.

გიორგი ერისთავი ქსნის ერისთავთა უშუალო შთამომავალია. დაიბადა იგი 1813 წელს სოფელ ოძისში.

გიორგის მამა, დავით როსტომის ძე ერისთავი, ქსნის ერისთავთა უფროსი მემკვიდრე იყო, „რომელსაც ძველი წესის მიხედვით, საერისთავოს გამგეობა ხვდებოდა“ (დავით გამეზარდაშვილი)...

გიორგიმ თავდაპირველი აღზრდა-განათლება შინ მიიღო დედის, მარიამის, უშუალო მეთვალყურეობით; მარიამი ერეკლე მეფის მდივნის, ივანე ქობულაშვილის ასული იყო.

1821 წელს იგი მიაბარეს თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში, სადაც ოთხი წელი დაჰყო. მამის ბიძის მიტროპოლიტ ვარლამის მიწვევით 1825 წელს გიორგი, ბიძაშვილთან, ესტატესთან, ერთად, მოსკოვში გადავიდა, ჯერ კერძო პანსიონში. მოსკოვის სუსხიან ჰავას ბავშვები მაინცადამაინც ვერ შეეგუენ. ესტატი ავად გახდა. შეშინებულმა ვარლამმა დაახლოებით ნახევარი წლის შემდეგ ორივენი უკან დააბრუნა.

1827 წელს გ. ერისთავი სამსახურს იწყებს სამხედრო გუბერნატორთან. მოგვიანებით კავკასიის მთავარმართებლის ბარონ როზენის ამაღლაშია. გ. ერისთავი ამ დროისათვის ეწაფება თვითგანვითარებას, ეწევა პოეტურ შემოქმედებას. იწყებს ფრანგული ენის შესწავლას.

იგი უახლოვდება ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლებს სოლომონ დოდაშვილს, გრიგოლ ორბელიანს, ვახტანგ ორბელიანს, ფილადელფოს კიკნაძეს და სხვ.

გ. ერისთავის ბიოგრაფები ამ დროიდან ერთ ფაქტზე ამახვილებენ ყურადღებას, რაც ამშვენებს ჭაბუკი გ. ერისთავის ცხოვრებას, წარმოაჩენს მის პატრიოტულ მომართულობას. 1828 წელს მთავარმართებლის სასახლეში გაიმართა ნინო ჭავჭავაძისა და ალექსანდრე გრიბოედოვის ქორწილი. მიწვეულთა შორის იყო ჭაბუკი გიორგი ერისთავიც. იგი ქორწილში მივიდა ქართულ ეროვნულ ტანსაცმელში გამოწყობილი. ეს ტანსაცმელი რუსი მოხელეებისა და გადაგვარებულ ქართველ არისტოკრატთა თვალში აზიური უკულტურობის გამოხატველად მიიჩნეოდა. პოლიციელმა გიორგი ერისთავი ქართული ტანსაცმლით დარბაზში არ შეუშვა. ქსნის ერისთავთა შთამომავალი, შეურაცხყოფილი და აღშფოთებული, უკან გაბრუნდა და პროტესტის ნიშნად არც ტანსაცმელი გამოიცვალა და აღარც ნადიმზე დაბრუნდა.

ეს და ამგვარი შემთხვევებიც კვებადნენ გ. ერისთავის პატრიოტულ სულისკვეთებას და პროტესტის გრძნობას აღვივებდნენ რუსეთის თვითმპყრობელური პოლიტიკის წინააღმდეგ. ბუნებ-

რევია, რომ ყველაფერმა ამან ჭაბუკი პოეტი მიიყვანა შეთქმულებასთან. 1830 წელს სრულიად ახალგაზრდა, 16 წლისა, იგი შეთქმულებაში ჩააბეს. როცა წარმოვიდგენთ, თუ რა სიფრთხილით ეკიდებოდნენ შეთქმულნი ყოველი ახალი წევრის შემომატებას, თუ როგორ გასაიდუმლოებული იყო ყველაფერი, ნათელი გახდება, რომ გიორგი ერისთავი თავის თანატოლებში გამოირჩეოდა საქმის ერთგულებით, სანდოობით, პირიანობით, ქვეყნის დიდი სიყვარულით; სხვაგვარი როგორ შეიძლებოდა ყოფილიყო გმირ წინაპართა, სამშობლოსთვის მსხვერპლად შეწირულთა მემკვიდრე, დიდ საოჯახო ტრადიციებზე აღზრდილი ჭაბუკი.

გიორგი ერისთავი გახდა ერთი აქტიური წევრი შეთქმულებისა. შეთქმულების გაცემასთან ერთად გ. ერისთავიც შეიპყრეს. ისიც გაასამართლეს და დამნაშავეთა მძიმე, მეოთხე კატეგორიას მიაკუთვნეს, მაგრამ ყმანვილკაცობის გამო მაინც რამდენადმე დაინდეს: გაგზავნეს პოლონეთში მყოფ ფეხოსანთა კორპუსის ერთ-ერთ პოლკში. მას უხდებოდა ყოფნა სხვადასხვა ქალაქში – ვილნიუსში, ბელოსტოკში, კოვნოში, რიგაში, ვარშავაში... იმის მიხედვით, თუ სად იმყოფებოდა სამხედრო ნაწილი, რომელშიც იგი მსახურობდა.

თავდაპირველად გიორგი ერისთავს ძალიან გაუჭირდა ცივ ჩრდილოეთში. მუდამ იმაზე ფიქრობდა, „დახშული კარი მამულისა როს განმელებაო“, მაგრამ ნელ-ნელა შეეგუა თავის ბედს.

გიორგი ერისთავმა, შეიძლება ითქვას, ძალიან ნაყოფიერად გამოიყენა გადასახლების წლები. ამ მხრივაც გამოირჩა იგი. ფაქტობრივად გიორგი ერისთავი იყო პირველი ქართველი ინტელიგენტი, პირველი მწერალი, რომელმაც ხანგრძლივად იცხოვრა პოლონეთში – შვიდ წელზე მეტი, შეისწავლა პოლონური ენა, გაიცნო პოლონური მწერლობის საუკეთესო წარმომადგენელთა თხზულებები, მოიხიბლა ადამ მიცკევიჩით, ბევრი მისი ლექსი ქართულად თარგმნა.

როგორც ცნობილია, შეთქმულების გამჟღავნებამდე ერთი წლით ადრე პოლონელთა აჯანყება რუს დამპყრობელთა წინააღმდეგ დამარცხდა. ამან ერთგვარად ქართველებსაც გაუტეხა გული, მათი მარცხი გარკვეულად ამანაც განაპირობა. მაგრამ დამარცხებულ და იმედგაცრუებულ პოლონელ და ქართველ პატრიოტებს შორის „წარმოიშვა ურთიერთისადმი სიმპათია, რომელიც შემდეგ აღარ განელებულა“ (გერონტი ქიქოძე).

როგორც ჩანს, პოლონეთის მოწინავე, განათლებულმა საზოგადოებამაც გულთბილად მიიღო მათსავით „ბედითა მწარით“ ჩაგრული პოეტი.

გადასახლებაში, ვილნიუსის მახლობლად მყოფ სამხედრო ბანაკში, მას შეხვდა მისი ბედის თანაზიარი გრიგოლ ორბელიანი. ეს იყო მოულოდნელი და ძალზე სასიხარულო შეხვედრა. ამის შემდეგ მათ ერთმანეთი აღარ დაუკარგავთ. უგზავნიდნენ ერთმანეთს წერილებს და დროდადრო ხვდებოდნენ კიდევ ერთმანეთს... გვიან გ. ერისთავის დასაფლავებას გორში გრიგოლ ორბელიანიც დაესწრო, რაც ერთგვარ მოვლენად იქცა. „ორბელიანიც მოვიდა, ორბელიანიცო, ყვიროდა და ხმაურობდა ხალხი“ (სოფრომ მგალობლიშვილი). დიდმა პოეტმა მხურვალედ დაიტირა უდროოდ გარდაცვლილი სიჭაბუკის მეგობარი..

საბოლოოდ, გიორგი ერისთავი პოლონეთიდან 1842 წელს დაბრუნდა. ამ წელს განეღო საბოლოოდ „დახშული კარი მამულისა“. გიორგი ერისთავიც ქართველი ინტელიგენციის იმ ნაწილში აღმოჩნდა, ვინც იძულებული გახდა დამორჩილებოდა ბედს, უარი ეთქვა განუხორციელებელ რომანტიკულ პოლიტიკურ იდეალებზე და რუსეთის მმართველობასთან იძულებითი თანამშრომლობის გონივრულ გზას დასდგომოდა.

ერთხანს გიორგი ერისთავი გორში მსახურობდა. მალე სამსახურს თავი დაანება და სოფელში წავიდა. 1844 წელს გ. ერისთავი დაქორწინდა გორელი ვაჭრის იაგორ ალიხანოვის ქალიშვილზე – ელისაბედზე და დასახლდა სოფელ ხიდისთავში. იგი აქ აქტიურ სამწერლო საქმიანობასაც ეწეოდა და დროდადრო თბილისში ჩამოდიოდა.

გიორგი ერისთავი სილამაზითა და გემოვნებით განთქმული მანანა ორბელიანის ხშირი სტუმარი იყო. მანანა ორბელიანს ახლოს იცნობდა, მასთან მეგობრობდა და მისი ხშირი სტუმარი იყო პირველი მეფისნაცვალი საქართველოში მიხეილ ვორონცოვი. სწორედ აქ, მანანა ორბელიანის ოჯახში, მომწიფდა აზრი ქართული თეატრის დაარსებისა და ქართული ჟურნალის გამოცემის თაობაზე. ვორონცოვი საერთოდ ცდილობდა ქართველი ინტელიგენციის გულის მოგებას, მისთვის სულიერი საზრდოს გაჩენას, რომ მასში მადლიერების გრძნობა გამოენვია, გაელვივებინა ქართული საზოგადოებრივი აზრი, რომ იგი საბოლოოდ რუსულ ყაიდაზე გადაეწყო. ერთი სიტყვით, მიხეილ ვორონცოვი თავისი ცბიერი პოლიტიკით ცდილობდა საზოგადოების ბოხოქარი ნაწილი – ინტელიგენცია დაემშვიდებინა და თავისი სამომავლო გეგმების თანამონაწილედაც კი გაეხადა. ასე რომ, ქართული თეატრისა და ჟურნალის საქმე ვორონ-

ცოვის ინტერესებშიც შედიოდა და მან აქტიურად დაუჭირა მხარი ამ წამოწყებებს. როგორც ჩანს, მიხეილ ვორონცოვი გ. ერისთავის პიროვნებასაც კარგად სწავლობდა. ჩანს, იგი ფიქრობდა, რომ გ. ერისთავი, რომელიც საყოველთაო სიყვარულით სარგებლობდა ქართველებში, მეფისნაცვლის შორსმიმავალ პოლიტიკას ვერ ჩასწვდებოდა და ამდენად მისი თავკაცობა ქართული წამოწყებებისათვის სასურველი იყო. მიხეილ ვორონცოვმა დაიბარა გიორგი ერისთავი და დაავალა მას ქართული წარმოდგენის მომზადება და საზოგადოდ ქართული თეატრის დაარსება. დახმარებაც აღუთქვა. ქართული თეატრის დაარსება იმ დროისათვის ერთობ რომანტიკულად ჟღერდა და მართლაც თავგანწირვა უნდოდა ასეთი საქმის სათავეში ჩადგომას... თეატრმა რომ იარსებოს, ამისათვის საჭიროა, იყოს თეატრის შენობა, საჭიროა რეჟისორი, მწერალი-დრამატურგები, დეკორაციები და, რაც მთავარია, მსახიობები. ყოველივე ეს არ ჩანდა იმ დროისათვის საქართველოში. შესაძლოა ენთუზიასტი ვაჟები კიდევ გამოჩენილიყვნენ, მსახიობობას რომ მოინდომებდნენ, მაგრამ აბა რომელი ჭკუათამყოფელი მშობელი განირავდა ქალს მსახიობობისათვის. სწორედ ასეთ დროს ითავა გ. ერისთავმა ამ საქმის ხელმძღვანელობა. გასაგებია ამიტომაც, რომ გიორგი ერისთავია თეატრის დირექტორიც, რეჟისორიც, დრამატურგიც, მსახიობიც... გ. ერისთავმა, საქართველოში დაბრუნებულმა, ლექსებთან ერთად უკვე დაიწყო პიესების წერაც, მომეტებულად კომედიების.

მომზადდა გ. ერისთავის კომედია „გაყრა“. წარმოდგენა გაიმართა 1850 წლის 2 (ახ. სტილით 14) იანვარს გიმნაზიის შენობაში. 14 იანვარი ამ დროიდან აღინიშნება ქართული პროფესიული თეატრის დაარსების დღედ, იმ თეატრის, რომელიც დღესაც აგრძელებს დიდი წარმატებით სიცოცხლეს, 1850 წლის გაზაფხულზე მომზადდა და სადგმელად მისი მეორე კომედია „დავა“, ანუ „ტოჩკა, ზაპეტაია“.

გ. ერისთავის თეატრმა ოთხი წელიწადი გაძლო, მანამ, სანამ ვორონცოვი კავკასიის მეფისნაცვლად იმყოფებოდა. გ. ერისთავის თეატრის არსებობას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული კულტურის ისტორიაში. ამ თეატრმა ბოლოს და ბოლოს გარკვეული ტრადიცია შექმნა. ილიას თქმით, გიორგი ერისთავი „სათეატრო მწერლობის მამათავრად მოგვევლინა... მისგანვე ფრთა-ასხმულმა ანტონოვმა, რაკი იგრძნო, რომ ჩემი საკუთარი ფრთები მასხიაო, თავის ოსტატს გაასწრო, მის ვიწრო მოედანს ღობეები შორს გაუდგა, სარბიელი გაუდიდა...“

1851 წლისათვის გადაწყდა ჟურნალის დაარსება. ამ საქმესაც გიორგი ერისთავი ჩაუყენეს სათავეში. იმ დროისათვის პირველი ქართული ჟურნალის რედაქტორობაც ასევე თავგანწირვას ნიშნავდა. საქმე ისაა, რომ ასეთი გამოცემის არსებობისთვის აუცილებელია იყვნენ ხელმომწერები. 1851 წლისათვის რედაქტორმა ვერ შეაგროვა ისინი. მიხეილ ვორონცოვმა გამოიწერა 100 ეგზემპლარი. ერთი სიტყვით, ფინანსურად დაეხმარა გ. ერისთავს ამ საქმეში. ჟურნალის არსებობისთვის სასიცოცხლოდ აუცილებელია იყვნენ მწერლები, მთარგმნელები, რათა ყოველთვიურად არსებობდეს მასალა მის შესავსებად. არც მწერლებით ვიყავით ამ დროს განებივრებული; ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე კარგა ხნის გარდაცვლილნი იყვნენ, გრიგოლ ორბელიანს სად ეცალა მისთვის. იგი კავკასიის მთიანეთში, „მუხლებამდე ტალახში“, შამილის წინააღმდეგ იბრძოდა... და მაინც ამ პირობებში 1852 წელს მოხერხდა ჟურნალ „ცისკრის“ დაარსება. ჟურნალმა ორი წელი იარსება და გამოვიდა მისი 24 ნომერი, ხოლო ვორონცოვის კავკასიიდან წასვლასთან ერთად არსებობა შეწყვიტა.

მოგვიანებით, 90-იან წლებში, ილია ჭავჭავაძე ასე აფასებდა გ. ერისთავის ჟურნალს, მართალია, „ცისკარი“ „მეტად ფეხმოკლე და ხელმოკლე იყო, მაგრამ ეს ეპატიება, როგორც ახალს საქმეს, ჯერ უჩვეულოს და უსააკოს. ისიც მართალია, რომ არც მის შემდეგ „ცისკარს“ გამოუჩენია რაიმე თავი ისე შესანიშნავად, რომ ჩვენთა აზრთა ზრდაში ადგილი რამ დაეჭიროს. ხოლო იმისი კარგი ის იყო, რომ არსებობდა. ზოგჯერ მართო არსებობაც ღვანღია, ნამეტნავად იმ გაჭირებაში, როგორშიაც იყო „ცისკარი“. ბევრი ავი დღე გამოუვლია, — ზოგი იმისაგან, რომ მეშველი მწერალი არა ჰყოლია და მართოსათვის ჟურნალის ტვირთი მართლა რომ ღვანღია, და ზოგიც იმისაგან, რომ სახსარიც კი არსებობისა არა ჰქონია. მაინც კარგა ხანს თავი დაიჭირა და თითქმის აკვნობა გაუწია იმ ყმანვილ მწერლებს, რომელთაც მერე, სამოციან წლებში, წინანდელ მწერლებთან ერთად, ისეთი ძლიერი ტალღა ჰკრეს ჩვენს აზრთა დენასა“.

1854 წელს გიორგი ერისთავს ცოლი გარდაეცვალა. იგი იძულებული გახდა სოფელში დაბრუნებულიყო, ოჯახისთვის მიეხედნა და ვაჟიშვილის, დავითის, შემდეგში ცნობილი მოღვაწის, ილია ჭავჭავაძის მეგობრის, დრამა „სამშობლოს“ ავტორის, აღზრდაზე ეზრუნა.

1862 წელს ეკონომიკურად მოღონიერებულმა გიორგი ერისთავმა ევროპაში იმოგზაურა. ეს მოგზაურობა მან აღწერა დღიურების სახით – „ჩემი მოგზაურობა ევროპაში 1862 წელსა, 13 ივნისიდან“.

გიორგი ერისთავი გარდაიცვალა 1864 წელს. დასაფლავებულია საგვარეულო სასაფლაოზე სოფ. იკორთაში.

მრავალმხრივი იყო გ. ერისთავის სამწერლო მოღვაწეობა. იგი ეწეოდა მთარგმნელობით საქმიანობასაც. მან გადმოთარგმნა მიცკევიჩის, შილერის, პეტრარკას, ჰიუგოს, ბერანტეს, პუშკინის, ლერმონტოვის ლექსები. ჩამოთვლილი ავტორები ცხადად მოწმობს გ. ერისთავის მაღალ პოეტურ ინტერესებს, გაფაქიზებულ გემოვნებას. შეიძლება მისი თარგმანები უკვე განვლილ ეტაპად მივიჩნიოთ, მაგრამ თავისი დროისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, თუ რა სახელებს აცნობდა იგი ქართველ მკითხველს.

საგანგებოდ არის აღსანიშნავი ის ფაქტი, რომ გიორგი ერისთავმა პოლონელებთან ურთიერთობა გააგრძელა უკვე საქართველოში დაბრუნებულმა. მას გარკვეული წვლილი მიუძღვის უცხოელთათვის „ვეფხისტყაოსნის“ გაცნობის საქმეში. „ვეფხისტყაოსნით“ მან დააინტერესა საქართველოში მყოფი ერთი პოლონელი ინჟინერი კაზიმირ ლაფჩინსკი, რომელსაც დაეხმარა, რომ პოლონურად პროზად ეთარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“. ეს იყო პირველი სრული პროზაული თარგმანი „ვეფხისტყაოსნისა“. მანამდე არსებობდა მხოლოდ პოემის ნაწყვეტები, თარგმნილი რუსულ და ფრანგულ ენებზე.

თავდაპირველად გიორგი ერისთავი წერდა ლექსებს, რაც მას სიცოცხლის ბოლომდე არ შეუწყვეტია. ამ ლექსებში ძირითადად ვლინდება რომანტიკული ტენდენციები. სამწუხაროდ, გ. ერისთავის ადრეული, გადასახლებამდელი ლექსები არ შემონახულა.

ჭაბუკმა გ. ერისთავმა დაწერა პოემა „ოსური მოთხრობა“. პოემის ერთი ნაწილი დაიბეჭდა გაზეთ „ტფილისის უწყებანის“ დამატებაში – „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“. სრულიად აშკარაა, რომ პოემაში შეთქმულთა სულისკვეთება გამოვლინდა. პირველი ნაწილი ეხება კახეთის ისტორიულ აჯანყებას. პოემაში გაცოცხლებული არიან გიორგი ერისთავის სახელოვანი წინაპრები – შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავები, აჯანყების ერთ-ერთი მოთავე ბიძინა ჩოლოყაშვილი. მოკლედ არის გადმოცემული აჯანყებისა და კახეთის განთავისუფლების ამბები და კახეთის გმირების წამება სპარსელთა მიერ. სრულად პოემა „ოსური მოთხრობა“, ანუ „ზარე და ყანიმათ“ გამოქვეყნდა გ. ერისთავის ჟურნალ „ცისკარში“.

გიორგი ერისთავის ადრეული დრამა „შეშლილი“ (1839წ.), აგრეთვე, რომანტიკული გზნებითაა აღბეჭდილი. იგი, როგორც ჩანს, უხვად შეიცავს ავტობიოგრაფიულ მომენტებსაც.

გიორგი ერისთავს ჭეშმარიტი აღიარება მოუტანა კომედიებმა. თუ ადრე გიორგი ერისთავი რომანტიკული განწყობილებების ლექსებს ქმნიდა და იმ პრობლემატიკიდან არ გადიოდა, რასაც ჩვენი გამოჩენილი რომანტიკოსები ამუშავებდნენ, პოლონეთიდან ჩამოსულმა იწყო კომედიების წერა, რითაც იგი ქართულ სინამდვილეში მოგვევლინა რეალიზმის დამწყებად, პირველ ქართველ კომედიოგრაფად. ერთმანეთს მოჰყვა კომედიები „დავა“, ანუ „ტორკა, ზაპეტაია“ (1840), „გაყრა“ (1849), „ძუნწი“ (1850).

ერთი სიტყვით, გიორგი ერისთავს დიდი მისია დაეკისრა ქართულ ლიტერატურაში. პრაქტიკულად, მან თავისი კომედიებით ერთგვარი ლიტერატურული „გადატრიალება“ მოახდინა.

თუ ქართველი რომანტიკოსები თავიანთ პიროვნულ განცდებს გადმოშლიდნენ, თუ ისინი საკუთარი სულის ხვეულებში იძირებოდნენ და მათ პოეზიაშიც ღრმად ინტიმური გრძნობები წარმოჩენდნენ, გ. ერისთავმა ერთბაშად შემოატრიალა ეს ინტერესები. როგორც ილია ჭავჭავაძე ამბობს, გიორგი ერისთავმა „ჩვენი გონება ჩვენს შინა-ცხოვრებას დააკვირვა, მიახედა“, ჩვენი ყოფა გვიჩვენა, თვალი გაადევნა ქართულ ცხოვრებაში მიმდინარე პროცესებს, გვიჩვენა ის ძირითადი ტენდენციები, რაც იმ დროის საქართველოს ცხოვრებისათვის იყო დამახასიათებელი. ასე მკვიდრდება ქართულ ლიტერატურაში სინამდვილისადმი რეალისტური მიდგომა. ამ დროიდან ჩვენს მწერლობაში გზა იხსნება და მრავალფეროვანი მასალა ჩნდება ცხოვრების სინამდვილის საჩვენებლად.

ილია ჭავჭავაძემ თავის თეზისური ხასიათის ძალზე მნიშვნელოვან დახასიათებაში ისიც მიუთითა, რომ გიორგი ერისთავმა „ჩვენს პოეზიას ჩაუმატა ის პირვნეტიანი ეკალი, რომელსაც „სატირას“ ეძახიან, და რომელიც ზოგჯერ გამოსაკეთებლად აწყლულებს ხოლმე იმას, ვისაც კი დაეძგერება და სხვას კი ყოველთვის აფრთხილებს“. ერთი სიტყვით, ილიას აღიარებით, გ. ერისთავი პირველი რეალისტ-სატირიკოსია XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში. მაშასადამე, მწერალმა დაცინვის ობიექტად აქცია ჩვენი ყოფის ნაკლოვანი მხარეები და მათი გასწორება დიდი ეროვნული მნიშვნელობის საქმედ დასახა.

გ. ერისთავის კომედიები საგანგებო ყურადღებას იქცევენ, პირველ ყოვლისა, თემატიკური თვალსაზრისით.

მწერალმა უშუალოდ თავისი ყურადღება მიმართა ქართული არისტოკრატიის ცხოვრებისაკენ. მეტად მნიშვნელოვანია, რომ გ. ერისთავმა შეამჩნია მაღალ წოდებაში დიფერენცირება – უკვე გამოკვეთილია და სახეზეა ძველი და ახალი თაობები. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა კომედია „გაყრა“. ამ კომედიაში თვალსაჩინოდ აისახა დაცემის გზაზე შემდგარი მაღალი წოდების ეკონომიკური და სულიერი გადატაცება, ვაჭართა ფენის სულ უფრო მზარდი გავლენა ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაზე.

ძველი თაობის თავადაზნაურთა წარმომადგენლებისათვის ნიშანდობლივია, ერთი მხრივ, კონსერვატულობა. სწორედ ამ ნაკლს უმიზნებს და დასცინის მწერალი დიდებულიძეთა უფროსი ძმის, ანდუყაფარის სახეში. ანდუყაფარი ბრმად მისდევს ძველ ადათ-ნესებს, მოკლებულია ყოველგვარი სიახლის გრძნობას. იგი წინააღმდეგობას უწევს მისთვის უჩვეულო შეხედულებების ყოველგვარ გამოვლენას, თავისი კეთილდღეობის უეჭველ საფუძვლად თვლის დიდ პატრიარქალურ ოჯახს, გაუყოფელ მამულს. ანდუყაფარს დიდ უბედურებად მიაჩნია ის, რომ „თერგდალეული“ მისი ძმა, ივანე გაყრას უპირებს, რაც, მისი აზრით, ძველი მამაპაპური ოჯახის დანგრევის უეჭველი პირობა იქნება.

ძალზედ კოლორიტულია ძველი თაობის მეორე წარმომადგენელი პავლე დიდებულიძე. პავლე თავისი ცხოვრების მიზანს მწევარ-მეძებრებისა და ქორ-მიმინოს მოვლა-პატრონობაში ხედავს. ეს არის კაცი, რომელიც ნადირობას გადაჰყვამს. პავლეს სახეში ჩვენი დრამატურგი დასცინის მაღალი წოდების მეორე დიდ ნაკლს – უსაქმურობას, ფუქსავატობას.

დიდებულიძეთა მესამე ძმა, უმცროსი ივანე, ახალი თაობის, ანუ „თერგდალეულების“ პირველი წარმომადგენელია ლიტერატურაში „დავის“ გმირებთან, მიხეილთან და ბეგლართან, ერთად.

ივანეს გადაულახავს საქართველოს საზღვარი, ანუ თერგის წყალი დაუღვია, იგი პოლონეთსა და რუსეთშია ნამყოფი. ზერელედ შეუთვისებია ევროპული ცხოვრება და ეჭვით უცქერის ქართულ ყოფას. ოცნებობს მეურნეობის ევროპულად მოწყობას, არ მოსწონს ქართული ღვინო, ვაზის აჩეხვა გადაუწყვეტია და მის მაგივრად თუთის ხის გაშენება, რამდენადაც თუთა აბრეშუმის ჭიასთან და, საზოგადოდ, აბრეშუმის წარმოებასთანაა დაკავშირებული.

ვერობუღად ბადის გაშენებას ფიქრობს. ცოლ-ქმრობის იდეალად ჭეშმარიტ სიყვარულს სახავს. ძმებს ზემოდან უცქერის, თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ ან გონებრივად, ან კულტურულ-ზნეობრივად მაინცდამაინც მათზე მაღლა იდგეს. ივანეს ცოდნა ზედაპირულია, იგი უნებისყოფოა, უპრინციპო.

ივანე ვერ შერიგებია იმას, რომ მაღალი ნოდება ვიღაცა ვიგინდარა მიკურტუმებს და კარაპეტებს ემონება, მათ შელიცლიცებს თვალეში ფულის გულისათვის, მაგრამ ძალიან მალე თვითონაც სომეხ ვაჭრებზე დამოკიდებული აღმოჩნდება: ოჯახის ვალი ივანეს არგუნეს ნილში – უცხოეთში შენი სწავლა-განათლებლისთვის ვსესხულობდითო. ივანეს არა მარტო ვალი დააკავშირებს ვაჭარ მიკურტუმ გასპარიჩთან, არამედ მისი სიძეც კი გახდება. პატივმოყვარე ივანე მიკურტუმის შეუხედავ ქალს, შუშანას, ირთავს ცოლად სწორედ ფულის გულისათვის.

გიორგი ერისთავმა თავის პიესა „გაყრაში“, ისევე როგორც სხვა კომედიებში, ძალიან სერიოზული სათქმელი გვითხრა: მისი აზრით, ქართველი მაღალი ნოდების წარმომადგენელთათვის არაპრაქტიკულობაა დამახასიათებელი. თუ იმასაც მივიღებთ მხედველობაში, რომ გიორგი ერისთავი მაინცდამაინც ნოდებრივი თვალსაზრისით არ ახდენს დიფერენცირებას ადამიანებისას და მისთვის მაღალი ნოდების დახასიათება სინამდვილეში ქართველის დახასიათებას ნიშნავს, არაპრაქტიკულობას იგი საერთოდ მიიჩნევს ქართველის დამახასიათებელ თვისებად. ქართველ კაცს, როგორც იტყვიან, კუდი ყავარზე აქვს გადებული. მაგრამ ამის დადასტურება, რომ გიორგი ერისთავი დაახლოებით ასე ფიქრობს, საკმარისი არაა. დიდი მნიშვნელობა აქვს იმის აღნიშვნასაც, რომ გიორგი ერისთავს ეს არაპრაქტიკულობა არ მიაჩნია მომაკვდინებელ ნაკლად, გარკვეული აზრით, ეს მოსაწონი თვისებაც შეიძლება იყოს, მაღალი ინტერესები უფრო აქვს ქართველ კაცს, მაღალზე უფრო აჩერებს თვალს, ვიდრე წარმავალზე. მაგრამ საქმე ისაა, რომ გარკვეულ ვითარებაში, როცა ყოფაში უხეში პრაქტიციზმი ბატონდება, როცა პრაქტიკულ ცხოვრებას ჩვენში არაქართველები ეპატრონებიან, ეგების სხვა შემთხვევაში უფრო უწყინარი თვისებები ერისათვის დამღუპველადაც კი იქცეს. ყრუდ, მაგრამ არსებითად მაინც ეს პოზიცია შეიძლება ამოვიკითხოთ გ. ერისთავის კომედიებში გარკვეული ლიტერატურული ტენდენციის სახით.

მართალია, გ. ერისთავის პიესებში „დავასა“ და „გაყრაში“, ამოსავალი, საყრდენი თემა სწორედ ქართველი მაღალი ნოდების

დახასიათებაა, მის ნაკლოვანებებზე მითითება და მათი დაცინვა, მაგრამ ამ თემის გვერდით, გარკვეულად მის გასაშლელად, მისი განვითარების პერსპექტივის საჩვენებლადაც, თუ შეიძლება ითქვას, სათავე ედება ჩვენს ლიტერატურაში ბურჟუაზიის თემის შემოტანას, კერძოდ, აქ ნაჩვენებია სავახშო კაპიტალის განვითარება ჩვენში. გ. ერისთავმა პირველმა ქართულ სინამდვილეში დახატა ცოცხალი სახეები ამ ახალი ფენის წარმომადგენლებისა, მათი ანგარიშიანობით, უხეში პრაქტიციზმით, სიძუნით, გაარისტოკრატებისკენ სწრაფვით. ბურჟუაზია, რომელიც საქართველოში გაჩნდა მე-19 საუკუნეში, არ იყო ეროვნული ბურჟუაზია, ესაა ძირითადად საქართველოში საიდანლაც ჩამოთესილი უცხოტომელები, მომეტებულად სომხური წარმომავლობისა. საქართველოს ბურჟუაზია არათუ ქართულ კულტურასთან, არამედ საერთოდ, არანაირ კულტურასთან არ იყო დაკავშირებული, არანაირი კულტურის მატარებელი არ იყო. ამდენად გასაგებია, რომ იგი არ იყო ისეთი, მაინც პროგრესული ძალა, როგორსაც წარმოადგენდა ევროპის ბურჟუაზია. ამიტომაც გ. ერისთავი ამ წოდების წარმომადგენლებს კომიზმის ობიექტად სახავს და სატირულად აფასებს.

მოგვიანებით გიორგი ერისთავს, ლავრენტი არდაზიანს, იმათ, ვინც ბურჟუაზიის თემა დაამკვიდრეს ჩვენს ლიტერატურაში, უსაყვედურებენ (ვაჟა-ფშაველა, კონსტანტინე გამსახურდია), ქართველ კაცს ვაჭრობა შეაჯავრესო. სინამდვილეში გიორგი ერისთავი და ლავრენტი არდაზიანი მიკირტუმ გასპარიჩ ტრდატოვებს და სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილებს ხატავდნენ თავიანთი ზნედაცემულობით და უხეში პრაქტიციზმით და ისინი მართლაც ასეთები იყვნენ. ამდენად მაინც საფუძველს მოკლებულია მათ მიმართ წაყენებული საყვედური.

მიკირტუმ გასპარიჩ ტრდატოვი (კომედია „გაყრაში“) მევახშეობას ეწევა, ბევრი გაუბამს თავის ქსელში და მათ შორის დიდებულიძეებიც.

ქართველი თავადაზნაურობა, ძველებიც და ახლებიც, მას თავცარიელებად, „გიჟ ვრაცუებად“ მიაჩნია, მაგრამ რამდენადაც ნახევრად ფეოდალურ საზოგადოებაში ცხოვრობს, სადაც წოდებრივი უპირატესობა განმსაზღვრელია, თვითონაც ცდილობს არისტოკრატებს დაუმოყვრდეს, რომ თვითონაც არისტოკრატიაში შეყოს ფეხი, კერძოდ, მისი მიზანია, თავისი ქალი შუშანა მიათხოვოს უცოლო ივანეს. მართალია, ისიც „გიჟ ვრაცუაა“, „ქარი-მა-

რია“, მაგრამ სამაგიეროდ მის შუშანას კნეინას დაუძახებენ. ერთი სიტყვით, გ. ერისთავმა გვიჩვენა ძალიან საინტერესო მომენტი საქართველოს ბურჟუაზიის ცხოვრებიდან – მას უკვე ფული აქვს დაგროვებული და ახლა იღვნის, იმას დაემსგავსოს, ვისაც უპირისპირდება, მაშასადამე, უპირისპირდება თავადაზნაურობას იმიტომ, რომ მას უნდა დაემსგავსოს.

კომედია „ძუნწი“, გ. ერისთავმა დაამუშავა მსოფლიო ლიტერატურაში გავრცელებული ძუნწის თემა. ეს თემა ანტიკური ხანადანაა ცნობილი. არსებობდა ანტიკურ ხანაში მითი ძუნწის შესახებ. ამავე თემას განასახიერებს რომაელი კომედიოგრაფი ტიტუს მაქციუს პლავტუსი (250–184 წ.წ.) თავის კომედია „ქოთანში“, რომელმაც დასაბამი მისცა მსოფლიო ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებულ ძუნწის თემას. დიდმა ფრანგმა კომედიოგრაფმა მოლიერმა „ქოთანი“ გამოიყენა კომედია „ძუნწის“ შექმნისას. ამ თემას ამუშავებდნენ ბალზაკი, პუშკინი...

როგორც აღნიშნავენ, გიორგი ერისთავის „ძუნწი“ უფრო მოლიერის „ძუნწს“ მიჰყვება, ოღონდაც ჟან ბატისტ პოკლენის – მოლიერის ნაწარმოებისაგან განსხვავებით მას ახასიათებს ერთი სიუჟეტური ხაზი, იმ დროს, როდესაც მოლიერის „ძუნწში“ რამდენიმე სიუჟეტური ხაზი ვითარდება. ისიც აღნიშნულია, რომ გიორგი ერისთავის „ძუნწში“ თავს იჩენს ალექსანდრ პუშკინის „ძუნწი რაინდის“ ერთი ეპიზოდი. თავი და თავი კი ისაა, რომ გიორგი ერისთავმა ეს თემა ქართულ სინამდვილიდან მოხმობილი მასალით გაამდიდრა. კარაპეტა დაბალოვი ქართული სინამდვილიდან აღებული სოციალურად ღირებული ტიპია. საზოგადოდ ხელმომჭირნეობა სანაქებო თვისებაა ადამიანისა, მაგრამ როცა ხელმომჭირნეობა სიძუნწით იცვლება, ეს უკვე დიდი მანკიერებაა და დაცინვისა და გაკიცხვის ობიექტი. სიძუნწის დროს ფულის დაგროვება ნაკარნახევია არა რალაც გარკვეული საზოგადოებრივად ღირებული მიზნის მისაღწევად, არამედ იგი თვითმიზნად იქცევა, ფული ასეთ შემთხვევაში გაფეტიშებულია და კერპივით სცემენ თაყვანს.

გ. ერისთავის სატირის უმნიშვნელოვანესი ობიექტია მეფის რუსეთის ბიუროკრატიული აპარატი, სასამართლოს მოხელენი და ა. შ. აქ მკვეთრი დაცინვა, სატირული მიდგომა ხორციელდება ბიუროკრატიზმის გამოვლენაზე, მექრთამეობაზე, მამებლობაზე, პირმოთნეობაზე და ა. შ.

ამ მხრივ საინტერესოა კომედია „გაყრის“ პერსონაჟი, სუდის „სეკრეტარი“ რამაზი. სამოხელო და სასამართლო აპარატის ბიუროკრატიზმი, უვიცობა, ზნედაცემულობა, მექრთამეობა უფრო თვალსაჩინოდ, რელიეფურად არის წარმოდგენილი კომედიაში „დავა“. უნდა ითქვას, რომ სასამართლო და სამოხელეო აპარატის მძაფრი სატირული დაცინვა, გამათრახება, პირველად ქართულ ლიტერატურულ და თეატრალურ სინამდვილეში ავტორს დიდ გაბედულებად უნდა ჩაეთვალოს.

მართალია, გიორგი ერისთავის კომედიების შექმნიდან დიდი დრო გავიდა, საუკუნე-ნახევარზე მეტი, მაგრამ ის თვისებები, რასაც იგი აკრიტიკებს, დასცინის, დროსა და ვითარებას არ გაჰყოლია, ძალიან გამძლე გამოდგა.

გ. ერისთავის კომედიებში გარკვეულად ასახვა ჰპოვეს დაბალი სოციალური წრის წარმომადგენლებმაც, რომელთაგან იმერელი მსახურები ძირითადად კომიკური ეფექტის შესაქმნელად არიან შემოყვანილი, ზოგიერთ მოქმედ პირს არ აკლია რეალურობა. ამ მხრივ აღსანიშნავია მოურავი ბარამი, უმაქნისი და გალაზღანდარებული ივანეს მსახური გაბრიელი, ნინოს მოახლე ყარდაშვერდი, კომედიიდან „გაყრა“.

უნდა ითქვას, რომ გიორგი ერისთავმა შეძლო ლიტერატურული ტიპების დახატვა, რომელთაც ამასთანავე უდაოდ აქვთ სოციალური დატვირთვა, რამდენადაც სოციალურად ღირებულზე მიუთითებენ.

რაც შეეხება გ. ერისთავის კომედიების მხატვრულ ღირებულებას, ამ მხრივ, პირველ ყოვლისა, უსათუოდ გვმართებს ისტორიულ თვალსაზრისზე დადგომა, ე. ი. გ. ერისთავის კომედიების მხატვრული ღირებულების შეფასება იმ დროის, იმ ლიტერატურულ და თეატრალურ მოთხოვნათა გათვალისწინებით, რომელშიაც ისინი შეიქმნენ.

გიორგი ერისთავის კომედიები თავისი დროისათვის დიდი მონონებით სარგებლობდნენ, რამდენადაც არ იყვნენ მოკლებულნი გარკვეულ მხატვრულ ღირსებებს. „ფაქტია, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მანძილზე ჩვენს კომედიოგრაფიაში თითქმის არაფერი შექმნილა ისეთი, რაც თავისი თემატიკური აქტუალობით და მხატვრული ღირსებით აღემატებოდა გიორგი ერისთავის პიესებს. მეტიც შეიძლება ითქვას: ამ დროის განმავლობაში ჩვენი კომედიოგრაფია მომეტებულ შემთხვევებში იმ სახეთა ვარიაციებს

გვანდის, რომლებიც გ. ერისთავის კომედიებში გვხვდება და იმ მხატვრული ხერხების შემდგომი გამოკვეთის გზით ვითარდება, რომელთაც გ. ერისთავი იყენებდა. ამ მხრივ გამონაკლისს არ წარმოადგენს არც ზურაბ ანტონოვი და არც ისეთი ტალანტი, როგორიცაა აკაკი წერეთელი“ (გრ. კიკნაძე).

როგორც აღნიშნავენ, გ. ერისთავის კომედიები გარკვეულ მიგნებულ ფაბულაზე არიან აგებული, ეს ფაბულა თავისუფალია ხელოვნური კომედიური პარალელური ხლართებისაგან, გართულებებისაგან (გრ. კიკნაძე).

გიორგი ერისთავმა საზოგადოებრივი თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ამოცანა დაისახა და თავის კომედიებიდან გამართობელი ამბები თითქმის მთლიანად განდევნა.

დრამატურგი, ერთია, რომ გვერდს უხვევს პარალელური ხლართების შემოტანას, ხოლო რაც შემოაქვს, ბოლომდე ისინიც არ მიჰყავს. ასე მაგალითად, გიორგი ერისთავი საჭიროდ აღარ თვლის გვიჩვენოს, თუ რით დამთავრდა ყარდაშვერდისა და გაბრიელის, ან ნინოსა და რამაზის ისტორიები. ტრადიციული კომედიებისაგან განსხვავებით, რომლებშიაც ბოლოს სცენაზე რამდენიმე გაბედნიერებულ წყვილს ვხედავთ, გიორგი ერისთავი აღარ ინტერესდება პარალელური ამბების კომედიური დასრულებით. კომედიის ფორმა გიორგი ერისთავმა მოიმარჯვა მძაფრი, საზოგადოებრივად აქტუალური მტკიცნეული პროცესების საჩვენებლად – ისიც უნდა საგანგებოდ აღინიშნოს, რომ თვითონ თემები გ. ერისთავის კომედიებისა – დავა, გაყრა, სიძუნწე უკვე თავის თავშივე ატარებენ კომიკურ ხასიათს და კომიკური დამუშავებისათვის ხსნიან გზას.

კომიკური ეფექტის მისაღწევად გიორგი ერისთავი სხვადასხვა ხერხს მიმართავს. მათ შორის ძალზედ მნიშვნელოვანია სიტუაციური კომიზმის ხერხის გამოყენება. გიორგი ერისთავი ძალიან ხშირად მიმართავს ისეთი სიტუაციების დახატვას, რომლებშიც მისი კომედიების მოქმედი პირები ძალზედ სასაცილოდ მოჩანან. მაგალითად, კომედია „გაყრაში“ მთელი მესამე მოქმედება სიტუაციური კომიზმის ხერხს ემყარება, იქნება ეს პავლეს ქორის გაფრენა, ანდუყაფარის მიერ მინების დამტვრევა, პავლესა და ანდუყაფარის ჩხუბი მუთაქის გულისათვის, ივანეს მიერ ხანჯლით მუთაქის გაჭრა და ნახევარ-ნახევარის მოჩხუბარი ძმებისთვის მიცემა და ა. შ.

სიტუაციური კომიზმის თვალსაჩინო მაგალითებია კომედია „ძუნწში“ კარაპეტა დაბალოვის შუალამის პაემანი თავის ოქროებ-

თან, მათთან ალერსი (მოქმედება I, სურათი VIII), კარაპეტა გამოცვლილ ზანდუკთან, სადაც ქისებში ოქროების მაგივრად კენჭები აწყვია (მოქმედება II, გამოსვლა VII).

გ. ერისთავის გმირები, ზოგჯერ ისეთ სიტუაციაში აღმოჩნდებიან, რომელსაც ისინი ადრე გამოვლენ და გაურბოდნენ. უტყუარია ასეთი სიტუაციების კომიზმი. ასეთი სიტუაციური კომიზმის მაგალითია კომედია „გაყრის“ მე-4 მოქმედებაში. ივანე, ადრე მხოლოდ სიყვარულით დაქორწინებაზე მეოცნებე, ახლა მიკირტუმას შუშანაზე იწერს ჯვარს და მიკირტუმას მეუღლე თათელა მათ ლოცავს.

გიორგი ერისთავის კომედიებში განსაკუთრებული დატვირთვა მეტყველების კომიზმზე მოდის. ენობრივ კომიზმს გიორგი ერისთავი მიმართავს პერსონაჟთა დამახასიათებელი თვისებების წარმოსაჩენად, მათი რაგვარობის, სულიერ-გონებრივი შესაძლებლობების ცხადსაყოფად და უტყუარ ეფექტსაც აღწევს. ენობრივი დამახინჯებანი მრავალგვარია და ისინი სათანადოდ არის დახასიათებული სპეციალურ ლიტერატურაში (იხ. გრ. კიკნაძე, ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის. – თბ., 1972, გვ. 295-298.).

გ. ერისთავის კომედიებში ხშირად ვხვდებით ცალკეული სიტყვების დამახინჯებას, რასაც ეფექტურად მიმართავს მწერალი ამა თუ იმ მოქმედ პირზე დაცინვის განხორციელების მიზნით.

აღსანიშნავი ისაა, რომ ძალიან ხშირად კომედიოგრაფები სიტყვების დამახინჯებაზე აგებენ ინტრიგებს ამბის შემდგომი განვითარებისათვის. გ. ერისთავი, როგორც უკვე ითქვა, ძალზე სერიოზული ავტორია, რომ ასეთ ხერხებს მიმართოს. იგი სიტყვის დამახინჯებებს პერსონაჟთა დასახასიათებლად მიმართავს და არა ინტრიგისათვის.

კომიზმის ერთი მნიშვნელოვანი წყაროა პერსონაჟის მეტყველება არამშობლიურ ენაზე და მშობლიური ენის კონსტრუქციების მოხვევა ამ ენისათვის. გ. ერისთავის კომედიებში კომიზმის ეს გზა ძირითადია სომხის მეტყველების დროს ქართულად.

გ. ერისთავი განსაკუთრებით იმერელი მსახურების და აგრეთვე იმერელი პერსონაჟის ლომინ გოდაბრელიძის მეტყველებისას კომიზმის ეფექტის შესაქმნელად იყენებს დიალექტურ ფორმებს.

დასასრულს, რამდენიმე სიტყვა გ. ერისთავის კომედიებში გამოხატული დაცინვის ფორმებზეც უნდა ითქვას.

როგორც საესეებით დამაჯერებლადაა ნაჩვენები სამეცნიერო ლიტერატურაში, გ. ერისთავის კომედიებში ქართველ თავადაზნაურობაზე განხორციელებული დაცინვა არ წარმოადგენს ნამდვილ სატირას, „არამედ მხოლოდ მაღალი წოდების პირთა საქციელისა და მოქმედების გაკიცხვას შეიცავს. ეს ნიშნავს, რომ გ. ერისთავს ხელი არა აქვს ალებული იმ თავადაზნაურთა გამოსწორების იმედზე, რომელთაც იგი კომიკურად გვიხასიათებს“ (გრ. კიკნაძე).

სრულიად საპირისპირო ვითარებასთან გვაქვს საქმე სამოხელეო, სასამართლოს ბიუროკრატიული აპარატის წარმომადგენელთა და ამასთანავე ბურჟუაზიის წარმომადგენელთა განსახიერების შემთხვევაში. ის ეპითეტები, რომლებიც სასამართლო აპარატის წარმომადგენელთა დასახასიათებლადაა მომარჯვებული („მაიმუნი“ („მარტიშკა“), „სულის წურბელები“, „მაშენიკი“, „მჭამელები“) მათი და ბურჟუაზიის წარმომადგენელთა მოქმედების საერთო დახასიათება აშკარად აქცევს მათ სატირის ობიექტად. „ხოლო ქართველი არისტოკრატები, თავიანთი დაუკვირვებელი მოქმედების წყალობით, ამ ბურჟუაზიის მსხვერპლად არიან მიჩნეულნი. ასეთი თვალსაზრისი განსაზღვრავს გ. ერისთავის სატირულ მიდგომას მოხელეთა და ბურჟუაზიისადმი და ქართველი არისტოკრატის იუმორისტულ შეფასებას“ (გრ. კიკნაძე).

გიორგი ერისთავის კომედიებმა დიდი როლი შეასრულეს ქართული დრამატურგიის განვითარებაში. პრაქტიკულად მისი გავლენა ვერ აიცილა შემდეგ თითქმის ვერც ერთმა კომედიოგრაფმა XIX საუკუნეში. გიორგი ერისთავის კომედიებს, გარკვეული თვალსაზრისით, როგორც თემატიკურად, ასევე მხატვრულად არც სადღეისოდ დაუკარგავს მნიშვნელობა.

ნანა საზაშრაძე

ლესოურიდან პეტერბურგამდე

ეს მოკრძალებული ჩანახატი ექვთიმე თაყაიშვილის ხანგრძლივი, ღირსეული, მონამეობრივი სიცოცხლის პირველი ოცი წლის ამსახველი მასალის გაცნობის შთაბეჭდილებებითაა ნაკარნახევი. თვალწინ მიდგას გურიის ერთ-ერთ ულამაზეს სოფელ ლესოურში (დღევანდელი ლიხაური), აზნაურის ოჯახში დაბადებული, შავი მაუდის ჩოხაში გამოწყობილი, პირველად თავის ცხოვრებაში წულებით ფეხშემოსილი, სახეგაბრწყინებული შვიდი წლის ექვთიმე თაყაიშვილი, რომელიც ოჯახში რუსთაველის პოემის საოცარ სამყაროს ნაზიარები, ცოდნისა და განათლების შეძენის დაუოკებელი სურვილით აღსავსე, ოზურგეთის სამაზრო სასწავლებელში წასასვლელად ემზადება. მრავალი წლის შემდეგ, მხცოვანი მეცნიერი იტყვის: „ეს იყო ბავშვობაში პირველი და უკანასკნელი ხეირიანი ჩაცმა ჩემი: შემდეგ, ზამთარ-ზაფხულს, პარუსინის ბლუზის მეტი არა მცმია რა“.

ექვთიმე თაყაიშვილი ცხოვრების რთულ გზას სამი წლის ასაკში დაადგა, როდესაც ხიდან გადმოვარდა, მარჯვენა ფეხი მოიტეხა. ადგილობრივი დასტაქრების – ძმების არუბელიძეებისა და მკურნალი ქალის ძილიხანა ბურჭულაძის მცდელობის მიუხედავად დაკოჭლდა, თუმცა, სწორედ ამ მტკივანი ფეხით XX საუკუნის I მეოთხედში გულმოდგინედ და მიზანდასახულად მოიარა საქართველოს თითქმის ყველა კუთხე-კუნჭული: კახეთი – ალავერდი, შუამთა, ბოდბე, თელავი, გრემი, იყალთო, ახმეტა...; იმერეთი – საჩხერე, ჯრუჭი, კაცხი, ქუთაისი, გელათი, ხონი...; სამეგრელო – ტყვირი, გულე-კარი, სუფუნა, აბაშა, კადარი, ონტოფო, სეფიეთი, ბანძა, მარტვილი, ნაჩხური, ხობი, ცაიში, ზუგდიდი, ყულის-კარი, კორც-

ხელი, წაღენჯიხა, ობუჯი, ჯგა-
ლი, სკურდი...; რაჭა – გლოლა,
ჭიორა, ღებო, ონი, წესი, მრა-
ვალძალი, სხვადა, ბეგეული, ნი-
კორწმინდა..., ლეჩხუმ-სვანეთი
– ლაბეჭინა, საირმე, ლაჯანა,
ორბელი, ლენტეხი, ლაშხეთი,
უშგული...; ისტორიული სამხ-
რეთ-დასავლეთ საქართველო
– ახალქალაქი, ახალციხე, კო-
ლა-არტაანი, ოლთისის ხეობა,
თორთუმის ხეობა, სოხთორო-
თი, პარხალი...; ქვემო ქართლი,
რითაც ქართული ჰუმანიტარუ-
ლი მეცნიერების დარგებსა და
დამხმარე დისციპლინებს ფას-
დაუდებელი ბაზისი შეუქმნა.

სამი წლის ასაკში პატარა
ექვთიმეს მამა – სიმონ თაყაიშ-
ვილი საქართველო-თურქეთის
საზღვრის, ჩოლოქის მონაკ-
ვეთზე მტრის ტყვიამ იმსხვერ-
პლა, ხოლო მოსიყვარულე და
მოალერსე დედა – ნინო ნაკაში-

ექვთიმე თაყაიშვილი

ძე ხუთი წლის ასაკში დაკარგა. მიუხედავად იმისა, რომ არც ბები-
ა და მამიდა, არც ბიძები, არც უფროსი და და ობოლი ბიჭის მზრუნ-
ველად დანიშნული სიძე (დის ქმარი) ყურადღებას არ აკლებდნენ,
პატარა ექვთიმე თავს მაინც ობლად გრძნობდა. ოზურგეთის და
ფოთის სამაზრო სასწავლებლებშიც, ქუთაისის კლასიკურ პროგიმ-
ნაზიასა და კლასიკურ გიმნაზიაშიც მუყაითს, ცოდნის შეძენისათ-
ვის შეუპოვრად მებრძოლს უბინაობა, შიმშილი და სიცივე განუწყ-
ვეტლივ თან სდევდა.

ექვთიმე თაყაიშვილის ავტობიოგრაფიაში, ბავშვობისა და ყრმო-
ბის მოგონებებისადმი მიძღვნილ მისივე ჩანაწერებში, აღნიშნულის
დასადასტურებლად არაერთ ფაქტს ვხვდებით. ამ თვალსაზრისით,
თუგინდ შემდეგიცაა გულსატკენი: ოზურგეთისა და ფოთის სამაზ-
რო სასწავლებლების კურსდამთავრებული ექვთიმე თაყაიშვილი

ლესიურში დაბრუნდა. სოფლის მწერლობა შესთავაზეს. ამისათვის ყველა წინაპირობა არსებობდა, ფლობდა ახალ და ძველ ქართულ და რუსულ დამწერლობებს, მაგრამ არ დათანხმდა. იგი სხვა ოცნებებით ცხოვრობდა. ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში სწავლის გაგრძელების სურვილით სულდგმულობდა. დამოუკიდებლად ეუფლებოდა: ლათინურს, ისტორიას, გეოგრაფიას. და აი, ხანგრძლივი ოცნებების ასრულების დღეც დადგა: ქუთაისში ექვთიმეს გამგზავრება მისმა უფროსმა ძმამ ნიკომ ითავა. ამ მოგზაურობის ეპიზოდის გაცნობა დიდ სევდას მგვრის.

გურიაში 1876 წლის ყინვიანი, სუსხიანი ზამთარი იდგა. 13 წლის ექვთიმე ტილოს პერანგით და გაცვეთილი წულებით იყო შემოსილი. ჩოხატაურამდე სამცხენშებმული ეტლით იმგზავრა. დიდთოვლობის გამო ღამისთევა სადგურში მოუხდა. დროსტარებისა და ქეიფის მოყვარულმა ძმამ ექვთიმე სადგურში მიატოვა და თავად ის ღამე მეგობრებთან დროსტარებაში გაატარა. ამ საშინელ ღამეს დიდი ექვთიმე სევდითა და ტკივილით აღსავსე სიტყვებით აღწერს: „... ღამე გავატარე მთლად კანკალში და უცნაურია, როგორ გადავრჩი? ძილი სულ არ მომიკიდებია. ხანდახან ანდლულადის ნაბდის კალთით ვსარგებლობდი ჩასათბუნებლად, მაგრამ ეს მიშველიდა რამეს? თვითონ პატრონსაც იმდენს არასა რგებდა მთელი ნაბადი და ჩემთვის ერთი კალთა რა იქნებოდა?!...“.

სიხარული არც ქუთაისში ელოდა. კლასიკური გიმნაზიის მესამე კლასში ჩარიცხვის სურვილი განუხორციელებელი აღმოჩნდა. იძულებული გახდა, ქუთაისის კლასიკური პროგიმნაზიის მეორე კლასში სწავლით დაკმაყოფილებულიყო. უსახსრობის გამო, არც ქუთაისის კლასიკურ პროგიმნაზიაში ყოფნის დროს გააჩნდა მეცადინეობისათვის აუცილებელი ყოფითი პირობები, არც კლასიკურ გიმნაზიაში სწავლისას. დუქნის უკანა ოთახში მცირე კუნჭულით კმაყოფილდებოდა. დღე-ღამეს ასწორებდა, ცოდნა რომ შეეძინა და საკმაოდ რთული სასწავლო პროგრამები მაღალ დონეზე დაეძლია. ექვთიმე თაყაიშვილის ბუნებითი ნიჭიერება, გახსნილი გონება, უსაზღვრო შრომისმოყვარეობა შეუმჩნეველი არ დარჩენილა არც ქუთაისის კლასიკური პროგიმნაზიისა და არც კლასიკური გიმნაზიის პედაგოგებისა და ხელმძღვანელობისათვის. თავის მოგონებებში ექვთიმე თაყაიშვილი დიდი მადლიერებით იხსენებს ქუთაისის პროგიმნაზიისა და გიმნაზიის მესვეურებს: იუდინს, ლევიცკის, სტოიანოვს, რომლებმაც მისი პიროვნული ღირსებების

გამო თანადგომა არაერთგზის გამოხატეს. ექვთიმე თაყაიშვილის დაუღალავმა შრომამ ნაყოფი გამოიღო. სრულყოფილად დაეუფლა: ღვთისმეტყველებას, ძველ ბერძნულ, ლათინურ, რუსულ ენებს, ისტორიას, ლიტერატურას, გეოგრაფიას და სასწავლო პროგრამებით გათვალისწინებულ უკლებლივ ყველა სასწავლო დისციპლინას. ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია ვერცხლის მედლით დაამთავრა. 1883 წელს, როდესაც ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიადამთავრებული სანქტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე ჩაირიცხა, იგი უკვე ყოველმხრივ მზად იყო ცოდნის მწვერვალების დასაპყრობად.

გზა ლეხოურიდან პეტერბურგამდე რთული და ეკლიანი იყო, მაგრამ სწორედ ამ გზაზე ჩაეყარა საფუძველი მის გასაოცარ სულიერებას. ოცი წლის ექვთიმე თაყაიშვილი სრულად პასუხობდა დაბადებისას შერქმეულ სახელს – „ექვთიმეს“, „სულით მოზეიმესა“ და „სულით ახოვანს“.

მიხეილ ქავთარია

„ჯრუჭის მონასტერი და მისი სიძველენი“

2010 წელს გამოქვეყნდა გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწისა და მეცნიერის ექვთიმე თაყაიშვილის წიგნი „ჯრუჭის მონასტერი და მისი სიძველენი“. წიგნი გამოსაცემად მოამზადა პროფ. ზაზა სხირტლაძემ, ნათია გელდიაშვილის მონაწილეობით. დაისტამბა საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო ხელოვნების კვლევის ცენტრისა და ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის რეკომენდაციით. რედაქტორი – ექვთიმე კოჭლამაზაშვილი.

ჯრუჭის მონასტერი ზემო იმერეთის ისტორიული ძეგლია, რომელიც 1991 წელს მომხდარმა სტიქიურმა უბედურებამ – მიწისძვრამ – მთლიანად გაანადგურა, სამონასტრო ცხოვრება იქ მხოლოდ აღდგენითი სამუშაოების დამთავრების შემდეგ განახლდა.

ჯრუჭის მონასტერი ქართული კულტურის ისტორიაში კარგად ცნობილი შემოქმედებითი ისტორიული ცენტრია. ყოველ შემთხვევაში, XI საუკუნიდან იგი ერთ-ერთი სამწიგნობრო კერა იყო.

წიგნის ავტორი – ექვთიმე თაყაიშვილი ქართული საისტორიო მწერლობის ერთ-ერთი ღირსეული წარმომადგენელია. არ დარჩენილა ჩვენი ისტორიოგრაფიის, ეპიგრაფიკის, კოდიკოლოგიის, მწერლობის, ხელოვნებათმცოდნეობის არც ერთი მიმართულება, რომელსაც მისი მადლიანი ხელი არ შეხებოდეს. და ეს შეხება იყო ყოველთვის მნიშვნელოვანი, საფუძვლიანი და აკადემიური. ცნობილია, რომ საქართველოს ეკლესიამ 2006 წელს იგი წმინდანად შერაცხა და ამ ფაქტით ალიარა ამ სახელოვანი მოამბის განუსაზღვრელი ღვაწლი საქართველოს წინაშე.

ექვთიმე თაყაიშვილის დაბეჭდილ თუ დაუბეჭდავ შრომათა მხოლოდ ზერელედ გადათვალთვალებაც საკმარისია, რომ წარმოჩნდეს ქართულ სიძველეებზე მუდამ მოფუსფუსე, ძველი ფოლიანტებისა და ძეგლების შემგროვებელი, მომძიებელი და ჭირისუფალი, ერთობ აქტიური თეორიული და პრაქტიკული საზოგადო მოღვაწე.

ექვთიმე თაყაიშვილი იყო პედაგოგი, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, საეკლესიო მუზეუმის გამგეობის წევრი, საისტორიო-საეთნოგრაფო საზოგადოების დამაარსებელი და, საერთოდ, ფართო მასშტაბის მეცნიერი. ექ. თაყაიშვილი XIX საუკუნის მიწურულიდან ვიდრე 1921 წლამდე ერთადერთი იყო სა-

ქართველოში, ვინც მუშაობდა არქეოგრაფიაში, არქეოლოგიაში, ისტორიოგრაფიაში, ეპიგრაფიკაში და სხვ. იგი ცდილობდა XIX საუკუნის მიწურულისათვის პეტერბურგის საქვეყნოდ ცნობილი და მიღებული ფილოსოფიური სკოლის მეთოდებისა და ფორმების დანერგვას ჩვენში. ამით ის დაუპირისპირდა ე. წ. ძველი, ტრადიციული სკოლის წარმომადგენლებს, რომელთა მეთაური იყო ცნობილი მეცნიერი მარი ბროსე. ამ უკანასკნელის თვალსაზრისით, საქართველოს ისტორია, მისი პრობლემატიკა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებისაგან გამოყოფილად უნდა დამუშავებულიყო. ექვთიმე თაყაიშვილმა შეცვალა ქართული ფილოლოგიის და ისტორიოგრაფიის კვლევის გზა. სიახლეთა მთელ სისტემებში სერიოზული მუშაობის საფუძვლად იგი, უპირველეს ყოვლისა, მიიჩნევდა საკვლევი მასალის კატალოგიზაციას, მეზობელი ქვეყნებიდან კულტურული ურთიერთობის წარმოჩენას. ამიტომ იყო, რომ ექვთიმეს შემოქმედებაში უპირველესად წამყვანია სწორედ კატალოგიზაცია და შემდეგ მასზე შენდება ისტორიულ-კულტურული საკითხების კვლევა. თითქმის ყოველ შრომას ექვთიმე თაყაიშვილი მასალის ფიქსირებით და აღწუსხვით იწყებს, ამიტომაც ეს პერიოდი ქართულ ჰუმანიტარულ მეცნიერებაში ითვლებოდა შემგროვებლურ პერიოდად.

ექვთიმე თაყაიშვილის შრომა, რომელიც ახლა მიიღო მკითხველმა, 1919 წელს დაიწერა. იგი პრინციპულად შედგენილია იმავე გეგმით, რომელიც ავტორის მუშაობის პრინციპებს განსაზღვრავდა. ზოგადი სურათისათვის დავიმოწმებთ დასათაურებებს: ჯრუჭის მონასტერი, ჯრუჭის მონასტრის წარწერები, ეპიგრაფიები, ხატები და მათი წარწერები, ხელნაწერები, ნაბეჭდი სახარებები, ჯრუჭის მონასტრის გუჯარი, ჯრუჭში დაკრძალული პირები.

ექვთიმე თაყაიშვილის პირადი არქივი დღეს დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. მეცნიერის გარდაცვალების (1952 წ.) შემდეგ თავდაპირველად იგი მოხვდა ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ფონდში, 1958 წლიდან – ხელნაწერთა ინსტიტუტში. შემორჩენილმა პირადმა არქივმა, როგორც ჩანს, თითქმის სრულად შემოინახა განსვენებული მკვლევრის მოღვაწეობის ყველა სფეროს მასალა. ექვთიმე თაყაიშვილი ბეჯითად ინახავდა მისი საქმიანობის მაუწყებელ დოკუმენტებს, განსაკუთრებით, ემიგრაციაში მოხვედრის შემდეგ. თავის დროზე მისი არქივი დაამუშავა ელენე კელენჯერიძემ (აღწერილობა ცალკე ნიგნადაც გამოიცა 1972 წელს).

სამეცნიერო საზოგადოებისათვის კარგად არის ცნობილი, რომ ექვთიმე თაყაიშვილი ქართული ხელნაწერთმცოდნეობისა და კოდოლოგიის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელია. პეტერბურგის უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ სამშობლოში დაბრუნებული აქტიურად სწორედ ხელნაწერთა აღწერილობის საქმეში ჩაება. ტექსტების პუბლიკაციისათვის ეს იყო პირველი აუცილებელი საფეხური.

ამ დიდებული მოღვაწის მთელი საქმიანობა – როგორც მეცნიერული, ასევე პრაქტიკული – შესანიშნავად ჩანს მისი პირადი არქივიდან.

1889 წელს თბილისში გაიხსნა საეკლესიო მუზეუმი, რომლის საქმიანობა სწორედ მასალების შეგროვებით დაიწყო. ექვთიმე თაყაიშვილი ერთ-ერთ წერილში თავის უახლოეს მეგობარს, ნიკო მარს, სწერს: „ეხლა საეკლესიო მუზეუმში შეგროვდება ყველა მონასტრიდან წიგნები. მე იქ წევრი ვარ გამგეობისა და ვეცდები, მეცნიერული ხასიათი მიეცე ჩვენს შრომას და გამოცემას“.

ექვთიმე თაყაიშვილი აქტიურად იყო ჩართული ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საქმიანობაში, პირველ რიგში, საზოგადოების ქართული ხელნაწერების აღწერილობაში.

ვრცელი სამეცნიერო აღწერილობების შედგენას საზოგადოების ერთი ნაწილი კრიტიკულად აფასებდა. 1891 წელს გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა რამდენიმე წერილი (მათ შორის თედო ჟორდანიასიც), რომლებშიც ექვთიმე თაყაიშვილის აღწერის პრინციპები დაწუნებული იქნა. ექვთიმე ერთადერთ თანამდგომად მიიჩნევდა ნიკო მარს, რომელსაც გახმაურებული პოლემიკის შესახებ სწერდა: „ჯერ მოვანწყობთ რეიტაც შეიძლება ბიბლიოთეკას და მერმე შევადგენთ კატალოგს (კატალოგის შედგენა ჩვენს ამხანაგებს თუმცა ჯეროვნად არ ესმით), მივყოფთ ხელს საუკეთესო მასალების გამოცემას. ეხლა შენ მომწერე შენი პლანი კატალოგის შედგენის (ერთნაირი პლანი გვქონდეს, საჭიროა) და აგრეთვე, თუ რა ენაზე დავბეჭდოთ კატალოგი, მივყვეთ პატრიოტობას და გამოვსცეთ მართო ქართულად, თუ რუსულად დავბეჭდოთ? მეცნიერების საინტერესოდ, რასაკვირველია, რუსულად სჯობს, მაგრამ აქ არ დამეთანხმებიან“ (იხ. რ. კავილაძე, ე. თაყაიშვილი და ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობის პრინციპები. – „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1975. № 3, გვ. 68–77).

ექვთიმე თაყაიშვილს წიგნში შეტანილი აქვს ჯრუჭის მონასტრის 92 ხელნაწერის აღწერილობა. მართალია, თვითონ არ ამბობს, მაგრამ ცნობილია, რომ მან ეს ხელნაწერები საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საცავში შეიტანა.

ცნობილია, რომ საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება ექვთიმე თაყაიშვილის ინიციატივით შეიქმნა 1907 წელს. მეფის ნაცვალმა ვორონცოვ-დაშკოვმა მხოლოდ ამ წლის ივნისში მოაწერა ხელი მისი გახსნის ნებართვას. საზოგადოებამ შეიმუშავა ფართო სამოქმედო გეგმა, რომელშიც მათ მიერ შეგროვილ ხელნაწერთა აღწერილობა იყო წამყვანი.

XX საუკუნის პირველ ოცნეულში თბილისში სამი ოფიციალური დიდი საზოგადოება არსებობდა: წერა-კითხვის გამავრცელებელი, საეკლესიო მუზეუმის და საისტორიო-საეთნოგრაფიო. 1912 წელს ექვთიმე თაყაიშვილის ინიციატივით საეთნოგრაფიო მუზეუმის კუთვნილი საცავი გადავიდა სათავადაზნაურო გიმნაზიის შენობაში, იქვე გადავიდა საეკლესიო მუზეუმის კოლექციაც. მისივე მცდელობით სათავადაზნაურო გიმნაზიის შენობაში თავი მოიყარა სამივე საზოგადოების ხელნაწერებმა. ამ დროს შედგენილი იყო კატალოგები წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (ექ. თაყაიშვილი) და საეკლესიო მუზეუმის კოლექციების (თ. ჟორდანია) და მხოლოდ საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების კოლექცია რჩებოდა აღუწერელი.

ექვთიმე თაყაიშვილის მთელი საქმიანობა – როგორც მეცნიერული, ისე პრაქტიკული, შენსანიშნავად არის წარმოჩენილი მის პირად არქივში, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული (ყოფილი ხელნაწერთა ინსტიტუტი). არქივის ვრცელი აღწერილობა გამოაქვეყნა ელენე კელენჯერიძემ 1972 წელს (გ. ლომთათიძის რედაქტორობით). წიგნში პირველად ქვეყნდება ცნობები ჯრუჭის მონასტრის ისტორიულ ფასეულობათა შესახებ, მათ შორის, ექვთიმე თაყაიშვილისეული აღწერილი. ეს დიდი დამსახურებაა წიგნის გამომცემლის ზაზა სხირტლაძის. ეს არის H-1600 (Xს.) ძველი ჯრუჭი; H-1665 (დასურათებული ფსალმუნი, XVIII ს.); H-1674 (XV-XVII ს.ს.) იოანე ოქროპირის სწავლანი; H-1668 (XIII ს.) ოთხთავი... და სხვა მრავალი. საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმის (H ფონდის) ხელნაწერების აღწერილობა, რომელიც 1940 წელს დაიწყო. ექვთიმე თაყაიშვილის თითქმის 100-მდე ხელნაწერის აღწერილობა მხოლოდ პროფ. ზაზა სხირტლაძის პუბლიკაციის წყალობის

გახდა ცნობილი. მან, თამამად შეიძლება ითქვას, არქივის მასალა გაამთლიანა და მშვენიერი წიგნის სახით გააცნო საზოგადოებას.

ბატონი ზაზას, როგორც შემდგენელისა და გამომცემლის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ზემოთ დასახელებული წიგნი შედგენილია დიდი გემოვნებით.. ამის შესაძლებლობას, ცხადია, დედანი იძლეოდა, მაგრამ მასალის დალაგება, ილუსტრაციებით შემკობა, კომენტარებში ზომიერება მკითხველს დიდი მადლიერებით განაწყობს გამომცემლისადმი.

ვინც თვალს ადევნებს ანალოგიური ხასიათის სამუშაოებს, მისთვის ზაზა სხირტლაძის სახელი კარგად არის ნაცნობი. საქმეზე შეყვარებული პროფესიონალი მკითხველის მადლობას იმსახურებს. საკმარისია დავასახელოთ მის მიერ (სხვებთან ერთად) მოზადებული და ორ ნაკვეთად გამოცემული „გარეჯის ისტორიული დოკუმენტები XIII – XVIII ს.ს.“, რომელმაც სპეციალისტების მაღალი შეფასება დაიმსახურა. ექ. თაყაიშვილის „ჯრუჭის მონასტერი და მისი სიძველენის“ გამოცემაც უთუოდ წარმატებული საქმეა.

წარმოდგენილი ინფორმაცია, რა თქმა უნდა, რეცენზია არ არის. ამჯერად ჩვენი მიზანი მხოლოდ ის იყო, რომ საზოგადოებისთვის ამ საინტერესო და მნიშვნელოვანი გამოცემისადმი გულთბილი დამოკიდებულება გაგვეზიარებინა.

წიგნი და სოფნება

გურამ თაყნიაშვილი

წიგნი – პოლიტიკური დევნის საბანი

წიგნი, კაცობრიობის მიერ შექმნილი ერთი საოცრებათაგანი, ყოველთვის ასრულებდა განათლების, აღზრდის, სულიერი წვრთნისა და ადამიანთა თავისუფლებისაკენ ლტოლვის კეთილშობილურ მისიას. მათში გადმოცემული ნააზრევნი ასახავდა და ასახავს საზოგადოების სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ თუ სხვა სახის შეხედულებებს, ავტორის დამოკიდებულებას ამა თუ იმ საკითხისა და პროცესებისადმი. ადამიანი წიგნს ძირითადად იყენებდა პროგრესული იდეების გავრცელებისა და დამკვიდრებისათვის. ბეჭდვის გამოგონების შემდეგ მათმა მომრავლებამ შესაძლებელი გახადა გარკვეული ზეგავლენა მოეხდინათ ადამიანთა ცნობიერებაზე; ბეჭდვითმა სიტყვამ შეაღწია ყველა სოციალურ ფენაში, ყოველ ოჯახში და გადაიქცა განათლებისა და ინფორმაციის მოსახერხებელ წყაროდ. ყოველი პროგრესულად მოაზროვნე პიროვნება წიგნის მეშვეობით ებრძოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მანკიერ მხარეებს, ამკვიდრებდა ჭეშმარიტ სულიერ ღირებულებებს.

სახელმწიფოებრივი მოწყობის ცალკეულ ეტაპებზე მმართველი ძალა ხშირად იყენებდა ბეჭდვით სიტყვას საკუთარი მდგომარეობის განსამტკიცებლად, მაგრამ წიგნის საშუალებით გამჟღავნებული თავისუფალი სიტყვა აფხიზლებდა ადამიანთა გონებას, აიარალებდა კაცობრიობას მეცნიერული ცოდნით და ამდენად, მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს მის პროგრესს. იგი იყო სამართლიანობისათვის ბრძოლის მძლავრი საშუალება. მმართველი ძალა კი ყოველთვის ცდილობდა წიგნის ბეჭდვისა და გავრცელების საქმე მოექცია გარკვეულ კალაპოტში, განეხორციელებინა მკაცრი ზომები ისეთი წიგნების მიმართ, რომლებიც თავიანთი შინაარსით ეწინააღმდეგებოდა მმართველი ძალების პოლიტიკურ ნებას, აიარალებდა ხალხის მასებს ჭეშმარიტი ცოდნითა და ხელს უწყობდა მათს სწრაფვას, დაეცვათ საკუთარი უფლებები.

ნიგნი, როგორც ზემოქმედების მძლავრი საშუალება, აქტიურად უწყობდა ხელს ადამიანის მისწრაფებას თავისუფლებისაკენ, ამდიდრებდა რა მას მეცნიერული ცოდნითა და უსამართლობასთან ბრძოლის ხერხებითა და მეთოდებით. ბეჭდვითი სიტყვის ასეთი ღირებულების გამო ჯერ კიდევ ადრეულ პერიოდში გაჩნდა იდეა ნიგნთან ბრძოლის, მათთვის არასასურველი გამოცემების აკრძალვისა და განადგურების შესახებ. ნიგნის გავრცელებაზე ზედამხედველობა ევალებოდა სპეციალურ ორგანოს, დაწესებულებას, რომელიც ცნობილია „ცენზურის“ სახელწოდებით.

„ცენზურა“ ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს „ვანარმოებ აღწერას“, მაგრამ ამ შემთხვევაში მან სხვა შინაარსი შეიძინა. ნიგნების პოლიტიკური ნიშნით დევნა დაიწყო ჯერ კიდევ შუა საუკუნეების პერიოდიდან. 1471 წელს რომის პაპმა გამოსცა კანონი (ედიქტი), რომლის მიხედვითაც არც ერთი ნიგნი არ უნდა დაბეჭდილიყო წინასწარი გასინჯვის გარეშე. ცენზურა, როგორც ორგანიზებული დაწესებულება, მოგვიანებით ჩამოყალიბდა.

საქართველოში ცენზურა მთლიანად ექვემდებარებოდა რუსეთის იმპერიას, სადაც 1723 წლის კანონით სინოდს დაევალა მეთვალყურეობა ნიგნების ბეჭდვასა და გავრცელებაზე. 1804 წელს რუსეთში მიიღეს ოფიციალური საცენზურო წესდება. ცენზურა დაექვემდებარა განათლების სამინისტროს; საზღვარგარეთიდან შემოტანილ ბეჭდვით პროდუქციაზე ზედამხედველობას ახორციელებდა პოლიციის დეპარტამენტი. 1865 წლიდან რუსეთში ორი სახის ცენზურა მოქმედებდა – წინასწარი და სადამსჯელო. სწორედ მისი საშუალებით უზრუნველყოფდა ხელისუფლება ნიგნების დევნას პოლიტიკური ნიშნით; მათ სწავდა, კრძალავდა, ხოლო უფრო მოგვიანებით კი ორგანიზებულად იცავდა ბიბლიოთეკების სპეციალურ საცავებში. მეფის რუსეთში ბეჭდვითი სიტყვა მიჩნეული იყო ბოროტმოქმედთა წყაროდ.

ქართულმა ნიგნმა, ბეჭდვითმა სიტყვამ იგივე ბედი გაიზიარა, რაც რუსულმა გამოცემებმა, უფრო მკაცრი და შეუწყნარებელი მიდგომით. ქართული ნიგნი მე-19 საუკუნიდან იბეჭდებოდა „ბრძანებითა იმპერატორისა და კურთხევითა პატრიარქისა“. 1848 წელს დაარსდა კავკასიის საცენზურო კომიტეტი, რომელიც მნიშვნელოვანი ორგანო იყო კავკასიაში „რუსული საქმეებისათვის“. ქართულ ნიგნს და ქართულ კულტურას გზა შეკრული ჰქონდა ცენზურის უღმობელი კედლებით. როგორც ცნობილია, ქართული საზოგა-

დოებრივი აზრი ყალიბდებოდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში. ძირითადად ქართულ ბეჭდვით სიტყვაში – ნიგნში, პერიოდულ გამოცემებში. ქართულ პრესას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ იმ დროის ქართული საზოგადო მოღვაწეები და მწერლები: ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, დ. ყიფიანი, ს. მესხი, პ. უმიკაშვილი, ზ. ჭიჭინაძე, ნ. ნიკოლაძე და სხვები. მათი ავტორობით იბეჭდებოდა ნიგნები და პუბლიცისტური წერილები ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის, დამოუკიდებლობის, პატრიოტულ და სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხებზე, რაც თავისთავად იწვევდა მეფის ხელისუფლების გულისწყრომას.

იმ დროისათვის თბილისში გამოდიოდა ქართული პრესის ისტორიის სათავეში მდგომი გამოცემები: „დროება“, „ივერია“, „საქართველოს მოამბე“, „Кавказ“, „Тифлисский вестник“, „Обзор“ და სხვ., რომლებიც განიცდიდნენ სასტიკ დევნასა და შევიწროებას. კავკასიის საცენზურო კომიტეტი, რომელიც შედიოდა კავკასიის სასწავლო ოლქში, სასტიკად უსწორდებოდა ბეჭდვით სიტყვაში „რუსეთისათვის მავნე აზრებს“. 1849 წელი ცნობილია, როგორც „საცენზურო ტერორის წელი“, „შავი ჭირის ეპოქის წელი“. ცენზურამ ქართულ ნიგნზე კონტროლი კიდევ უფრო გაამკაცრა შინაგან საქმეთა სამინისტროს განკარგულებაში გადასვლის შემდეგ.

ქართველ საზოგადო მოღვაწეთაგან ყველაზე მკაფიო და მკვეთრად წინააღმდეგობრივი დამოკიდებულება ცენზურასთან ჰქონდა ნ. ნიკოლაძეს. თავის გაზეთ „Обзор“-ში (1878–1880) იგი ცენზურის ნებართვის გარეშე ათავსებდა მწვავე პოლემიკური ხასიათის წერილებს სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხებზე. ასეთი სტატიებით მას არაერთხელ აუფორიაქებია მეფის რუსეთის მოხელეები. 1878 წელს იგი პასუხისგებაში იყო მიცემული. ნ. ნიკოლაძე შეუპოვარი იყო ცენზურის მოხელეებთან. ბოლოს ისე გამწვავდა მდგომარეობა მასა და კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარეს დიმიტრი ფურცელაძეს შორის, რომ ნ. ნიკოლაძემ მიმართა უკიდურეს ზომას – დუელში გამოიწვია იგი. დუელი არ შედგა, საქმე დამთავრდა „Обзор“-ის დახურვით. იმ დროისათვის ცენზურამ აუკრძალა ქართულ პერიოდულ გამოცემებს, გამოქვეყნებინათ ქართველ მწერალთა ნაწარმოებები. კერძოდ, აიკრძალა ი. ჭავჭავაძის „ბაზალეთის ტბა“, ვაჟა-ფშაველას „ხმელი წიფელი“, „მთის არწივი“, ალ. ყაზბეგის „ელისო“ (ამ

ნაწარმოების მთელი ტირაჟი დაწვეს 1904 წელს), ი. გოგებაშვილის ფელეტონი „უკუღმართი ნაბიჯი“, რომელიც ეხებოდა ქართულ სკოლებში უცხოური ენების სწავლების საკითხებს.

1913 წელს ქუთაისში დაიბეჭდა ა. წერეთლის თხზულებათა მე-2 ტომი. ამ ტომიდან ცენზურამ ამოგლიჯა პოემა „ვორონცოვი“, როგორც „ზედმეტად პატრიოტული“ ნაწარმოები. დაბეჭდილი ტომის ცარიელი ადგილები ავტორმა შეავსო სხვა ლექსებით, რომლებიც ასევე გასინჯული იყო ცენზურის მიერ. ზემოაღნიშნული პოემა პირველად გამოქვეყნდა ა. წერეთლის თხზულებათა შვიდტომეულში 1940 წელს (ტ. 3). ამ ნიშნით ხშირად იკრძალებოდა ქართული წიგნი, თუნდაც იგი მოსკოვში ან პეტერბურგში ყოფილიყო გამოცემული. მაგალითად, ივანე ჯავახიშვილის „პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა საქართველოში მე-19 საუკუნეში“ ცენზურამ არ დაბეჭდა იმის გამო, რომ იგი ამ წიგნის ავტორს ახასიათებდა, როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლს.

წიგნი და, საერთოდ, ბეჭდვითი სიტყვა პოლიტიკური ნიშნით სასტიკად იდევნებოდა მას შემდეგ, რაც სარბიელზე გამოვიდა კომუნისტური მოძრაობა. როგორც ცნობილია, მის პოლიტიკურ იდეოლოგიას სათავე დაუდო კ. მარქსმა, რუსეთში კი ვ. ლენინმა განსაზღვრა ბოლშევიკური პარტიის პოლიტიკური პლატფორმა თავის ნაშრომში „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“ (1905). მას ვერ წარმოედგინა ლიტერატურა, წიგნი, პრესა პოლიტიკის გარეშე, მასვე ეკუთვნის სიტყვები: „ძირს უპარტო ლიტერატორები!“

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში მომძლავრდა და მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან მიმდინარეობდა ქართული წიგნების პოლიტიკური ნიშნით დევნა სოციალ-დემოკრატების მხრიდან. ხელისუფლებაში ბოლშევიკების მოსვლისთანავე ცენზურა ღებულობს უპირატესად პარტიულ და კლასობრივ ხასიათს. ნებისმიერი წიგნი უნდა გამოცემულიყო წმინდად კომუნისტური იდეოლოგიის პოზიციებიდან, პარტიულობის პრინციპის უპირატესად გატარების ნიშნით. ამავე ნიშნით იდევნებოდა წიგნი სავაჭრო ქსელიდან და ბიბლიოთეკებიდან, ვინაიდან ბიბლიოთეკები უფრო ხელმისაწვდომი იყო მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფებისათვის.

ცენზურა საბიბლიოთეკო ქსელიდან პოლიტიკური ნიშნით წიგნების ამოღებას, ჩამოწერას, განადგურებას ან სპეციალურ საცავებში დაცვას უზრუნველყოფდა მთავლიტის საშუალებით.

ეს უკანასკნელი ჩამოყალიბდა 1922 წელს. მთავლიტი 1920 წლიდან სისტემატურად აქვეყნებდა ნაკრებ სიებს იმ გამოცემებისა, რომლებიც უნდა ამოღებულიყო საბიბლიოთეკო ქსელიდან. ასეთ წიგნებზე ისმებოდა ე. წ. „ექვსკუთხიანი ბეჭედი“. იმ პერიოდიდან მოყოლებული ბეჭდვით სიტყვაზე სახელმწიფო კონტროლს ახორციელებდა ბეჭდვითი სიტყვის მთავარი სამმართველო (მთავარპოლიტგენი). იგი გამოსცემდა სპეციალურ სერიას „თანამგზავრი პოლიტგანათლების მუშაკისა“. მთავარპოლიტგენი ცირკულარულ წერილებში მკაფიოდ მიუთითებდა იმაზე, რომ ყოველ სამაზრო ცენტრში უნდა არსებულიყო ქოხ-სამკითხველო, რომელიც შეასრულებდა სოფლად „კულტურული ჩირაღდნის“ როლს. ქოხ-სამკითხველოებიდან წიგნების გარიცხვა ძირითადად წარმოებდა პოლიტიკური ნიშნით. 1930 წელს პოლიტიკური განათლების მთავარმმართველობის მიერ გამოცემული ე. წ. „გასანმენდი წიგნების სიებში“ ახსნილი იყო, თუ რატომ, რა მოტივით უნდა ამოღებულიყო ესა თუ ის გამოცემა. სიების წინასიტყვაობაში მთავარი პოლიტიკური სამმართველო მიუთითებდა იმის შესახებ, რომ ბიბლიოთეკებში ჯერ კიდევ მოიპოვებოდა პოლიტიკურად მავნე და იდეოლოგიურად მიუღებელი ლიტერატურა. წიგნში აღნიშნულია, რომ საჭიროა შედგეს სია ანტისაბჭოთა და ანტიმხატვრული გამოცემებისა, რომლებიც „ამრუდებენ ბიბლიოთეკების იდეოლოგიურ და კლასობრივ ხაზს“. აღნიშნული სიის საფუძველზე საბიბლიოთეკო ქსელიდან იმ დროისათვის ამოიღეს 2045 სახელწოდების წიგნი და პერიოდული გამოცემა. ამოღებული წიგნებიდან რელიგიური შინაარსისა იყო 500-მდე სახელწოდების წიგნი, მათ შორის „სალვითო ისტორია“, „ლოცვანი“, გაბრიელ ეპისკოპოსის „სიტყვანი და მოძღვრებანი“, „ცხოვრება ნინო ქართველთა განმანათლებლისა“, ანტონ პირველი კათოლიკოსის „წყობილსიტყვაობა“ – დაბეჭდილი ვორონცოვის ნებართვით, „დაბადება“, „დავითნი“, საბინინის „საქართველოს სამოთხე“. პოლიტიკური ნიშნით ამოღებული იყო შემდეგი ავტორების ნ. ჟორდანიას, ა. ჩხენკელის, გ. ქიქოძის, აპ. წულაძის, პ. სურგულაძის, გრ. ვეშაპელის, ნ. ხომერიკის და სხვათა წიგნები. იმავე სიის საფუძველზე საბიბლიოთეკო ფონდებიდან ამოიღეს ი. გოგებაშვილის „დედა ენა“ – პირველი გამოცემიდან (1876) 1920 წლამდე; მისივე „ბუნების კარი“ – 1917, 1918 წ.წ. გამოცემები. ამოიღეს კ. ფოცხვერაშვილის ქართული ეროვნული ჰიმნი „დიდება“.

განსაკუთრებით იდეენობა „დედა ენა“. მთავლიტმა ამოიღო ასევე ი. გოგებაშვილის „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი“ 1867-1873 წ.წ. გამოცემები. იმავე სიით ამოიღეს ი. გოგებაშვილის „ასპინძის ომი“, ს. ქვარიანის „საქართველოს ისტორია“ და სხვა პატრიოტულ თემებზე არსებული გამოცემები.

1917 წელს რუსეთში გამოსცეს დეკრეტი ბეჭდვითი სიტყვის შესახებ. ამ დეკრეტით ფართო გასაქანი ეძლეოდა ბოლშევიკურ პრესას და, საერთოდ, პოლიტიკური განათლების სისტემას. უფრო მოგვიანებით საქართველოში ჩამოყალიბდა პოლიტიკური განათლების კაბინეტების ბიბლიოთეკების ქსელი. შემდგომში ეს კაბინეტები გადაკეთდა პოლიტიკური განათლების სახლებად, სადაც ფუნქციონირებდნენ პარტიული ბიბლიოთეკები. 1950 წელს საქართველოს სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორმა ს. ეულმა-ქურიძემ მთავლიტს გადაუგზავნა ე. წ. „მენშევიკური ავტორების“ სია, მასში 41 ავტორის წიგნები იყო მითითებული. დირექტორი მთავლიტს სთხოვდა ნებართვას, ამ ავტორთა ნაწარმოებების აღწერილობანი დაეტოვებინათ საერთო სარგებლობის კატალოგში. ჩამოთვლილ ავტორებში იყვნენ ს. ჯაფარიძე, ვ. მგელაძე, კ. კანდელაკი, დ. ჩხეიძე, ი. მეტივიშვილი, პ. სურგულაძე, ლ. შენგელია და სხვები. იქვე საჯარო ბიბლიოთეკა ასევე სთხოვდა მთავლიტს, დაერთო ნება, რათა ამოეღოთ ხმარებიდან აზერბაიჯანული და სომხურენოვანი გაზეთები „მუსავატელებისა“ და „დამნაკების“ პერიოდისა.

1953 წლიდან ხმარებიდან ამოიღეს მათივე პარტიული მოღვაწის ლ. ბერიას წიგნები. იქვე იყო მითითებული ნ. კრუპსკაიას, ბაგიროვის, ბუხარინის, კ. ჩარკვიანის, ა. მგელაძის სიტყვები და სტატიები. თავის დროზე თვითონ ნ. კრუპსკაია იყო პოლიტიკური ნიშნით წიგნების სასტიკი გამანადგურებელი. იგი ვერ იტანდა უპარტიო ავტორებს და მაღალკვალიფიციურ დონეზე დანერგულ წიგნებს „გემოს უსინჯავდა“ მხოლოდ ბოლშევიკური იდეალების კუთხით.

1950-იანი წლებიდან რეპრესიების მსხვერპლი გახდა ზოგიერთი ქართველი ავტორის ნაწარმოებები. მთავლიტმა ამოიღო კ. გამსახურდიას ნოველების კრებული (1946 წლის გამოცემა), ვ. კოტეტიშვილის „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, კ. ბუაჩიძის ნაწარმოებები, კ. კალაძის ლექსების კრებული, ასევე ი. ნონეშვილის, ი. აბაშიძის, ლ. ქიაჩელის მოთხრობები, ი. გრიბოედოვის „მანანა

ორბელიანი“. 1960-იან წლებში გაგრძელდა ქართველი ავტორების მხატვრული ნაწარმოებების ამოღება საერთო სარგებლობის ბიბლიოთეკებიდან. ამ დროს ამოიღეს ა. აბაშელის, შ. აფხაიძის, შ. აკობიას, გ. ლეონიძის, ხ. ბერულავას თხზულებათა კრებულები. ამოსაღები წიგნების სიებში იყო ალ. ბარამიძის „რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი“, ლ. ლორთქიფანიძის „სწავლების პრინციპები და მეთოდები“, ნ. ბოცვაძისა და ა. ბურჯანაძის „დედა ენა“, გ. ჯიბლაძის კრიტიკული ეტიუდები და სხვა გამოცემები, რომლებიც შემდგომში დაბრუნდა თაროებზე.

ლენინის დევიზი – „ძირს უპარტიო ლიტერატურა!“ – ძალაში იყო გასული საუკუნის 90-იან წლებამდე. იმ პერიოდისათვის უნივერსალურ ბიბლიოთეკებში დაცული აკრძალული წიგნები ხელუხლებლად ინახებოდა ე. წ. სპეციალურ საცავებში. იქვე იყო ე. წ. პოლიტიკურ მოღვაწეთა ნაწარმოებებიდან ამოჭრილი ცალკეული ფურცლები: დიდი საბჭოთა ენციკლოპედიიდან (БСЭ) ამოჭრილი იყო სტატია ლ. ი. ბრეჟნევის შესახებ. ამონაჭრები ინახებოდა ძერჟინსკის, ფრუნზეს თხზულებათა ტომებიდან, ასევე პავლოვის, ა. ფრანსის, დ. დიდროს თხზულებათა კრებულებიდან.

ბეჭდვით სიტყვაში სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვის მთავარი სამმართველო სისტემატურად ამოწმებდა მთავლიტის ბრძანებების შესრულების სისწორეს. მარტო 1958 წელს სსრკ-ის მთავლიტმა ბიბლიოთეკებში შეამოწმა 1.600.000 სახელწოდების წიგნი, რომელთა საერთო ტირაჟი შეადგენდა 24 მილიონ ეგზემპლარს. აქედან 6 მილიონი ეგზემპლარი გადაეგზავნა სპეციალურ საცავებს. იყო გამოცემები, რომელთა წაკითხვის უფლება ჰქონდათ მხოლოდ ცკ-ის მაღალჩინოსნებს. 1928 წელს მთავლიტის უფროსი ს. ინგულოვი წერდა: „კრიტიკის შედეგი უნდა იყოს დაპატიმრება, სასამართლო განაჩენი, მძიმე სასჯელები, ფიზიკური და მორალური განადგურება“. იგი 1937 წელს დახვრიტეს.

საქართველოს ბიბლიოთეკებში ახლაც იღვწიან იმ თაობის ბიბლიოთეკარები, რომლებიც შავი ან წითელი მელნით შლიდნენ წიგნებში იმ პოლიტიკოსთა გვარებს, რომლებიც მითითებული იყო მთავლიტის ბრძანებებში. 1990-იანი წლებისათვის ბიბლიოთეკებში გაუქმდა ე. წ. სპეციალური საცავები. იმავე წელს სსრკ-ის მთავარი პოლიტიკური სამმართველოს სპეციალური ბრძანებით ყველა წიგნი, რომელიც დაცული იყო სპეციალურ საცავებში, გადაიტანეს საერთო ფონდებში. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბ-

ლიოთეკის არქივში დაცულია ათობით აქტი, რომლებიც დაერთვის სიებს იმ წიგნებისა, რომლებიც დაბრუნდა საერთო საცავებში. ამ დროისათვის საბჭოთა ცენზურა აღარ არსებობდა. მანამდე, როგორც აღვნიშნეთ, პოლიტიკური ტერორის ტალღა ეხებოდა პირველ რიგში ლიტერატურას, მასობრივი ხასიათის პოლიტიკურ გამოცემებს, რომლებიც მასობრივად ვრცელდებოდა ხალხში და „თესავდა ანტისახელმწიფოებრივ იდეებს“. საბჭოთა იდეოლოგი მ. სუსლოვი 1968 წელს წერდა: საბჭოთა ტანკები შეიჭრნენ ჩეხეთში და იქ ცენზურა აღარ არსებობდა, ჩვენთან რომ ცენზურა აიკრძალოს, საინტერესოა, ვისი ტანკები შემოიჭრებიანო.

პარტიული და საბჭოთა იდეოლოგიის ამსახველი ლიტერატურა გეგმაზომიერად ვრცელდებოდა საბიბლიოთეკო ქსელში. ჯერ კიდევ 1921 წელს დაარსდა ცენტრალური პარტიული სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულება – მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტი, რომლის მთავარ ამოცანას შეადგენდა მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების თარგმნა, გამოცემა და პოპულარიზაცია. საქართველოში აღნიშნული ინსტიტუტი გაუქმდა 1990-იან წლებში. მასში დაცული მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა და სხვა პოლიტიკურ მოღვაწეთა ნაწარმოებები შერჩევით გადაეცა თბილისის დიდ სამეცნიერო ბიბლიოთეკებსა და ეროვნულ ბიბლიოთეკას. 1990-იანი წლებისათვის პოლიტიკური განათლების მთავარმა სამმართველომ გაანადგურა პოლიტიკური ნიშნით აკრძალული წიგნების დაცვის სპეციალური ინსტრუქციები.

1990-იანი წლების შემდეგ საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონებით ცენზურა აკრძალულია, ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლებას აღიარებს საქართველოში ამჟამად მოქმედი კონსტიტუცია.

ცენზურამ და პარტიული პოლიტიკის გატარებამ მკვეთრად უარყოფითი კვალი დააჩნია ბიბლიოთეკების მუშაობას. ღრმად პოლიტიზირებული განათლების ეს კერები გადაიქცნენ კომუნისტური იდეოლოგიის განუხრელად გატარების დაწესებულებებად. ის ფაქტი, რომ საქართველოში სსრკ-ის დაშლამდე ფუნქციონირებდა 8 000-მდე სხვადასხვა ტიპისა და უწყების ბიბლიოთეკა, ნათლად მიუთითებს სახელმწიფო ხელისუფლების იმ პოლიტიკაზე, რომ პარტიის იდეები, კომუნიზმისათვის ბრძოლის ყველა საშუალება შეღწეული უნდა ყოფილიყო თითოეულ დასახლებულ პუნქტამდე, თითოეულ მოქალაქემდე. პარტიული პოლიტიკა მკაცრად გმოვდა

ანტიკომუნისტურ და ანტისახელმწიფოებრივ იდეებსა და მისწრაფებებს, რომლებიც ჩამოყალიბებული იყო ბეჭდვით სიტყვაში.

გამოაცალა რა მას რეალური შინაარსი, ბიბლიოთეკებში პარტიული იდეოლოგიისა და პოლიტიკის გატარებამ წარმოშვა ცალმხრივი, ტენდენციური მიდგომები მკითხველებთან მუშაობაში. პოლიტიკური შეფერილობა საბიბლიოთეკო საქმიანობაში იგრძნობოდა ყოველ ნაბიჯზე – მკითხველებთან მუშაობის ინდივიდუალურ, თუ მასობრივ ფორმებში. ყოველივე ამან განაპირობა ფორმალიზმის დამკვიდრება საბიბლიოთეკო დარგში. რაოდენობრივი მაჩვენებლების ხელოვნური ზრდით სსრ კავშირი მიჩნეული იყო ერთ-ერთ ყველაზე მრავალ მკითხველიან ქვეყნად მსოფლიოში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- თანამგზავრი პოლიტგანათლების მუშაკისა. – თბ., 1924. 15 გვ.;
ქოხ-სამკითხველოებიდან და ყველა ტიპის მასიურ, საოლქო, სამაზრო და რაიონული ბიბლიოთეკებიდან გასაწმენდ წიგნების სია. თბ., პოლიტგანათლების მთავარმმართველობა. 1930. 115 გვ.;
ქსე. ტ. 11. – თბ., 1987. გვ. 194;
პ. გუგუშვილი, ქართული წიგნი. – თბ., 1929. 386 გვ.;
ს. ხურცილავა, ქართული საზოგადოებრივი აზრი და მეფის ცენზურა. თბ., 1980. 182 გვ.;
საბჭოთა წარსულის გააზრება: დისკუსიები: კრებული. – თბ., 2012. გვ. 120-135;
ყველაფერი სიტყვისა და ინფორმაციის თავისუფლების შესახებ. – თბ., 2005. 100 გვ.

გრიგოლ რობაქიძის თხზულებათა ხუთტომეული

საქართველოს გიორგი ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის მუზეუმმა დიდი ეროვნულ-კულტურული მნიშვნელობის საქმე განახორციელა — ხუთ სოლიდურ ტომად გამოსცა გენიოსი ქართველი მწერლის, XX საუკუნის მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკოსად აღიარებული გრიგოლ რობაქიძის ლიტერატურული მემკვიდრეობა. მწერლის თხზულებათა კრებულის გამოცემის იდეა მუზეუმის ყოფილი დირექტორის, ან განსვენებული იზა ორჯონიკიძისა ყოფილა. ამ დიდებული იდეის განხორციელებას ხელი შეუწყო და აქტიური მონაწილეობა მიიღო მუზეუმის ამჟამინდელმა დირექტორმა ლაშა ბაქრაძემ. ხუთტომეული შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ქალბატონმა ლალი ცომაიამ. მისი ღვაწლი, მისი შრომა და რუდუნება სწორედ რომ საარაკოა. განცვიფრებული ხარ, როცა თუნდაც უბრალოდ ფურცლავ, ათვალიერებ ამ ვებერთელა ტომებს და ძალაუნებურად წარმოიდგენ, თუ რა გარჯა, რა გულმოდგინება, რამდენი წინააღმდეგობისა თუ დაბრკოლების დაძლევა დასჭირდებოდა სხვადასხვა ადგილას გაბნეული ამ უზარმაზარი მარაგის მიკვლევას, მოძიებას, თავმოყრას, დალაგებასა და წიგნებად გარდაქმნას. ამასთანავე არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ეს არის რთული ტიპის, აკადემიური სახის გამოცემა, აღჭურვილი სათანადო აპარატურით: კომენტარებით, შენიშვნებით, ვარიანტებითა და პირთა საძიებლებით. გამოცემაში გამომზეურებულია ფრიად მრავალფეროვანი მასალა, წარმოდგენილია ლიტერატურის ყველა ძირითადი ჟანრი, ამასთანავე ეპისტოლარული მემკვიდრეობაცა და თარგმანებიც. აქ თავმოყრილია პუბლიკაციები, დაწყებული 1902 წლიდან — მწერლის დებიუტიდან, ვიდრე გარდაცვალებამდე, 1966 წლამდე. ტექსტი, ძირითადად, ქართულია, თუმცა არის რუსულიცა და გერმანულიც. თუ ლექსი ან ბარათი ამ ენებზეა დაწერილი, ბოლოში დართულია მათი ქართული თარგმანი. გამოცემას ელფერს მატებს უხვი საილუსტრაციო მასალა. კერძოდ, ფოტოსურათები, რომელთაგან ზოგი უნიკალურია იმ მხრივ, რომ აქამდე არ ენახა საზოგადოებას. თუმცა ზომით დიდრონია ეს ტომები, ისე რომ, თითოეულის ორ-ორ

ტომადდასტამბვაც შეიძლებოდა, ხელშიმანცარ გემძიმებათ ისინი, მოსახმარადაც საუხერხულო არ არის, ის კი არა, შესახედავად კოხ-ტა და ჰაეროვანიც კია. და ეს იმის წყალობით, რომ გამოცემა მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზეა შესრულებული და მასალაც ხარისხიანია. თუ კრებულს სისრულის თვალსაზრისით შევაფასებთ, იმის მაქსიმუმი ან თითქმის მაქსიმუმია გაკეთებული, რაც დღევანდელ პირობებში შეიძლებოდა. თითქმის-მეთქი იმიტომ დავსძინე, რომ მას აკლია რომანი „ქალღმერთის ზახილი“ (იგივე „დალი“). წარმოდგენილია მისი მხოლოდ სამი ნაწყვეტი; არ არის, აგრეთვე, ნოველა „წმინდა ხარის მოკვლა“, რომელიც შესულია 1932 წელს გერმანიაში ამავე ენაზე გამოცემულ „კავკასიული ნოველების“ წიგნში ამ ნოველის ქართული დედანი დღესდღეობით მიუწვდომელია ჩვენთვის. და არა მარტო ეს, ჯერჯერობით მიუკვლეველია ქართული ტექსტები რომანებისა: „ქალღმერთის ძახილი“ (ლაპარაკია სრულ ტექსტზე), „ჩაკლული სული“, „მცველნი გრალისა“ ; „მეგი“, როგორც ცნობილია, ავტორმა რუსულ ენაზე დაწერა, რადგან გერმანულ მთარგმნელს იგი რუსულიდან უნდა ეთარგმნა. ამრიგად, სამი ქმნილება — „მეგი“, „მცველნი გრალისა“ და ესეების ციკლი „დემონი და მითოსი“ (ეს უკანასკნელი დაწერილია გერმანულ ენაზე) — წარმოდგენილია რუსული თარგმანების სახით, თუმცა სასურველი იყო, ქართული თარგმანები გვეხილა. რომანების — „ჩაკლული სული“, „დალი“, „მცველნი გრალისა“ — ქართული დედნები, აგრეთვე ხელნაწერები გერმანულ ენაზე დაწერილი ფილოსოფიურ-ესთეტიკური ესეებისა — „იზისის წყაროსთან“, „ფრიდრიხ ნიცშე“, „ტერნე და მითოსი“, „ისრაელის საიდუმლო“, „ნესუს პერანგი“ (ამ უკანასკნელის ნაწილი ერთ-ერთ შვეიცარიულ პერიოდულ გამოცემაში დაბეჭდილა), ალბათ, დაცული იქნება გრ. რობაქიძის პირად არქივში, რომელიც მისი გარდაცვალების შემდეგ, შვეიცარიის მთავრობის დადგენილების თანახმად, შესაძლევად გადასცემია ციურიხის „გენეტიკური ფილოსოფიის სარქივო დაწესებულებას“ (ნინო სალია, „გრიგოლ რობაქიძის ნაწერების ბედი“, ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, № 47, 1964 წ., გვ.37). ამ ინფორმაციას ემთხვევა გრ. რობაქიძის დისპეილის, როსტომ ლომინაშვილის ცნობაც (კრებული „სიმართლე ჩემთვის ყველაფერია“ — თბ., 1996 წ., გვ.3). ნინო სალია ზემოთ დასახელებულ პუბლიკაციაში ერთ საყურადღებო ცნობასაც გვანდის: „თვითონ ჩვენ გვაქვს გრიგოლის მიერ გადმოცემული ბევრი გერმანული გამოუქვეყნებელი ხელთნაწერი, ქართულად კი მხო-

ლოდ მისი პირადი წერილები (450) — მათ შორის ბევრი მეტად საინტერესო, რომელთა გამოქვეყნება შეიძლება და საჭიროც არის“. ციურიხის არქივშია საგულვებელი ესე „ატლანტური ზმანება ანუ ქართული მითოსი“, რომლის ფრაგმენტი (სამი კამარა), სახელწოდებით „უცნობი საქართველო“, შეტანილია გრ. რობაქიძის თხზულებათა კრებულის IV ტომში. დედნებისა და ხელნაწერების საკითხი გაირკვევა მას შემდეგ, როცა მოპოვებული იქნება, გაიხსნება და დამუშავდება მწერლის პირადი არქივი, აგრეთვე სალიების არქივი. რაც შეეხება „კარდუს“, ამ დრამის ხელნაწერი ავტორს, მისივე თქმით, საქართველოში დარჩენია. თავის დროზე დაიბეჭდა რამდენიმე ნაწყვეტი. მწერლის დისშვილი, გრ. რობაქიძის სახელობის „გრაალის ფონდის“ თავმჯდომარე ავთანდილ ჩხიკვიშვილი ვარაუდობდა, რომ ხსენებული დრამის ხელნაწერი შეიძლება ყოფილიყო კ. მარჯანიშვილის სახელობის თეატრის არქივში, რამდენადაც ავტორს ეს დრამა მარჯანიშვილის დასის წინაშე წაუკითხავს. ჩვენს პრესაში გახმიანებული ცნობის თანახმად, ამერიკაში, გივი კობახიძის არქივში, უნდა იყოს დაცული გრ. რობაქიძის ორი წერილი თუ რეცენზია: ერთი — თომას მანის „დოქტორ ფაუსტუსზე“, მეორე — ბორის პასტერნაკის „ექიმ ჟივაგოზე“. ამრიგად, გრიგოლ რობაქიძის მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობის სრულად გამოვლენისათვის ზოგი რამ კიდევ არის გასაკეთებელი, თუმცა ძირითადი სამუშაო შესრულდა. მაგისტრალური გზა გაიკვალა. ლიტერატურის მუზეუმის მიერ გამოცემული ხუთტომეული წარმოადგენს მყარ ბაზას, რომელსაც შემდგომ, როცა მწერლის თხზულებათა სრული კრებულის გამოცემის საკითხი მომნიშვნელოვნად, შევსება-გამდიდრება დასჭირდება. მაშინ შესაძლებელი გახდება უნებლიეთ გაპარული კორექტურული შეცდომების გასწორებაც.

გრიგოლ რობაქიძეს სრულიად გასაკუთრებული ადგილი უკავია XX საუკუნის ქართულ მწერლობაში, საერთოდ, ამავე საუკუნის ქართული კულტურის, ესთეტიკურ-ფილოსოფიური აზროვნების ისტორიაში. ის გახლდათ უაღრესად განათლებული, უნივერსალური ტიპის შემოქმედი-მოაზროვნე: პოეტი, პროზაიკოსი, დრამატურგი, ესეისტი, პუბლიცისტი, კრიტიკოსი, ლიტერატურული პორტრეტების ავტორი, ლექტორ-განმანათლებელი და საზოგადო მოღვაწე; დიდი მამულიშვილი, ილია ჭავჭავაძის იდეურ-სულიერი

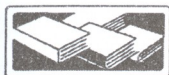
მემკვიდრე, სწორუპოვარი ოსტატი, ჯადოქარი ქართული სიტყვისა, ამამალღებელი ქართული სიტყვიერი ხელოვნებისა, ახალ საფეხურზე ამყვანი ჩვენი ესთეტიკური კულტურისა, ჩვენი ესთეტიკურ-ფილოსოფიური აზროვნებისა; ის გახლდათ დიდი მცოდნე და დიდი მცნაურებელი საქართველოს ისტორიისა, ჩვენი ეროვნული ხასიათისა, ეროვნული სულისა. მან ღრმა წვდომითა და მაღალმხატვრული ფორმით გამოხატა XX საუკუნის ქართული სულის პეროიკულ-ტრაგიკული ოდისეა, რისი დასტურიცაა თავისებური ტრილოგია: „გველის პერანგი“, „ჩაკლული სული“, „მცველნი გრალისა“. გრიგოლ რობაქიძე იყო ბელადი, მედროშე XX საუკუნის პირველი სამი ათეული წლის მანძილზე მიმდინარე ქართული კულტურის რენესანსისა, აღიარებული იდეური ლიდერი ამ დიდი ეროვნულ-კულტურული მოძრაობისა. ისევე, როგორც ემიგრაციაში მყოფი თომას მანი ბრძანებდა, სადაც მე ვარ, გერმანული კულტურაც იქ არისო, სამშობლოდან ბედის უკულმართობით გადახვეწილ გრიგოლ რობაქიძესაც იგივე შეეძლო ეთქვა ქართული კულტურისა და მისი დამოკიდებულების შესახებ. იბადება გარკვეული პარალელი გრიგოლ რობაქიძესა და რიჰარდ ვაგნერს შორის. რა როლიც ვაგნერმა შეასრულა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის გერმანულ ხელოვნებაში მითოსის აღორძინებითა და მუსიკალური დრამის შექმნით, დაახლოებით იმგვარივე მისიის შესრულება ხვდა წილად გრიგოლ რობაქიძეს გასული საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულ მწერლობაში. მითოსის აღორძინება, რაინდული რომანტიზმი, წმინდა გრაალის თემა დამახასიათებელია როგორც ერთი, ისე მეორე ხელოვანის შემოქმედებისათვის. ქართული სულის განახლება-გაძლიერებას გრიგოლ რობაქიძე მითოსური სახეების, პირველქმნილი სიჯანსაღის აღდგენა-აღორძინებას უკავშირებდა. თუ XIX საუკუნის ჩვენი მწერლობის თავკაცები, ილია და აკაკი, ქართველის დაცემული ვინაობის აღდგინებას ისტორიულ პიროვნებათა აჩრდილების გამოხმობით, თავდადებულ მეფეთა თუ სახელოვან მხედარმთავართა საგმირო ამბების თხრობით, მათი მიმზიდველი სახეების ჩვენებით ცდილობდნენ, გრიგოლ რობაქიძე თანამემამულეთა სულის ამალღებას ქართული ხასიათის არსის გამომხატველ მითოსურ პირველსახეთა გაცოცხლებით, უწინარესად, ქართველთა მითოლოგიური მამამთავრის, მითიური თაურმდგენის — კარდუს — ლიტერატორული კულტის შექმნით ესწრაფოდა. ამიტომ თა-

ვის შემოქმედებით სტილს იგი მითიურ რეალიზმს უწოდებდა. გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებას არა მხოლოდ ეროვნული, არამედ საკაცობრიო მნიშვნელობაც აქვს. ტყუილად როდი მოიხსენიება იგი დასავლეთში XX საუკუნის ერთ-ერთ კლასიკოსად. თუ XX საუკუნის ევროპულ ლიტერატურას ფაუსტური პარადიგმების კონტექსტში განვიხილავთ (ეს საკითხი ვრცლად და საფუძვლიანად არის გაშუქებული მიხეილ კვესელავას ორტომიან ფუნდამენტურ ნაშრომში — „ფაუსტური პარადიგმები“); თუ გავითვალისწინებთ ევროპის ფილოსოფიურ ლიტერატურაში მკაფიოდ გაცხადებულ აზრს ე. წ. „ფაუსტური კულტურის“ დასასრულის შესახებ (ო. შპენგლერის „ევროპის დაისი“), თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ თავის შემაჯამებელ რომანს „დოქტორ ფაუსტუსს“ თომას მანმა „დასასრულის წიგნი“ უწოდა, მაშინ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დეკადანსის ამ ფონზე, დეკადანსისა, რომლის ნიშანთვისებებს სულიერი პროგრესის რწმენის უქონლობა, იდეალების გაუფასურება, ფაუსტუსის იდეათა დეზინტეგრაცია და სიცოცხლეზე „არა“-ს თქმა წარმოადგენს, გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედება საკაცობრიო ღირებულებათა მხატვრულ-ფილოსოფიური წარმოჩენით, სულიერ სიმაღლეთა წვდომით, ფაუსტური იდეების რეინტეგრაციითა და სიცოცხლეზე „ჰო“-ს თქმის პათოსით გამოირჩევა. გრ. რობაქიძის ქმნილებათა გმირები ძლიერი, მთლიანი, სიცოცხლის მტკიცე ნებით დაჯილდოებული პიროვნებანი არიან, განსხვავებული დასავლური ლიტერატურის ფართო ნაკადის სუსტ, დაჩიავებულ პერსონაჟთაგან (კაფკა, ბეკეტი...), რომელთაც არ შესწევთ წინააღმდეგობათა დაძლევის, უკეთესისკენ ლტოლვის უნარი, ადამიანის უძლურებას გამოხატავენ და რომელთა თვალშიც სიცოცხლეს ერთობ დაბალი მაზანდა აქვს. სიცოცხლის ფასის დაცემა, ესთეტიკური იდეალის გაფერმკრთალება, დროების სულის სახე ყველაზე კარგად ქალის მაგალითზე ჩანს. თუ გადავხედავთ ევროპული ლიტერატურის ქალთა გალერეას, თუ თვალს გამოვავლობთ დანტეს ბეატრიჩესგან ან გოეთეს გრეტჰენიდან ზოლას „ნანასკენ“ და კიდევ უფრო აქეთ — ნაბოკოვის ლოლიტასკენ, თვალში გვეცემა ქალის დაკნინება, მისი განძარცვა შარავანდისაგან, იდუმალი ხიბლისაგან. გრ. რობაქიძემ ქალთა უმშვენიერესი სახეები შექმნა. მატასი, მეგი, ნატა, ლამარა, კავალა, ნორინა და სხვანი წარმოგვიდგებიან, ვით მარადქალურის განსახიერებანი. ქართველი მწერლის შემოქმედე-

ბა ორგანული ნაწილია დასავლური ლიტერატურის იმ მძლავრი
ჰუმანისტური ნაკადისა, რომელსაც ამშვენებენ რომენ როლანის,
შტეფან ცვაიგის, ერნესტ ჰემინგუეისა და ზოგი სხვა გამორჩეული
მწერლების სახელები.

* * *

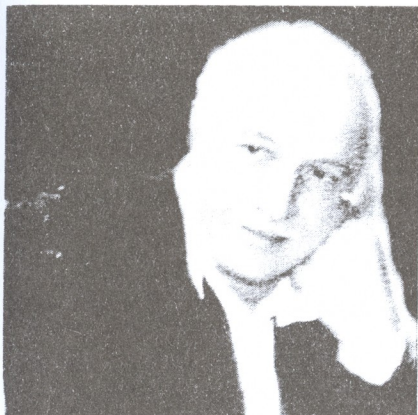
ლიტერატურის მუზეუმის მიერ გამოცემული გრიგოლ რობა-
ქიძის თხზულებათა ხუთტომეული ძვირფასი ნობათია ქართველი
მკითხველი საზოგადოებისათვის. ვინც ამ გამოცემას გაეცნობა,
შეუძლებელია გულითადი მადლიერების გრძნობით არ განიმსჭვა-
ლოს ყველა იმ პირის მიმართ, ვინც კი თავისი წვლილი შეიტანა ამ
დიდებული საქმის განხორციელებაში. საგანგებო მადლობა ეთქ-
მის მაგთიკომს, ბატონ გია ჯოხთაბერიძეს, ვისი დაფინანსებითა
და მეცენატობითაც შეისხა ხორცი ამ ფრიად კეთილშობილურმა
იდებამ.

ერო და ალაშიანები

ნოდარ ტაბიძე

საქმენი მისი ხმინანებენ

17 ნოემბერია – გალაკტიონის დაბადების დღე. მუზეუმის შემოგარენში არაერთი სუფრაა გაშლილი. ღვინო თავისას შერება და ინყება ყელყელაობა. იმერულ ტრაბახს მეგრული შემონათება ენაცვლება, თბილისურ ამაყ გამოხედვას – რაჭულად მხრების გაშლა, მესხურ ქვეტექსტს – გურული გაფიცება...

მინდია ტაბიძე ხან ერთ ჯგუფთანაა, ხან მეორესთან; სოფლის თავკაცის პასუხისმგებლობას ძალუმად გრძნობს.

შეზინდებისას ჩემს ქვედა სახლში ვიკრიბებით. სუფრა თავს ინონებს ალადასტურითა და საფერავით. ბუხარი გამომწვევად გუგუნებს, სიმღერა ჭერს ბზარავს.

მაღალ-მაღალი, ლამაზი ვაჟკაცი დგება და ცეცხლს ეფიცება.

– ეს ვინ არის? – მეკითხება მინდია.

– აი, შენ რომ ნიგნი მოგწონს – „დედოფალი მარგო“ – იმის მთარგმნელი.

– ჯენეტო ჭანტურაია? მერედა ასეთი დიდი კაცი ხმას რატომ არ იღებდა?

...მელიმება.

ერთ მერხს ვუსხედით უნივერსიტეტში. წარჩინებით დაამთავრა ფილოლოგიის ფაკულტეტის ჟურნალისტიკის განყოფილება.

ყველას გვეგონა, რომელიმე დიდ რედაქციას მიაშურებდა. ჯერ კიდევ სტუდენტობისას აქტიურად თანამშრომლობდა გაზეთებსა თუ რადიოში. ჰოდა, ახლა რა დაუდგებოდა წინ! მაგრამ ჯენეტომ სხვა გზა აირჩია. უცხო ენების ინსტიტუტს მიაშურა და საფუძვლიანადაც დაეუფლა ფრანგულ ენას.

უყვარს სიურპრიზები.

პროფესიონალი ლიტერატორი გახლავთ. ბევრ წიგნს ატყვია მისი ხელი, ხელი მთარგმნელისა, შემდგენელისა, კომენტატორისა, რეცენზენტისა, გამომცემლისა და ა. შ.

და მაინც: უპირველეს ყოვლისა, მთხზველია.

აღტაცებული დავრჩი, როცა მის ნაშრომს – „გრიგოლ მესხის“ – საღებავშეუმშრალი გვერდები წავიკითხე. გამოგიტყდებით, არ მეგონა, თუ ასე ღრმად ერკვეოდა ფერწერის საკითხებში.

ჯ. ჭანტურაიას გამოკვლევები გალაკტიონზე, გრ. აბაშიძეზე და სხვა მწერლებზე მრავალმხრივ საინტერესოა. ყველაზე მეტად მაინც პარალელები მომწონს. შეპირისპირება-შედარებები მსოფლიოს კორიფეებთან კიდევ უფრო დამაჯერებლად წარმოაჩენს ქართველ შემოქმედთა ღირსებებს.

თავდაპირველად „განათლებაში“ მიუჯდა სანერ მაგიდას. აქ შეადგინა და დასტამბა აკაკი წერეთლის თხზულებათა ერთტომეული, რომელიც დღესაც სანიმუშო გამოცემად ითვლება.

რიგითი მკითხველისთვის უცნობია, ვინ არის კონკრეტული სერიის დაბადების თაოსანი, ვის ეკუთვნის ამა თუ იმ „ბიბლიოთეკის“ შექმნის იდეა. მე რამდენადმე ახლოს ვარ ამ საქმესთან და ამიტომაც თამამად ვამბობ: სწორედ ჯ. ჭანტურაიას ხელმძღვანელობით მომზადდა მსოფლიოს ხალხთა ზღაპრების ორმოცამდე ტომი; სწორედ მისი განზრახვა იყო მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკის გამოცემა ბავშვებისათვის სამოც ტომად და ა.შ. და ა.შ.

მთელი 22 წელი (1970 – 1992) თავკაცობდა „ნაკადულის საბავშვო წიგნის სახლს. ამ დაწესებულების წყალობით არაერთმა ჩინებულმა წიგნმა იხილა დღის სინათლე. აქ ტარდებოდა თემატური საუბრები, გამოფენები, შეხვედრები მწერლებთან თუ ილუსტრა-

ტორებთან, აქ ენყობოდა პრეზენტაციები და ა. შ. ჰოდა, ჩვენც ყოველთვის მიგვიხაროდა ამ ოაზისისაკენ, რადგან დარწმუნებული ვიყავით, ბევრ სიახლეს გავიგებდით და ესთეტიკურადაც დავტკბებოდით.

მოგეხსენებათ, ნიგნის გამოცემა უზომო შრომას მოითხოვს. ჯენეტოც უშურველად იხარჯებოდა: გეგმათა შედგენა, ავტორთა მოზიდვა, ხელნაწერთა მრავალმხრივ გარანდვა და მრავალი მნიშვნელოვანი თუ წვრილმანი პრობლემის გადაჭრა-გათვალისწინება...

უბადლო სტილისტია, სიტყვის ფერისა და გემოს ნიუანსებამდე შემცნობი. მერე როგორი ჩაკირკიტება იცის! არ მოისვენებს, ვიდრე ტექსტს კონდიციამდე არ მიიყვანს. ამასვე მოითხოვს სხვებისგანაც.

დავესესხები მაყვალა მრეწლიშვილს, რომელმაც ფრანგულიდან თარგმნა შარლ დე კოსტერის „უღენშპიგელისა და ლამე გუდაკის ლეგენდა“.

„ძვირფასო ბატონო ჯენეტო!

თუკი ამ ნიგნის ტრფიალმა ჩემგან მრავალი წლის სიყვარული შეინირა, თქვენ საპატიო მეჯვარე ბრძანდებით ჩვენი, წრფელი და უანგარო მოჭირნახულე თავიდანვე ამ ნიგნის, ჩემი, ქართველი მკითხველისა!

გიძღვნი მოკრძალებით, ჩემო უმნიშვნელო ძამიკო, დიდ მადლობას. გულითადი პატივისცემით“.

ახლა მოვუსმინოთ მორის ფოცხიშვილს, რომლის „დედავ, დედაშვილობასა“ სწორედ ჯ. ჭანტურაიას ხელდასმით გამოვიდა.

„ჯენეტოს – ამ ნიგნის „ხელისმომკიდეს“, მეჯვარესა და ნათლის, დედაშვილობის ტაძარში თავადაც წმინდა სანთელივით ანთებულს მარადიული მადლიერებით“.

* * *

ეს სტუდენტობის ჟამს მოხდა. ჯენეტომ თვალი გადაავლო უცხოეთში მიმავალ ახალგაზრდების სიას და თავის გვართან დაკავშირებით შესწორება შეიტანა, თანაც ხმადაბლა ჩაილაპარაკა: – ჭანტურიები გლეხები არიან, ჭანტურაიები კი აზნაურები.

კრიტიკულად შევხედე. არავითარი ამბიციურობა, არავითარი ყოყმანობა. ეს იყო წინაპართა ღირსების წარმოჩენა, მათ წინაშე თავის დახრა. მაშინ ერთხელ კიდევ ვირწმუნე, რომ ამ კაცს შეიძლება

მიჰყვე. მას შეცნობილი აქვს საკუთარი თავის ფასი და სხვათა წინაშე ძალუძს მოკრძალებით მუხლმოყრა.

ერთ წელიწადს ჯ. ჭანტურაია კომკავშირული ორგანიზაციის კურსბიუროს მდივნად აირჩიეს. მაინც და მაინც არ ეპიტნავენოდა ასეთი „დანინაურება“, მაგრამ რადგანაც აირჩიეს, ლაბა ხარივით შეება უღელში და ჩვენც ვიგრძენით, თუ რამდენი კარგი საქმის გაკეთება შეუძლია ნიჭიერ ხელმძღვანელს. წიგნების განხილვა, ექსკურსიები, კოლექტიური დასწრება სპექტაკლებზე და, რაც მთავარია, კეთილი ურთიერთობის ფართოდ დამკვიდრება-განმტკიცება.

ჯენეტოს დაჟინებითი მოთხოვნით უნივერსიტეტის პროფკავშირმა სოლიდური თანხა გამოუყო ფაკულტეტს და ჩვენც ფართოდ გავშალეთ ფრთები. კარგად მახსოვს, როგორი ზარ-ზეიმით გადაეცა სტუდენტ არჩილ უშვერიძეს ძვირფასი კალმისტარი პრესაში აქტიური თანამშრომლობისათვის.

ისიც მახსოვს, თუ როგორ ეწვივნენ გალაკტიონს, რათა დიდ მოსაზრებას თავისი ხელით ჩაენერა სტუდენტთა კედლის გაზეთში საკუთარი ლექსი.

სტუდენტობა ვახსენე და იმასაც დავსძენ, რომ ჯენეტო ჭანტურაია წლების განმავლობაში კითხულობდა ლექციებს უმაღლეს სასწავლებლებში, იყო მისაღები გამოცდების კომისიის თავმჯდომარე, საპრეტენზიო ჯგუფის უფროსი და ა. შ. ყველგან და ყოველთვის ობიექტური გახლდათ.

* * *

არაერთხელ შემიტევია: დიდებულია, სხვებს რომ უწვდი ხელს, მაგრამ საკუთარმა თავმა რა დაგიშავა? დიდი ხანია ველით შენი თხზულებების სრულ კრებულს. რატომ უნდა ვეძებდეთ შენს რეცენზიებსა და ნარკვევებს ძველ გაზეთებში?

გამოგიტყდებით: როცა შეჭირვების ჟამი მიდგას, წარმოსახვით რამდენიმე პიროვნებას ვეხმიანები, უფრო ზუსტად, საკუთარ თავს ვეკითხები: – ამ შემთხვევაში როგორ მოიქცეოდა იგი?

ორიენტირებს შორის ერთ-ერთი ჯენეტო ჭანტურაიაა. ეს იმიტომ, რომ იგი არა მხოლოდ ნიჭითა და განსწავლულობით არის გამოორჩეული, არამედ ცხოვრების წესითაც.

დიდი გამოსხივება აქვს.

მისი სიკეთე გადამდებია.

ლია ლომიძე

გამორჩეული ქალბატონი

ქალბატონი ნელი გურგენიძე მრავალმხრივ გამორჩეული პიროვნებაა ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის სფეროში მოღვაწეთა შორის. დაიბადა და გაიზარდა ცნობილი პედაგოგისა და პოლიგლოტის თამარ ხაზარაძისა და მეტყვევ-ინჟინერ ვლადიმერ გურგენიძის მრავალშვილიან ოჯახში, რომელმაც ქვეყანას შვიდი ღირსეული მოქალაქე შემატა.

სამაგალითო და ნაყოფიერია ნელი გურგენიძის მიერ განვლილი ცხოვრების გზა. მას წილად ხვდა

საქართველოში ისტორიულად მნიშვნელოვანი მოვლენების მომსწრე და მონაწილე ყოფილიყო. ადამიანი ხომ თავის დროს ჰგავს, თავისი ეპოქის „პროდუქცია“. მე-20 საუკუნის სამოციანელთა თაობა ომსა და მშვიდობაში გაზრდილი თაობაა, რომლის განვლილი გზა დამახასიათებელია ამ ეპოქის ყველა მეტ-ნაკლებად გამორჩეული პიროვნებისათვის.

საინტერესო ცხოვრების გზა განვლო ამ თაობამ — რომანტიული გატაცებით აღსავსე და, არცთუ იშვიათად, იმედგაცრუებითა და დიდი ტკივილით დაღდასმული. მთავარი მაინც ის არის, რომ ისინი თავიანთ საქმეს ხალხის სამსახურისათვის ალალი გულით აკეთებენ.

ცოცხალი ისტორიაა...

თავდაპირველად თბილისის 23-ე საშუალო სკოლაში სწავლობდა, მაგრამ როდესაც მამამისი კახეთის სატყეო მეურნეობის უფროსად გადაიყვანეს, მთელი ოჯახი გურჯაანში გადადის საცხოვრებლად. ქალბატონი ნელიც იქ აგრძელებს სწავლას. იგი საუკეთესო მოსწავლე იყო, ზერელედ არაფერს აკეთებდა და მოვლენებს ღრმად სწვდებოდა. საშუალო სკოლა ოქროს მედალზე

დაამთავრა. მრავალმხრივი ნიჭით დაჯილდოებული ახალგაზრდა უფრო მეტად მათემატიკით იყო გატაცებული, მაგრამ რადგან იმ-ხანად ამ სპეციალობაზე რატომღაც გოგონებს არ ღებულობდნენ, თავისი ბიძის, ცნობილი ფილოსოფოსის გენადი გურგენიძის რჩე-ვით სწავლა თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწი-ფო უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე განაგრძო.

უნივერსიტეტშიც ერთ-ერთი გამოჩენილი სტუდენტია, სა-ხელობითი სტიპენდიატი, აქტიურად მონაწილეობს სტუდენტთა სამეცნიერო საბჭოს მუშაობაში. უნივერსიტეტი უმაღლესი შე-ფასებით – წითელი დიპლომით დაამთავრა. თავის მომავალსაც ფილოსოფიური მეცნიერების სამსახურში ხედავდა, მაგრამ ფი-ლოსოფიის ფაკულტეტი დაიხურა და აღნიშნული სპეციალობით ასპირატურაში მიღებაც შეწყდა.

ქალბატონი ნელი რამდენიმე დღით კახეთში მამასთან ჩავიდა. იცოდნენ რა მისი ინტელექტუალური შესაძლებლობები, მათემა-ტიკის მასწავლებლობა შესთავაზეს გურჯაანის რუსულ საშუალო სკოლაში. ქართული მათემატიკური სკოლის ღირსეულ წარმომად-გენელთან, მაშინდელ განათლების მინისტრ ვიქტორ კუპრაძესთან გასაუბრებამ ბრწყინვალედ ჩაიარა და ფილოსოფიის სპეციალისტი მათემატიკის პედაგოგი გახდა. მუყაითი შრომით, მოსწავლეები-სადმი კეთილგანწყობილი, თბილი, მომთხოვნი და სამართლიანი დამოკიდებულებით საერთო სიყვარული და აღიარება მოიპოვა. სასწავლო წლის დამთავრებაც კი ვერ მოასწრო, კომკავშირის გურჯაანის რაიკომის მდივნად რომ აირჩიეს. შემდეგ საქართვე-ლოს ალკკ ცენტრალური კომიტეტის მდივანია და სათავეში უდგას მოსწავლე-ახალგაზრდობასთან მუშაობის ძალზე რთულ, შრომა-ტევად, მაგრამ რომანტიკულ სფეროს. სწორედ ამ პერიოდში და-ინერგა პრაქტიკაში მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ახალგაზრ-დულ ორგანიზაციებთან გაცვლითი ღონისძიებების ჩატარება: საერთაშორისო და რესპუბლიკური ფესტივალები, ოლიმპიადები, ნორჩ შემოქმედთა საზაფხულო და საზამთრო სკოლების მოწყობა, ტურისტული ლაშქრობები...

70-იანი წლებიდან მისი მრავალმხრივი განათლება, მდიდარი გამოცდილება, მაღალი პასუხისმგებლობა და ორგანიზატორული ნიჭი მთელი სისრულით გამოვლინდა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის სასწავლო დაწესებულებებისა და მეც-ნიერების განყოფილების გამგის მოადგილის, თბილისის კალინი-

ნის რაიონული კომიტეტის პირველი მდივნის, შემდგომ კი თბილისის საქალაქო კომიტეტის მეორე მდივნად მუშაობის პერიოდში.

ქალბატონი ნელი პარტიულ მუშაობას ნაყოფიერად უთავსებდა საქართველოს უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის (პოეტი-აკადემიკოსი ირაკლი აბაშიძე) მოადგილეობას. სწორედ მას ხვდა წილად იმ სესიის სხდომის წაყვანა 1974 წ. 14 აპრილს, რომელმაც ქართული ენისთვის სახელმწიფო ენის სტატუსის მინიჭების საკითხი გადაწყვიტა.

იგი არაერთი მნიშვნელოვანი საქმის წამოწყების ინიციატორი და უშუალო ხელმძღვანელია საქართველოს პროფსაბჭოს, საქართველოს პროფესიულ-ტექნიკური განათლების სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარედ, განათლების მინისტრის მოადგილედ მუშაობის პერიოდში. აქტიურ მუშაობას ეწევა არასამთავრობო ორგანიზაციებში. იგი სათავეში ედგა აფხაზეთის ტრაგედიის დღეებში ლტოლვილთა დაბინავების, მათთვის ტანსაცმლისა და საკვების ოპერატიულად შეგროვების მიზნით შექმნილ შტაბს; მთელს თავის უნარსა და გამოცდილებას აქსოვდა საქველმოქმედო ფონდ „დემოკრატია და აღორძინებისა“ და საერთაშორისო ასოციაცია „საქართველოს ქალები მშვიდობისა და სიცოცხლისათვის“ საქმიანობაში.

მუშაობის ეს პერიოდი აღსავსეა მრავალი კეთილი საქმით, უამრავი საქველმოქმედო ღონისძიებით, რისი დასტურია უამრავი მაღლიერებით აღსავსე წერილი შეჭირვებული ბავშვებისა და მათი მშობლებისაგან, ლოგინს მიჯაჭვული პენსიონერებისგან.

2003 წელს ამერიკის შეერთებული შტატების ბიოგრაფიების ინსტიტუტი ქალბატონ ნელის „2003 წლის ქალის“ წოდებას ანიჭებს და აღნიშნავს, რომ „მან საუკეთესოდ განახორციელა თავისი მისია და ემსახურა სამაგალითო მიზნებს“.

გამორჩეულ როლს თამაშობს ქალბატონი ნელი საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაციის საქმიანობაში. დღიდან მისი დაარსებისა ამავე ასოციაციის გამგეობის აქტიური წევრია. მისი ინიციატივითა და ძალისხმევით შექმნილი „საინტერესო შეხვედრების კლუბი“, რომელსაც სათავეში თვითონვე უდგას, მნიგნობრებისთვის ერთგვარ „სულიერ ოაზისად“ იქცა. მრავალფეროვანია, უაღრესად საინტერესო და აქტუალური

აღნიშნული კლუბის მიერ ჩატარებული ღონისძიებები: ახალი ნიგნების გაცნობა, შეხვედრები და საუბრები ცნობილ ადამიანებთან ეკონომიკის, სამართლის, კულტურის, ხელოვნების, ლიტერატურისა და სხვა მნიშვნელოვან პრობლემებზე. ეს ღონისძიებები, გარდა შემეცნებითი დატვირთვისა, ასოციაციის წევრთა მონატრების, აზრთა გაცვლის, ადამიანური ურთიერთობების დემონსტრირებაცაა. და ასეთი თბილი, ადამიანური და უშუალო ატმოსფეროს შექმნაში დიდია ქალბატონი ნელის წვლილი.

ქალბატონი ნელი ყოველთვის ტრიალებდა საზოგადოებრივი ცხოვრების შუაგულში; იგი საქართველოს უმაღლესი საბჭოს სამგზის მოწვევის დეპუტატია, დაჯილდოებულია სახელმწიფოს მრავალი ორდენითა და მედლით, მაგრამ მას უფრო ეამაყება ის, რომ დღესაც ყველგან და ყველასთვის სასურველი ადამიანია, მრავალთა იმედის მიმცემი და დამფასებელი.

რვა ათეული წელი შეუსრულდა ღირსეულ ქალბატონს. იგი დღესაც ჩვეული შემართებით იღწვის, რათა ცხოვრების გზა გაუადვილოს და გაულამაზოს მის გვერდით მყოფთ.

კვლავაც დიდხანს გველოს, ამაგდარო ქალბატონო, სიკეთითა და კეთილშობილებით მოფენილ გზაზე.

ს ა ქ ა რ თ ე ლ ო ს ი ლ ი ა ქ ა ვ ქ ა ვ ა ძ ი ს ს ა ხ ე ლ ო ბ ი ს მ ნ ი გ ნ ო ბ ა რ თ ა ა ს ო ც ი ა ც ი ა ღირსშესანიშნავ საიუბილეო თარიღს ულოცავს ქალბატონ ნელი გურგენიძეს – გამოჩენილ საზოგადო მოღვაწესა და ჭეშმარიტ მამულიშვილს, ღირსეულ მოქალაქესა და პიროვნებას, კეთილშობილსა და სიკეთით აღსავსე ადამიანს, ჩვენი ქვეყნის მოჭირნახულე შვილს, მისი ყოველდღიური ცხოვრების მოზიარეს.

მნიშვნელოვანია და ფასდაუდებელი თქვენი ღვაწლი მნივნობართა ასოციაციის, რომლის გამგეობის წევრი მისი დაარსებიდანვე თქვენ ბრძანდებით, საქმიანობაში და მისი სახელის განვრცობაში. ქალბატონო ნელი, დიდი მადლობა იმისათვის, რაც თქვენი მოღვაწეობით და შემართებით შემატეთ ჩვენს ქვეყანას, მის ადამიანებს. გისურვებთ ხანგრძლივ და მზენათელ სიცოცხლეს, რათა თქვენი დაუშრომელი ენერგიით კვლავაც იდგეთ საზოგადოების სამსახურში.

ნინო ქავთარია

„ვეფხისტყაოსნის“ XVII საუკუნის მხატვრულად გაფორმებული ხელნაწერები

შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრულად გაფორმებული ნუსხები XVII საუკუნიდან შემოგვრჩა. პოემის ჩვენამდე მოღწეული ყველაზე ადრეული სრული ხელნაწერიც XVII საუკუნით თარიღდება. 170-მდე ნუსხაში მხოლოდ თოთხმეტია მხატვრულად გაფორმებული: S-5006 (ე.წ. წერეთლისეული), H-2074 (ე.წ. ავალიშვილისეული), Q-1082 (ე.წ. ზაზასეული), H-599 (ე.წ. თავაქარაშვილისეული), H-54, H-757, H-403, H-288, S-1727, Q-734, H-2055, S-2986, ოქსფორდში, ბოდლის ბიბლიოთეკაში დაცული Wardrop. d.17 და Wardrop. d.27.

XII-XIII საუკუნეთა მიჯნაზე შექმნილი ნაწარმოები რენესანსული აზროვნებითა და იმდროინდელი წიგნიერი სამყაროს მოწინავე მხატვრული მსოფლმხედველობითაა გამსჭვალული. თხზულება სრულად ასახავდა საქართველოს ბრწყინვალე საუკუნეებს, ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ თუ კულტურულ წინსვლას. სავარაუდოა, რომ პოემის ილუსტრირებული ვერსია იმ დროსაც იარსებებდა, თუმცა მისი კვალი დღესდღეობით დაკარგულია.

XVI საუკუნიდან ოსმალეთისა და ირანის გავლენის გაძლიერებამ გარკვეულწილად ქვეყნის განვითარების ყველა ასპექტს თავისი კვალი დააჩნია. XVII საუკუნიდან მძლავრ ტალღად შემოჭრილმა ისლამურმა ნაკადმა ხელოვნების თითქმის ყველა დარგი მოიცვა, და განსაკუთრებით ფართოდ გამოვლინდა მინიატურულ მხატვრობაში.

ისლამურმა საერო ლიტერატურულმა ნაკადმა კი ქართული ტრადიციაში დიდი გამოძახილი ჰპოვა. უდავოა, რომ თარგმნილ ლიტერატურულ ნაწარმოებთან ერთად მათი მხატვრულად ილუსტრირებული ნიმუშებიც უხვად გამოჩნდა; ქართველმა წიგნის ოს-

ტატებმა აღმოსავლეთიდან შემოჭრილი ეს მხატვრული ნაკადი შეითვისეს, და საერო წიგნის დასურათებაში ირანული მოდელით სარგებლობა თითქმის ტრადიციად დამკვიდრდა.

საერო ხასიათის ხელნაწერებში გამომჟღავნებული ირანული ხელოვნების მკაფიო ანაბეჭდი თვალნათლივ გამოჩნდა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ წმინდა სპარსული ორიენტაციის გვერდით ქართულ საერო მინიატურაში ხალხურ ნაკადთან შეზავებული ადგილობრივი მხატვრული ტენდენციების გამომხატველი ნიმუშებიც გამოჩნდა (მაგ.; მამუკა თავაქარაშვილის მიერ გადანერილი „ვეფხისტყაოსნის“ (H-599) ილუსტრაციები).

„ვეფხისტყაოსნის“ დასურათებულ ნუსხათა შორის გამორჩეულია წერეთლისეული ხელნაწერის (S-5006) სახელით ცნობილი პოემის ილუსტრაციები. ხელნაწერის მრავალრიცხოვანი მინიატიურა ორი მხატვრის შესრულებულია (სამოცი მინიატიურა პირველ მხატვარს ეკუთვნის, ხოლო 26 – მეორეს). ირანული კულტურული გარემოს მძლავრი ანაბეჭდი პირველი მხატვრის მიერ შესრულებულ ილუსტრაციებში უფრო თვალნათლივ იკვეთება. ირანული მინიატურული მხატვრობის ტრადიციებსა და ტექნიკას ნაზიარები ქართველი მხატვარი მაღალპროფესიულ დონზე ცდილობს ირანული ნიმუშების პოემის დასურათებაში გადმოტანას. იგი აღმოსავლური რომანის შესატყვისად, მინიატურათა შექმნისას ყურადღებას თანაბრად ამახვილებს მთავარ და უმნიშვნელო ეპიზოდებზე, დანვრილებთ წარმოგვიდგენს და შლის პოემის კომპოზიციურ ქარგას.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ „მინიატიურა ხელნაწერი წიგნის სამკაულია... მუსულმანური აღმოსავლეთის ხელნაწერების ამ სახის ილუსტრაციებში შედარებით მეტად ვლინდება მინიატიურის, როგორც ფერადოვანი სამკაული სპეციფიკური თავისებურება... აქ მთავარი და ძირითადია დეკორაციული სახე... მინიატიურები შეადგენენ ხელნაწერი წიგნის არქიტექტონიკის მნიშვნელოვან ნაწილს, განსაზღვრავენ ცალკეული გვერდის კომპოზიურ გადაწყვეტას და მთელ წიგნში ქმნიან დეკორაციულ ლაქათა თავისებურ რიტმს“...(ი.ხუსკივაძე, ქართული საერო მინიატურე. – თბ., 1976, გვ.16)....

პირველ მხატვარს მიკუთვნებულ მინიატურათა სერიაში განსაკუთრებულად გამომჟღავნდა დამსურათებლის გატაცება აღმოსავლური ტრადიციებით. ტექსტში ჩართულ ყოველ მინიატურას

ცალკე ფურცელი ეთმობა და XVII საუკუნიდან ქართულ მინიატურულ მხატვრობაში ტრადიციად დამკვიდრებულ ხაზოვან მოჩა-რჩოებაში იწერება.

პოემის ტექსტი XVIII საუკუნეს განეკუთვნება, ხოლო მასში ჩართული ილუსტრაციები XVII საუკუნით თარიღდება, რაც სა-ფუძვლიან ეჭვს იწვევს, რომ ისინი თავის დროზე პოემის უფრო ადრეული ხანის ხელნაწერს ეკუთვნოდა. მიჩნეულია, რომ ისინი თავის დროზე დაზიანებული ხელნაწერიდან ამოიღეს და ირანულ ტრადიციაში იმ დროისათვის გავრცელებულ მურაკას სახელწოდე-ბით ცნობილ ალბომში ჩართეს. ამ მოსაზრებას ადასტურებს მინი-ატურათა სპარსული მინაწერები, რომელთა არსებობაც მხოლოდ ამგვარი ტიპის ალბომებისათვის იყო დამახასიათებელი. საბოლო-ოდ კი მინიატურები უკვე პოემის XVIII საუკუნის ნუსხაში მოხვდა. ამ დროისთვის მოიაზრება ხელნაწერში მეორე მხატვრის მიერ შეს-რულებული 24 მინიატურის დამატებაც, სავარაუდოდ, ძლიერ და-ზიანებული ან დაკარგული ილუსტრაციების სანაცვლოდ.

მინიატურათა ამ ჯგუფისათვის სახასიათოა ერთგვარი სურა-თოვნება, სიბრტყობრივ კომპოზიციათა პირობითი სივრცობრივი ხედები, მკაცრი წონასწორობა და სიმეტრიულობა. ირანულ მხატ-ვრულ ხერხებს ოსტატურად დაუფლებული მხატვარი ხალიჩისე-ბურად განანილებული რიტმული აქცენტებით წარმოაჩენს აღმო-სავლური მინიატურის მხატვრულ თავისებურებებს. ინტენსიური ფერები შინაარსობრივი აქცენტების ხაზგასმას ემსახურება და პერსონაჟთა მკვეთრი ჩაცმულობისა და ფონის შედარებით ნაკლე-ბად ინტენსიური ტონალობის შეფერილობაში მჟღავნდება; ერთ-მანეთს შეპირისპირებული ინტენსიური წითელი და აგურისფერი, ნარინჯისფერი, სხვადასხვა ტონალობის ლურჯი, მწვანე, ყვითელი და ყავისფერი ქმნიან მინიატურათა ფერადოვან პალიტრას. მინი-ატურათა ისედაც თვალშისაცემ დეკორატიულობას კიდევ უფრო აძლიერებს ქსოვილის სახიანი ფაქტურისა და ლოკალური ფერების შეხამება. ნახატის სიმშრალის მიუხედავად ხაზის ორნამენტული ხასიათი შენარჩუნებულია და ირანული მხატვრობის თავისებურე-ბები სილუეტის სიფაქიზესა და ფორმის დასრულებულ ხასიათში, ხაზის შეგრძნებაში იჩენს თავს. ხაზისადმი დამოკიდებულება და სპარსული მინიატურების ფერადოვნება წერეთლისეული „ვეფხის-ტყაოსნის“ ამ მინიატურებს XVII საუკუნის I ნახევრის ისპაჰანურ მინიატურული სკოლის ბრწყინვალე ნიმუშებთან აახლოებს. ისპა-

ჰანური გავლენა იგრძნობა სახეების გადმოცემაშიც: ერთგვაროვანი, თითქოსდა ინდივიდუალურობას მოკლებული ტიპაჟები მანერული პოზებითა და ჟესტებით ავსებენ სასურათე სივრცეს.

ირანულისაგან განსხვავებით კომპოზიციები ნაკლებ გადატვირთულია ფიგურებით და მათ შორის პაუზები არქიტექტურული ფონებითა და ირანული ბალების პეიზაჟებითაა შევსებული. თუმცა ბუნებრივი გარემო აქ რეალურობასაა მოკლებული და არქიტექტურული ფონების მსგავსად მინიატურათა საერთო სიბრტყობრივ-დეკორაციულ ნყობას არ არღვევს (არქიტექტურული ნაგებობები სიბრტყობრივია და უმეტესად ხედვის მაღალი ნერტილიდანაა წარმოდგენილი, ფრონტალურად). პოემის პერსონაჟთა სამოსიც გარკვეულწილად ირანული ყოფიდან მომდინარეობს.

საინტერესოდ გადანყვიტა ქართველმა მხატვარმა სპარსული გარემოსთვის სახასიათო რამდენიმე დეტალი: მინიატურებში მოძრაობა ყოველთვის მარცხნიდან მარჯვნივაა მიმართული და არა მარჯვნიდან მარცხნივ, როგორც ეს თანადროულ ირანულ მინიატურებში ჩანს და მეორე, ისფაჰანური სკოლისათვის სახასიათო სახის ე.წ მონგოლური ტიპი აქ რამდენამდე შერბილებილია. ცალკეულ კომპოზიციებში პერსონაჟთა კამარების ქვეშ განთავსებაც გარკვეულწილად ეწინააღმდეგება ამ სკოლის თავისებურებებს.

„ნერეთლისეული“ ნუსხის მხატვარი არც ცდილობს გადალახოს კულტურული გარემოს გავლენით ჩვენში შემოჭრილი აღმოსავლური ტენდენციები და დაარღვიოს ირანული მინიატურის ძირითადი პრინციპი – კომპოზიციის საერთო დეკორაციული ხასიათი; იგი სპარსული ნიმუშების დასურთების ტრადიციას აგრძელებს.

S-5006 ხელნაწერის მეორე მხატვარის ნამუშევრები XVII საუკუნის 60-70-იანი წლებით თარიღდება. მისი ოსტატობა მხატვრული დონით რამდენადმე ჩამოუვარდება პირველი მხატვრისას. იგი ზედმინევით ზუსტად იმეორებს თავისი წინამორბედის მიერ შექმნილ პოემის მხატვრულ და კომპოზიციურ ქარგას – ერთნაირი ყურადღებით ასურათებს ქრონოლოგიურ რიგზე გაშლილ პოემის მთავარ და მეორეხარისხოვან ეპიზოდებს.

„ვეფხისტყაოსნის“ ამ სერიის სცენები ფორმათა უფრო განზოგადოებული წარმოჩენით ხასიათდება. ძირითადი განსხვავება კი პირველ და მეორე ოსტატს შორის, პროფესიული დონის გარდა, მათი განსხვავებული კოლორისტული ხედვაა. პირველი თუ კონტრასტულ შეხამებას ანიჭებს უპირატესობას, მეორე სერიის

მხატვარი ცდილობს შეინარჩუნოს ერთიანი ფერადოვანება და ერიდება მკვეთრ დაპირისპირებებს.

სავარაუდოდ, ამავე სერიის მხატვრულ ტრადიციებს უკავშირდება მამუკა თავაქარაშვილის ნუსხაში (H-599) შემთხვევით მოხვედრილი ირანული სტილის მინიატურაც (ფ.7r). ეს სცენაც ჩვენთვის უცნობი ნუსხის დასურათების ნაწილია. თუმცა მასში გამჟღავნებული მხატვრული მახასიათებლები — კომპოზიციის აგების თავისებურებები, არქიტექტურისა და პეიზაჟის ხასიათი, ერთიანი ფერადოვანი განწყობის შექმნის მცდელობა მაინც ირანული ხელოვნების დამკვიდრებულ მოდელს მისდევს. იმავდროულად ცალკეული დეტალების გამოსახვისას ოსტატი თითქოსდა ცდილობს ქართული ყოფიდან აღებული ნიუანსებით გაამდიდროს სცენა და არქიტექტურულ ფონად სამრეკლოს მიმსგავსებული კონსტრუქცია, ხოლო სცენის მარჯვენა კუთხეში, სადღაც შორს, ქართული ეკლესიის გუმბათის მსგავსი ფორმა იკითხება.

ისპაჰანური სკოლის გავლენითაა ხელნაწერ H-2074 ჩართული და XVII საუკუნის შუაწლებით დათარიღებული სამი მინიატურა (ფ.ფ. 42r, 159r, 257v), რომელიც ორი სხვადასხვა დასურათებული ვერსიიდანაა აქ მოხვედრილი. კომპოზიციები ახლო ხედიდან მოტანილი; ისინი კომპოზიციური აგებით, პერსონაჟთა ტიპებით ახლოსაა „წერეთლისეული“ ვეფხისტყაოსნის პირველი ოსტატის მინიატურებთან და თუმცა, ორნამენტულ-დეკორაციული ხასიათი რამდენადმე შესუსტებულია, მეორე მხატვართან (ფ.ფ. 159r, 257v) აშკარაა ოსტატობის დაქვეითება.

„ავალიშვილისეული“ ნუსხის სახელწოდებით ცნობილი პოემის ყველაზე ვრცელი და სავარაუდოდ, ყველაზე ადრეული ვერსიის ტექსტიც მხატვრული ბორდიურებითაა გაფორმებული. მუქ ლურჯ, ფირუზისფერ თუ ყვითელ ფონებზე ოქრომელნით ნახარი რთული ორნამენტული კომპოზიციები, ცალკეული ფიგურატიული გამოსახულებები სქელ არშიებად შემოუყვება ფერადხაზოვან ჩარჩოში ჩაწერილ ტექსტებს. ამ არშიების თავისებურება იმაშიც ვლინდება, რომ ისინი დამოუკიდებლად მზადდებოდა და მერე ეკვროდა ტექსტს. ბორდიურის ამ მხატვრული არშიების შესრულებაშიც რამდენიმე მხატვრის ხელი იკვეთება და მათი მხატვრული თავისებურებანი ახლოს კავშირს ავლენს XVI საუკუნის ირანული ბორდიურების სამკაულთან.

დეკორატიული არშიებითაა გაფორმებული 1680 წელს ბეგ-თაბეგ თანიაშვილის მიერ გიორგი XI-ის ბრძანებით გადაწერილი „ვეფხისტყაოსანი“. მომწვანო და მოყვითალო ტონალობის ოქროთი პირდაპირ ქალაღზე მოხატულია ორნამენტული თუ ფიგურატიული გამოსახულებები.

„ვეფხისტყაოსნის“ ჩვენამდე მოღწეულ დასურათებულ ნუსხებს შორის გამორჩეულად ჩანს 1646 წელს ლევან II დადიანის კარზე, მამუკა თავაქარაშვილის მიერ გადაწერილი პოემის ილუსტრაციები. ერთი შეხედვითაც ნათელია პოემის ამ ნუსხის განსხვავებული მხატვრული სახე და მისი კავშირი ხალხური ნაკადის ხელოვნებათან. მხატვარი, ტექსტის საფუძვლიანი ცოდნიდან გამომდინარე, ასურათებს პოემის საკვანძო სიუჟეტებს. ოსტატობის დონე საკმაოდ დაქვეითებულია. ხაზგასმული სიბრტყობრიობა სიბრტყის განსხვავებულმა გაგებამ განაპირობა. ჩარჩოს უგულვებელყოფამ კი მისი დანიშნულების შესუსტება გამოიწვია და შინაარსობრივად მთავარის აქცენტირება მოახდინა. საღებავი აკვარელისებურ ელფერს ავლენს და მის ქვეშ გამომჭვირვალე ქალაღის მოყვითალო ტონალობაც აქტიურ მონაწილეობას იღებს საერთო ფერადოვან გადაწყვეტაში. ირანული გავლენით შექმნილი პოემის ილუსტრაციებისაგან განსხვავებით ამ მინიატურებში არ იგრძნობა ფერთა სიმკვეთრე და სიჭრელე; ფერი აქ გარკვეულწილად ნახატზეა დამოკიდებული.

მხატვარი ყოველნაირად ცდილობს ქართული ელემენტებით დატვირთოს სცენები. ასე მაგალითად, ავთანდილის ლოცვის კომპოზიციაში (ფ.248v) მას გუმბათოვანი არქიტექტურული კონსტრუქცია შემოაქვს, ასევე ცდილობს წარმოგვიდგინოს ხალხური ხელოვნებიდან ამღმოცნებული მოჩუქურთმებული აივანი.

განუზომლად დიდია დასურათების ამ ნუსხის მნიშვნელობა იმ ასპექტითაც, რომ მასში წარმოდგენილნი არიან სამეგრელოს მთავარი ლევან დადიანი, შოთა რუსთაველი და კალიგრაფი მამუკა თავაქარაშვილი. თუმცა წარმოდგენილი სახეების პორტრეტულ მსგავსებაზე საუბარი ზედმეტია, ისინი მაინც საკმაოდ მეტყველი და ექსპრესიულია.

დასურათებაში, როგორც ირკვევა, ისტორიული სიზუსტითაა ასახული თანადროული დასავლეთ საქართველოს ეთნოგრაფიული ყოფა, პერსონაჟთა სამოსი თუ ტიპები. მას ანალოგიები უხვად დაეძებნება იმ ხანის მონუმენტური მხატვრობის ნიმუშებში.

შოთა რუსთაველის პორტრეტი იყო ჩართული „ზაზასეული“ ვეფხისტყაოსნის დასურათებაში (Q-1082). დღეს ეს მინიატურა ხელნაწერიდან ამოჭრილია და ცალკეა დაცული სახელმწიფო მუზეუმში. შ. ამირანაშვილი მიიჩნევდა, რომ მინიატურას საფუძვლად ედო პოეტის XII–XIII საუკუნეების გამოსახულება, რომელიც XV საუკუნეში თავიდან გადაწერეს. ბოლო გამოკვლევებით დადგინდა, რომ შოთა რუსთაველის პორტრეტი, ისევე როგორც ხელნაწერის გაფორმებაში ჩართული ოქროს ბორდიურები XVII საუკუნეშია შესრულებული (ე.მაჭავარიანი, შოთა რუსთაველის პორტრეტი ე.წ. ზაზასეული „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერიდან, კრებულში: ქართული ხელნაწერები. დამწერლობის და შემკულობის საკითხები. – თბ., 2012, გვ.103–104).

XVII საუკუნის ქართულ საერო მინიატურაში დამკვიდრებულ ირანული გავლენის ხაზს არ წყვეტს ოქსფორდის უნივერსიტეტის, ბოდლეს ბიბლიოთეკაში დაცული ვეფხისტყაოსნის ორი ნუსხა (Wardrop d. 17 და 27).

Wardrop d. 27-ში საკმაოდ მაღალმხატვრულ დონეზეა ორი მხატვრის მიერ შესრულებული მინიატურები. ისინი, სავარაუდოდ, XVII საუკუნის II ნახევარს განეკუთვნება და მხატვრული სახის ახლებურად წარმოჩენის მცდელობას წარმოგვიდგენს. კვლავ ირანულ ტრადიციებზე ორიენტირებულ მინიატურათა სერიაში გვიან ისპაჰანური ხელოვნების პრინციპები ჩნდება – მხატვარი ცდილობს, დეკორაციულ ხალიჩას ნაკლებად მიახლოვდეს კომპოზიციები, წინ წამოსწიოს პოემის მთავარი აქცენტები. დაუნაწევრებელი ფორმები, ნაკლებ გადატვირთული ფონები იშვიათი ფერადოვნებით ხასიათდებიან (ვარდისფერი, ვერცხლისფერი, შაბიამნისფერი, რუხი, ღია ყავისფერი) და ოსტატურად აგებულ კომპოზიციებს წარმოგვიდგენს.

შ. ამირანაშვილის მოსაზრებით მინიატურები XVII საუკუნეს მიეკუთვნებიან, მაგრამ ზოგიერთი XIII საუკუნის დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს (შ.ამირანაშვილი, ვეფხისტყაოსნის დასურათება, მინიატურები, შესრულებული XVI–XVIII საუკუნეებში. – თბ., 1966, გვ.28–29).

ანალოგიური მხატვრული ნიშნითაა აღბეჭდილი ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ფრაგმენტი, ერთადერთი ფურცელი ვეფხისტყაოსნიდან (Fr.147).

ბამოყენებული ლიტერატურა:

შ. ამირანაშვილი. შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ ძველ ქართულ ხელოვნებაში. ენიმკის მოამბე, III, 1938.

შ. ამირანაშვილი. ვეფხისტყაოსნის დასურათება, მინიატურები შესრულებული XVI-XVIII საუკუნეებში., – თბ., 1966.

შ. ამირანაშვილი. შოთა რუსთაველის პორტრეტული გამოსახულება ძველ ქართულ ხელოვნებაში, კრებულში: „შოთა რუსთაველი,“ 1966.

მ. ქვლივიძე. „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათების ისტორიისათვის. – თბ., 1960.

ე. მაჭავარიანი. ვეფხისტყაოსნის უორდროპისეული ხელნაწერის უცნობი მინიატურა, კრებულში: „ქართული ხელნაწერები, დამწერლობისა და შემკულობის საკითხები“. – თბ., 2012.

ე.მაჭავარიანი, შოთა რუსთაველის პორტრეტი ე.ნ. ზაზასეული „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერიდან, კრებულში: „ქართული ხელნაწერები, დამწერლობისა და შემკულობის საკითხები.“ – თბ., 2012.

ი. ხუსკივაძე. ქართული საერო მინიატურა, – თბ., 1976.

ი. ხუსკივაძე. ისლამი და ქართული სახვითი ხელოვნება. ლიტერატურა და ხელოვნება, №3, 1999.

Д. Гордеев. Иллюстрации к поэме Шота Руставели. Феникс, №1, Тифлис, 1919.

Ш. Амиранашвили. Грузинская Миниатюра. – Москва, 1966.

B. Gray. The Man in the Panter Skin in Bodleian Library. – The Bodleian Library Record, III, №32, 1951.

ისევ „უსასყიდლო მარგალიტის“ შესახებ

1984 წელს დავწერე სტატია „მარგალიტის“ ერთი სიმბოლური მნიშვნელობა <<ვეფხისტყაოსანში>>, რომელიც ერთი წლის შემდეგ თეზისებად, 2000 წელს კი სრულად გამოვაქვეყნე, ხოლო 2010 წელს შევიტანე „რუსთველოლოგიური გამოკვლევების“ პირველ ნიგნში (გვ. 146–173). მასში განვიხილავთ აფორიზმს:

„მარგალიტი არვის მიჰხვდეს უსასყიდლოდ, უვაჭრელად“.

ამ შეგონებას ავთანდილი ეუბნება შერმადინს უცხო მოყმის სა-
ძებრად წასვლის წინ. კონტექსტი, სტროფის სრული სახე, ასეთია (ტექსტს ვიმონებთ „ვეფხისტყაოსნის“ ა. შანიძისა და ა. ბარამი-
ძის 1966 წლის გამოცემის მიხედვით):

„ყმამან უთხრა: მომისმინე, მართლად გითხრობ, არა ჭრელად;
რა მიჯნური ველთა რბოდეს, მარტო უნდა გასაჭრელად.“

მარგალიტი არვის მიჰხვდეს უსასყიდლოდ, უვაჭრელად.

კაცი ცრუ და მოღალატე ხამს ლახვრითა დასაჭრელად“ (163).

ჩემამდე ეს აფორიზმი სამეცნიერო ლიტერატურაში რამდენი-
მეჯერ იყო განხილული და მისი ტექსტის როგორც დ ა დ გ ე ნ ი ს,
ი ს ე გ ა გ ე ბ ი ს მხრივ სხვადასხვაგვარი თვალსაზრისია გამოთქ-
მული. ორივე ჩვენს სტატიაში ვრცლად არის წარმოდგენილი. ამ-
ჯერად დავუბრუნდებით გ ა გ ე ბ ი ს საკითხს.

**თავიდანვე მანვალეზა კითხვა, მარგალიტის შესაძენად რატო-
მაა აუცილებელი მაინცადამაინც და მხოლოდ და მხოლოდ ვ ა ჭ -
რო ბ ა, ყ ი დ ვ ა? მას ხომ ამ საქმეს დაუფლებული ადამიანი უპირ-
ველესად ბუნებაში თავად მოიპოვებს?! ან განა სხვა გზით შეძენა არ
ხდება?!**

ფიქრობთ, სტატიაში ამას პასუხი გავეცი.

2011 წლის დამდეგს გამოვიდა შესანიშნავი მკვლევრისა და რუსთ-
ველოლოგის, ჩემი მოამაგე მეგობრისა და ჩემი ნაშრომების უბადლო
რედაქტორის, **მურმან თავდიშვილის**, ნიგნი „ნიზამი და რუსთველი“,
სადაც ავტორი განიხილავს „ვეფხისტყაოსანში“ ნახსენები ამ ძვირ-
ფასი ქვის მნიშვნელობებს, პარალელს ავლებს ნიზამის პოემებისეულ
„მარგალიტებთან“ და მათზე დაყრდნობით ცდილობს „ვეფხისტყა-
ოსანში“ მათი გაგების დადგენასა და დაზუსტებას. ცალკე ეხება ალ-

ნიშნულ აფორიზმსაც და წერს: <<ლეილისა და მაჯუნში>> კბილი მარგალიტია, ბაგე – ლალი (81); ქვემოთ კი ნათქვამია ზოგადი ფრაზა: <<ყოველი კაცი მარგალიტს ერთბაშად ვერ შეიძენს (შეისყიდის)>>. იხ. გვ. 99. ჩემი ფიქრით, ეს იგივეა, რაც რუსთველის ფრაზა – <<მარგალიტი არვის მიხედვს უსასყიდლოდ, უვაჭრელად>>, ე. ი. ამ ძვირფასი ნივთისათვის გარკვეული გარჯაა საჭირო, აუცილებელია შრომა, მცდელობა, ანუ ვაჭრობა. ამრიგად, ქ ა რ თ ვ ე ლ ი მ კ ვ ლ ე ვ ა რ ე ბ ი რ ო მ ა მ მ ა რ გ ა ლ ი ტ შ ი ქ რ ი ს ტ ი ა ნ უ ლ ა ლ უ ზ ი ე ბ ს ხ ე დ ა ვ ე ნ , ყ ვ ე ლ ა ფ ე რ ი ეს ზ ლ ა პ ა რ ი ა . ამ მხრივ მაჰმადიანი და ქრისტიანი ავტორები ერთნაირად აზროვნებენ“ (გვ. 62).

მურმანმა ეს ნიგნი დაბეჭდვამდე წამაკითხა. მე ყოველმხრივ დავინუნე ეს მოსაზრება და მსჯელობა, მაგრამ მან ტექსტი უცვლელად დატოვა. მეც ჩემს შეხედულებაზე ვრჩები და ვეცდები, საამისო დამატებითი მასალები წარმოვადგინო.

და ეს აუცილებელია იმ მხრივაც, რომ ჩემმა შეხედულებამ სათანადო აღიარება ვერც სხვებთან პოვა. მაგალითად, ქვემოთ იქნება აღნიშნული, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მთავარი რედაქციის მიერ დადგენილ და 1988 და 2006 წლებში გამოცემულ ტექსტებში იგი უგულებელყოფილია.

დავინწყოთ იმით, რომ აღნიშნული (საპირისპირო) მოსაზრება ახალი არაა. იგი რამდენადმე ეკუთვნით ილია აბულაძესა და ივანე გიგინეიშვილს, უფრო გამოკვეთილად – გიორგი წერეთელს, რაც ჩემს სტატი-აში სათანადოდაა ნაჩვენები.

ილია აბულაძე აღნიშნავდა, რომ სიტყვა „ვაჭარი“ სომხურსა და ქართულში შემოსული ჩანს ფალაურიდან. სომხურიდან ქართულ ნათარგმნ ძეგლებში ამ სიტყვას ენაცვლება ოთხი სიტყვა: *განყიდვა*, *განფრდა*, *განწირვა*, *მ უ ქ თ ი* . აქედან ასკვნიდა, რომ საძიებელ აფორიზმში „უვაჭრელად“ შეიძლება ნიშნავდეს „მუქთად“. **არადა, ქვემოთ გვექნება მსჯელობა, რომ რეალურ ცხოვრებაში ადვილად შეიძლება, იგი მუქთადაც იშოვო, ოღონდ ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით!**

ივანე გიგინეიშვილმა დამატებითი ნიმუშების მოყვანის შემდეგ ეს მოსაზრება გაიზიარა და, მეორე მხრივ, დაუმატა, რომ ძველ ქართულ მწერლობაში ფართოდ იხმარება გამოთქმა „უსასყიდლო მარგალიტი“, რაც აგრეთვე ნიშნავს „უფასოს“. ორივე სიტყვას („უსასყიდლოსა“ და „უფასოს“) ჰქონდა გადატანითი გაგება – *ძალიან ძვირფასი, ფასდაუდებელი*. ბატონმა ივანემ ისიც გვიჩვენა, რომ „უსასყიდლო მარგალიტი“ ძველ ქართულ მწერლობაში იხმარება გადატანითი მნიშვნელობით და

აღნიშნავს ფსალმუნს, იოსებ მშვენიერს, ღვთისმშობელს, მიემართება ქეთევან დედოფალსაც. ამიტომ, მისი დასკვნით, შესაძლებელია, იგი აღნიშნავდეს თინათინსაც. ავტორი თავის დებულებას ასე აყალიბებს: „თუ თავი არ გავწირე, ჭირი არ ვნახე, ტანჯვა-წვალება არ განვიცადე, ისე უსასყიდლო მარგალიტის – თინათინის მოპოვების ღირსი ვერ გავხდები“. აქედან გამომდინარე, ი. გიგინეიშვილი მხარს უჭერდა ვახტანგ მეექვსის გამოცემის ვარიანტს უსასყიდლო („დ“-ს გარეშე. ამ სახით არის ის შესული „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მთავარი რედაქციის მიერ დადგენილ და 1988 და 2006 წლებში გამოცემულ ტექსტებში, სტროფები შესაბამისად 161 და 165).

ეს მოსაზრება წინადადების აგებულების გამო იქნა უარყოფილი.

გიორგი წერეთელი აფორიზმის შინაარსს ასე აყალიბებდა: „მარგალიტი არვის შეხვდება, მარგალიტს ვერვინ შეიძენს უსასყიდლოდ, უფასოდ, მუქთად; იმისათვის, რომ იგი შეიძინოს კაცმა, საჭიროა გაისარჯოს (ივაჭროს) და საფასური, სასყიდელი გაიღოს“.

ადრე არ მითქვამს და აქ უნდა დავუმატო, „უვაჭრელად“ ნოდარ ნათაძესაც „გაურჯელად“ ესმის (ვეფხისტყაოსანი, სასკოლო გამოცემა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და კომენტარი დაურთო ნ. ნათაძემ. – თბ., 1974, გვ. 57).

ბოლო დროს „მარგალიტ“ სიტყვას ზოგადად განმარტავენ. **თამაზ ვასაძე**: „მარგალიტი – მეტაფორულად: დიდი ფასეულობა: არვის მიჰხვდეს – ვერავინ შეიძინოს; უვაჭრელად – საფასურის გადახდის გარეშე“ (შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი. ტექსტის კომენტარების და ანალიტიკური გზამკვლევის ავტორი თამაზ ვასაძე. – თბ., 2011, გვ. 36).

აქაც იგივე უნდა გავიმეოროთ, რაც ზემორე ვთქვით: გარჯა მარტო ვაჭრობა რატომაა, ბუნებაში მისი მოპოვება და დამუშავება ხომ ყველაზე მეტი გარჯაა, რასაც ვაჭრობასთან არავითარი კავშირი არა აქვს!

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ თვითონ ამ ავტორებმა მეორეთა მოსაზრებანი იმთავითვე არ შეინწყნარეს და ერთმანეთის მიმართ საყურადღებო კრიტიკული შენიშვნები გამოთქვეს. ეს შეხედულებანი არ გაიზიარეს არც აკაკი შანიძემ და არც ალექსანდრე ბარამიძემ.

ამ ცხარე კამათის დროს ყველა ავტორის მოსაზრების მიღმა აღმოჩნდა ვახტანგ მეექვსისეული ახსნა, რომ აქ „მარგალიტს“ უნდა

ჰქონდეს ის ქრისტიანულ-თეოლოგიური სიმბოლური მნიშვნელობა, რაც ქართულ მწერლობაში გავრცელებული და დამკვიდრებულია. სახელდობრ, აღნიშნავს სასუფეველს, სამოთხეს.

„სახარებაში“ წერია: „*მერმე: მსგავს არს სასუფეველი ცათა კაცსა ვაჟარსა, რომელი ეძიებნ კეთილთა მარგალიტთა და პოვის რა ერთი მარგალიტი მრავალ-სასყიდლისაჲ, ნარეიდა და განყიდა ყოველივე, რაცა ედვა, და მოიყიდა იგი*“ (მათე 13. 45–46). ვახტანგის სიტყვებია: ავთანდილი შერმადინს „*იგავსავით ეუბნება: ქრისტეს სასუფეველს მარგალიტს უდრის და ამას ამბობს, ის ამ სოფლის გაუჭრელად არ იშოვებო*“.

მე ნინ წამოვნიე ეს შეხედულება და ძველი ქართული ლიტერატურიდან სათანადო მასალებისა და „ვეფხისტყაოსნის“ მონაცემების მიხედვით მის დასაბუთებას შევეცადე. ერთი სიტყვით, როდესაც მურმანი წერს „*ქართელი მკვლევარები რომ ამ მარგალიტში ქრისტიანულ ალუზიებს ხედავენ*“-ო, – ეს გვეხება მხოლოდ ორს – ვახტანგ მეექვსესა და მე.

მურმანი არაფერს გვეუბნება, რატომაა ეს შეხედულება „ზღაპარი“? საზოგადოდ, ქრისტიანულ ეგზეგეტიკურ და, კერძოდ, ძველ ქართულ ლიტერატურაში, ამ სიტყვას არ ჰქონდა ხსენებული შინაარსი? ან ზემორე ჩამოთვლილი შეხედულებანი, რომლებიც რეალურ ვითარებას, მარგალიტის მოპოვებას, ეყრდნობა, ზუსტად შეესაბამება კონტექსტს? ცხოვრებაში მარგალიტის „მიხედომა“, შოვნა, მხოლოდ ვაჭრობით, სასყიდლის გადახდით შეიძლება? ვიმეორებთ, განა რუსთველმა არ იცოდა, ზღვაში მარგალიტის მოპოვება როგორ ხდებოდა? რომ არაფერი ვთქვათ, ქურდობაზე და სხვა, „ვეფხისტყაოსანში“ რამდენჯერაა საუბარი მარგალიტის „საბოძვარზე“, ჩუქებაზე? აი, რა ხდება როსტევეანისა და ავთანდილის ნადიმობაზე:

„მას დღე დასხდეს ნადიმობად, გაამრავლეს სმა და ჭამა...

უხვად გასცეს საბოძვარი, მარგალიტი ვითა დრამა“

(688. 1, 4).

თინათინმა ავთანდილს „სიცოცხლისა საიმედო ნიშნად“ მარგალიტი „წაატანა“:

„ქალმან მისცნა მარგალიტნი, სრულ-ქმნა მისი საწადელი“

(712. 3).

გულანშაროში ნესტანმა „მცველ ხადუმებს“ ქრთამად მარგალიტი მისცა:

„შემოიხსნა მარგალიტი, შემოერთყა რაცა თვალი...

მისცა, უთხრა..." (1195. 1, 3).

ტარიელმა, როცა გამოქვაბულში დევები ამოხოცა, იქ სხვა სიმდიდრეებთან ერთად მარგალიტიც მოიპოვა:

„პოვეს საჭურჭლე უსახო, კვლა უნახავი თვალისა,
მუნ იდვა რიყე თვალისა, ხელ-წმიდად განათალისა,
ჩნდის მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი, ოდენი ბურთისა საბურთალისა;
ვინმცა ქმნა რიცხვი ოქროსა, ვერვისგან დანათვალისა“ (1366),

„ოქროც რამე წაიტანეს, მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი ლარიბები;
გამოვიდეს, გამობეჭდეს ორმოცივე საჭურჭლები“ (1372. 1-2).

ტარიელმა და მისმა მეგობრებმა ქაჯეთის ციხეშიაც ალაფის სახით დიდძალი მარგალიტი იპოვეს:

„მოკრიფეს ჯორი, აქლემი, რაცა ვით პოვეს მალეები;
სამიათასსა აჰკიდეს მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი და თვალეები“ (1425. 1-2).

ფრიდონის მიერ გამართულ ქორწილშიაც მიდის და მიდის მარგალიტის ჩუქება:

„მოიღეს ძ ღ ვ ე ნ ი უსახო ფრიდონის არ-ალქატისა,

ცხრა მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი, სიდიდით მართ ვითა კვერცხი
ბატისა“ (1464. 1-2).

ავთანდილისა და თინათინის ქორწილზე:

„არ დარჩა უ ს ა ბ ო ძ ვ ა რ ო არ კოჭლი და არ საპყარი;
მოდოდა მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი მოფანტული მონაყარი“ (1552. 1-2).
იმავე არაბეთში გამართული ქორწილისას:

„კვლა უ ძ ღ ვ ე ნ ა ძ ღ ვ ე ნ ი ორთავე, მსგავსი მათისა ბედისა,
კვლა მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი ათასი, მართ ვითა კვერცხი ტრედისა“
(1557. 1, 3).

მარგალიტი ვაჭრობის საგანი არ არის პოემის იმ ეპიზოდშიც, სადაც აღწერილია გულანშაროში, ვაჭართა ამ ქვეყანაში, უსენის მიერ მეფისადმი მირთმეული მარგალიტი. აქ მეფე მის „გადახდაზე“ ლაპარაკობს:

„უსენ ტაბაკსა დააწყო მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი და თვალეები“ (1164. 1).

„დიდმან ხელმწიფემან“ გაიკვირვა ამოდენა ძღვენი:

„დია მიკვირს, საძღვნოდ ჩვენად სით მოიღებ ამა თვალსა,
მარგალიტსა დიდროვანსა, უმსგავსოსა ჰპოვებ ლალსა?

ვერ გარდვიხდი, თავმან ჩემან, ძღვენთა შენთა ნაათალსა“
(1167. 2-4) და სხვა.

როგორც ვხედავთ, შოთა რუსთველმა მშვენივრად იცის, რომ ცხოვრებაში მარგალიტი არათუ „არვის მიხედვს უსასყიდლოდ, უფატრელად“, არამედ ძალიან ხშირად მას ლეზულობენ ვაჭრობის, შესყიდვის გარეშეც, — პოვნიოთ, ალაფიოთ, ჩუქებოთ ... და ამ მხრივ გამონაკლისი არავინაა, — „არ კოჭლი, არ საპყარი“.

მაგრამ სულ სხვაა ის მარგალიტი, რომელიც „არვის მიხედვს უსასყიდლოდ, უფატრელად“. ამგვარი კი შეიძლება იყოს მხოლოდ და მხოლოდ ის მარგალიტი, რომელსაც „სახარებასა“ და მასზე დამყარებულ ლიტერატურაში თეოლოგიურ-სიმბოლური გაგება აქვს.

ვერ ვიტყვი, გამიკვირდება-მეთქი, თუ ვინმე ამ შეხედულებას არ მიიღებს, მაგრამ რატომაა იგი „ზღაპარი“, ნამდვილად გაუგებარია.

გაუგებარია ისიც, „ლეილისა და მაჯნუნის“ იმ ერთი ტექსტის მიხედვით, ყოველგვარი მსჯელობისა და ანალიზის გარეშე, ასე ერთი ხელის მოსმით, როგორ უნდა გადაიჭრას აღნიშნული საკითხი.

მეორე და არანაკლებ მთავარი: „ლეილ-მაჯნუნის“ დამონმებულ ტექსტში გარკვევითაა ნათქვამი, რომ „ყოველი კაცი ერთ ბაშად მარგალიტს ვერ შეიძენს“, თუნდაც, ვერ „იყიდის“. ეს ისეთივე გამოთქმაა, როგორიც — „მოსკოვი ერთ დღეს არ აშენებულაო“. როგორც ჩანს, დამონმებული ტექსტის დედანში „იყიდის“ სიტყვა არ არის. თუნდაც იყოს, „ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმთან მას არავითარი შინაარსობრივი მსგავსება არა აქვს!

ამრიგად, განხილული აფორიზმის ვახტანგ მეექვსისეული ახსნა არა მარტო ყველაზე უკეთესი ჩანს, არამედ უცილობელიც.

სხვა საკითხია, რამდენად მისაღებია ჩემი ვარაუდი, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ აღნიშნული აფორიზმი დაცლილი იყოს თეოლოგიური შინაარსისაგან და „სასუფეველს“ გადატანითი გაგება — ბედნიერება — ჰქონდეს. ვიმეორებთ, ესაა ვარაუდი და საკითხის დასმის წესით ვაყენებთ.

წიგნის პოეზიები

ანა ჯაჟანიძე

ქეთევან ირემაძე

„საიდან მოდის სილამაზე? ან სად მიდის?
სად იკარგება, თუ დროებით მიეფარება?
ვინ იცის?“
გიორგი ლეონიძე

წიგნსაცავში შევდივარ. უკვე მერამდენედ მეუფლება განცდა, რომ წიგნთა სამფლობელო დუმილითა და მოლოდინით მიცქერს. წიგნები, გრაფიკული ალბომები, ხელნაწერები – სავსე გაცხადებული თუ გაუცხადებელი ისტორიებით. უხმო საუბარი მათთან, ეს ის სიამოვნებაა, რასაც ძნელად თუ აუქცევ გვერდს. ყურადღებას იქცევს სადა, კრემისფერი მუყაოს ალბომი, სადაცაა უნდა გავიფიქრო – აქ საიდან მოხვდა? ვფურცლავ მას და შემომანათა ახალგაზრდა, ლამაზი ქალის თვალებმა, წარსულის სინათლიდან მიღიმის. და მახსენდება

პოეტის სევდანარევი და ფიქრიანი სიტყვები მარად უჭკნობ სილამაზეზე.

დროებით მიფარებულ სილამაზეზე – ქეთევან ირემაძეზე ვინც ფიქრს. ფიქრები არ ეხება მისი ეტიუდების, მონოგრაფიული ხასიათის შრომებისა თუ ლიტერატურული ნაწარმოებების შეფასებას. ეს არაერთხელ გაუკეთებიათ მის თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეებს, კრიტიკოსებსა და მწერლებს. მე ალბომიდან მომზირალი მშვენიერების შორეული, ციური ნათება მიზიდავს

და ფიქრებს მეოცე საუკუნის დასაწყისში გადავყავარ. თვალწინ მიდგება თბილისელი პედაგოგის, ნიკოლოზ ირემაძის ოჯახი, ელისაბედის ქუჩაზე არსებულ სახლში მოფუსფუსე პატარა, ლამაზი გოგო გრძელი ნაწნავებით, ბეჯითი და სერიოზული, სამაგალითო მოსწავლე. მოგონებები ქეთევანის ბავშვობაზე შემოუნახავთ მის ოჯახში სტუმრად ნამყოფ მესხ ქალებს, რომლებიც ალტაცებით საუბრობდნენ მასზე მესხეთის ექსპედიციაში მყოფ მაცყალა მრეწ-ლიშვილსა და ელენე გოგოძესთან, მაგრამ ჩაიკარგა ეს მოგონებე-ბი დროთა მორევში.

ქეთევანის მამა — ნიკოლოზ ირემაძე ფრიად განათლებული, ნიჭიერი კაცი ყოფილა, გარეგნობითაც ლამაზი, ტანადი. მოტაცე-ბით შეურთავს ცოლად ქუთაისელი რკინიგზელის — კონსტანტინე ლაჭყვიანიას ასული პელაგია. 1912 წელს პირველი შვილიც შესძე-ნიათ — ქეთევანი. გამხდარი, სუსტი აგებულების გოგონა ხშირად ავადმყოფობდა. ბავშვობიდანვე გამორჩეული იყო ქეთევანი, 4–5 წლის ასაკში მამის ჩატარებულ კერძო გაკვეთილებს ესწრებოდა უკვე. საათობით გაუძნრევლად ადევნებდა თურმე თვალს სწავ-ლის პროცესს, ადვილად იმახსოვრებდა და შემდეგ ზედმინვნით იმეორებდა მოსმენილს, რითაც ყველას განცვიფრებას იწვევდა. მისი ნათლიის, ალალო თუთაევის ხშირი სტუმარი ყოფილა აკაკი წერეთელი, სურათიც გადაუღია მასთან. გაუკვირვებია ქეთევანს პოეტი მისი გრძელი ლექსების ცოდნით.

პირველად პეტრაშევსკაიას ცნობილ პანსიონში მიუბარებიათ, შემდეგ ქალთა ეპარქიული სასწავლებლისა და გიმნაზიის მონა-ფე იყო. ყველგან ყოველმხრივ გამოირჩეოდა იგი. სკოლაში ჩატა-რებულ პუშკინის საიუბილეო საღამოზე მშვენიერი მოხსენებით გამოსვლის შემდეგ ყველა მოუჯადოებია პუშკინის პოემის ინს-ცენირებაში ჩერქეზი ქალის როლის განსახიერებით. 1928 წელს სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე ჩარიც-ხულა მამის თხოვნით. 1500 კაციან კონკურსში თავისი წარმატე-ბით მეორე ადგილი დაუკავებია. სამედიცინო ფაკულტეტზე იგი მხოლოდ ერთი სემესტრი დარჩენილა, რადგან თავისი სურვილის-თვის ვერ უღალატია და ქართული ლიტერატურის ისტორიის სპე-ციალობაზე გადასულა.

ქეთევანის განსაკუთრებულ, შთამბეჭდავ გარეგნობას თავის მოგონებებში აღწერდა მისი მეუღლე, ცნობილი კრიტიკოსი, შალვა რადიანი: „მაღალი. წერწეტი. ქანდაკებასავით ჩამოკვეთილი, აწე-ული მხრები და მოღერებული ყელი. შავი ცეცხლოვანი დიდი თვა-

ლები. ანტიკური ცხვირი, პატარა ტუჩები, ლამაზი ყურები. მუხლებამდე ჩამოშვებული შავი თმები. გრძელი და ნაზი თითები“. ¹ ასეთი იხილა იგი 1930 წლის სექტემბერში უნივერსიტეტის აუდიტორიაში ლექციის ნასაკითხად შესულმა დამწყებმა ლექტორმა. ქეთევანის გარეგნობას მაშინვე მიუპყრია მომავალი მეუღლის ყურადღება. მისი ნაზი და ხავერდოვანი ხმა გულის სიღრმემდე ჩავიდაო, – იგონებდა იგი. 1931 წლის 7 ივლისს ისინი შეუღლებულან.

ჩემს ყურადღებას ისევ იქცევს სადა, უპრეტენზიო ალბომი. იქიდან ახალგაზრდა კაცი მიცქერის – შალვა რადიანი. თვალწინ მიდგება უნივერსიტეტის აუდიტორია, ფეხზე მდგომი, მღელვარე ლექტორი, პირველად რომ იწყებს ლექციების კითხვას. მესამე კურსის სტუდენტთა მისდამი მიპყრობილი მზერა, მათი დაინტერესებული სახეები, მათ შორის სახე ქეთევან ირემაძისა. იგი ფეხზე დგება და მოხსენებისთვის თემად ირჩევს დავით კლდიაშვილის შემოქმედებას. ლექტორი გაოგნებული უცქერის, წმინდანის სახეს ადარებს ახალგაზრდა ქალის ნაკვეთს, ეჭვობს – შეძლებს კი ასეთი გარეგნობის ქალი ასეთი სერიოზული საკითხის დამუშავებას? მოხსენების წაკითხვა იგვიანებს, სტუდენტი გოგონა ლექციებს ვერ ესწრება, „გლანდების“ ოპერაციას იკეთებს, შემდეგ კვლავ ჩნდება აუდიტორიაში გამხდარი და ფერმკრთალი, ერთ კვირაში ამზადებს მოხსენებას და მისი ორიგინალური, დასაბუთებული ნააზრევი საყოველთაო აღტაცებას იწვევს.

ისევ შალვა რადიანის მოგონებებიდან: „მისი სახე გამოხატავდა კეთილსა და მეოცნებე ადამიანს. პირველი შეხედვისთანავე უჩვეულო შთაბეჭდილებას ახდენდა: ნებისყოფით, რომელიც სინაზის იქით იმალებოდა, ენერგიას – გრაციის იქით დაფარულს. ყველაფერი მეტყველებდა მის გონიერებაზე, ჭკუაზე, მისი მშვენიერების იქით იგრძნობოდა ვაჟკაცური ძალა“.²

კეთილი, სიმართლის მოყვარული, პატიოსანი და თანამგრძნობი ირგვლივ ყველას აღფრთოვანებას იწვევდა, იზიდავდა მოსაუბრეს მსჯელობითა და ცოდნით. ენციკლოპედიური განათლებით, ორიგინალური და ღრმა აზრებით მას არაერთი ადამიანი გაუკვირვებია. იყო გულწრფელი და პირდაპირი, ვერ იტანდა პირფერობას, პრინციპულს, სიმართლის დაუფარავად პირში მთქმელს, გაჭირვებისა და უბედურების დროს მთელი განცდებით ადამიანთან ახლოს

1 ქეთევან ირემაძე: კრებული მეორე. – თბ., 1946. გვ. 53.

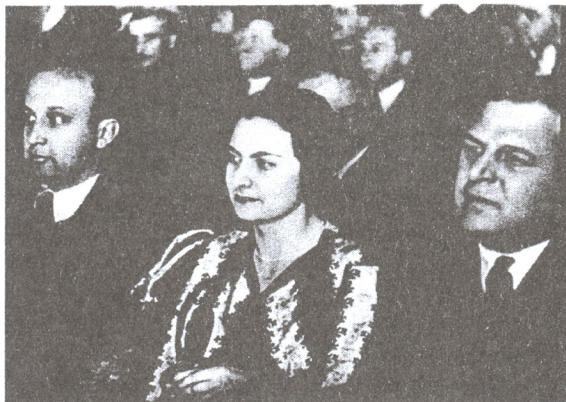
2 იქვე.

მისვლა შეეძლო, ჰქონდა უნარი ჩასწვდომოდა მის გულს. თვითონაც ყველაფერი გულთან ახლოს მიჰქონდა. ქეთევან ირემადეს შეფერებოდა სტენდალის სიტყვები: „ის, რაც სხვებს ოდნავადაც არ გასჩხაპნის, ჩემგან სისხლის ნაკადულად გადმოითქრიალებსო“. ღრმა სულიერი ჭრილობა მიაყენა მას მამის უდროოდ გარდაცვალებამ, ყოველთვის აუნერგელი სევდითა და პატივისცემით იგონებდა მამას, მისი საფლავის მონახულება მოთხოვნილებად ჰქონია გადაქცეული, იქ ისვენებდა იგი, იქ გრძნობდა უხილავ კავშირს გარდასულ სულთან. მე-20 საუკუნეს მეტისმეტად მძაფრ და სასტიკ საუკუნედ მიიჩნევდა ქეთევანი, ხშირად იმეორებდა თურმე ჯონ კიტსის სიტყვებს: „სამყარო ძალზე უხეშია ჩემთვის“. უღმერთობისა და ეკლესიასთან ბრძოლის ეპოქაში იყო საოცრად მორწმუნე ადამიანი, ეკლესიის წიაღში პოულობდა სულიერ საზრდოს. ტიროდა, როცა საინტერესო მოთხრობას კითხულობდა, ტიროდა იმაზე, რაც მის გულსა და სულს ეხმიანებოდა, ეს ხომ მწერლის გულის ნაჭერია, ეს ხომ მისი სულის ნაწილიაო, — ამბობდა.

ალბომის ფურცელას ვაგრძელებ. სურათიდან ქეთევან ირემადის სერიოზული სახე მიცქერის, ხელი ახალგაზრდა ქალისთვის მოუხვევია — ეს გოგონა ვაჟა-ფშაველას შვილიშვილი, პეპელა რაზიკაშვილია. შემდეგ ისევ მისი მშვენიერი ხატება. მომდევნო სურათზე მეგობრებთან ერთადაა. ძალიან ჰყვარებია მეგობრები, უხაროდა მათთან ყოფნა. უაღრესად სტუმართმოყვარე სალამოს სული და გული ხდებოდა შეხვედრების დროს, ღვინოსაც სვამდა, სადღეგრძელოებსაც ამბობდა, ცეკვავდა, მღეროდა. მისი მეგობრები იყვნენ ეკატერინე გაბაშვილი, ნინო ჩხეიძე, ელისაბედ თულაშვილი, მარიამ გარიყული, ქსენია სიხარულიძე, მაყვალა მრეწლიშვილი, შალვა აფხაიძე, დავით გაჩეჩილაძე... ბუნება ჰყვარებია ქეთევანს, მუდამ მისკენ მიისწრაფოდა, სათევზაოდაც დადიოდა. საერთოდ, მოგზაურობის დიდი მოყვარული ყოფილა, იტაცებდა ძველი ისტორიული ადგილების ხილვა, ფეხით მოუვლია ვარძია, თმოგვი, ასპინძა, ხერთვისი; გრემმა და იყალთომ წარუხოცელი შთაბეჭდილება დატოვა მასზე.

ქეთევან ირემადემ ლიტერატურული საქმიანობის ადრეულ ეტაპზე დაიწყო თარგმნა. ზედმიწევნით იცოდა ფრანგული, აგრეთვე იტალიური, ინგლისური და რუსული, ესპანური ენის შესწავლაზედაც ოცნებობდა. სათარგმნი მხატვრული ნაწარმოებების შერჩევისას მისთვის განმსაზღვრელი იყო ლიტერატურაში ოსტატურად ასახული ქალთა ბედი, მათი წინააღმდეგობრივი ბუნება, ფიზი-

კური და სულიერი
სილამაზე – შერწყ-
მული რომანტიკულ
თავგადასავალთან.
მას იტაცებდა ნა-
წარმოებები, სადაც
მთავარ ფიგურას
წარმოადგენდა
ქალი, მისი ბუნების
საიდუმლოს ამოც-
ნობას ცდილობ-
და. მას მოსწონდა
ქალი მშფოთვარე,
დაპირისპირებული

შალვა რადიანი, ქეთევან ირემაძე, გიორგი ლეონიძე

საზოგადოების და-
კანონებულ შემზღუდავ წესებთან. დიდი სიყვარულით თარგმნა
მსოფლიო ლიტერატურის შედეგრი ანტუან-ფრანსუა პრევოს (იგი-
ვე აბატი პრევო) „მანონ ლესკო“. მოსწონდა მწერლის მიერ შექმნი-
ლი ცოცხალი, რეალისტური სახეები, ახლებურად და გაბედულად
წარმოსახული ცხოვრების სიმართლე, სიყვარული, დახატული სა-
ბედისწერო და დაუძლეველ გრძნობად. აკვირვებდა ბუნებრიობა,
სითბო და მომაჯადოებელი გულწრფელობა ამ თხზულებისა, ნათ-
ლად დახატული სახე მომხიბლავი, მაგრამ მერყევი ქალისა, რო-
მელიც არის „ერთდღიანვე დროს ერთგული და ქარაფშუტა, თავ-
დადებული და ვერაგი, უმნიცვლო და თავისი სხეულით მოვაჭრე,
გულწრფელი და ცბიერი. უყვარს რა ჭეშმარიტად კავალერი დე
გრიე, მაინც ღალატობს მას... ეკუთვნის იმ ლიტერატურულ სა-
ხეებს, რომელთაც გაუძღეს საუკუნეების გამოცდას“.¹ ქეთევანმა
თარგმნა ბენჟამენ კონსტანის „ადოლფი“, დენი დიდროს „რამოს
ძმისწული“, გი დე მოპასანის მოთხრობები. ამ თარგმანთა უმრავლეს-
ობას მან თან დაურთო შესავალი წერილი. მანვე რუსულიდან თარ-
გმნა იური ტინიანოვის „კუხლია“. ეს თარგმანები მის სიცოცხლეში-
ვე დაიბეჭდა. გამოუქვეყნებელი დარჩა ფრანგულიდან ნათარგმნი
ბალზაკის „ოცდაათი წლის ქალი“, შოდერლო დე ლაკლოს „სახიფა-
თო კავშირნი“, მერიმეს „კარმენი“ და დიუმას „ქალი კამელით“, აგ-
რეთვე თავისი ნაშრომი „ფრანგი მწერლების პორტრეტები“.

1 აბატი პრევო. მანონ ლესკო. შესავალი ქ. ირემაძისა – თბ., 1958.

ქეთევან ირემაძის კალამს ეკუთვნის მონოგრაფიული შრომები ბარბარე ჯორჯაძეზე, ნინო ორბელიანსა და ეკატერინე გაბაშვილზე, ასევე კრიტიკული წერილები შიო არაგვისპირელისა და ჭოლა ლომთათიძის შემოქმედების შესახებ; ისტორიულ-ლიტერატურული ნარკვევები: „ჩერქეზი ქალი აისე“, „ვინ იყო ავტორი ლექსისა „ისევ შენ და ისევ შენ““ და „ქართველი ქალები“; რუსულ „ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში“ გამოაქვეყნა წერილები ქართველ მწერლებზე; თარგმნა ე. ნინოშვილის მოთხრობები რუსულ ენაზე.

1940 წლის დამლევს განუზრახავს შეექმნა ორიგინალური რომანი. თემად მან აირჩია სარწმუნოებისა და სამშობლოსათვის თავგანწირული ქართველი ქალის – ქეთევან დედოფლის ცხოვრება. მწერალი დიდი გულმოდგინებით შესდგომია მასალების შეგროვებასა და გაცნობას, არ დაუტოვებია თითქმის არც ერთი ისტორიული წყარო – ნაბეჭდი, არქივებში დაცული, ზეპირსიტყვაობაში შემონახული; შეუსწავლელი არ დარჩენია თვით უცხოური წყაროებიც. მაგალითად, მიუყვლევიან გერმანელი მწერლის ანდრეას გრიფიუსის დრამატული ნაწარმოებისთვის ქეთევან დედოფალზე; გაცნობია სპარსულ, ლათინურ, ფრანგულ ენებზე არსებულ მასალებსაც; უმოგზაურია იმ ადგილებში, სადაც ქეთევან დედოფალი ცხოვრობდა. 1943 წელს ორჯერ ყოფილა გრემში, შემდეგ მოუვლია მუხრანი. სურდა, სპარსეთშიც წასულიყო და ადგილზე გაცნობოდა იმ მიდამოებს, სადაც ტრაგედია დატრიალდა, მაგრამ არ დასცალდა. სამწუხაროდ, რომანის მხოლოდ სამი თავის დაწერა და გამოქვეყნება შესძლო... შალვა რადიანის მოგონებებში ვკითხულობთ: „წერას იგი ახერხებდა ისევე ბუნებრივად, როგორც ბუნებრივად მიმდინარეობდა მისი სუნთქვა, მოძრაობა, მაგრამ იგი მაინც არ იყო კმაყოფილი. იგი წერდა თავისი გულის სისხლით“.¹ უცნობი მკითხველების გამოგზავნილი წერილების კითხვისას, იმ მკითხველებისა, რომლებიც სიყვარულით ეხმაურებოდნენ „ქეთევან წამებულის“ გამოქვეყნებულ ნაწყვეტებს, მის ავტორს თვალეზი შთაგონებით ევსებოდა თურმე, მოახლოებული სიკვდილის ცივი ქროლვა აშფოთებდა, მარადი განსვენება ეძახდა მუშაობაზე დანატრებულს. „შინაგანი წვის ინტიმის კვალი ატყვია მის „ქეთევან წამებულის“ გამოქვეყნებულ თავებს, მის ყველა ნაშრომს“,² – წერდა გიორგი ნატროშვილი.

1 ქეთევან ირემაძე: კრებული მეორე. – თბ., 1946. გვ. 60.

2 ქეთევან ირემაძე: კრებული. – თბ., 1945. გვ. 22.

ალბომის სურათებს ვუბრუნდები: აქ არის რუსთაველის სახე-
ლობის თეატრში შოთა რუსთაველის იუბილეზე გადაღებული ქე-
თევანი შალვა რადიანთან და გიორგი ლეონიძესთან ერთად; შალვა
რადიანი მეგობრებთან ერთად (ა. მაშაშვილი, იოსებ გრიშაშვილი,
სიმონ ჩიქოვანი, ილო მოსაშვილი, გიორგი ლეონიძე, ლადო ასათი-
ანი); აქვეა კოლექტიური სურათები გადაღებული ქობულეთსა და
წყალტუბოში; ქეთევან ირემაძის დაკრძალვის ფოტოები და ისევ
და ისევ ქეთევან ირემაძე – მოსწავლე თუ სტუდენტი, – ყველგან
ახალგაზრდა და მომხიბვლელი, ლამაზი და მომაჯადოებელი, სა-
ოცარი შინაგანი შუქით გაცისკროვნებული და მაინც, თანამედრო-
ვეთა აზრით, ვერც ერთი მისი პორტრეტი მიახლოებითაც კი ვერ
იძლევა წარმოდგენას მის მშვენიერებაზე.

სიტბოთი და პატივისცემით არის განმსჭვალული მოგონებე-
ბი ქეთევან ირემაძეზე, მათში იკითხება ადამიანთა ჭეშმარიტი
გულისტკივილი ნიჭიერი, ლამაზი, ახალგაზრდა ქალის უდროოდ
ნასვლის გამო. გადავხედოთ 1945 წელს გამოცემულ კრებულს
– ქეთევან ირემაძე. შალვა აფხაიძე წერს: „ცოტახანს იცოცხლა,
მაგრამ მან მოასწრო შეექმნა საკუთარი სტილი საუბრის, ჩაცმის,
წერის, მთელი ცხოვრებისა, სტილი ინდივიდისა. იგი იყო ჰარმო-
ნიული, უჩვეულოდ მთლიანი პიროვნება“, „ყოველ წერილს საკუ-
თარი სულის სინათლით აშუქებდა“.¹ აკაკი განწერელიას მოგონე-
ბებით „ქეთევან ირემაძეს ძლიერი გული ჰქონდა. სიცოცხლისადმი
სიყვარულით სავსე ძლიერ გულს ეჭირა მისი მეოცნებე არსება...
და როცა წარმოვიდგენ, რომ მძიმე ავადმყოფობის ჟამსაც, სტუმ-
რებთან მუდამ მომლიმარედ შემხვედრი ეს ახალგაზრდა ქალი თა-
ვისთვის, ყოველ წუთიერ ფიქრში, პირისპირ ეჩურჩულებოდა და
ესაუბრებოდა ულმოებელ ჯალათს, – აშკარა ხდება, თუ როგორი
ტრაგიკული არტისტიზმით არის აღბეჭდილი სიცოცხლით სავსე
და შესანიშნავი მომავლის მქონე მწერალი ქალის მგზავრობა თა-
ვისივე გოლგოთამდე“.²

ცოტა იცოცხლა, ბევრი იშრომა. ყველას აკვირვებდა მისი შრო-
მისუნარიანობა და კეთილსინდისიერება. შეუძლებელი იყო მასთან
ყოფნა ულიტერატუროდ. „ქართულ მწერლობაში მას პირველს შე-
მოჰქონდა ნამდვილი ქალური ეშხი, სილბილე და ის ქალური ხედვა
საგნებისა, ქალური ჭერება სამყაროსი, რომელიც ჩვენ ასე გვზიბ-

1 ქეთევან ირემაძე: კრებული. – თბ., 1945. გვ. 14.

2 იქვე. გვ. 31.

ლავდა მის ნაწარმოებთა კითხვის დროს“,¹ – წერდა დემნა შენგელაია.

1942 წლის დეკემბერში განუკურნებელი სენი აღმოაჩნდა ქეთევანს. 1945 წლის აგვისტომდე ეპაექრებოდა ბედს. ამ ხნის განმავლობაში ხუთჯერ გაიკეთა ოპერაცია. ვაჟკაცურად ებრძოდა ავადმყოფობას. მისი მეგობარი მაყვალა მრეწლიშვილი იხსენებს: „არც დაიჩივლებ, არც დაიკვნესებ, სიცოცხლის უხვი სილამაზის მგრძნობიერი აღმნუსხველი“.² მეუღლე, შალვა რადიანი კი სინანულით აღნიშნავდა: „მე ვერასოდეს ვერ დავივიწყებ მის სახეს, შეცვლილს მძიმე უბედურებით, მის გამომეტყველებას, რომლიდანაც მოსჩანდა სევდა ჩაფერვლილ სიცოცხლეზე და პროტესტი უსამართლო მკაცრი ბედის წინააღმდეგ“.³

წიგნებზე წერდა: მათ, როგორც ადამიანებს, თავისი ხვედრი აქვთ, ცისიერივით გაანათებენ და ჩაჰქრებიანო, მიეცემიანო დავიწყებას. ცისიერივით გაანათა მანაც ქართულ სინამდვილეში, მაგრამ არ ჩამქრალა, დავიწყებისთვის გასამეტებელი არ არის მისი ხატება, მოციმციმე ვარსკვლავის მსგავსი. აკი, კიდევაც მიუძღვნა იოსებ იმედაშვილმა ლექსი:

„ბნელ ღამეში გამოკრთი,
ვარსკვლავებში რჩეული,
შუქმოფენით ვიდოდი,
ემხის ბაღში წვეული“.⁴

ნასვლის წინ უთხოვია ქეთევანს: „ნუ დამივიწყებთ, შეინახეთ ჩემი ხსოვნაო“. ეს ჩემეული შეხშიანება და მისი ნაღვანის გახსენებაც ამ სურვილის ასრულების ნადილია ოდენ და ოდენ. „უღვთო იყო შენი სიკვდილი“, – უთქვამს მის დაკრძალვაზე გიორგი ლეონიძეს. მე კი ისევ ის პასუხგაუცემელი კითხვა მახსენებს თავს, მაინც „საიდან მოდის სილამაზე? ან სად მიდის? სად იკარგება, თუ დროებით მიეფარება? ვინ იცის?“ და თითქოს მპასუხობს დავით გაჩეჩილაძე ლექსით:

„ეკალთა და ნართა შორის ია ამოვა,
და ჩვენ ვიტყვით: აი, ცისფრად გაიციმციმა
ტკივილთა და ცრემლთა შორის შენმა სიცილმა“.⁵

1 ქეთევან ირემაძე: კრებული. – თბ., 1945. გვ. 38.

2 იქვე. გვ. 46.

3 ქეთევან ირემაძე: კრებული მეორე. – თბ., 1946. გვ. 73.

4 იქვე. გვ. 40.

5 ქეთევან ირემაძე: კრებული. – თბ., 1945. გვ. 28.

რატომ ჩაგუნდავა

„უსწორო კარაბადინის“ ცნობები ღვინის შესახებ

ძველ წერილობით წყაროებში ძალზე მწირი ცნობებია შემორჩენილი ვაზისა და ღვინის შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ ღვინის სამშობლოდ აღიარებულ საქართველოში უხსოვარი დროიდან მისდევდნენ მევენახეობა-მეღვინეობას. ამ ხარვეზს, როგორც ირკვევა, ნაწილობრივ ავსებს XI საუკუნის ავტორის ქანანელის სამედიცინო-ფარმაცევტული თხზულება „უსწორო კარაბადინი“, რომელშიც ყურძნის პროდუქტებისა და, პირველ რიგში, ღვინის სამკურნალწამლო საშუალებად ფართო მოხმარებასთან ერთად, სხვა ძალზე საყურადღებო ცნობები არის მოყვანილი მათი საყოფაცხოვრებო დანიშნულებით გამოყენების შესახებ [1].

უშუალოდ ღვინოსთან დაკავშირებული საკითხების გარჩევამდე, ჯერ ზოგადად უნდა განვიხილოთ თხზულების ცნობები ყურძნისა და მისი პროდუქტების შესახებ და ეს განხილვა ზოგიერთი ტერმინის ისტორიის გადმოცემით დავიწყოთ. ყურძნის მომსხმელ ხეს, როგორც ეს ივ. ჯავახიშვილმა აჩვენა, წარსულში „ვენახი“ ეწოდებოდა და მხოლოდ გარკვეული დროის შემდეგ ამ მნიშვნელობით ის „ვაზმა“ შეცვალა („ვენახი“ კი ვაზებით დარგული ბაღის აღმნიშვნელ ტერმინად გადაიქცა). აღნიშნულ ცვლილების დროსთან დაკავშირებით მკვლევარი შემდეგ ცნობას იძლეოდა: „ძეგლებიდან ჩანს, რომ ვენაჴს XI – XII ს.ს. პირვანდელი მნიშვნელობა უკვე შეცვლილი აქვს და ერთი ძირი ვაზის მაგიერ, ეს სიტყვა უკვე ვაზებით დარგული ბაღის აღმნიშვნელი გამხდარა. სამწერლობო ენაში ასეთი ცვლილების შემდგომაც, საქართველოს ზოგიერთი თემის,

მეტადრე ლიხთ-იმერეთში, ხალხის სასაუბრო ენას ვენაჯისათვის წინანდელი მნიშვნელობა შეუნარჩუნებია და ამ გარემოების ანარეკლი შესაძლებელია XI – XII ს.ს. შემდგომი ხანის ძეგლებშიც აღმოჩნდეს“ [2, გვ. 305].

ციტირებულ ფრაგმენტში ივ. ჯავახიშვილის მიერ გადმოცემულ მოსაზრებას უშუალოდ ეხმარებოდა „უსწორო კარაბადინი“, სწორედ XI საუკუნის ის ძეგლი, რომლის „სასაუბრო ენას ვენაჯისათვის წინანდელი მნიშვნელობა შეუნარჩუნებია“. თანაც ისიც არის აღსანიშნავი, რომ თხზულების ტექსტში „ვენახი“ როგორც ძველი, ისე ახალი მნიშვნელობით არის მოყვანილი. რაც შეეხება „ვაზს“, მას თავისი მნიშვნელობა შენარჩუნებული აქვს, რასაც ადასტურებს შემდეგი წინადადებები – „ვაზისა ფურცელი მოკრიფეთ“ ან „ვაზისა ფურცელი ანუ ჩვილი რქა ჭამოს“ [1, გვ. 176, 277]. ამავე გაგებით, ე. ი. ყურძნის მომსხმელი ხის მნიშვნელობით, ერთ შემთხვევაში ქანანელი სიტყვა „ვენახსაც“ იყენებს: „ვენახისა მორჩი და ფურცელი დანაყ“ [1, გვ. 189], ხოლო მეორე შემთხვევისათვის ეს სიტყვა უკვე თანამედროვე, ვაზებით დარგული ბაღის მნიშვნელობით არის გადმოცემული: „შეასუით ბადრუნჯისა წუენითა, ვენახშიგა მოვა“ [1, გვ. 288].

ვაზ-ვენახთან შედარებით უფრო მეტი ადგილი ეთმობა თხზულებაში მის ნაყოფს, ე. ი. ყურძენს, რომელსაც ტექსტში საგანგებოდ ქვეთავიც კი აქვს გამოყოფილი. ამ ქვეთავის დასაწყისშივე ხაზი ესმება იმ გარემოებას, რომ ყურძენი ადამიანს „ყოვლისა ხილისაგან უკეთ ერგება, რომე მნიფე იყოს“. ამის შემდგომ მოყვანილია ყურძნის მარცვლის შემადგენელი ნაწილების ჩამონათვალი, რომელიც ძალზე საყურადღებოა, ვინაიდან ანალოგიური მონაცემები სხვა ძველ ქართულ ძეგლებში საერთოდ არ გვხვდება. ივ. ჯავახიშვილი, ამ საკითხის განხილვისას წყაროების სიმწირის გამო, იძულებული იყო მხოლოდ სულხან-საბა ორბელიანის და სტ. მენთეშაშვილის ლექსიკონების რამდენიმე მონაცემით შემოფარგლულიყო. ამ მონაცემებზე დაყრდნობით, მან მოიყვანა ყურძნის მარცვლის ნაწილების – კანის, ხორცის და თესლის („რომელიც კურკას მიაგავს“) შესატყვისი სახელწოდებები, რომლებიც გვხვდება სულხან-საბას ლექსკონში და ზოგიერთი კუთხის ზეპირსიტყვიერებაში. ეს შესატყვისებია: კანის – ჭაჭა (ს. ორბელიანი), ქერქი (ქიზიყში); ხორცის – ლემქი (ქიზიყში), ღვიძლი (რაჭაში) და თესლის – ხუნწკალი (ს. ორბელიანი), წიპწა (კახეთში), კურკა (ქიზიყში) [2, გვ. 318-319].

ასეთი მცირერიცხოვანი მონაცემების ფონზე, რომლებიც არც ქრონოლოგიური ხანდაზმულობით გამოირჩევიან (ისინი XVIII საუკუნესაც კი არ სცდებიან), კარაბადინის ცნობა კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს. ეს ცნობა ტექსტში ასეთი ჩამონათვალის სახით არის მოყვანილი: „ერთი ქერქი, მეორე ხორცი, მესამე კურკა და მეოთხე წვენი“ [1, გვ. 449].

აქ მოყვანილი თითოეული სახელწოდება ზუსტად გადმოსცემს შესაბამისი ნაწილის რაობას და როგორც ირკვევა, არც ერთ მათგანს დროში ცვლილება ფაქტობრივად არ განუცდია. მომდევნო ტექსტში ჩამოთვლილი ნაწილების სამკურნალო და საკვები თვისებები არის აღწერილი და შემდგომ იმავე ჭრილში თვითონ ყურძნის მარცვალი არის განხილული. განხილვა იწყება მითითებით, რომ „კარგი ყურძენი ის არის, რომე მარცვალი დიდრუანი იყოს და მწიფე. დიდსა ხანსა შენახული“ [1, გვ. 450]. ციტირებული წინადადება, პირველ რიგში, იმით არის საინტერესო, რომ მასში ყურძნის მარცვლის ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ დასახელებასთან გვაქვს საქმე (უფრო ადრე მარცვალს მხოლოდ ბიბლიის ძველქართული თარგმანი (ლევიტელთა 1910) მოიხსენიებს – [2, გვ. 317]). ამასთან ერთად ეს წინადადება იმ მხრივაც იქცევს ყურადღებას, რომ ის ყურძნის მარცვლის ვარგისიანობის კრიტერიუმად, მარცვლის ზომებთან და სიმწიფესთან ერთად, შენახვის ფაქტორსაც ასახელებს. შენახვის რეჟიმში კი, როგორც ცნობილია, მარცვლის გამოშრობის ხარჯზე, მასში შაქრის კონცენტრაცია საგრძნობლად იზრდება და შესაბამისად მისი ხარისხიანობაც მნიშვნელოვნად მატულობს [3, გვ. 74].

ყურძნის შენახვის საკითხს ქანანელი კვლავ უბრუნდება მომდევნო ტექსტში კარგი და მწიფე ყურძნის სამკურნალო თვისებების ჩამოთვლისას. მისი ცნობით: „კარგისა და მწიფის ყურძნისაგან კარგი სისხლი მოემატების, კაცსა გაასუქებს და სტომაქსა დააღებოს, მაგრა ქარი აქუს და ერთსა კვირასა ნაკიდებსა ქარი არა აქუს და კარგი იქნების“ [1, გვ. 450]. ე.ი. ასეთ ყურძენს სამკურნალო თვისებები თუმცა გააჩნია, მაგრამ ის ნაკლოვანებებისგან დაზღვეული არ ყოფილა, ვინაიდან მუცლის გაბერვას („ქარი აქვს“) იწვევს. ამის თავიდან ასაცილებლად იქვე ტექსტში რეკომენდირებულია ყურძნის მიღება ერთკვირიანი „ნაკიდების“ სახით. ეს „ნაკიდები“, რომელიც ტექსტის სხვა ადგილას უფრო სრულად არის დასახელებული როგორც „ნაკიდები ყურძენი“ [1, გვ. 44], ერთმნიშვნელოვნად შესაძლებელი ან გამოსაშრობად ჩამოკიდებულ ყურძნის მტევნებს აღნიშნავს.

„ნაკიდებისგან“ განსხვავებით ქართულ ენაში ფართოდ იყო ცნობილი „აკიდო“ (რქა, რომელსაც ერთიმეორის ახლოს წყვილად ასხია მტევნები), „ჩხა“ (ვაზის ბევრ მტევნებიანი მოჭრილი განტოტება) და „ჯაგანი“ (წიქლაზე აცმული მტევნები) [2, გვ. 493, 499]. „უსნორო კარაბადინიდან“ კი ირკვევა, რომ ქართულ ენაშივე არსებობდა ტერმინი „ნაკიდებიც“, რომელიც, როგორც უფრო ზოგადი ცნების გამოხატველი სიტყვა, თავის თავში აღნიშნული ტერმინების (ე.ი. „აკიდოს“, „ჩხის“ და „ჯაგანის“) ცნებებსაც აერთიანებდა.

ყურძნისადმი მიძღვნილ ქვეთავში მოყვანილია აგრეთვე ზოგიერთი ცნობები საღვინე ყურძნის და ღვინის შესახებ, რომლებსაც ჩვენ მოგვიანებით შევეხებით უშუალოდ ღვინოსთან დაკავშირებული საკითხების განხილვისას.

ყურძენი თხზულების სხვა ქვეთავებსა და რეცეპტებში მხოლოდ ორიოდ შემთხვევაში გვხვდება. ერთ რეცეპტში ის დასახელებულია „მოსახდენი“ „საჭამადის“ შემდგენლობაში, ხოლო მეორეში მოხსენებულია რეცეპტებისათვის თუმცა უჩვეულო, მაგრამ ძალზე ნიშანდობლივი კუთხით. კერძოდ, ერთ-ერთი ნამალი პაციენტმა უნდა მიიღოს „იმა ჟამსა რომე ყურძენი გაშავდეს“ [1, გვ. 343, 377]. აქედან ჩანს, რომ ვაზი იმდენად შესისხლხორცებული ყოფილა ქართველი კაცის ყოფა-ცხოვრებასთან, რომ ყურძნის მტევნის გაშავება სეზონის ერთ-ერთი თვის (აგვისტოს) დადგომის მაჩვენებლად იყო მიჩნეული. ყურძნის გარდა ერთ რეცეპტში მოიხსენება მისი მარცვალი, თანაც „კურკასთან“ ერთად („ყურძნის მარცვალი უგურკოდ ჩაინოვოს“ [1, გვ. 430]).

ყურძენთან შედარებით უფრო ხშირად „უსნორო კარაბადინში“ საკვებ და სამკურნალო საშუალებად უმნიშვარი ყურძენი, ე. ი. ისარიმი, მოიხსენება [1, გვ. 72, 173, 174, 281, 326]. ივ. ჯავახიშვილის ცნობით, „ისრიმისგან საქართველოში შეჭამადსაც აკეთებდნენ და სანებელად, ან სხვადასხვა საჭმელებში სანელებლადაც ხმარობდნენ, როდესაც სიმუყავე იყო სასურველი“ [2, გვ. 623]. ანალოგიური დანიშნულებით ისარიმი კარაბადინშიც გვხვდება, როგორც შეჭამადი („საჭამადი რომე ისარიმითა და რევაჯითა იყოს“), ისე სანებელი („ვარია ტყემლითა ანუ ისარიმითა“) და სანელებელი („საჭმელი ისარიმითა იყოს“) [1, გვ. 72, 174, 281].

რეცეპტებში სხვადასხვა დანიშნულებით ასევე ხშირად მოიხსენება ყურძნის მთელი რიგი პროდუქტები, რომელთა ჩამონათვალში დამოწმებული გვერდების მხოლოდ ნაწილი წარმოვადგინეთ:

ყურძნის რუბი ანუ ტკბილი ნახარში წვენი (გვ. 62, 64, 67), ისრიმის წვენი (გვ. 121, 184, 276), ბადაგი (106), ძმარი (გვ. 74, 174, 315), მაჭარი (გვ. 131, 148, 229), ჭაჭა (გვ. 450). სამკურნალო მიზნებით გამოყენება ჰპოვა ღვინის წარმოების ისეთმა წარჩენმაც კი, როგორიც არის მისი დუღილის შედეგად წარმოქმნილი ნალექი ანუ „თხლე“ [1, გვ. 371, 402].

„უსწორო კარაბადინის“ ტექსტი იმ მხრივაც იქცევს ყურადღებას, რომ მათში ყურძნის წვენისა და ღვინის ზოგიერთი პროდუქტების მიღება არის აღწერილი. ეს პროდუქტებია ბადაგი, ყურძნის რუბი და ღვინის სპირტი, ანუ არაყი.

ბადაგი ყურძნის წვენის (ტკბილის) მოდულებით შესქელებულ სითხეს წარმოადგენს, რომელიც დიდი რაოდენობით შეიცავს შაქარს (60 – 73%-ს, გლუკოზისა და ფრუქტოზის სახით). მოდულების პროცესი მოკლედ ტექსტში ასე არის აღწერილი: „ბადაგი ასრე უნდა, რომე სამი ლიტრა ერთ ლიტრად მოიყაროს“ [1, გვ. 106]. ე. ი. ყურძნის წვენის (ტკბილის) დუღებისას წყლის ამოორთქელის ხარჯზე მიიღება ბადაგი, რომლის მოცულობაც საწყისთან შედარებით სამჯერ არის შემცირებული.

ბადაგზე უფრო ხშირად „უსწორო კარაბადინში“ მოიხსენება ე. წ. „ყურძნის რუბი“ – ყურძნის წვენის დუღებით მიღებული მეორე პროდუქტი [1, გვ. 62, 64, 67, 99]. არაბული ტერმინი „რუბ“ ნიშნავს სიროფს, ტკბილ ნახარშ წვენს და ის, ეტყობა, ქართულ სამკურნალო-ფარმაცევტულ პრაქტიკაში აღმოსავლური ქვეყნებიდან უნდა იყოს გადმოღებული. მის დამზადებას ქანანელი მკითხველს ამ წესით ურჩევს: „ყურძნისა გამოწურვილი ტკბილი რაზომი გინდეს და ქოთანსა ჩაასხი თიხისა ახალსა და ჩაურივეთ სუმბული და კარამფული და ზანჯაფილი და კილამონი; ზაფრანი ამათგანი სწორი ნაწილი, დანაყილი, გაცრილი. დააგბო ვინემ შესქელდეს ვითა თაფლი“ [1, გვ. 103-104].

ბადაგისგან განსხვავებით ყურძნის წვენს (ტკბილს) დუღების წინ ემატება სურნელოვანი სამკურნალწამლო ნივთიერებები – სუმბულის, მიხაკის („კარამფულის“), კოჭას („ზანჯაფილის“) და კილამურას („კილამონის“) ნარევის სახით, – რომელსაც ემატება ამ ნარევის ტოლი რაოდენობის ზაფრანა. განსხვავებულია აგრეთვე დუღილის რეჟიმიც, რომელიც უფრო ხანგრძლივ პროცესს ითვალისწინებს იმ დრომდე, ვიდრე ხსნარი თაფლის კონსისტენციამდე არ შესქელდება. თხზულებაში ყურძნის წვენის შესქელება ამოორ-

თქვლით საერთოდ შესქელების ეტალონად უნდა იყოს მიღებული და ამიტომაც არის, რომ ტექსტში ზოგჯერ გვხვდება გამოთქმა: „აგბო ვირემ შესქელდეს და შეიქმნას ვითარ ყურძნისა რუბი“ [1, გვ. 99, 100].

ძალზე საინტერესო ტერმინებით არის მოხსენიებული „უსწორო კარაბადინში“ ღვინის სპირტი, რომელიც ღვინის გამოხდით მიიღებოდა. ამ და ნებისმიერი დისტილატის აღსანიშნავად ქანანელი სისტემატურად ხმარობს არაბულ ტერმინს „არაყს“ და მხოლოდ ერთ შემთხვევაში ცვლის ქართული შესატყვისით – „ოფლით“. ეს ნათლად ჩანს შემდეგი წინადადებიდან – „წნორისა ფურცლისა ოფლი, რომე არაყი ბედი ჰქვიან“ [1, გვ. 283], რომელშიც „ბედი“ („ბიდ“) სპარსულად ტირიფს ნიშნავს. ვინაიდან ტირიფის ველურ სახეობას წნორი წარმოადგენს (ს. ორბელიანის თანახმად „წნორი – ველური ტირიფი“ არის [4, გვ. 384]), გამოდის, რომ ქანანელს ციტირებულ წინადადებაში ფაქტობრივად არაბული ტერმინის განმარტება მოჰყავს.

კიდევ უფრო საინტერესოა ავტორის მიერ „არაყის“ მეორე ქართულ შესატყვისად გამოყენებული გამოთქმა „ღუინისა ცუარი“ („ღუინისა ცუართა დაზილე“ [1, გვ. 177]), რომელიც ქიმიის ენაზე ღვინის სპირტის კონდენსატს გულისხმობს. „ცუარი“, ჩვენი აზრით, უფრო ზუსტად გამოხატავს კონდენსატის ცნებას, ვინაიდან თუ „ოფლი“ ცოცხალი ორგანიზმის შინაგანი სითხის გარეგან გამონაჟონს წარმოადგენს ამ ორგანიზმის ზედაპირზე, „ცუარი“ ჰაერში არსებული წყლის ორთქლია, რომელიც რაიმე ცივი საგნის ზედაპირზე კონდენსირდება. ვინაიდან ღვინის სპირტიც ამგვარადვე მიიღება აორთქლებული ღვინის სპირტის კონდენსირების ხარჯზე, გამოთქმა „ღუინისა ცუარი“ ზუსტ შესაბამისობაში იმყოფება აღნიშნულ პროცესთან.

ყურძნის ნაწარმებიდან „უსწორო კარაბადინში“ გაცილებით ხშირად ღვინო და ღვინის პროდუქტები მოიხსენება. ამ მხრივ განსაკუთრებით თვითონ ღვინო გამოირჩევა, რომელიც თხზულებაში სხვადასხვა დანიშნულებით ასჯერ და უფრო მეტჯერ არის დასახელებული (ამ მხრივ მას მხოლოდ ძმარი თუ შეედრება). გამოყენების მრავალფეროვნებასთან ერთად თვალშისაცემია რეკომენდებული ღვინოების მრავალფეროვნება. თხზულების ტექსტში ასაკის მიხედვით ერთმანეთისაგან არის გამორჩეული „ახალი“, „ძველი“ და „ძველისძველი“ ღვინო. განსხვავებულ კონსისტენციაზე მიუთით-

თებს სახელები „თხელი ღვინო“, „სქელი ღვინო“ და „წყალღვინო“. ფერების მიხედვით ღვინოების მთელი სპექტრი არის წარმოდგენილი „თეთრი“, „ცეცხლისფერი“, „ლალისფერი“, „წითელი“, „ყვითელი“, „მწიკე“ და „შავი“ სახეობების სახით. გემო-სუნის მიხედვით სახელდება „მჟავე“, „მომჟავე“, „გემრიელი“, „მწარე“, „ტკბილი“ და „მყრალი“ ღვინოები. ვენახის ადგილმდებარეობის მიხედვით ღვინო შეიძლება იყოს „ბარის“, „ზეგნის“, „მთის“, „კლდის“, „ჭაობის“ და „ქვიშიანი“ ადგილის. ჩამოთვლილი ღვინოების გარდა გვხვდება აგრეთვე ღვინის აკვარგიანობის ზოგადად აღმნიშვნელი ტერმინები – „კარგი“, „წმინდა“, „მძიმე“, „ძნელი“ და სხვ.

ყველა ეს ღვინო სხვადასხვა დანიშნულებით მრავალრიცხოვანი რეცეპტების აღწერილობაში გვხვდება. მისი გამოყენების ხარისხი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ძალზე მაღალია და ამიტომაც ღვინოსთან დაკავშირებული ყველა რეცეპტის განხილვა პრაქტიკულად შეუძლებელია. ამიტომაც მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ მეტ-ნაკლები სისრულით მოკლედ ჩამოგვეთვალა ღვინის წამლად გამოყენების შემთხვევები (ფრჩილებში შესაბამისი გვერდების მითითებით) და შემდეგ გადავსულიყავით მისი დაყენების წესისა და ყოფით გარემოში გამოყენების თავისებურებების განხილვაზე.

სამკურნალო მიზნებით „უსწორო კარაბადინში“ ღვინო რეკომენდებულია სამკურნალო აბაზანების მისაღებად (354გვ.), ნაწლავების და თირკმლის სამკურნალოდ (76, 403გვ.), დაყენებით სხვადასხვა ნივთიერებებიდან სამკურნალო კომპონენტების ამოსაწვლილვად (51, 98გვ.), თვალში გამოსავლებად (207გვ.), საინჰალაციო სითხედ (228, 229გვ.), „სათხევარ წამლად“ (404გვ.), წყლულის ან ჭრილობის მოსაბან ანტისეპტიკურ საშუალებად [1, გვ. 207, 394], ფხვნილების შემკვრელ რეაგენტად აბების და კვერმარცვლების დამზადებისას [1, გვ. 86, 93, 188] და ა.შ.

ღვინის სამკურნალო მიზნებით გამოყენების ერთ-ერთი მიმართულება, მისი საშუალებით დასუსტებული ორგანიზმის მოღონიერებას ითვალისწინებდა. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს რეცეპტი ისეთი „კარგის საჭმელისა“ შესახებ, „რომე ფიცხლავ სისხლად გარდაიქცევის და ძალი მისცეს კაცსა“. ამ საკვების შემადგენლობაში მოხსენებულია „თხელი და წმინდა ღვინო, გემრიელი და კარგ სული და კარგ გემო“ [1, გვ. 421]. კიდევ უფრო საინტერესოა რეცეპტები, რომლებშიც საკვებად ღვინოში დამბალი პური არის შემოთავაზებული [1, გვ. 322, 326]. ეს საკვები ქართულ ყოფაში

ფართოდ იყო გავრცელებული „ბოლლინოს“ და „აბრამიანის“ სახელწოდებით (სულხან-საბას მიხედვით „ბოლლინო“ არის „პური ღვინოში დამბალი“, ხოლო „აბრამიანი“ – „შაქრით და თაფლით ღვინის ბოლლინო“ – იხ. [4, გვ. 37, 112]). ჯერ კიდევ V საუკუნის შესანიშნავ თხზულებაში „მარტვილობაჲ შუშანიკისი“ იაკობმა კბილებჩამუსვრილ შუშანიკს სწორედ ასეთ ღვინოში დამბალი პური მიაღებინა [5, გვ. 97]. მან ეს გააკეთა არა მარტო პურის დაღეჭვის გასაადვილებლად, არამედ კალორიული საკვების საშუალებით დასუსტებულ ორგანიზმში სასიცოცხლო ძალების შესანარჩუნებლად.

ღვინო, ზომიერად მეტი რაოდენობით დაღვებისას, თვითონ ხდება ჯანმრთელობისათვის არასასურველი გართულებების მიზეზი. „უსწორო კარაბადინში“ ეს მოვლენაც არის გათვალისწინებული და ამიტომაც ნასვამობასა („მახმურობას“) და „ღვინისაგან წყენასა“ აქ ცალკე ქვეთავიც ეძღვნება [1, გვ. 182-183]. იმ შემთხვევებისთვის, როდესაც პაციენტს „ცხრო რომე დიდისა ღვინისაგან დაემართების“, ამ ქვეთავსა და სხვა რეცეპტებში რეკომენდებულია სამკურნალო საშუალებები, რომლებიც ქანანელის განცხადებით „ღვინო ნაწყენს კაცს უშველის“ [1, გვ. 10, 95, 140-141, 274]. მთელი რიგი შემთხვევებისათვის კი „ღვინის სმასა შიგან“ სასმელის ზემოქმედების შესუსტების მიზნით, შემოთავაზებულია მწარე ნუშის ან ძროხის კარაქის შეჭმა [1, გვ. 183], ხოლო მთელი რიგი შემთხვევებისათვის პრევენციულ ღონისძიებად საერთოდ ღვინის სმის შეწყვეტა არის რეკომენდებული [1, გვ. 49, 172, 198].

სამკურნალო-ფარმაცევტული თემატიკის მიუხედავად, „უსწორო კარაბადინი“ საკმაოდ დიდ ადგილს უთმობს ღვინის საყოფაცხოვრებო ჭრილში განხილვას. ეს განხილვა მიზანშეწონილია დავიწყოთ ვენახის ადგილმდებარეობის საკითხით, რომელიც თხზულების თანახმად განმსაზღვრელ როლს თამაშობს ხარისხოვანი ღვინის დაყენების საქმეში. ასეთი ღვინო ქანანელის სიტყვებით უნდა „იყოს ზეგნისა და არა მუშამასი“ [1, გვ. 97]. „მუშამა“ სპარსული ტერმინია და აღნიშნავს „ბარს“, „ველს“, ასე რომ, აქ ზეგანის ვაზიდან დაწურულ ღვინოს უპირატესობა ენიჭება ბარის ვენახის ღვინოსთან შედარებით. ღვინის ხარისხზე ვენახის ადგილმდებარეობის გავლენის საკითხს და თანაც უფრო მეტი შემთხვევისათვის, ქანანელი ღვინის ქვეთავში ეხება, ამიტომაც ჩვენ ამ საკითხს მოგვიანებით დავუბრუნდებით ქვეთავის მასალების განხილვისას.

განსაკუთრებით საინტერესოა „უსწორო კარაბადინის“ ცნობები ყურძნის იმ ჯიშებთან დაკავშირებით, რომლებიც ხარისხოვანი ღვინის მიღებას უზრუნველყოფენ. ტექსტის თანახმად „ყურძენი ბევრფერია – ტკბილი, თეთრი და მჟავე. ღვინისა ის, რომე არც მჟავე იყოს და არც ტკბილი. იმას შუა ყურძენი ჰქვია და კარგად ერგების“ [1, გვ. 449]. ცხადია, რომ აქ „შუა ყურძენი“ დღევანდელი ტერმინოლოგიით „სალვინე ყურძენს“ აღნიშნავს.

აღნიშნული დასკვნა XI საუკუნის ქართველ მეღვინეებს უდავოდ ხანგრძლივი დაკვირვების და ყურძნის ჯიშების მრავალსაუკუნოვანი გამოსაყვანი სამუშაოების შედეგად აქვთ გამოტანილი, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს მათ მაღალ პროფესიულ დონეზე.

„უსწორო კარაბადინის“ თანახმად ღვინის ავკარგიანობას არა მარტო ყურძნის ჯიში, არამედ ტკბილის წვენიც გამოსაწერი მტევნის დამნიფების ხარისხიც განაპირობებს. ეს ნათლად ჩანს ტექსტის შემდეგი წინადადებიდან: „წვენი წინწანაქარი სჯობს ფერხითა დაწურვილსა“ [1, გვ. 449]. „წინწანაქარი“ სულხან-საბას განმარტებით „პირველ გამონადენი ტკბილი“ არის – [6, გვ. 379]. პირველ გამონადენი ტკბილი (ყურძნის წვენი) მართლაც სჯობია „ფერხითა დაწურვილსა“, ვინაიდან ის უფრო მწიფე მარცვლების გამონადენს წარმოადგენს, რომელიც ყურძნის ფეხებით დაწურვამდე, სუსტი დანოლითაც კი გამოიყოფა. რაც შეეხება მომდევნო სტადიაზე „ფერხითა დაწურვილსა“ წვენს, ის ყოველთვის შეიცავს მჟავის და მთრიმლავი ნივთიერებების უფრო დიდ რაოდენობას, ვინაიდან ამ დროს ჭყლეტვას განიცდის უფრო მყარი და მაშასადამე დაწნეხვისადმი გაცილებით მდგრადი უმწიფარი მარცვლები და ნაწილობრივ ჭაჭა და მტევნის ღეროებიც. სწორედ ეს გარემოება არის გათვალისწინებული ციტირებულ წინადადებაში, რომელშიც უპირატესობა ყურძნის უფრო მწიფე მარცვლების გამონაწერს ენიჭება.

ქანანელის ცნობები „შუა ყურძნის“ და „წინწანაქარის“ შესახებ უდავოდ იმ გარემოებაზე მეტყველებს, რომ წარსულში ძველი მეღვინეები საუკეთესო ღვინის დასაყენებლად ყურძნის გადარჩევას აწარმოებდნენ ჯიშისა და ხარისხის მიხედვით. აღსანიშნავია, რომ ქართულ წერილობით წყაროებში ცნობები ყურძნის გადარჩევის პრაქტიკის არსებობის შესახებ მხოლოდ XIX საუკუნიდან გვხვდება, რის გამოც ივ. ჯავახიშვილმა ასეთი დასკვნა გამოიტანა: „შესაძლებელია ითქვას, რომ ყურძნის გადარჩევა ძველად მიღებული

ყოფილა, მაგრამ რამდენად ფართოდ და როგორი თვალსაზრისით მისდევდნენ მას, ამის გამოსარკვევად, ზემომოყვანილის გარდა, წყაროებში ჯერ საკმაო ცნობები არ მოგვეპოვება“ [2, გვ. 635].

ჩვენი აზრით, „უსწორო კარაბადინის“ განხილული ცნობები მნიშვნელოვანწილად ავსებენ ყურძნის გადარჩევისთან არსებულ საინფორმაციო ვაკუუმს და მათ მნიშვნელობას კიდევ უფრო მეტად ზრდის ის გარემოება, რომ ისინი XI საუკუნის წყაროს განეკუთვნებიან.

ქანანელს თავის თხზულებაში ხშირად მოჰყავს სხვადასხვა ღვინის დახასიათებებიც. თვალსაჩინოებისთვის აქვე გაგაცნობთ რამდენიმე მათგანს, რომელიც წარმოდგენილია სხვადასხვა სახის საჭმელებისადმი მიძღვნილ თავში, როგორც სუფრის შემადგენელი ნაწილი: „ღვინო შავისა და ტკბილი მძიმე და თხელი არის“, „ახალი თეთრი ღვინო მაგარი არი, ამაღ რომე არ დაჟამებულიყოს“, „თხელი და წმინდა ღვინო, გემრიელი და კარგ სული და კარგ გემო“ და ა.შ. [1, გვ. 419–421].

ღვინოსთან დაკავშირებით „უსწორო კარაბადინში“ წამოდგენილი საკითხებიდან ყველაზე მნიშვნელოვნად და საყურადღებოდ უნდა მივიჩნიოთ ფრაგმენტი, რომელშიც ღვინის დაყენების პროცესი არის აღწერილი. ღვინის დუღილზე დაფუძნებული ეს პროცესი, რომელიც ყურძნის წვენის (ტკბილის) შემცველი ნივთიერებების სპირტად და ნახშირორჟანგად გარდაქმნას ითვალისწინებს, რამდენიმე ეტაპად მიმდინარეობს. თხზულებაში თუმცა მოკლედ, მაგრამ საკმაოდ სისრულით ფაქტობრივად დუღილის ყველა ძირითადი ეტაპია გადმოცემული.

ახალგამონურული ტკბილი, როგორც ცნობილია, ნელ-ნელა იწყებს დუღილს და 4-5 დღის შემდგომ ეს პროცესი ინტენსიურ ხასიათს იძენს. ამ დროს გამოყოფილი ნახშირორჟანგი ტკბილს ამღვრევს, ხოლო მისი ზედაპირი ქაფით იფარება, რომლის სისქეც დუღილის ინტენსივობაზეა დამოკიდებული. ამასთან ერთად „მდულარე“ სითხე სპირტის სუნს იძენს და კარგავს საწყის ტკბილ გემოს. მეშვიდე დღეს დუღილი სუსტდება, ხოლო 10-14 დღის შემდეგ სითხე იწყებს დაწმენდას, ნახშირორჟანგის გამოყოფა წყდება, ხოლო სითხის ზედაპირზე ქაფი ქრება. წარმოქმნილი თხლე ილექება ფსკერზე და ახალი ღვინო მზად არის დასაბინავებლად.

„უსწორო კარაბადინში“ დუღილის ყველა მნიშვნელოვანი ეტაპი არის მოხსენებული, მხოლოდ არ არის დაცული მათი თანამიმდევ-

რობა. ეს თავისებურება იმ გარემოებით უნდა იყოს განპირობებული, რომ მთელი ეს პროცესი ტექსტში ყვავილის ავადმყოფობასთან არის შედარებული და ამ ავადმყოფობის კუთხით არის დანახული. ამიტომაც მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ, ღვინის დუღილთან დაკავშირებული ტექსტი შედარების ობიექტთან (ე.ი. ყვავილის ავადმყოფობასთან) დაკავშირებულ ტექსტთან ერთად წარმოგვედინა: „სხვათა ბერძენთა უბრძანებია ვითა, როგორც ყურძენი დასწურო და ქვევრშიგა ჩაასხა და ადულდეს და განმდეს და ქაფი ზეითა მოიგდოს და თხლე ძირსა წავიდეს, ამა წესითა ყვავილი იქნების, ადულდების სისხლი და დაწმდების და ყვავილი გარეთ გამოვა“ [1, გვ. 398].

ციტირებულ ფრაგმენტში გამოყოფილია ღვინის დუღილის ორი ძირითადი ეტაპი, რომელიც დაწურული ყურძნის წვენი ანუ ტკბილის („ყურძენი რომ დასწურო“) ქვევრში ჩასხმის შემდეგ („ქვევრშიგა ჩაასხა“) მიმდინარეობს. პირველ ეტაპზე ტკბილი იწყებს დუღილს („ადულდეს“), რომლის შედეგადაც სითხის ზედაპირი ქაფით იფარება („ქაფი ზეითა მოიგდოს“) და ამავე დროს, როგორც მომდევნო წინადადებიდან გამოჩნდება, თვითონ სითხე ამღვრევას განიცდის. დუღილის დამთავრებას მოსდევს მეორე ეტაპი, როდესაც სითხე იწყებს დაწმდებას („განმდეს“ – ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ დაწმდებას წინ ამღვრევის პროცედურა უძღოდა). დაწმდების თანმდევ პროცესად ქანანელი ასახელებს თხლის ფსკერზე დაღექვას („თხლე ძირს წავიდეს“), რის შედეგადაც ახალმიღებული ღვინო მზად არის დასაბინავებლად.

„უსწორო კარაბადინის“ ცნობები ყვავილის სახადის შესახებ, როგორც გაირკვა, მოგვიანებით საკმაო სისრულით გადმოუღია ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილს თავის თხზულებაში „სამკურნალო წიგნი – კარაბადინი“. ის ასევე შეიცავს ფრაგმენტს ღვინის დუღილის შესახებ, მაგრამ ქანანელისგან განსხვავებით, ფანასკერტელი დუღილის პროცესის ეტაპებს ბუნებრივი თანამიმდევრობით მოიხსენიებს: „სხუათა ბრძენთა აქიმთა უბრძანებია, რაგუარცა ყურძენი დასწურო, ადულდეს და ქაფი მოიგდოს, და თხლე ძირსა დარჩეს და დაწმდეს, იმავე სახითა კაცის სისხლი ადულდების და დაწმდების, და ყოვილი გარეთ გამოვა“ [7, გვ. 628].

ფანასკერტელის მიერ ციტირებულ ფრაგმენტში შეტანილ გადაადგილებებს შეიძლება პრინციპული მნიშვნელობა არ ჰქონდეს, მაგრამ ის დამაჯერებლად მეტყველებს იმ გარემოებაზე, რომ „სამ-

კურნალო წიგნი – კარაბადინის“ ავტორი ბრმად არ მიჰყვება გამოყენებულ ტექსტს და მასში გარკვეული შესწორებებიც შეაქვს.

ღვინის დუღილთან დაკავშირებული ფრაგმენტი „სამკურნალო წიგნი – კარაბადინში“ კიდევ იმით არის საყურადღებო, რომ ის „უსწორო კარაბადინში“ ამავე ფრაგმენტის აშკარად ნაკლები დაბოლოების აღდგენის შესაძლებლობას იძლევა. „სამკურნალო წიგნი – კარაბადინის“ სრულ ტექსტს ასეთი სახე აქვს: „ყმანუილისა სისხლი თხელი იქნების და ფიცხლა განმდების და ყოვილი ფიცხლა გამოვა, რაგუარცა კარგი ღვინო ძნელად ადუღდების და ძნელად განმდების“ [7, გვ. 628].

„უსწორო კარაბადინში“ უშუალოდ ყვავილთან დაკავშირებით ზუსტად იგივე აზრია გამოთქმული, რაც ციტირებულ ფრაგმენტში. ასე რომ, ამ უკანასკნელის წარმომავლობა ეჭვს არ იწვევს, მაგრამ „უსწორო კარაბადინში“ არ არის შემორჩენილი წინადადება ღვინის შესახებ, რომელიც „სამკურნალო წიგნი – კარაბადინის“ ტექსტში არის შემონახული. ეს წინადადებაც რომ თავდაპირველად „უსწორო კარაბადინში“ იყო, ასევე ეჭვს არ იწვევს, ვინაიდან ის გარკვეულ კავშირშია ღვინის დუღილის ფრაგმენტთან. ასე რომ, ბოლო წინადადებები ყვავილის შესახებ „უსწორო კარაბადინში“ ასე უნდა აღდგეს: „თუ ყმანვილისა გუნება და სისხლი თხელი იყო, ფიცხლად ადუღდების [და განმდების] და ყმანვილობასვე გამოესხმის, [რაგუარცა კარგი ღვინო ძნელად ადუღდების და ძნელად განმდების“ [1, გვ. 398; 7, გვ. 628].

ფრაგმენტის პირველ ნაწილს სიტყვა „განმდების“ აკლია (ეს ჩანს „სამკურნალო წიგნი – კარაბადინის“ ვარიანტიდან, რომელიც თავის მხრივ სიტყვა „ადუღდების“ გარეშე არის მოყვანილი). აღნიშნული სიტყვა რომ ტექსტში აუცილებლად უნდა იყოს, ნათლად ჩანს ღვინის დუღილის ფრაგმენტიდან, სადაც ორივე თხზულებით ყვავილთან სისხლის „დუღილიც“ არის დაკავშირებული და „განმდომაც“. რაც შეეხება ფრაგმენტის მეორე ნაწილს, „უსწორო კარაბადინში“ თავდაპირველად ის აუცილებლად უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან სისხლისა და ღვინის დუღილი დანდომის თემის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს. ეს აღდგენილი წინადადება იმითაც იქცევს ყურადღებას, რომ დამატებით ცნობას შეიცავს ღვინის დაყენების პროცესთან დაკავშირებით. ქანანელი აუნყებს მკითხველს, რომ კარგი ღვინო „ძნელად ადუღდების და ძნელად განმდების“ და ეს განაცხადი სრულ ჭეშმარიტებას შეესაბამება. ზუსტად

ამ კრიტერიუმით აფასებს ღვინის ავკარგიანობას დ. ჯორჯაძეც, რომლის სიტყვებით „კარგი ღვინო“ დიდხანს იდულებს და ძალიან გვიან ჩაიწმინდება, ხოლო უხარისხო ღვინო „მალე დაიდულებს და მალეც ჩაიწმინდება“ [3, გვ. 84].

ქანანელის დიდი დაინტერესება ღვინით კიდევ იმ გარემოებითაც დასტურდება, რომ მან, როგორც ირკვევა, ამ შესანიშნავ პროდუქტს, ისევე როგორც ყურძენს, თავის თხზულებაში ცალკე ქვეთავიც კი მიუძღვნა. ეს ქვეთავი „უსწორო კარაბადინში“ თუმცა ნაკლული სახით არის მოყვანილი [1, გვ. 457-459], მაგრამ ჩვენ მისი აღდგენის შესაძლებლობა მოგვეცა, ვინაიდან ერთ-ერთი ავტორის თხზულებაში ამ ქვეთავის სრული ტექსტის შესატყვისის მივაკვლიეთ. მხედველობაში გვაქვს ზაზა ფანასკერტელი-ციციშვილის ზემომოხსენებული ტრაქტატი, რომლის საშუალებითაც ჩვენ შევძელით ღვინის დუღილთან დაკავშირებული ფრაგმენტის ტექსტის აღდგენა „უსწორო კარაბადინში“. აღმოჩნდა რომ „სამკურნალო წიგნი – კარაბადინში“ სრულად არის შემონახული აგრეთვე ღვინისადმი მიძღვნილი ქვეთავის ტექსტიც. ამ უკანასკნელის ნაკლული ქვეთავის დეტალურმა შედარებამ „სამკურნალო წიგნი – კარაბადინის“ ანალოგიური ქვეთავის ტექსტთან, მათი თითქმის სიტყვა-სიტყვით თანხვედრა დაადასტურა. აქედან გამომდინარე, ჩვენ სრული უფლება მოგვეცა, რათა ნაკლული ქვეთავი ზაზა ფანასკერტელი-ციციშვილის თხზულებაში შემორჩენილი ნაწილებით შეგვევსო და ამ გზით სრული სახით აღგვედგინა „უსწორო კარაბადინის“ ტექსტი. აღვადგინეთ აგრეთვე ნაკლული თავის შემცველი თავის დაკარგული სათაურიც, „უსწორო კარაბადინის“ სარჩევის თანახმად „ქარი ღვინისა და წყლისა“ ეწოდებოდა [1, გვ. 170]. ჩატარებული სამუშაოს შედეგებს ჩვენ საგანგებო სტატია მივუძღვენით, რომელიც გამოსაქვეყნებლად არის გადაცემული. აქ კი მოკლედ შევეხებით ამ შედეგებს, რათა უფრო სრულად წარმოვაჩინოთ ქანანელის ცნობები ღვინის შესახებ.

ქვეთავის შესავალში ჩამოთვლილია ღვინის სახეობები, რომლებიც „ყოვლისა ფერისა ტკბილისაგან იქმნების“. განხილულია ღვინის სამკურნალო თვისებები და ხაზგასმულია, რომ მას შეუძლია „ქარი გატეხოს სტომაქისა, ძარღვები მოაფართოოს“, „სტომაქისა და ტანისა ბუხარი დააწყნაროს“, „ზაფრასა და ბალღამს უშველოს“, „ძარღვებსა შიგა რაცა ავი სისხლი იყოს, გამოიღოს“ და ა.შ. [7, გვ. 772; 1, გვ. 457].

ქვეთავის მომდევნო ნაწილში განხილულია, თუ რა ზიანის მოტანა შეუძლია ადამიანის ჯანმრთელობისათვის ღვინის გადამეტებულ სმას. „მისგან ბევრი სენი დაემართების“ – ხაზს უსვამს ქანანელი და იქვე ამ სენთა კონკრეტული სახეობების ჩამონათვალი მოჰყავს: „ერთი რომე ყელი გასივდების და მოუჭირებს, მეორე ნიკრისი, მესამე ფილენჯი, რომე ჯელ-ფერჯი აუთრთოლდეს და თავი და მაჯაში ნააჴდინოს და ლუიძლსა სნება შეაქნას“ და ა.შ. ბევრმა ღვინის სმამ შეიძლება ფატალური შედეგებიც კი გამოიწვიოს და ამიტომაც არის, რომ ქანანელის სიტყვებით, „ღუინისაგან მკვდარი ბევრი ნახულა“ [1, გვ. 457–459].

მომდევნო ნაწილში განხილულია სხვადასხვა ფერის ღვინოების („მჴიეს“, ე.ი. ნაცრისფერის, თეთრის, ცეცხლისფერის, ლალისფერის და ა.შ.) ავკარგიანობა, როგორც სასმელი, ისე სამკურნალო თვალსაზრისით. სხვადასხვა ფერის ღვინოების გარდა შეფასებულია „ღვინო, რომე აუდუღებლად დადგომილიყოს“ და „ღუინო მოდუღებული“ [7, გვ. 774–775].

ღვინის ქვეთავი მთავრდება სხვადასხვა ადგილმდებარეობის ვაზიდან დაყენებული ღვინოების დახასიათებით. ადგილმდებარეობების მიხედვით დასახელებულია „ღუინო ბარისა“, „[ღუინო] მთისა“, „ღუინო ჭაობისა“ და „ღუინო, რომე კლდიანისა და ქუიშიანისა ალაგისა იყოს“ [7, გვ. 775].

ღვინოსთან დაკავშირებით „უსწორო კარაბადინი“ კიდევ ბევრ საკითხს შეიცავს, რომელთა გადმოცემა ერთი სტატიის ფარგლებში, სამწუხაროდ, ვერ ხერხდება. მიუხედავად ამისა, განხილული მასალებიდან, რომლებიც მათი მნიშვნელობის მიხედვით შევარჩიეთ, ნათლად ჩანს, რომ ქანანელის თხზულება დიდ ადგილს უთმობს ღვინოს და მის გამოყენებას სამკურნალო და ყოფით პრაქტიკაში. ჩვენამდე სხვა ძველ წერილობით ძეგლს არ მოუღწევია, რომელშიც ასე ფართოდ იქნებოდა წარმოდგენილი ღვინის საკითხები. ეს გარემოება „უსწორო კარაბადინს“ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ასეთ მნიშვნელობას კიდევ უფრო ზრდის თხზულებაში ამ შესანიშნავი სასმელისადმი მიძღვნილი ცალკე ქვეთავის გამოვლენა და მისი ტექსტის აღდგენა. საერთოდ კი ყველა ნიშნით ნათლად ჩანს, რომ ღვინოსთან დაკავშირებული ფრაგმენტების ავტორი კარგად უნდა ყოფილიყო ჩახედული მეღვინეობის საკითხებში. ასე რომ, „უსწორო კარაბადინში“ ღვინის შესახებ უდავოდ ადეკვატური ასახვა ჰპოვეს იმ ქვეყანაში გავრცელებულმა შეხედულებებმა, რომლის წარსულთანაც ღვინის სანყისები მოიაზრება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ქანანელი, უსწორო კარაბადინი. — ტექსტი დაამუშავა და წინასიტყვაობა დაურთო ექ. ლ. კოტეტიშვილმა, თბ., 1940;

ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. V. — თბ., 1986;

მევენახეობა, შედგენილი ლ. ჯორჯაძისაგან. — თბ., 1876;

სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II. — თბ., 1993;

ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა, 1650—1652 წ.წ., რუსული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა ი. ცინცაძემ. — თბ., 1970;

იაკობ ცურტაველი, მარტილობაჲ შუშანიკისი; ქართული და სომხური ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა, ვარიანტები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ილ. აბულაძემ. — თბ., 1978;

სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I. — თბ., 1990;

ზაზა ფანასკერტელი-ციციშვილი, სამკურნალო წიგნი კარაბადინი, ტ. II; ტექსტი მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო მ. შენგელიამ. — თბ., მეცნიერება, 1988.

მიხეილ ქავთარია

A-668 ხელნაწერი კოდიკოლოგის თვალით

მინდა საზოგადოებას გავაცნო პოეტური ნაწარმოები, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის (ყოფილი კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი) საცავშია დაცული და რომლის შესახებ ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში არაფერია ნათქვამი. სამწუხაროდ, არც ზუსტი სათაურის, არც ავტორის დასახელება არ შეგვიძლია; თან სრულადაც არ არის შემორჩენილი. პირობითად პოემის ნაწყვეტად შეიძლება მივიჩნიოთ.

XVIII საუკუნის მიწურულსა და XIX საუკუნის დამდეგს ქართულ სინამდვილეში შესამჩნევია ისტორიული თემატიკით გატაცება. ეს გატაცება, როგორც წესი, პოეტური ფორმით ხორციელდება. ავტორები, რომელთა სახელებიც კი ყველასი არ ვიცით, წერენ ისტორიულ თემებზე ლექსებს, პოემებს. დასახელებულ პერიოდში ეს მოვლენა საკმაოდ გავრცელდა. სამწუხაროდ, მათი აღრიცხვა და თემატურად დალაგება არ გაკეთებულა.

ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის კოლექციის ხელნაწერს, დღეს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულს – A-668 (ყოფილი კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის კოლექცია), რომელიც XIX საუკუნის დასაწყისით უნდა დათარიღდეს, შემოუნახავს ნაწყვეტი ერთობ საინტერესო ისტორიული ხასიათის პოემისა; ვამბობთ ისტორიული ხასიათის, რადგანაც ტექსტში დასახელებულნი არიან: ერეკლე II, გიორგი XII, იოანე გიორგის ძე ბატონიშვილი, ანტონ II კათალიკოსი. ხელნაწერი ძალზე დაზიანებულია, შემორჩენილია (ხელნაწერის ზომა 32,5X21 სმ) მხოლოდ 13 ფურცელი. თავბოლო ნაკლულია, აკლია შუაშიც მე-4 და მე-5 ფურცლებს შორის. განსაკუთრებით სამწუხაროა, რომ მოღწეული ტექსტი ავტოგრაფი

არ არის, გადანერილი მასალაც, სამწუხაროდ, მთლად გამართული არ არის. ის, რაც მოღწეულია, ერთ სიუჟეტად არ არის შეკრული; ვფიქრობ, პირობითად სამი განსხვავებული თემისაგან არის შედგენილი. ეს დაყოფა პირობითია, იგი უშუალოდ ხელნაწერის ტექნიკური გაფორმებიდან არ მომდინარეობს, მხოლოდ შინაარსის მიხედვით გვეჩვენება, რომ მოღწეული ტექსტის ეპიზოდები ძალზე პირობითად შეიძლება ასე განაწილდეს – პირველი ნაწილი (ვიმეორებ, პირობითი დაყოფით) არის ისტორიული სურათის შესავლის მაგვარი, მოთხრობილი ამბავი ერთობ მალალ სტილშია გალექსილი, ფაქტობრივი მასალა ნაკლებად ჩანს. გარკვეული არ არის კონკრეტულად არა მარტო ამ მონაკვეთის ქრონოლოგიური ჩარჩო, არამედ მთელი პოემის ზუსტი ქრონოლოგია. მიმაჩნია, რომ შემორჩენილი აღწერილი ამბები XVIII საუკუნის 50-იანი წლების დასასრულითა და 80-იანი წლების დასაწყისით უნდა დათარიღდეს.

მეორე ნაწილი საგანგებო სათაურითაა გაფორმებული – „მეფის ძის იოანეს გამარჯვება ლეკთა ზედა, ჰამბავი სასურ-საწყური სასმენად“. მართალია, ამ მონაკვეთს ხელნაწერის დეფექტურობის გამო მნიშვნელოვნად აკლია, მაგრამ შედარებით მაინც სისრულის შთაბეჭდილებას ტოვებს. მოთხრობილ ეპიზოდებში ნახსენებია ერეკლე II, მისი ძე – გიორგი XII, გიორგის ვაჟი – იოანე ბატონიშვილი. მოკლედ აღწერილია იოანე ბატონიშვილის სიმამაცე ლეკების წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაციაში.

მესამე ნაწილია „ან მეფის ირაკლის ძის პატრიარხის ანტონის როსიით მობრძანება ალავერდობით“. ეს მონაკვეთი ძალზე ნაკლებია და წარმოდგენილ ნაწილში ანტონ მეორის შესახებ, განსაკუთრებით მისი ალავერდელად აღზევების შესახებ, არაფერია ნათქვამი. ამ მონაკვეთში სულიად უადგილოდ ჩართულია 13-სტროფიანი ამბავი, რომელსაც შეიძლება რძალმულიანი დავარქვათ – ანალოგიით ბესიკის რძალდედამთილიანის.

ერთი შეხედვით, ეს ეპიზოდი ნაწარმოების ლოგიკური მდინარებიდან სრულიად უადგილოა და გაუგებარიც. არავითარი არც ტექსტობრივი, არც სიუჟეტური კავშირი არ აქვს არც წინა ნაწილებთან და არც სათაურიდან გამომდინარე მოვლენებთან. ისეთი შთაბეჭდილებაც კი იქმნება, რომ მონაკვეთი სხვა ნაწარმოებიდან ხომ არ არის ამოგლიჯილი და უადგილოდ ჩადებული ამ ადგილას. ამ შთაბეჭდილებას აძლიერებს ისიც, რომ ეპიზოდი მთავრდება სრულიად სხვა განწყობის არაპოეტური სტრიქონებით:

„თქუა პატარძალმან: ვქვმნა ნეტარ მე რა,
შეშჭება მულსა, ქვეც შეემზერა,
ხამს ენა ღვინთა მატეხი
მსმენთა გონება, მსმენანი“.

მიუხედავად ნათქვამისა, შეიძლება მაინც ვიფიქროთ, რომ ეს ე. წ. რძალმულიანი ქალაქური ცხოვრების დამახასიათებელი პასაჟიცი იყო და მიუხედავად მისი ალოგიკურობისა, ავტორმა მაინც ჩართო პოემაში მხიარული განწყობის შესაქმნელად. ამის თქმის უფლებას იძლევა ავტორის განცხადება. სურათი ასეთია: ქალაქში ღრეობაა, მეფე-დედოფალი ძეს ელოდებიან, „არს სიხარული ყოველთა...“ „ყოველი პირი იხარებდა...“ ამ დროს ავტორის განცხადებით:

- „მოქალაქეთა დედათა კულავ შექნეს ნესად კივილი,
2. ანასკამ იძელ ნისტეცუ, დაჰკრიან დართის ტკივილი,
3. სპანე ის კუტამ დრა არუნ, ზოგთა მძლედ ჰქონდათ ჩივილი,
4. ტო უკეც ესტი კრივ ტე ჴეც, იძახდენ, აქვნდათ ყივილი...“

თარგმანი: 2. უსიტყვოდ დასხდნენ...

3. მოვკლავ და მის სისხლს დავლევ...

4. ტო, მოდით, აქ ჩხუბი დავიწყოთ...

დამონმებული სტრიქონები ერთგვარად ხელოვნურად დადგმული სცენისაკენ გვიბიძგებენ. მხიარულების ჯამს მაჟორული განწყობის შექმნისათვის, როგორც ჩანს, ნესად იყო დედათა კივილი სომხური ფრაზებისა და სიტყვების ჩართვით. ეს ჩართვა ნაწარმოების სწორედ ქალაქურ წარმომავლობაზე მიუთითებს და XIX საუკუნის დასაწყისზეც. დაიწყო უსიტყვოდ, ყოველგვარი წინაპირობისა და მიზეზის გარეშე. როგორც ჩანს, რძლისა და მულის, რძლისა და დედამთილის ზღვარს გადაცილებული კონფლიქტები საზოგადოებისათვის კომედიური სცენის ფუნქციასაც ასრულებდა და მისი დრამატიზაცია, ლიტერატურული სამოსით შეკაზმვაც მხოლოდ მკითხველ-მსმენელთა განწყობისთვის იყო გათვლილი. დაბეჯითებით ვერ ვიტყვი, რამდენად მისაღებია ახსნის ჩემეული ვარიანტი, მაგრამ ფაქტი ფაქტია. საოცრად დეფექტურად მოღწეულ ხელნაწერში ეს ეპიზოდი მთლად არის შემორჩენილი.¹ გადამწერს (ალბათ, ავტორსაც) არც უფიქრია ამ ნაწილის, როგორც ალოგიკურის, ამოღება, მისთვის ეს სტროფებიც ძირითადი ტექსტის შემადგენელი ნაწილი იყო.

1 ინსტიტუტში დაცულ ხელნაწერ კრებულებში, რომლებშიც ძირითადად პოეტური მასალაა შესული, ჩვენი „რძალმულიანი“ არ დაიძებნა.

სამწუხაროდ, „რძალ-მულიანს“ დასასრული სტროფი თუ სტროფები აკლია და ამიტომ არ ჩანს, როგორ გადადიოდა ამ ეპიზოდის დასასრული ძირითადი ტექსტის გაგრძელებაზე. ტექსტისათვის ამას პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა. დღეს მოღწეული სტრიქონებით ასე ჩანს:

„თქუა პატარძალმან: ვქმნა ნეტარ მე რა,
შეშტება მულსა ქვეც შეემზერა“

„ხამს ენა ლხინთა მაქები, მსმენთა გონება მსმენანი...“

ეს სტრიქონები ერთი სტროფის ნაწილები არ უნდა იყოს, რითმები არ უჭერს მხარს, მაგრამ უტყუარად ადასტურებენ, ამ სტრიქონით უნდა დამთავრებულიყო ბოლო სტროფი.

პირველი კითხვა, რომელიც უნდა დაისვას, არის – რომელი პერიოდი იგულისხმება კონკრეტულად პოემის შემორჩენილ ნაწილში....აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ ჩვენ მიერ შემოთავაზებული სათაური ერთობ ზოგადია და პირობითი. პოემა დღეს 110 სრული და ნაკლები სტროფისაგან შედგება. ავტორის დასათაურებიდან სამია მოღწეული და შემონახული, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ავტორის ჩანაფიქრი და გეგმა არ ჩანს. არც ისეთი რეალიაა შემონახული, რომლითაც დაბეჯითებით შეიძლება კონკრეტული რამის თქმა.

დასაწყის სტროფებში ისტორიული დეტალებიდან იხსენიება მხოლოდ „სულთანი“ – სულ შვიდჯერ, რომლის მისამართით გამოთქმულ ფრაზებში, მართალია, ეტიკეტი არ ირღვევა, მაგრამ დიდი მოკრძალება და პატივისცემა მისი პიროვნებისადმი ტექსტიდან არ ჩანს. სულთანი ოსმალური ტერმინია და ოსმალობის ხანის აღმნიშვნელი უნდა იყოს. თურქთა შემოსევები და ბატონობა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის თანმდევი იყო, მაგრამ კონკრეტულად მაინც გამოკვეთილად აღმოსავლეთ საქართველოში, 1723–1735 წლებს გულისხმობს. ამ წლებში დამყარებული ბატონობა ხალხმა თურქობით მონათლა. ამ პერიოდის დასაწყისში ერეკლე ბავშვია (დაიბადა 1720 წელს) ბუნებრივია, რომ იგი აქტიური მეფე და მმართველი ვერ იქნებოდა. ამიტომ პოემაში ოსმალობის პერიოდზე აქცენტირება მთლად გამართლებულად არ გამოიყურება.

მეორე თავში აქტიურ პირად დასახელებულია იოანე ბატონიშვილი, გიორგის ძე. იოანე გიორგის ძე H-1334 ხელნაწერის მიხედვით დაბადებულია 1768 წლის 16 მაისს. Q-757 ხელნაწერის მიხედვით 1769 წელს, ხოლო ქუთაისის მუზეუმის №197 ხელნაწერის მიხედვით 1767 წელს. აქედან გამომდინარე აღწერილი ამბავი 80-იანი წლების დამდეგს მაინც უნდა გულისხმობდეს.

იოანე ბატონიშვილი, როგორც ჩანს, ჭაბუკობიდან ჩაება ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. პოემაში სწორედ მისი მოღვაწეობის ერთი ეპიზოდია გალექსილი. სავარაუდოა, რომ ავტორმა იცოდა ფაქტის სინამდვილე. ამიტომ მის მიერ გადმოცემული ამბავი ჭეშმარიტი უნდა იყოს. სხვათა შორის, ასეთი მოკლე ოპერაციების შესახებ, რომელიც აღწერილია პოემაში, ერეკლე მეორე მადლობის წერილებს უგზავნის დავით ბატონიშვილს, იოანეს ძმას.

დავითისადმი წერილები დაცულია პეტერბურგის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, იოანე ბატონიშვილის კოლექციაში. არ არის გამოცხადებული, გამოვლინდეს იოანესადმი გაგზავნილი მსგავსი დოკუმენტებიც.

ლეკიანობა და მასთან ბრძოლა XVIII საუკუნის საქართველოში ერთ-ერთი მწვავე პრობლემა იყო. დარეჯან მეგრელაძემ გამოაქვეყნა XVIII საუკუნის კახეთისა და ქართლის მეფეთა – ვახტანგ VI და დავით იმამყულიხანის ათეულობით წერილი ლეკიანობის წინააღმდეგ დაგეგმილი ღონისძიებებისა. ამიტომ მოულოდნელი სულაც არაა ლეკთა დამარცხების ამბის გადმოცემა და იოანეს დამსახურების ჩვენება.

დავით ბატონიშვილის ცხოვრება-ისტორიაში, რომელიც თეიმურაზ ბაგრატიონს¹ მიეწერება, მე-3, 4, 5 თავებში აღწერილია „ლეკთა მოსვლა“ 1789 წლის 16 ოქტომბერს, 1790 წლის 7 აგვისტოს და 1790 წლის ნოემბერს და დავითის ხელმძღვანელობით მათი დამარცხება. სწორედ ამ ფაქტების შესახებ საუბრობს ერეკლე II დავით ბატონიშვილისადმი გაგზავნილ ზემოთ დასახელებულ წერილში.

სამწუხაროდ, წარმოდგენილ პოეტურ ნაწყვეტში იოანე ბატონიშვილის პოლიტიკური მოღვაწეობის ეს მხარე თითქმის არ ჩანს და ჩვენ იძულებულები ვართ შევწყვიტოთ ამ ნაწარმოების ანალიზი. გულდასაწყვეტია, რომ პოემის მთელი ტექსტი შემორჩენილი არ არის.

ვიძლევიტ ხელნაწერის მოკლე აღწერილობას და ტექსტს A-668

პოემის ნაწყვეტი ერეკლე მეფის პერიოდზე. XIX

13ფ.; 32,5X21; ქალაქი ჭვირნიშინი, დაზიანებული; თავ-ბოლო ნაკლული; აკლია შუაშიც, ფ.ფ. – 4-სა და 5-სა და მე-13 შორის; უყდო; მხედრული; შავი მელანი, სტროფების დასაწყისი სინგურით; ზოგიერთი სტროფი გადაშლილია; [XIX ს.].

1 თეიმურაზ ბაგრატიონი. დავით ბაგრატიონის ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა თ. ენუქიძემ 1972 წელს.

[პოემის ნაწყვეტი ერეკლე მეფის პერიოდზე]. –

1r „... შეგვიხვეწე ყელ მოტეხით თავნი მათვე მოიყივნეს],
და აქანამდის ყველა კაი ანე მასთა გაამჩინეს.

[ქ. მეფეს] ჰკადრეს: ხელმწიფეო, თუცა ღმრთითა შეგვიწყალებ,
... ჩვენსა თანა მოგვიბოძე ვლიდეთ მალე,
მტერთა თქვენთა აქანამდის ან ვითამცა გაგვაკრძალებ,
და თქვენსა წინა გვეღირსოდეს სისხლთა ჩვენთა ეღვრიდეთ წყალებრ.

ქ. ბრძანა მეფემან: ცოდვათა ღმერთიცა მიმტეველია,
შეუნდობს სულტანს ყველაკას, არლა ვარ მისთა მზეულია,
არს ჩემგან ესე საქნელად არსო არ საზოზღნელია,
და მეფეთა ზედა სიუხვე, წათვლა რა საკვირველია.

ქ. შეუთვალა: შეცოდება, შენი ღმერთმან შეგანანა,
ზედა ტანსა ცვილი ვითა ორგულს გაცვდა ჯაჭვთა მანა,
შენვე მოგცა ყელმოტეხით მოაჯეთა ჴელთა დანა,
და მოდი, მნახე, შეცოდება გაპატიე მემცა განა.

ქ. [ხელმწიფემან] გაისტუმრა, უბრძანა თუ: მათთან ვლიდე,
უბრძანა-ყე გვალე ვლიდე სულტან თანა მოგვაღვიდე,
წყალობანი მათ წინაშე ჩემ მაგიერ გაადიდე,
და თაყვანისცა, გამოვიდენ, მათგან ვნახე განაკიდე.

1v ქ...ს და მიეახლნეს შ ა მ ქ ო რ ს ა და მისთა არებს,
მუნითგანცა მომგებაენი ისმენდიან გასახარებს,
ლაღობდიან, უბნობდიან, ვით წესია ზოგთა მწარებს,
და უქადიან, უკუშვიან, ან ნახვენო მტერნი ფარებს.

ქ. სულთანი მოვლის მწიანად... ნახა ბრძნიანად,
ცხენთა სხდეს სანდომიანად, მოვიდეს წარწარიანად,
გარდმოხდეს ცხენით ჭკვიანად, უბნობდეს შეყრა სვიანად,
და ჰკოცნიდეს ხალისიანად, იკითხვენ მშვიდობიანად.

ქ. ნახა [ხელმწიფე] სულთანმან, ტანითა კენარ სახულმან,
ჰხმობდა: ეაშადო გიხილე, იხარა გულმან დაგულმან,
აკვირვა ყოვლი მჭერეტელნი, მისმან უცხოოდრე ზრახულმან,
და ჰხმობდეს: „გნახეთო, იკადროს, ვერლა ჰამბავმან ჩმახულმან.

ქ. მილოცვანი, მოლოცვანი, მათ ორგნითვე გარდასწყვიდეს,
თქვეს: ჰამბადო მეფის წინად ან აქათით კაცი ვლიდეს,
მათ ნებისა დართულობით დია ჴმანი გადიდებდეს,
და აქანამდის მტერობისა ანით ყველა გარდასწმიდეს.

ქ. თვით¹ სულთანმან გამოგზავნა მეყვისნი და ძმისა წულნი,
დავედრა თუ: მეფეთ მეფეს იახლენით შორად სრულნი,
21 თქვენ ვლიდეთო ელთა ჩვენთა, ვირ დადგანო ხარგა სრულნი,
და ჩვენა ადრე ვიახლებით, მოსწრაფებით ტანა სრულნი.

ქ....მათსა თანა წარმოვლიდა ღია სწრაფად.
უზნობდეს თუ: მას მივმართოთ, ვის ჳმა აქვს ერთობ ხაფად,
მოვიდოდეს, იხარებდეს, შეეცქიან მათ წეს საფად,
და მოეჯარნენ ტფილისს ოდენ, ჟამ არ იყო საკრავ დაფად.

ქ. შემოვიდენ, გულთა მათთა აორთულვენ და აკანკალებენ,
პირველ მტერნი უკუმდგარნი, ან სიახლეს ვერლა მალვენ,
ღმერთო, ხმობენ, მიეც თმობა, მკვდართა არა მიგვათვალვენ,
და რაცა იყოს გულოვანი თავსა სიკუდილს გააკრძალვენ.

ქ. მას ღამესა უმასპინძლა, თვით გარსეონ არა ავად,
საკრავნი და მომღერალნი უხმობდიან საკვირავად,
ვეჭვ, სტუმართა მასპინძელი არა დახვდა საზრახავად,
და რა გათენდა, მოემზადნენ მეფისავე სანახავად.

ქ. მოვიდნენ და მეფე დახვდა, ვითა ეტლსა მზე მჯდომელი,
დაეკვირვეს სახე მისი, ნახეს ელვათა მკრთომელი,
პირველ მათზედა მრისხავი ან არღა ღია მწყრომელი,
და ათაყუანეს ქუჩას მთხვევნი აქამდის ცუდად მშრომელი.

2v ქ. მათ მეფემან სიტყვა ტკბილი წყალობაცა უიმედა,
უბრძანებდა: ვერვინ გავნოს სვიანობით ვარმცა მე და,
თქვენად შემწედ კალთა ჩემი, ჩემად არსო არსთა მხედა,
და მათ სიტყვანი ესე გვარნი ერთობ ღია ეიმედა.

ქ. ადგნენ, მდებლად თაყვანის სცეს, მოაწსენეს ქება დიდი,
ჯელმწიფეო, მტერთა თქვენთა ულევნელ აქვს თქვენი რიდი,
ორგულნი და მუხანათნი იქმნეს ანე განაკიდი,
და შაბაშ ვსანთო თავნი ჩვენნი უთქვენობით არან ფლიდი.

ქ. კვლავ თაყვან-სცეს, გამოვიდეს სახიდ მათთა მთარებდეს,
მაგრა ერთობ სიტურფესა მეფისასა იკვირებდეს,
ამაშიგან სულთანიცა მოვიდაო — იხარებდეს,
და მივიდნენ და კვლავ ნუგეშად მისსა ნახვას იკმარებდეს.

ქ. მასვე წამსა მოსწრაფებით სულთანი ქვე დაუდგრომლად,
მეფის სრასა მომართვიდა, სწრაფა სწარვით და უშრომლად,
მიველ, ვნახე, მეცა მსურდა მისი ნახვა თვალ სარომლად,
და ამაღ რომე საქმე დიდი ექნა სპათა დაუზრომლად.

1 ეს სიტყვა მოგვიანებით ვილაცას გადაუშლია და დაუწერია „კვლავ“.

ქ. მიველ, ვნახე, ღმერთო, ვხმობდი, რას ვასმაგავსო ვაც და ვითხენ,
სახელოსა შეუფერი უმსგავსობით გაცაფიცხენ,
3 v საჭვრეტლადცა საძულველი არა დია მოვიკითხენ,
დავერ ვაჯერე თავი ჩემი, ესა თქუა სხვათა ვკითხენ.

ქ. ლულულელებდა რალაცასა, ვთქვი, არ მესმის მარტო მესად,
მაგრა ვისცა ეუბნოდა, მას ექმნოდა უცალრმესად,
დავაკვირე, თვალი ვსვრიტე ბებრისაცა უკბილესად,
და სიბებრითა ფანფალებდა, ზაფრანისა უყვითლესად.

ქ. ღმერთო, ვხმობდი, შენდა მადლი, რას შემასწარ, რა მიჩვენე,
ასთა არს თუ ნახვად ჩემად ესგვარ სახედ შემჩვენე,
მისხენ, ღმერთო, ჭვრეტა მისი, მამაშორე, მომისვენე,
და ვფუცავ, რომე მისის ნახვით, წელთა მკუდარნი მოვიცენე.

ქ. კულავცა ვხმობდი, ესე კაცი სახითა არს უკულმართი,
საქმენი ჰქმნა საკვირველნი, მეფეთაგან წასამართი,
მაგრა ვიტყვი, ღმერთო, მადლი შენგან¹ არს თქვა დანამართი,
და კულავ თვალითა მისი ჭვრეტა ჩემგან ძნელდა შესამართი.

ქ. ამას ვხმობდი, მეფეს ეხმო, ძღვენი რა ვძღვნა სული სრულად,
მან მაშორა, მასცა ვმადლი კრული გულსა დანასრულად,
თუმცა პაშტად მეცა ყოვნა, იქმნებოდა სული სრულად,
მოველ, ვნახე მეფე უხვი, ტახტსა მჯდომი ტანა სრულად.

3 v ქ. შემოვიდა ალიაცა, თაყუანისცა მუწლსა კოცნით,
მოაწენა – ამას იქით თქვენსა შინა დავიკოცნით,
შენმან მზემან მიგვერულის ძილსა შინა თქვენ გვეოცნით,
და ან შეგვინდევ შეცოდება, ყოვლმან პირმან თქვენა გლოცნით.

ქ. მეფე უკადრი, მორჭმული, ცოდვათა მიმტეველია,
უბრძანა სულტანს: შეგინდობ, არლა ვარ შენთა მზღველია,
მაგრა სახმილი უშრეტი, მცოდველთა დია მწველია,
და ან ამას იქით ჩემთანა იქმენ შენცაო მსღველია.

ქ. ერთობით ტანსა დამოსა იგი და მისი ხასები,
განძარცვა, ვისცა ემოსა მომყოლთა ძაძა ფლასები,
უბოძა ყოვლთა შადები, ოქსინო ძვირ ნაფასები,
და ვფუცავ, ვერ ჰპოო მუნ მათი ხალათი დასანასები.

ქ. ალიმ ჰკადრა: ჯელმწიფეო, განმიკურნე გული კრული,
განალამცა პატრონისა ანლა ვიქმნე განკრძალული,
აქანამდის შეცოდება, შაბაშ იქმნა გარდასრული,
და რად გიკვირდეს, ყმა მეფისა ერთგულ იქნეს მოარული.

1 „შენგან“ ორჯერ დაუნერია გადამწერს, მოგვიანებით მეორე წითელი მელნით
ნაუშლია ვილაცას.

ქ. მეფემანცა სიტყუა ტკბილმან, მტერთა გულთა ახ სავახმან,
ენა მჭევრმან, ჳმა ნარნარმან, იადონთა დასასხ[ა]მან,
4 v ტკბილად რასმე წყალობანი უბრძანა და არ უზახმან,
და მტერთა ყოვლთა ოკვრა ახმან, მოყუარეთა მუფარახმან.

ქ. კულავ უბრძანა: ნარვედ – ელნი ჩემ მაგიერ მოიკითხე,
დაალაგე, დააბარგე, მტერთა გული შემოითხე,
ესაუბრე, უთხარ, ჩემად, მტერნი ჩემნი ვიშვლე, ვითხე,
და მოყუარენი გავალაღე, ორგულნიცა გაცავიციხე.

ქ. ადგა მდაბლად, თაყუანისცა, ასაუბრა ქებად ენა,
მოაწენა, სვიანობით გამყოფებლთო არსთა მშუენა,
ჯავარმცა არს სახე თქვენი, ყოვლთა მტერთა ამაზრზენა,
და მაღლად მხედო, კვლავ გამაღლებსთ დიდებითა ზენათ ზენა.

ქ. გამოვიდა, ცხენსა შეჯდა, დაჰსძრა იგი ტანი წინა,
არ სამსგავსი ალვის ხისა, არცა იყო, ღმერთო, მინა,
სიდუხჭირით ალვსებული, ჰგავს, რომ ჭვრეტაც მომენყინა,
და ვით გასმგავსო ავთანდილი, გინდ ტარიელ ან რამინა.

ქ. წავიდა და ყველა მისი სრულებითა წაატანა,
ცოლი, შვილი, საქონელი, თვით იგიცა ლერწამ ტანა,
ყველაკაი ბარგი მისი, რაცა აქვენდა გასატანა,
და მათ ვამსგავსე ერთობილნი უუფლო და მართ სატანა.

4 v მეფის ძის იოანეს გამარჯვება ლეკთა ზედა
ჰამბავი სასურ საწყური სასმინად

ქ. ამათ რა წარვლეს, მოგვებრა ჰამბავმან საამომამან,
მოგვართა სუნი სუნნელი, კეთილ მაუწყმან მონამან,
ვისმინე, ვფუცავ ამატა, უკუდავებასა მგონამან,
და ისმინეთ, რა ჰქმნა მარტილმან და ვითა ვარდის კონამან.

ქ. პირველცა გესმათ გიორგი, პირმშო ძე, მარდი მეფისა,
მოყმე გულ ლომი, მამაცი, ტან სარო, პირად მეფისა,
მჭევრ მოუბნარსა, კეკლუცსა მჭვრეტელთა თვალი ეფისა,
და მას, ესურვიან ბულბულნი, ისმის ჳმა ტკბილი ყეფისა.

ქ. მას ვაქებდე, მისსა ქებად ენა ჩემი ეტრფიალოს,
სიკუდილადმდე ჩემად მისი ქებად ქება ეკრიალოს,
იგი მზრდიდეს, ვით მართვესა, წყალობანი მეფრიალოს,
და სრულად მცვიდეს გვამსა სული, კვლავ მისგანვე მეტრიალოს.

ქ. ალვა ედემსა ნამორჩი გიორგი დავითიანობს,
დავითიანსა წალკოტსა ნაბუტკი დოვლათიანობს,
მარდობს, მამაცობს, გულ ლომობს, სახელითაცა სვიანობს,
და გასცემს...¹

5v და ვნახეთ იყო ლომთა ლომის იოანეს სასავარგი.²

ქ. მუნ ჩამოხდა იგი ლომი, ვნახეთ შუქთა მზისა მეტად,
ტანად მჭევრი, გულად სალი, სატრფიალო მისა მჭვრეტად,
შემხედავთა აღმარედად შეიქმოდა ცნობა რეტად,
და მოახლეთა ამაღხენად, მტერთა გულსა გაცამხვრეტად.

ქ. ხანი დაყო მუნ რამ მცირე, კაეშანთა შესამცირე,
მოახლეთა მომხვეჭიერე მშურთა სიტყვით მომნადირე,
მტერთა თვალთა მიმომზირე, გულსა ლახვრით გამამგმირე,
და მბრძოლთა მსპოლი დამამწირვე, ყელსა ლახვრის დანამჭირე.

ქ. დილას სრითა იხედვიდა, ველთა გულსა შეაქცევდა,
შავარდენსა დაუტევდა, ქურციკებსა გააქცევდა,
ქორი რამე შავარდენსა ეცემოდა, შეარხევდა,
და მისსა შეელად ცხენსა მხლტომი წრტილობით მიარბევდა.

ქ. გარდახდა ცხენით შავარდნის გშველად,
მის გლახ ქორისა სისხლისა მღვრელად,
ნახა სირბილით კაცი რამ ველად, მორბის,
მოყვივის ცრემთასა მფრქვევლად,
ყივის: ლეენიო გვესხნეს წამსხმელად,
გვიშველეთ, ვინ ხართ მღევარ, მიმბმელად,
და ძლითლა სოფელი მორჩა ჰამბველად,
ძროხა, ნახირთა იქმნენ წამსხმელად.

ქ. ესე რა ესმა მეფის ძის ძესა, მარდსა ჭაბუკსა, მანათსა მზესა,
5 v მალ – ტანსა ჯაჭვი, ზარადი ყელსა, ფარ-მშვილდი ილივი,
ბასრ შუბი ჴელსა,
შეძახა მისთა სახელი დღესა, გვალეთ მივმართოთ მუნ სამე ველსა,
და ჩვენცა ვეყოფით, რად ვიხმოთ მწესა, აქნამდის ჴრმალი რად ცუდად ძესა.

ქ. მან რა იგი თქვა, ყოვლთა სენები უკურნათ, იქმნენ მალედ მთმენები,
მსწრაფლ შეიჭურნეს, დასძრეს ცხენები, ყოვლთა შემჭვრეტთა ამაღხენები,
ჰკრეს ცხენს მათრახი, მძლე უთმენები, მათრახთა წრტიან მომაჴსენები,
და არბევენ ცხენთა არამწყენები, ეძებენ მტერთა, ვითარ მქენები.

1 აქ ხელნაწერს აკლია, რამდენიმე ფურცელი არ ჩანს. „და გასცემს“ არის კუსტოსი.

2 ეს არის ნაკლული ფურცლის სტროფის მე-4 სტრიქონი.

ქ. სდევდეს უშიშრად მტერთა, ეძებდეს, დღეებზე მთენები ღამეთა ჰგებდეს,
უზნობდეს – ბიჭო, ჭე, აქა რებდეს, გვალე, მივმართოთ განაჰფარებდეს,
იტყვიან, მკუდართა ვინ ჰამარებდეს, მათთვის კლდე კაჰან ტყე სამარებდეს,
და ღმერთთა მიეხვდებით, განიხარებდეს, მათსა თავებსა შუბი გარებდეს.

ქ. მრავლად ველნი მიმოარნეს, კლდეთა თავნი გაიგარეს,
ტყენი შევლეს, არ იკმარეს, მისწუნდნენ, თქუწნს თუ არეს არეს,
სულნი ღმერთსა მიაბარეს, თავნი მარგედ მოიხმარეს,
და ლეკნი სერსა შეეფარეს, თავთა სანგრად მიწა თხარეს.

ქ. ეს რა იხილა გიორგის ძემან, ლომმან მოყმემან მშვენ ალვის ხემან,
თქვა: ვისახელე ერეკლეს მზემან, არად ვიშვიშვი, იცის მან მზემან,
ბძანა: მომმართოს აქარე მწემან, მჭევრ მოუზნარმან მან სინაზემან,
6 v და იწყო მოდენა მდევარმან მრემან, მათ გლახ სანყალთა უწყალოდ მსპემან.

ქ. მათ მიმდევთა შემოსძახა, კაცი კაცსა შეაჯახა,
ერთად სდევით ომთა მსახა, სახე დიდი დაუსახა,
შეაგროა, შეუჭახა, წარბნი შესკენით შეუჭახა,
და აწყო რაზმი საახვახა, მოყუარეთა მუფარახა.

ქ. რაზმი აწყო მრავალ კეცი, სატრფიალო ზესსა ზეცი,
ომთა მდომი, ვით რა მხეცი, მათთა მბრძოლთა გულთა მტკეცი,
თოფთა მსროლნი, თვალთა მბრეცი, იძახდიან: ბიჭო, ბეცი,
და მოჰკალ, წრმალი თავსა ეცი, ზოგი ჰხმობდა, მოვკალ მეცი.

ქ. შეიქნა სროლა, კივილი, თოფთა სროლა, ტკაცა-ტკუცი,
წელით ჰხოცდეს, ფერვით ჰყრიდეს, ჭკუა ჰქონდათ გარსა ბუცი,
ბიჭო, ჰხმობდეს, მოკალ მალე, ვინ ბრმა იყოს, გინდა ბრუცი,
და მოსჭერ თავი, ბილწი, ავი, გააგორე ბრძენი, ცრუცი.

ქ. მათ შიგ ბრუნავს იგი ბიჭი, იოანე, მახლთა ნიჭი,
რაზნთა ფრენდა მშვენ ტაიჭი, ვისცა მოჰკრის იგი კიჭი,
ჰხმობდა ტუთუნ, მივედ იჭი, გაადინე ჭაჭა ჭიჭი,
და წარურბენდა, დადეგ, გიჭი, ძაღლო, რარმცა ატალიჭი.

ქ. ვერღა უდგნეს, თქვეს, საფარი მოვიძებნოთ თავთა გარი,
6v ტირან: ჟამი, აჰა მწარი, ვის რა ძალ გიძს, მოიხმარი,
იძახდიან: ლეკნო, ბარი მოიტანეთ მოსათხარი,
და მალ იზლუდეს გარსა თხარი, არსით უყვეს არა კარი.

ქ. რა საფარსა გულ ხადარი, ჩაჯდა, იქმნა ვით რამ მყარი,
დაუშინეს მაჟარ კარი, აადინეს ბოლად ქარი,
ძვირად იქმნის დაუმცდარი, ჰხმობდეს: ვაჟო, მიდეგ მარი,
და მათ რამ ეცათ გასახარი, მაგრა სრულად არ საკმარი.

ქ. მათი საფარსა შესვლა შეეკრებით ალვამ იხილა არ სარაკებით, შესტება ჯმითა: ნურღა მრეკებით, მოგვალეთ აქა ერთად შეეკრებით, მაცალეთ პაშტად აქარესებით, თქვენ სრულად გავსო ტყვითა ლეკებით, და ჩვენცა ვიხმაროთ სიბრძნე მწესებით, გვაქვსო მოცემით ბეჭდულ ნეკებით.

ქ. დადგა ლომკაცი, არ თუ დაბრუნდა, უთხრა ღიმილით, არცა შეჭმუნდა, უბრძანა: მინათ მოზიდეთ გუნდა, ვიქმნათ საფარი არ დასაბუნდა, მათთა საფართა ახლორე უნდა, ვქნათ მინაკარი მიჯარვით თუნდა, და ვინმცა ისმინა, რადმცა შეძრუნდა, მსწრაფლ ღიმილითა მოზიდეს მუნდა.

ქ. მათთა საფართა ახლოდ და მიჯრით, ქმნეს და მიზიდეს ქვა, ფლატე მირით, შეკრეს საფარი ზედა ზედ ხშირით ქვითა, ძელითა, მინითა, მწვირით, ახლო მიახლდენ, მიუსხდენ ძირით, გადის, გამოდის პრპენი სამწირით, 7v და იძახდენ ლეკნი მახმადის თირით, ვნახავთ სამყოფთა, არ ვითხოვთ ქირით.

ქ. დაჰკივის ზედა იოანე ლომი, ახლად ნაბუტკი ომისა მდგომი, ისვრისყე თოფთა სრვა გაუძღომი, სხვათაც ასწავლის, ასთა ჰქმენთ ომი, მივა, ჩაახლის თოფთა მიმძღომი, მართ სპათა მისთა იგი მიმსწრომი, და ზოგთა მოქენე, ზოგთა ქვე მწყრომი, ზოგთა ხალისით ბევრთა დამწრომი.

ქ. ბინდამდისინ თოფთა სროლა იყო ხშირად ზედაზედრე, იგონებდა იგი ლომი მჭმუნვარებით მიმომხედრე, უთხრა სპათა: წრთვანი ჩემნი დახსოვნებით შეივედრე, და უზარბაზნოდ ვერა გავტეხთ, იგი ვიხმოთ ჩვენად მწედრე.

ქ. მათ უბრძანა გულოვანმან, აწ ვიხმაროთ ჭკუა მრჩეულად, მე არ ნავალ, ზარბაზანი, ვა არ მოსცენ დაურბევლად, მხოლო ნავალ, სისხლსა ჩემსა არ ვიბრალე დასათხევლად. და ვითხოვ, რომე ამას რამე თქვენ იბრძოლოთ ღამე მთევლად.

ქ. მისცეს პირი: გარ მოვესხმით ამას ღამე მათად მცველად, არ გაუშვებთ თავთა მათთა დაუჭრელად, არცა მთელად, თქვენ მიბძანდით, ნურა გაგვა მალ ზარბაზნის მომღებელად, და ამა პირსა წამოვიდა ხუთის კაცით სამე მსლველად.

ქ. სწრაფვა სწრაფით მოარული, მუხნარს მივა მთვარევე სრული (?), ტან კიპარი, ბაგე ლალი, ღანუ ყირმიზი, ჯავარ სრული, მოეგებნენ მუხრანელნი ღამეთ მტეხნი ქეშიკ ცხრული, და ნახეს, იცნეს, შაბაშ, ჯმა ჰყვეს, გვეგონეთო კაცნი მტრული.

ქ. შევლეს მუხნარს, ზარბაზანი სადააო, ესე ჰკითხეს, მოაგებნეს, მოამზადეს, მასვე წამსა გაეფიცხნეს, მოაწვენეს: მთვარევე სრულო, მტერთა სადა სისხლი იცხეს, და ნუთუ სამე მბრძოლნი თქვენით გაავაცეს, გაცაიბხეს.

ქ. მათ უბრძანა: ქედსა იქით გავა რამე ტყეთა ველი,
მუნ ვასნარით, შევამწყვდიეთ, ვერლა იქმნენ მუნით მსლველნდ
მათთვის გვინდა სატყორცნელად, თავთა მათთა განმკიცხველი,
და მალედ ვლიდეთ, მივიტანოთ ეგე მათად ჭორცთა მწველი.

ქ. რა გამოვდეგით მუნით მარები, ზედა გვათენდა, ვიდა მთვარები,
მივედით, მიგუაქუნდა თომ საკმარები, მოგვესმა სიტყუა გასამწარები,
ვნახეთ მომსვლელად იგი ჯარები, შევხედეთ, გვეცა თაესა ზარები,
და მოაქენდა თავნი პირველ მკუდარები, მოულოცვიდნენ ვით სახარები.

ქ. დადგა, დაყმუნდა პირად მზიანი, უთხრა: ულთონო ხაფად ხმიანი,
სად მიხვალთ აგრე ვით რამ ზმიანი, არ გავვათ თქვენი ჭირნი ზიანი.
რა ჰქენთ იგინი გარ საფრიანი, გაგექცათ, მოხვალთ ვით რომ სვიანი.
8r და უწყრება გულით ალვის ხიანი, ეტყვის შერისხვით დოვლათიანი.

ქ. მათ მოაწსენეს, ტურფაო ყმაო, გვისმინე სიტყუა საჭვრეტ საკმაო,
გასინჯეთ, თუ გვაქეს ჩვენ მნაში ღრმაო, მაშინლა გვექმნას გლოვისა თქმაო,
ვერლა ვხედვდით წუხელ ვით ბრმაო, ეგრე ბნელოდა ძლით ვიცნოთ ჳმაო,
და იმ უამ გვეპარნეს, არ ჰქონდათ ზმაო, თავთა მწვირისა და ცრემლთა სხმაო.

ქ. მათგან რა ესმა, იტყოდა სახითა ჳმითა ხაფითა,
გვალეთ მივმართოთ იმათვე სწრაფა სწრაფითა დაფითა,
ცოცხალ ვარ, მექცენ იგინი, მივლენ მღერითა სწრაფითა,
და ნურლა ვარ თუცა მონევით, კულავ წრმალმან არა დაფითა.

ქ. იგი თავნი დანაჭარნი, მეფესთანა გამოგზავნა,
მოაწსენა სიტყუა ტკბილი, საქმენიცა გაამჟღავნა,
შემოსთვალა: ჴე, მეფეო, მტერმან ღმრთითა ვერა გუჟვნა.
და დოვლათითა საქმე ჩვენი,¹ ყველა მოხდა შესაგუჟნა.

ქ. ესე კაცნი გამოგზავნა, თვით მათვე გაეკიდა,
ცქაფად მხტომი, მარდად მსლველი, არა სხვათა გაეკიდა,
კუალთა მათთა მარჯვედ მდევი, ართუ შორედ გაეკიდა,
და იძახდიან: ღმერთო, სამე მოგვანახვე გაეკიდა.

ქ. კულავცა მოვსწვდით, მეორედცა შევიბენით ცემა, ჟლეტად,
8v შეუტიეთ, გავაქციეთ, მირბოდიან ჳკუა რეტად,
წრმალთა ჳკრიან ნაფაც-ფაცნი, მირბოდიან დაბღურ ხეტად,
და უსაზომოდ სატრფო იყო, მუნ იონე დასაჭვრეტად.

ქ. კულავ მეორედ გავიმარჯვეთ, გავაქციეთ, დაეხოცენით,
ვიალაფეთ უსაზომოდ, დანარჩომნი დავსძარცვენით,
ავივსენით მიმდევარნი იარაღით, თოფით, ცხენით,
და მტერნი ვქმენით დამარცხებით, თავნი ცადმდე შევრაცხენით.

1 სიტყვა „საქმე“ გადამწერს ორჯერ დაუწერია, შემდეგ წითელი მელნით წაუშლია.

ქ. მეფის ძის ძე მუნ მიბრძანდა, გამარჯვებით თვისსა ქსანსა,
ნიგნი მოგვცა დაუდგრომლად, გვაყოვნიდა არლა ხანსა,
გამარჯვება კულავ მეორედ მოულოცა შესაგვანსა,
და მოყუარენი იხარებენ, მტერნი იქმენ გულსა ფხანსა.

ქ. მან კაცმან მითხრა: ჭე, ძმაო, რაცა ვიცოდი, გითხარო,
ან სითაც მოხველ, შეექეც, პირველ მოზრული სით ხარო,
მე ვარქვი: ძმაო, ჰამბავი ტკბილი, საამო მითხარო,
და ეტლიმცა ნურას გიმუხთლებს, ან გამარჯვებით ვით ხარო.

ქ. ავდეგ მუნით, კულავცა სიტყუა პირველ ვკადრე, გამოვრიდე,
უთხარ, ძმაო, ღმერთი მოგცემს, რასაც ოდენ ინატრიდე,
მტერთა შენთა დამამხოზი, სისხლსა მათსა მიწყით ღვრიდე,
9რ და ესე გუარი სიტყუა ვარქვი, წაცა მოველ, მივერიდე.

ქ. მუნით წარმოველ, კელავ მესმა ჰამბავი საკვირველია,
გულსა ვთქვი: თურე სოფელი ესთა საქმეთა მქმნელია,
ვიხილე რამე შიკრიკი, ცხენთა წრტიალით მსლველია,
და ვთქვი, წარვალ, მასცა მოვისმენ, რათა საქმეთა მთქმელია.

ან მეფის ირაკლის ძის პატრიარხის ანტონის რუსიით მოზრძანება ალავერდლობით

ქ. მივისწრაფე, მიისწრაფდა, არა იქმნა ჩემად მცდელად,
გავეკიდე მეცა, მასთან ვიქმენ სწრაფად მასთან მსლველად,
დავშვერ, ვიქმენ დანაღალი, ვსთქვი, ვარ თავის განმკიცხველად,
და რას დავეძებ, ვიცნმცა იყო, რასმცა უნდა ჰამბის მთქმელად.

ქ. შევიცადე, აღარ ვდევი, ვთქვი, მივიდეს სადცა მივა,
თუ რამ იცის, თუცა იტყვის, რამცა ვითა დამეხნივა,
მუნ ვიყოვნე უსმენლობით, რადმცა გული ამეტკივა,
და კულავ გონებამ არ მაყენა, სასმენელად მისკენ მწივა.

ქ. ავდეგ, ვჭვრეტდი მიმავალსა, შორად სამე ძლითდა თვალით,
მიისწრაფდა უცხოოდ რასმე, ვთქვი, ჰამბით არს გასაკრძალით,
ვიქმენ მეცა ნელად მსლველად, ართუ ფერჯით სწრაფა ძალით,
9ვ და ვთქვი, ღმრთის მაღლმან, მეც შევიტყობ სესხითა არს თუ რამ ვალით.

ქ. მოვიდოდა, თვალთ ვჭვრეტდი, მეცა ვიქმენ უკან მდევი,
კლდე არ იდვა ჩვენსა შუა, არ ველი და არცა ბეგი,
ვიკითხვიდი: რასა უბნობს? მიმავალი აგერ ეგი,
და მეტყოდიან: არა ვიცით, ოღონდ მივა ცხენსა მბევი.

ქ. მივიდოდა, იკითხვიდა, მასწავლეთო მეფის სრანი,
ეს რა მესმა, გამეოცა, ვთქვი, რა იცის, ნეტარ რანი,
ნუთუ მტერთა დაემართოს, ექნას დია სამე სრვანი,
და მიასწავლნეს მიცა ვჭვრიტა, იქმნნეს მასზედ კაცთა თქვრანი.

ქ. მიახლოვდა სრასა მისსა, ჩაცამოხდა მუნვე ცხენით,
მივისწრაფდი, რა ვიხილი, ვიქმენ ამით დია ლხენით,
მიველ, ვნახე მოღიმებით, მოიტყოდა რასმე ენით,
და ან მე შეველ პირველ მისსა, ვნახე მეფე სხივთა ფენით.

ქ. შემოვიდა იგი კაცი, თაყუანისცა, უქნა ზნენი,
ჰკადრა ქება, ჯავარ სრულო, ჰკიოზ მტერთა ამაზრზენი,
ნურას ნუმცა ნუ შეგაწყენს არსთა მხედი იგი ზენი,
და სვიანმცა არს ტანი მჭევრი, ეგე თქვენი სინაზენი.

ქ. მოაწესნა: წელმწიფეო, ვარ მოამბე ამად არი,
10r ვის გშვენიან სხივთა ფენა მართ რომ მზისა შესადარი,
ლომ გულობა, სვე სრულობა, ვფუცავ, შენთან არსად არი,
და იშვებდ ამით, ძემან თქვენმან გარდმოცავლო კარსა დარი.

ქ. წიგნი მიართვა მეფესა, სცნა მისი დანაწერობა,
იკითხავს, შუქთა აკრთოლევებს, ემატა პირსა ფერობა,
თქვა: ვაშად, ხილვით, ვიხილო, ძისა თანა ვყო სერობა,
და იხარებს, იშვებს, ემატა პირსა ნათლისა ტერობა.

ქ. მასვე წამსა გამობძანდა, ნახა ღამით დედოფალი,
ტანად სარო, ფერად ვარდი,¹ ბაგედ ძონი, ღანუთად ლალი,
პირად სეფე, მთვარე სრული, მოელვარე, არა მცხრალი,
და მისცა წიგნი, დედოფალო, აჰა, წიგნი, განაშალი.

ქ. კულავ უბრძანა: მოგვეახლა, აჰა, ჟამი სიხარულის,
იგი მოვა ძე სანადი, ვინ აქ იყო მთავარ სრული,
ან მიმღ ხელმწიფობის განჰყნად სულთა დანაკრული.
და მოვა ჩვენთა განმაახლი, პირველ გულის დანაზრული.

ქ. თვისთა უბრძანა ყოველთა დაკაზმვა მისაგებავად,
სარა, ფარდათა, კარავთა დასამზოდ, გასაღებავად,
ფერად ნაკლულთა ფერობა, ფერად ფერ შესაღებავად,
10v და კულავ ბრძანა, ღართა სამატად საღარო გასაღებავად.

¹ მწერალს თავდაპირველად დაუწერია „ლალი“, შემდეგ გადაუშლია, დაუწერია „ვარდი“.

ქ. არს სიხარული ყოველთა, მიდენ-მოდენა, სლვანია,
შეება, ღიმილი, თამაში, საკრავთა ტურფად თქმანია,
მათ უცხო გვართა მუტრიბთა აქუსთ სატრფიალო ჳმანია,
და მამკალ, თუ სჯობდენ მუნ მყოფთა საჭვრეტლად ვარდიანია.

ქ. ყოელი პირი იხარებდა, არა იყო სავალალო,
ქართველთაგან ნადირობა, ქორთა ხმოზა ალაღ ალო,
უკაზმვიან, იძახდიან, მივეგები, ნავალალო,
და ვფუცავ, ფერთა შესამატად მათ არ უნდი არლალალო.

ქ. მოქალაქეთა დედათა კულავ შექნეს ნესად კივილი,
ანასკამ იძელ ნისტეცუ, დაჰკრთიან დართის ტკივილი,
სპანე ის კუტამ დრა არუნ, ზოგთა მძლედ ჰქმნოდათ ჩივილი,
და ტო, უკექ ესტი კრივ ტე (ტუ?) ჴექ, იძახდენ, აქვნდათ ყივილი.

ქ. კულავ ერთგან ჰხმობდეს: ესე სჯობს, აქ მოდით, აქეთ არენით,
საბრალო მული რძლისაგან იხსენით, შეინყნარენით.
მივედით, ჰსცემდა უწყალოდ, ჴვრეტადცა გავიმწარენით,
და კიოდა, ვინ ხართ, მიშველეთ, მიწათა მიმაზარენით.

ქ. ეტყვის მულსა იგი რძალი: გყვე უთმენლად დანაკრძალი,
არა მქონდა არა ბრალი, ვიყავ შენგან შეუწყალი,
სახლად მრთოდა სახმილ ალი, ვიყავ ფერად განამქრალი,
და ვახ, ან მოგკლავ შეუბრალი, დამცა გიდგა სახედვალი.

ქ. კულავ იტყვის რძალი: შენებრ მულუას, ახ, ნეტარ მეო, უკლავ გულუას,
დაჰკრის, დასძახდის ტკბილსა სულუას, ვახ მეო, გართმევ, მოგცემ რულუას,
მაგ ბილწსა თავსა, ჩემსა ძულუას, ვიკლავ, არ გაყრი მიწას სრულუას,
და იმ მაჭანკლობით შენსა ფრულუას გავაბნევ, ვჰყოვცა ცეცხლსა რთულუას.

ქ. დაჰკრის უწყალოდ, შეხტის, შეჰკივის: შენებრ მულუა ნუმცადა მივის,
12r მოგკლა, ვექუ, გული არ დია მტკივის, შენს მაჭანკლობას ქვანიც მიჩივის,
მიწყით, მიშლიდი შებმასა მძივის, პირთა ბანასა, შეებასა სხივის,
და ან იშველიე, თუ სამ ვინ გივის, ჩემთა ჴელთაგან შენ გაგასწივის.

ქ. საბრალო მული უხმობს რძლობით, ეტყვის: მომხედე, მიხსენ წყალობით,
რაცა ჰქმენ ესე სიყმე ქალობით, სიჭაბუკისა ჴყუამთურალობით,
იკმავე ესდენ ცემა მადლობით, კულავ მიხმობენე მოიხვალობით.
და მოილმე გული ეგდენ სალობით, დამდე, მევახშე თავსა ვალობით.

ქ. ეტყვის ამუთე იკმავე მართნირ ესტიინ ყრილობით,
ინჩ ბანის ანუმ ვინც გნახავს, აღარ გიხმობენ ზრდილობით,
კოსინ ვუნც არარ ვით მოჰკალ, ვის გაეზარდე შვილობით,
და ლავე მი ჰსპანი, რძალო ჟან, გამდის თვალთ ცრემლი მილობით.

ქ. ეტყვის რძალი: უბედურო, მაგით ლხენა არ გაჰკურო,
შემოივლო თავსა ურო, თქვა სიკუდულსა გადასტურო,
დაჰკრა თავსა, უთხრა—დურო, მოჰკუდე, თუმცა არ შეგმურო.
და ოქსინები არ წაგხურო, გიჯობს, სიკუდილს მიაშურო.

ქ. მისს ნაკრავთაგან გახდა ზათები, კულავცა უხართა მწარე, მწარები,
გაჰკივის ბერი: ვაჲ, სამარები ნეტარ მიჩვენოთ, მილოთ კარები,
ვინ ხართ? მიშველეთ გამაგრები, რაცა ითხოთ, მოგცე ფარები,
12v და მათ ყივილითა მოკრბა ჯარები, ვერლა იტევედა იგი არები.

ქ. ქალი კაპასი დაჰბრუნავს, ვითა წიწილას ძერაო,
სცემს და ექენვის ბებუა, ნუ მკლავ ასტუძუ სერაო,
გლახ არ უაჯა ქენება, არც ცემას დააჯერაო,
და ჰკივის, იძახის: ვაგლახ მე, გაცუდდა ჩემი წერაო.

ქ. შეგვბრალდა, მულსა უწყალოდ რა სცემდა იგი რძალუა,
უშველეთ განსა, გაუგდეთ რძალი არ დანაკრძალუა,
განს რა გაუხტა, შეიქმნა ცნობითა ვით რამ მთვრალუა,
და არ დაიხსოვნა იგი დღე, მას დავდეთ მისი ბრალუა.

ქ. განს გაუხტა, უთხრა მულმან: რასთვის მამკალ ცნობა კრულმან,
ჴე, რაცა ჰქმენ, ჩემმან სჯულმან, შენმა ნახა კურომ სრულმან,
როსკიპობის წყალით ჰრწყულმან, არ მიაჯე გაბასრულმან.
და თმა ქაჩლობით გაპარსულმან, კუროს ნებათ გამასრულმან.

ქ. ეტყვის მული: უკუდმართო, როსკიპობა ზედან დართო,
ეგ ბეჭედი ვინ მოგართო, გაგამხილო ამა ჯართო,
რათვის მამკლავ, უნალმართო, ჭაბუკთ ადვილ შესამართო,
და ჰცნობ კუროთა, ვეჭუ, ამ კართო, ეგ გუარ ცნობა იმან გართო.

ქ. თქუა პატარძალმან: ვქმნა ნეტარ მე რა, შეშეჭხა მულსა ქვეც შეემზერა...
13r და ხამს ენა ლხინთა მაქები, მსმენთა გონება მსმენანი,

ქ. უბრძანა მეფემ შიკრიკსა სიტყვანი საიმედია,
მმსახურე, დია მამე, მარა გარდვიხდი მე დია,
მანცა თქვა: კარგი ყველაი მე თქვენგან წამკიდებია,
და მეფეო, ჰკადრებს, სვიანმცა გამყოფებს არსა მხედია.

ქ. კულავ უბოძა საბოძვარი, წყალობანი უდიადნა,
სიხარულის წელის მხედელმან სილიმილი განაცხადნა,
მიწყით ტაბლა დაგებული, პურობანი განამზადნა.
და იშვებდა და იხარებდა, არა ერთი არ აკმადნა.

ქ. მეფე ბრძანებს: ჭე, ქართველნო, ჯელი ჰხადეთ ლხინთა ზომსა, სმიდით, ზმიდით, იხარებდით ულევნელით უსაზომსა, ჳრმალნი მარგედ მოიმახვეთ, მბრძოლთ ასწარით შესლვად ომსა, და ვადათ ნები, მტერთა მლები, მიაპყარით დაუშრომსა.

ქ. მეფე ტკბილი ამხანაგობს, მართ სიტყუათა ასადაგებს, ღაწყვი ძონსა, ბაგე ღალსა, ვარდსა ფერით ასადაგებს, ესე ღალი ვინ მებრძოლსა ხიშტსა მკუეთსა ასადაგებს, და მრავლად მკაფი მისთა მბრძოლთა გუამთა ზღუდედ ასადაგებს.

ქ. სანადთა მსმენი ირაკლი ექადის მტერთა ლევასა],
13v იტყვის: მოვიცლი თქვენზედა, მტერნო, მართ გახმოზ ლევასა, აქამდის მქირდნო, მებრძოლნო, ან ნულარ ელით ძლევასა, და ძალი შემწევდეს ზენასი, გიპიროზ ასად ზღვევასა.

ქ. მეფე უქადის – გლახ მტერთა მკუეთსა ლახვარსა ისარებს, ეტყვის: საკუდავად ან მშვილდნი სისხლსა დაგიტხვესთ ისარებს, გათქმევთ ლომისა ეტლზედა, არ მზეა, მეფე ისარებს, და სთქუათ თუ: ქართველთა ღომგულთა ზღუდედ მალნინტი ისარებს.

ქ. აქა მეფისაგან ღაშქართ მონყვევა მთა-ბარელთა

ქ. ოთხთა კიდეთა ბრძანება გასცა ქართველთა მპყრობელმან, შესთვალა: მოდით, მოგვალეთ, ყოვლმან ბრძანების მცნობელმან, მივმართე მტერთა უშიშრად გულსა ლახვრისა მსობელმან, და ვინცა არ ისმენს, იხილოს რისხვა ბრძანების მგმობელმან.

ქ. კულავცა მთასა ოვსეთისსა მეფემ გზავნა ჰამბათ კაცი, შეუთვალა: მოდით, მნახეთ, რომელნი ხართ მართ მამაცნი, ვინც არ ისმენს, უმჯობია, იმათ, ღმერთო, იგი ვაცნი, და მო ღენით მტერთა ჩვენთა, აუყენოთ თავსა ტკაცნი.

ქ.... კაცნი წაცავიდეს, შეიპირნეს ქისტი, ღლიღვნი,
... ნი და თაგ[ა]ურნი, ოვსნი მრავლად დია ბრიყვნი,
მეომარნი...”

ბორის ღარჩია

იაკობ შემოქმედელის სამსტროფიანი ლექსი

2012 წლის აღმანახ „მნიგნობარი-12“-ში მიხეილ ქავთარიამ გამოაქვეყნა სტატია ქართულ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახალ ფონდში დაცული აქამდე აღუწერელი და სამეცნიერო საზოგადოებისთვისაც უცნობი ნუსხის შესახებ: „Q-1346 ხელნაწერი კოდიკოლოგის თვალით“ (გვ. 171-184). იგი თავისებური შედგენილობის კრებულია, რომლის მსგავსი ძველად „შეხვეტილიანის“ სახელით იხსენიებოდა და მკვლევარი მას ასევე უწოდებს: შედგება სხვადასხვანაირი შინაარსისა და მოცულობის, ჟანრისა და სახეობის, პოეტური, პროზაული, ისტორიულ ცნობათა შემცველი და სხვა ნაწერებისაგან. მეცნიერი გვაუწყებს, რომ იგი XVIII საუკუნეშია გადაწერილი, მაგრამ მარტო ამ დროს შექმნილი თხზულებებით არ იფარგლება: მასში „ჭარბად არის XVII საუკუნისა და უფრო ადრინდელი ნაწერებიც“, მაგალითად, მეფე-პოეტების – თეიმურაზ პირველის, არჩილ მეორისა და სხვათა ლექსები.

აქვე ყოფილა, რაც ამჯერად გვაინტერესებს, სამი პოეტური სტროფი, რომლებსაც გადამწერი შ ე მ ო ქ მ ე დ ე ლ ს აკუთვნებს, – თუ რომელ შემოქმედელს, არ აღნიშნავს, მხოლოდ გვერდით არშიაზე ტექსტის გასწვრივ მიუთითებს: „ეს სამი ლექსი შემოქმედელის ნათქვამია“. აი, ეს სტროფები, რომლებიც დედანს (გვ. 44 ვ) შევეუდარეთ და დაბეჭდილის კორექტურული შეცდომები გავასწორეთ (გვ. 182–184):

„მინდა, მეფეო, ყოვლ სულსა უდემამებდე, უდებდე,
მინდა, მტერთა და ორგულთა თაკარას მძლავრად უდებდე,
მინდა, მორჭმით და დიდებით ტვირთად საჭურჭლეს უდებდე,
და მინდა, ლხინი და განცხრომა ჩანგსა ყანუნად უდებდე.

ისრითა მკლავს მტერი ჩემი, მაგრამ ჩემთვინ გარგანია,
ისრით ბაღჩა მომწვანდების, არ მიქია, გარგანია,
ისრით სიტყუას პლატონისებრ ვრცელობს, მაღლობს გარგანია,
და ის რით მაცნობს თავის ამბავს, თუ არ გინერს გარგანია.

სამთავარო ორბად მოხველ მტერს სახელს სდებ **ექსორია**,
სამთავარო ნათლის სვეტი აჩრდილს დევნი **ექსორია**,
სამთავარო ორგულთ მახე, რაცა დარწყევს **ექსორია**,
და **სამთავარო** გაგეხვივნეს მონა ურჩი **ექსორია**“.

მ. ქავთარია საგანგებოდ მსჯელობს საკითხზე, რომელ შემოქმედელს უნდა ეკუთვნოდეს ეს ლექსები და, ბუნებრივია, ჩერდება XVII საუკუნის სასულიერო მოღვაწესა და პოეტზე იაკობ შემოქმედელზე, რომელიც გვარად იყო დუმბაძე და ძველად სამებელადაც იხსენიება. იგი ეყრდნობა ხელნაწერის ამ ცნობას და ისტორიულ სინამდვილეს. წერს: „ამ პერიოდში შემოქმედელთა შორის პოეტი, გარდა იაკობ დუმბაძისა, სხვა არ ჩანს. ამ ჰიპოთეზისათვის სხვა არგუმენტი ჩვენ არ გვაქვს. მეორე, ანგარიშგასანევია თვით ხელნაწერის მითითებაც – <<შემოქმედელის ნათქვამია>> (გვ. 183). მკვლევარი ამ სტროფებს ადარებს ჩემს მონოგრაფიაში „იაკობ შემოქმედელი“ (თბ., 2009, გვ. 67-84) განხილულ იაკობის მცირე ზომის ლექსებს და ასკვნის: „ბ. დარჩიას წიგნიდან კარგად ჩანს, რომ იაკობ შემოქმედელი მცირე ზომის ლექსებისადმი არ იყო მწყრა-ლად“ (იქვე).

ჩემი აზრით, თამამად შეიძლება ითქვას, აღნიშნული მონაცემები სრულიად საკმარისია, ეს „ჰიპოთეზა“ სრულ ჭეშმარიტებად მივიღოთ. მათ გარდა, კიდევ უფრო ნიშანდობლივი საბუთები მოგვეპოვება: თუ ამ სტროფებს სტილისა და მწერლური მიზანდასახულების მიხედვით იაკობ შემოქმედელის სხვა, ვრცელ, პოეტურ თხზულებებს შევადარებთ, მათ შორის აშკარა ორგანული კავშირი გამოჩნდება ხოლმე.

უპირველესად აღსანიშნავია მათი აღნაგობა: სამივე შეკრულია თავ და ბოლო ომონიმური თუ ტავტოლოგიური რითმებით, რომლებიც ტექსტში გამოყოფილი გვაქვს.

ხსენებულ მონოგრაფიაში ფართოდ ვაჩვენე, რომ იაკობი თავისი დროის პოეტია და გატაცებულია იმჟამინდელი ლიტერატურული მისწრაფებებით – ე. წ. მაჯამური, ანუ ომონიმურ-ტავტოლოგიური რითმებიანი ლექსების, შექმნით. ამავე დროს არჩილ მეორესთან ერთად იგი თავდადებით იღვწის ქართული ლექსის ყოველმხრივი – თემატური და ვერსიფიკაციული – განახლება-აღორძინებისათვის. საამისოდ ისე დიდადაა მონადინებული, რომ ჩახრუხაძის „თამარიანი“, მიაჩნია რა იგი „მეფეთა საქებელნი და სამხილებელნი“

ხასიათის ნაწარმოებად, მისი ამ თემისა და ჩახრუხაული სალექ-
სო ფორმის გაცოცხლება-დანერგვისათვის ქმნის „თამარიანის“
მსგავს, მის ტოლა სახოტბო თხზულებას „ქება მეფისა არჩილისა“,
რომელიც ჩვენში დიდხანს იოანე შავთელის „აბდულმესიანად“ იყო
მიჩნეული.

იმავე მონოგრაფიაში ცალკე თავად გამოვყოფ და საკმაოდ დან-
ვრილებით ვაჩვენებ, თუ იაკობი როგორ და რა ხერხებით ცდილობს
არსებული ლექსთწყობის შეცვლასა და გამრავალფეროვნებას (გვ.
424-477). აქ მხოლოდ ერთს დავასახელებ: მაჯამურ ლექსებს გრძე-
ლი რითმებით აძლიერებს – სტრიქონთა თავსა და ბოლოში წერს
ომონიმურ თუ ტავტოლოგიურ რითმებს. აი, ისინი მისი პოლემი-
კური თხზულებიდან „უსჯულოს მოამადისა და ქრისტიანეთ გაბა-
ასება“:

სატანად ნუ ხარ, მეშურნედ, ირ იქმნა, სამოელოდა.
სატანად მნათნი სუფევდენ, ბნელ ყოფას სამოელოდა,
სატანად გუნდით მათითურთ რისხვას ცით სა მოელოდა,
სატანად ქვესკნელს შთაყრილნი კვირობენ სამოელოდა“ (17).

ელი ელისეს მის წილად ხალენს მოსს ელი ელისეს,
ელი ელისეს ცეცხლ-ეტლით ცად მგზავრობს ელი ელისეს,
„ელი ელისეს ღვთისაგან მადლს მისცემს ელი ელისეს,
ელი ელისეს მკურნალად სენთა ჰყოფს ელი ელისეს“ (42).

„აბა რა ბის მოვისმინოთ, იგავს ბრძანებს აგ არაკად,
ა ბარაბის წილ მიცემით თვით დაეფლვის აგარაკად,
აბ არაბის მეძვის მსგზავსად, თუ გვემს რისხვით აგარაკად,
აბარაბის ცოდვის მთხრებლში სვიმონ პოვეს ვინ პარაკად“ (101).

„დავით მგალობელთ მთავარი ქნარსა სცემს, ებან-ებანსა,
და ვით სიმდაბლის მუშაკი ღირსებით ებანე ბანსა,
დავით ბერსაბეს ტრფიალობს, სარკმლით სჭვრეტს ე ბანე-ბანსა,
დავით ფსალმუნთ თქმით ტიროდა, მისთვის არ ებან ებანსა“
(111).

ისიც საყურადღებოა, რომ ამავე თხზულების 22-ე სტროფის პირველ-მეორე სტრიქონებში ომონიმურ რითმებად იგივე „ექსორია“ სიტყვაა გამოყენებული, რაც საძიებელი ლექსების მესამე სტროფის პირველ-მეორე სტრიქონებშია:

სახით ბერი, საქმით მგელი, წვალებისთვის **ექსორია**,
მონაზონი, სჯულთ ღაზონი, გვრიტს არ ბაძავს, **ექსორია**,
მადიამით მოამედით მრუდს სჯულს სცვლიან ეს ორია,
ცუდი, უღვთო გმობა ურთო, ტკბილში შხამი გამორია (22).

ეს მსგავსებები შემთხვევითი არ უნდა იყოს, ყველა უთუოდ ერთი ავტორის ხელწერაა!

მეტიც: ვინაიდან განსახილველი სტროფები შინაარსობრივად ერთ შეკრულ ნაწარმოებს არ ქმნის, უფრო მოსალოდნელია, ისინი იაკობმა რომელიმე აქამდე უცნობი თავისი ვრცელი თხზულები-სათვის შექმნა, – სულაც, ჩვენთვის კარგად ნაცნობ ნაწარმოებებში შესატანად, როგორიცაა „*უსჯულოს მოამადისა და ქრისტიანეთ გაბაასება*“ ან „*ქება მეფისა არჩილისა*“, და რაღაც მიზეზების გამო ეს ვერ განახორციელა.

ამას გვაფიქრებინებს ვახტანგ მეექვსის ლექსები. ჩემს წიგნში „*ვახტანგ მეექვსის პოეტური სამყარო*“ (თბ., 1988) ნაჩვენები მაქვს, რომ ვახტანგის ხელით „*რამლის წიგნსა*“ და „*მასკვლავების წიგნზე*“ მინანური სტროფები მის მოზრდილ ნაწარმოებ „*სატრფიალონს*“ განეკუთვნება, ნაწილი მასში დასტურდება, ნაწილი, ჩანს, იქ შესატანადაა შეთხზული (გვ. 20-32).

დაბოლოს, კიდევ ერთი საკითხი: კრებულის შემდგენელი რატომ დაინტერესდა იაკობ შემოქმედელის ამ ლექსებით? ეს კითხვა იმიტომ წამომეჭრა, რომ ამ კრებულში მოთავსებულია აგრეთვე შაჰ-აბაზის საქებარი 12-სტროფიანი ლექსი, რომლის ავტორად ვინმე მარიამი მოჩანს. იგი ალმანახში მთლიანად არის დაბეჭდილი (გვ. 180-181) და მ. ქავთარია ამ კითხვას მის მიმართ სვამს, ალბათ, შაჰ-აბაზის ქების გამო. იგი ითვალისწინებს, რომ „*შეხვეტილიანი*“ იმგვარ კრებულებს ეწოდება, რომლებიც შედგენილია „*წიგნის მოყვარულთა ნება-სურვილით* (და არა განსაზღვრული პრინციპის შედეგად)“, ე. ი. „*მისი შემდგენელი თავისუფალი იყო გარკვეული შეზღუდვებისაგან*“. აქედან გამომდინარე, მართლაც უცნაურია: კარგი, საქართველოს ამ ამოხრებლის სადიდებელი ლექსი სპარ-

სულ გარემოში მოხვედრილმა გამაჰმადიანებელმა ქართველმა დაწერა, მაგრამ კრებულის შემდგენელმა იგი დავით აღმაშენებლის, თამარისა და სხვა ქართველ მეფეთა სახელების, მათი დანერგული თუ მათდამი მიძღვნილი ლექსების გვერდით რატომ მოათავსა? ბატონი მიხეილი წერს: „ვერ ამიხსნია – კრებულის შემდგენელმა რა თვალსაზრისით გააკეთა არჩევანი“ (გვ. 180).

ამის ასახსნელად თავს უფლებას მივცემ შორს მიმავალი ვარაუდი გამოვთქვა: ამ კრებულის შემდგენელიც ისევე ხომ არ იტყევა, როგორც არჩილ მეორე, როცა წერდა თავის მრავალმხრივ საყურადღებო ნაწარმოებს „მეფეთა“, ანუ „მეფეთა საქებელნი და სამხილებელნი“? ეს ლექსი საგანგებოდ მაქვს განხილული და ნაჩვენები, რომ არჩილს კიდევ უფრო გარკვევით აქვს ნათქვამი, ვიდრე, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, იაკობ შემოქმედელს, რომ ჩახრუხადის „თამარიანი“ მეფეთა საქებარ და სამხილებელ თხზულებად წარმოუდგება და ამგვარ ხოტბას მისი მიზანით წერს. აქებს და ადიდებს, დაწყებული ალექსანდრე მაკედონელიდან, ბიბლიურ (დავითი, სოლომონი...) და ქართველ (დავით აღმაშენებელი, გიორგი მესამე და თამარი) მეფეებს¹. ამათთან ერთად არ ივინყებს შაჰ-აბაზ მეორესაც:

„ენახე შაჰ-აბას, მას ვინ შეაბას მოყვასი მისი ზნესრულობითა?
ღერად რამ უცხო, მას რა შეუცხო ხოტბის შესხმანი
სურნელობითა!

ვინცა მას ეპყრა, ვისმცა მიეპყრა, უპატიოდა თვით-
მპყრობლობითა?
ღია უხამსო არ თუ უხამსო ქება რამ დიდი ხმა-მოკლობითა.

გარეობითა, გარეობითა სპარსეთი ეპყრა დამშვიდებულად.
მას სამართალი, ვითა ფართალი, სწორებით ჰქონდის ყოვლთ
დიდებულად.

მისნი მოყმენი არ ყვნეს მოყმენი ტკბილთა აღერსთა გარ
მიგდებულად,
მე მისი მსგავსი ვერსად ვიმსგავსი, ეგეთი იყო ზრო-აგებულად“.
და სხვა.

1 ბ. დარჩია, ფილოლოგიური ძიებანი, I, 2013, გვ. 15-34.

ეს ერთი მსგავსება. ვნახოთ მეორე მსგავსება – ლექსთწყობა.

ცნობილია, რომ ძველად, დაწყებული „ვეფხისტყაოსნიდან“ მთელი ე. წ. აღორძინების ხანის ქართულ პოეზიაში გაბატონებული ადგილი ეჭირა 16-მარცვლოვან შაირს. XVII-XVIII საუკუნეებში ვერსიფიკაციული მიზანმიმართული ძიებების შედეგად ჩვენში შეგნებულად შემოაქვთ და თანდათანობით ვრცელდება სხვა სახეობის, მათ შორის ჩახრუხაული, ზომის ლექსები. მარიამის ლექსი თავიდან ბოლომდე შაირისაგან განსხვავებულია. რამდენიმე სტროფი კლასიკური ჩახრუხაულით არის შესრულებული:

„ვახსენოთ ღმერთი, პატრონი ერთი, მოსამართლისა,

ქვეყნიერისა,

მომცეს შენვენა, ყველას მიწვენა, არზა ვიკადრო მათ წინ

არისა,

შააბაზისა, ლომგულთ მეფისა, პოვნა ვისა აქვს სწორად

დარისა,

და მუსურმანისა, მღთის მოყვარისა, მასწავლელია

მწიგნობარისა“ (1).

„ჭკუით-ცნობითა, სწავლა-ბრძნობითა, წრთვილი სოლომონ

ფელამბარისა,

დინსა იმანსა, თორმეტს იმამსა მტკიცედ უდგს მგზავრად

მთისა მყარისა,

გმირ-ფალავანი, ძალ-გულოვანი, როსტომისაებრ საცნო-

ბარისა,

მკლავსა და მკერდსა, ფიქალსა გვერდსა, ამირ ამზასთან

დასადარისა“ (2).

ამგვარია კიდევ ორი სტროფი (დავიმოწმებთ პირველ სტრიქონებს):

„ცხენ-ბედაური, შვენებით პური, სიტურფე მგზავსი

ამილბარისა...“ (6).

„დიდთა და წვრილთა წყალობს ყმანვილთა, ბერთაც მიმცემი

სანუკვარისა...“ (7).

დანარჩენი სტროფები შიდარიტმების მიხედვით ჩვენებური ჩახრუხაულისაგან რამდენადმე განსხვავებულია: მეოთხე სტროფში

ბოლორითმებისაგან განსხვავებული შიდარითმებია მხოლოდ მეორე, მესამე და მეოთხე სტრიქონებში. პირველ სტრიქონში შიდა და გარე რითმები ერთნაირია:

„ლმობიერებით ზომიერისა, მსგავსად სანთლისა ამთებარისა, მარტივ სახითა, მრავალსახითა, მართ ვერავისგან გამცნობარისა, გულით მცნობელი, გამომცნობელი შვილი მოაჰმად ფელამბარისა და ქანია სტყუის, რასაცა ტყუის, სული გვეცემის მუშკამბარისა“ (4).

სიტყვა რომ არ გაგვიგრძელდეს და ყველა სტროფზე არ შევეჩერდეთ, ვიტყვი: განსხვავებულია და ფისტიკაურს უახლოვდება ბოლო სტროფი:

„რაც კაცს ემარვის, ყველას ნაკლული, მშიერის შვილის
შემთხოვარისა,
მუსურმანისა რჯულზედ მოსული, ვაი იმამების უმთხვევარისა,
სალარიბოს კარს სულ ამოსული, ვაი სუდარეში უხვევარისა,
და ზეცას ღმერთია, ქვეყნად ხელმწიფე, აწყა არამი თქვენგან
არისა“ (12).

კრებულის მომდევნო ლექსიც, რომელიც 7-სტროფიანია და მ. ქავთარიას ქალის დაწერილად ესახება, შაირია, მაგრამ ჩვეულებრივისაგან იმით განსხვავდება, რომ მთლიანად მაჯამური, ომონიმური თუ ტავტოლოგიური რითმებითაა განწყობილი. დავიმონმებ პირველ და ბოლო სტროფებს:

„წელმწიფე სიკეთითა თქვენ ბრძანდებით მისრულია,
თქვენი ქება აღმოსავლეთს დასავლეთსაც მისრულია,
წმალი მკვეთობს თქვენი ყველგან ბასრი წაჭდა, მისრულია,
და სხვა მოსწყინდეს ბოძებითა გული მეცა მისრულია“.

„ქ. გულო, სევდას მოუცვიხარ, ველარც სურობ დამახევსა,
გონებაო – გაგიცდია, ვინცა გირწყავს დამახევსა,
თაო – ვიცი დაგინახავს, რომ ლახვარნი დამახევსა,
და სიმართლისკენ გამიზიდავს, უკან ვერვინ დამახევსა“.

როგორც ვხედავთ, გარდა იაკობისა, აღნიშნული ორი ლექსიც გაბატონებული ლექსთწყობის – შაირისაგან – განსხვავებულია.

რა მივიღეთ? – „შეხვეტილიანი“ იმგვარი თემატიკური და ლექს-
თნყოების თხზულებებისაგან შედგება, რისკენაც არჩილ მეორე და
იაკობ შემოქმედელი თავიანთი ვერსიფიკაციული მოღვაწეობისას
მიისწრაფოდნენ. ვფიქრობთ, შესაძლებელია, არც ეს მსგავსება
იყოს შემთხვევითი.

**ამრიგად: „შეხვეტილიანში“ შემოქმედელის სახელით წარმოდ-
გენილი სამი სტროფი უეჭველად იაკობ შემოქმედელის ნახელავია.
სავარაუდოა, კრებულში მათ ადგილი ვერსიფიკაციული სიახლის
გამო პოვეს.**

ბეჭდური წიგნის ისტორიისათვის

ნიმუხი სვედელიძე

შრომით მოპოვებული მარადიულობა

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ბეჭდური წიგნის ისტორია ევროპაში XV საუკუნის 40-იანი წლებიდან დაიწყო, როცა გერმანელმა მესტამბემ და გენიალურმა გამომგონებელმა იოჰან გუტენბერგმა (1394–1468) მსოფლიოს მოძრავი ლიტერებით ნაბეჭდი პირველი წიგნი აჩუქა. ამ მიგნებამ უდიდესი როლი შეასრულა კაცობრიობის განვითარებაზე, მაგრამ პირველნაბეჭდი წიგნები, მათი სიმცირის გამო, მხოლოდ რჩეულთათვის იყო განკუთვნილი. წიგნის ბეჭდვის ისტორიაში ახალი ეტაპი XVI საუკუნიდან დაიწყო. ამ საქმეში უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულეს: იტალიელმა – ალდ მანუციმ (1450–1515), პოლანდიელმა – ლოდევიკ ელზევირმა (1546–1617), ფრანგებმა – ანრი ეტიენმა (1460–1520) და ქრისტოფერ პლანტენმა (1520–1589). მათ შექმნეს საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომი მრავალტირაჟიანი გამოცემები. განსაკუთრებით აღსანიშნავია იმ წიგნების რაოდენობა და მაღალი პოლიგრაფიული ხარისხი, რომელსაც გამოსცემდა ქრისტოფერ პლანტენის საგამომცემლო სახლი.

წარმოშობით ფრანგი ქრისტოფერ პლანტენი 1520 წელს დაიბადა სენტ-ავერტენში, ქალაქ ტურის მახლობლად. ტყავის დამუშავების, წიგნის ბეჭდვისა და დაყდავების ხელოვნებას კანში, რობერ მასის სახელოსნოში დაეუფლა. სწავლის დამთავრების შემდეგ პარიზში ცხოვრობდა. იგი საიდუმლოდ თანაუგრძნობდა ჰუგენოტებს, ფრანგ კალვინისტებს. რელიგიური დევნიდან თავის არიდების მიზნით, იძულებული გახდა დაეტოვებინა სამშობლო და გადასახლებულიყო ანტვერპენში, სადაც საფრანგეთსა და გერმანიასთან შედარებით უფრო მშვიდი ვითარება სუფევდა.¹

ფლანდრიის მარგალიტად წოდებული, ბელგიის სიდიდით მე-

1 De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum . - Amsterdam : Ludion, 2004. - 11 p.

ორე ქალაქის – ანტვერპენის, ისტორია VII საუკუნიდან დაიწყო. XII საუკუნეში მან ალორძინების ხანას მიაღწია და არა მარტო ნიდერლანდების, არამედ მთელი ჩრდილოეთ ევროპის უმდიდრეს ქალაქად გადაიქცა. პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა და სავაჭრო ურთიერთობების წყალობით, XVI საუკუნეში მან ოქროს ქალაქის სახელი მოიპოვა. ესპანელი ჰაბსბურგელების მმართველობის დროს ახალი სამყაროს ოქრომ მის ბანკებში მოიყარა

ქრისტოფერ კოლუმბი

თავი და იქვე გაიხსნა დიდი ბირჟა. აღმასის წარმოებამ ანტვერპენი კიდევ უფრო პოპულარული გახადა. მდინარე შელდის წყალობით მისი პორტი უმნიშვნელოვანეს სავაჭრო და საფინანსო ცენტრად, ქალაქი კი ევროპის კულტურულ და ეკონომიკურ ბირთვად გადაიქცა. მსოფლიოში ცნობილი მხატვრების – პიტერ პაულო რუბენსისა (1577–1640) და ვან დეიკის (1599–1641) დამსახურებით ანტვერპენმა ხელოვნების უმსხვილესი ცენტრის სახელიც მოიპოვა. საუნივერსიტეტო ქალაქი მრავალ პროგრესულად მოაზროვნე მეცნიერს იზიდავდა. რელიგიური დევნისაგან თავის დასაღწევად ანტვერპენს თავს აფარებდნენ ევროპელი სწავლულები, მათ შორის იყო ახალგაზრდა პლანტინი.

ქრისტოფერმა ანტვერპენში პატარა დახლი იქირავა და ხელი მიჰყო წიგნებით ვაჭრობას. 1549 წელს გახსნა ტყავის დამუშავებისა და წიგნის დაყდავების საკუთარი სახელოსნო. იგი ტყავის საუკეთესო სპეციალისტად ითვლებოდა. მის მიერ დამზადებული ნაკეთობები დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობდა საზოგადოების მაღალ ფენებში. 1555 წელს მომხდარმა შემთხვევამ კი მთლიანად შეცვალა მისი ცხოვრება: ესპანეთის მეფე ფილიპე II-ის შეკვეთით პლანტინმა დაამზადა ტყავის ზარდახშა, რომელიც ტყავისავე ნივთებით იყო სავსე. ზარდახშა მეფისათვის გადასაცემად, მის პირად

მდივანთან მიჰქონდა. სალამოს ბინდში გახვეულ ანტვერპენის ქუჩაში ქრისტოფერს შეზარხოშებული მოსეირნეები გადააწყდნენ. შეხლა-შემოხლის დროს მას მხარში შუბი გაუყარეს. საბედისწერო ჭრილობა დროთა განმავლობაში შეხორცდა, თუმცა ფიზიკური შრომა სამუდამოდ აეკრძალა და იძულებული გახდა უფრო მსუბუქი საქმისათვის მოეკიდა ხელი.

იმავლე, 1555 წელს ქრისტოფერმა დააარსა სტამბა. მან საკუთარი ოჯახი ანტვერპენის ცენტრში, ბაზრის მოედანზე მდებარე ესპანელი ვაჭრის პატარა სახლში გადაიყვანა. იქვე გადაიტანა სტამბაც და მოაწყო გამომცემლობა. სამი წლის შემდეგ იგი მეპატრონისაგან გამოისყიდა, ფასადზე საკუთარი გერბი განათავსა და თავის საგამომცემლო სახლს „ოქროს ფარგალი“ უწოდა.

ფარგალი პლანტენის საყვარელ სიმბოლოდ გადაიქცა. მისი უძრავად დაფიქსირებული ფეხი – მუდმივობისა და მარადიულობის, მოძრავი ფეხი კი შრომისა და შეუპოვრობის სიმბოლოა. სტამბის სამარკო ნიშანზეც ფარგალი იყო გამოსახული ლათინური წარწერით – „*Labore et Constantia*“ – „შრომითა და შეუპოვრობით“ – დევიზი, რომელიც ევროპაში ჰუმანიზმის სიმბოლოდ იქცა, ნამდვილად შეესაბამებოდა ისეთ შრომისმოყვარე მოღვაწეს, როგორიც ქრისტოფერ პლანტენი იყო. „კაცი ოქროს ფარგლით“ – ასე უწოდებდნენ მას.¹

პირველი წიგნი, რომელიც პლანტენმა საკუთარ სტამბაში გამოსცა, იყო იტალიელი ჰუმანისტის ჯოვანი მიქელე ბრუტოს ტრაქტატი „ახალგაზრდა გოგონათა აღზრდის შესახებ“.² საქმეს პლანტენი დიდი სიფრთხილით ეკიდებოდა: 1555–1556 წლების განმავლობაში მან ოთხ-ოთხი სხვადასხვა დასახელების წიგნი გამოსცა; მომდევნო, 1557 წელს – რვა; 1558 წელს – თოთხმეტი. შემდეგ საკუთარი საქმიანობა თანდათან გააფართოვა.

„*Officina Plantiniana*“ – ასეთი იყო ოფიციალური სახელწოდება კომპანიისა, რომელიც უმსხვილესი წიგნის ბეჭდვის საწარმოდ ჩამოყალიბდა და რომელსაც მსოფლიოში ანალოგი არ მოეძებნებოდა.

პლანტენმა განსაკუთრებული აღიარება ჯერ კიდევ 1559 წელს მოიპოვა, როდესაც გამოსცა იმპერატორ კარლ მეხუთის დაკრძალ-

1 Ф.И. Булгаков, Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1. - Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. - Ст. 50.

2 De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum. - Amsterdam : Ludion, 2004. - 13 p.

ვის ილუსტრირებული აღწერილობა. ალბომი შეადგინა იმპერატორის ვაჟმა – ფილიპე II-ემ, რომელიც შემდგომში ქრისტოფერ პლანტენისა და მისი გამომცემლობის მფარველი გახდა.¹

ესპანელებისაგან დაპყრობილ სამხრეთ ნიდერლანდში მესტამბეები რთულ ვითარებაში იმყოფებოდნენ. პლანტენმა თავის ოფისში მთელი ევროპიდან შემოიკრიბა ავტორები, ამნოხები და მბეჭდავები.

მან წლების განმავლობაში ანტვერპენში რამდენიმე შენობა შეისყიდა. „ოქროს ფარგლის“ მსგავსად, მათ ვერცხლის, სპილენძის, რკინისა და ხის ფარგლები შეარქვა. საგამომცემლო და საცხოვრებელი სახლები თანდათან ფართოვდებოდა. ისინი მესტამბე-გამომცემლის დიდი ოჯახისა და ორმოცდაათამდე სტამბის მუშაკის საცხოვრებელი და სამუშაო ადგილის ფუნქციას ითავსებდა.²

თავდაპირველად, პლანტენი წიგნების დასაბეჭდად შრიფტს ყიდულობდა. XVI საუკუნის 60-იან წლებში კი, მან შრიფტი ცნობილ პარიზელ შრიფტჩამომსხმელს – გილომ ლე ბეს შეუკვეთა (1525–1598). ლე ბე არანაკლებ ცნობილი გრავიორ- შრიფტჩამომსხმლის კლოდ გარამონის (1499–1561) მოსწავლე იყო. პლანტენის დავალებით ლე ბემ გარამონისგან შეისყიდა საუკეთესო შრიფტების პუანსონები და მატრიცები, სრულყო ისინი და ანტვერპენში გაუგზავნა ქრისტოფერს. მოგვიანებით პლანტენმა შრიფტჩამოსხმის საკუთარი სახელოსნო მოაწყო, სადაც 15 000-მდე სხვადასხვა ასონიშანს ასხამდნენ, რაც 80-მდე სხვადასხვა ტიპის ანბანის ბეჭდვის საშუალებას იძლეოდა. არაჩვეულებრივი შრიფტებისა და შესანიშნავი საბეჭდი დაზგების წყალობით პლანტენის გამოცემები განსაკუთრებულ სახეს იძენდნენ, რაც მათ დამსახურებულად ანიჭებდა მსოფლიო პოლიგრაფიული შედეგების სახელს. ლე ბეს

საგამომცემლო ნიშანი

1 Е. Немировский, Шедевры мирового полиграфического искусства: Ч. 1. – М. – 1990. – Ст. 83.

2 De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum. - Amsterdam : Ludion, 2004. - 122 p.

გარდა მისთვის შრიფტს ამზადებდნენ რობერ გრანჟონი და ჰენდრიკ ვან დე კეერე.¹

პარიზელი მესტამბე-გამომცემლის ჟან გრანჟონის ვაჟი – რობერ გრანჟონი (1513–1589) თვითონაც მესტამბე-გამომცემელი და XVI საუკუნის საუკეთესო პუანსონისტი გახლდათ. ის ქმნიდა შრიფტის არაჩვეულებრივ დიზაინს და ასხამდა ულამაზეს პუანსონებს, რომელთა ლიტერები დახვეწილ შრიფტს ქმნიდნენ. 1556 წლისათვის პლანტენს ჰქონდა მისი მატრიცების ორი სახეობა – ციცერო იტალიკასა და პეტიტ იტალიკას. 1563 წლისთვის კი პლანტენმა გრანჟონისეული კურსივის ოთხი სხვადასხვა სახეობა შეისყიდა. ამავე წელს დაიწყო მათი ურთიერთობა. 1564 წლის ნოემბრიდან კი რობერ გრანჟონი ანტვერპენში გადავიდა ქრისტოფერთან, სადაც მან სამი წელი დაჰყო.

ნიგნის ილუსტრირებისთვის პლანტენი სხვადასხვა საშუალებას იყენებდა. საგამომცემლო სახლმა ბექდვის ტექნოლოგიაში რევოლუციური გადატრიალება მოახდინა – ნაცვლად ხეზე გრავირებისა, გამოიყენა სპილენძზე ჩაღრმავებული გრავირების მეთოდი, რომლის საშუალებითაც წარმოუდგენელი სიზუსტით მიიღებოდა ილუსტრაცია. ეს დიდ შესაძლებლობებს იძლეოდა – იქმნებოდა იმ პერიოდში ყველაზე დიდი ზომის ფერადი ილუსტრაციები, რუკები, გზამკვლევები, გლობუსები. ამ პოლიგრაფიული შედეგების შექმნა ურთულეს საქმეს წარმოადგენდა და მხოლოდ ერთეულ მესტამბე-გამომცემლებს ხელეწიფებოდათ. გრავირების ამ მეთოდმა სასტამბო საქმეში XVIII საუკუნის ბოლომდე იბატონა. ბაროკოს სტილში ფრონტისპისის ფურცლის ბექდვამ კი ანტვერპენის გამომცემლობაში ზენიტს მიაღწია.²

პლანტენის სტამბა ევროპის უმსხვილეს პოლიგრაფიულ საწარმოდ ჩამოყალიბდა. XVI საუკუნის ბოლოს აქ 22 საბექდ დაზგაზე დაახლოებით 150 ადამიანი მუშაობდა. სტამბაში ყოველწლიურად 50-მდე დასახელების წიგნი იბეჭდებოდა. მათი შრიფტის, ანაწყობისა და ბექდვის მაღალი ხარისხი დღემდე აღაფრთოვანებს სპეციალისტებს.

იმდროინდელი წიგნის მბეჭდავები ზედმეტად თვლიდნენ კორექტურისათვის გაწეულ დანახარჯებს. მათგან განსხვავებით,

1 Е. Л. Немировский. Шедевры мирового полиграфического искусства: Ч. 1. - М. - 1990. - Ст. 84.

2 De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum. - Amsterdam : Ludion, 2004. - 65 p.

პლანტენი ეთანხმებოდა ანრი ეტიენს, რომელიც თვლიდა, რომ „კორექტურა ნაბეჭდისათვის არის ის, რაც სულია სხეულისათვის“. ¹ ამ მიზნით ქრისტოფერმა ენების მცოდნე სწავლულები შემოიკრიბა. ისინი ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რომ ოფისიდან გასაყიდად მხოლოდ სრულფასოვანი ნამუშევრები გაეტანათ.

საგამომცემლო სახლის პირველი კორექტორი, რომელიც თხუთმეტი წლის განმავლობაში ზრუნავდა პლანტინების გამოცემების კორექტურაზე, გახლდათ კორნელი ვან-კილი (1528–1607). კორექტორებად პლანტენი რამდენიმე ენის მცოდნე სწავლულებს ინვეზდა. ერთ-ერთი მათგანი იყო ფრანსუა რეფელინგი (1539–1597), რომელსაც განათლება პარიზსა და კემბრიჯში ჰქონდა მიღებული და კარგად ფლობდა ბერძნულ და ლათინურ ენებს. ის ხელმძღვანელობდა საგამომცემლო სახლს, როდესაც პლანტენი ალყაშემორტყმული ანტვერპენიდან დროებით ლეიდენში გადასახლდა. ქრისტოფერის დაბრუნების შემდეგ კი თვითონ გადავიდა ლეიდენის სტამბაში სამუშაოდ. იქვე მას ლეიდენის უნივერსიტეტის ებრაული კათედრის ხელმძღვანელობა შესთავაზეს. ²

ანტვერპენის სტამბაში პირველ პერიოდში შექმნილ ერთ-ერთ ყველაზე მოხდენილ წიგნითა შორისაა ადრიან იუნიუსის „ემბლემატა“, რომელიც 1565 წელს გამოიცა. მასში 58-ზე მეტი ხეზე გრავირების მეთოდით შესრულებული ემბლემისა და სიმბოლოს გამოსახულებაა, რომელიც პოლიგრაფიული ხელოვნების ნიმუშს წარმოადგენს.

ერთი წლის შემდეგ პლანტენმა დიდი ფორმატით გამოსცა ხუან დე ვალვერდე გამუსკოს ნაშრომი „ადამიანის სხეულის ნაწილების ცოცხალი გამოსახულებები“. ესაა ანატომიური გამოკვლევების 42 ილუსტრაცია, რომლებიც სპილენძზე გრავირების მეთოდითაა შესრულებული. ამ ალბომის გამოცემის შემდეგ მიზნობრივი ფურცლოვანი გრაფიურების ბეჭდვა შემოიღეს, რომელსაც ევროპაში მთელი XVII საუკუნის განმავლობაში იყენებდნენ. ³

ევროპაში მიმდინარე დიდ რელიგიური და პოლიტიკური პროცესების მიუხედავად პლანტენისათვის უმნიშვნელოვანესი საქმე

1 Е. Л. Немировский. Шедевры мирового полиграфического искусства: ч. 1. - М. - 1990. - Ст. 85.

2 Ф.И. Булгаков, Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства: Т. 1. - Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. - Ст.149.

3 De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum. - Amsterdam : Ludion. - 2004. - 26 p.

ბიბლია პოლიგლოტა

ნიგნის ბეჭდვა იყო. მისი სიმ-
პატიები პროტესტანტული რე-
ფორმებისკენ იხრებოდა, თუმცა
ცდილობდა, არ ჩარეულიყო ამ
პროცესებში, მაგრამ იგი ერე-
ტიკული ნიგნების ბეჭდვაში
დაადანაშაულებს და აიძულებს
ანტვერპენიდან ერთი წლით
გაქცეულიყო.¹

1563 წელს კვლავ ანტვერ-
პენში დაბრუნდა, დაუკავშირდა
შეძლებულ ვაჭრებს, რომლებიც
კალვინისტური შეხედულებებით
იყვნენ ცნობილნი. მათთან ხუთ-
წლიანი ურთიერთთანამშრომ-
ლობის შედეგად პლანტინმა 260
სხვადასხვა ნაშრომი შექმნა.

თავისი პოზიციის გასამაგ-
რებლად იგი უზარმაზარ საქმეს
შეეჭიდა. ეს იყო „ბიბლია პო-
ლიგლოტას“ გამოცემა. მრავა-

ლენოვან – ძველბერძნულ, ძველბერძნულ და ქალდეურ ენებზე და-
ბეჭდილ ბიბლიას, ლათინური პარალელური ტექსტი ახლავს თან.
უნიკალური რვატომეული ესპანეთის მეფის ფილიპე II-ის მხარ-
დაჭერით და მისივე დაფინანსებით დაიბეჭდა 1568–1572 წლებ-
ში. გამოცემის ბოლო სამი ტომი ბიბლიის განმარტებითი ლექსი-
კონი და ბიბლიის შესწავლის სახელმძღვანელოა. ფილიპე II-ემ,
რომელიც მუდამ მფარველობდა გამომცემლობას, პლანტინთან
დასახმარებლად გაგზავნა ენების მცოდნე, ცნობილი ჰუმანისტი
ბენედიქტ არიას მონტანუსი (1527–1598). ის 1568 წლის 18 მაისს
ჩავიდა ანტვერპენში და იქ რამდენიმე წელი დაჰყო. არიასი რამდე-
ნიმე ენათმეცნიერთან ერთად დღე-ღამის განმავლობაში 11 საათს
მუშაობდა. ამ კოლოსალური სამუშაოს დასრულების შემდეგ, არი-
ასი მეფეს წერდა: „აქ ერთი თვეში შესრულდა იმაზე მეტი სამუშაო,
ვიდრე რომში ერთი წლის მანძილზეო“. ბიბლიის რედაქტირები-

1 Е. Л. Немировский. Шедевры мирового полиграфического искусства.: ч. 1. – М. – 1990. – Ст. 83.

სათვის მეფე მონტანუსს ყოველწლიურად 300 კრონს უხდიდა, რაც იმ დროისათვის საკმაოდ დიდი თანხა იყო.¹

რვატომეულის „ინ-ფოლიოს“ ფორმატზე გამოცემა ურთულესი სასტამბო საქმე და უდიდესი მიღწევა იყო. ტექსტს კრეფდა და ბეჭდავდა 40 დამხმარე. პოლიგლოტა ექვსი წლის განმავლობაში იბეჭდებოდა.

პლანტენი საგამომცემლო პრაქტიკაში ხშირად იყენებდა სხვადასხვა მასალას ან სხვადასხვა ქალაქს. ამ მეთოდს მიმართა მან ბიბლიის ბეჭდვის დროსაც. ტირაჟი 1 212 ეგზემპლარს შეადგენდა. 12 წიგნი მაღალი ხარისხის პერგამენტზე დაიბეჭდა, რისთვისაც 16 263 ხბოს ტყავი დაიხარჯა. ამ წიგნებიდან ექვსი ფილიპე II-ეს მიართვეს რეზიდენციაში, ხუთი – უსახსოვრეს ჰერცოგს, ერთი ეგზემპლარი – რომის პაპს შესწირეს. დანარჩენი 1 200 ეგზემპლარი სხვადასხვა ხარისხის ქალაქებზე დაიბეჭდა. ბიბლია ყდის გარეშეც კი 40 კრონად იყიდებოდა. ეს საკმაოდ დიდი თანხა იყო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ საშუალო ოჯახის წლიური შემოსავალი დაახლოებით 50 კრონს შეადგენდა.²

„ბიბლია პოლიგლოტა“ წიგნის ბეჭდვის ხელოვნების უმაღლეს ნიმუშად ითვლება. მას „ანტვერპენის პოლიგლოტასაც“ უწოდებდნენ. მეფის მიერ გამოცემის დაფინანსების გამო მას „სამეფო ბიბლიის“ სახელწოდებითაც მოიხსენიებდნენ. ბიბლიის ყოველი ტომი იწყება ავანტიტულით, რომელიც სატიტულე ფურცლის დაცვისათვის იყო განკუთვნილი. წიგნის გაფორმების ეს ელემენტი იმ დროისათვის ნორმად ითვლებოდა, თუმცა შემდგომში ფართო გავრცელება ვერ ჰპოვა. პირველი ტომის ავანტიტული განსაკუთრებული ლაკონურობითაა აწყობილი. მასზე ოთხ სტრიქონადაა განთავსებული წიგნის ოთხსიტყვიანი სათაური – „Sacrorum Biblorum Tomus Primus“ – „წმინდა ბიბლია ტომი პირველი“.

პლანტენის მრავალენოვანი ბიბლიის სატიტულე ფურცლი სპილენძზე ღრმა გრავირების მეთოდითაა შესრულებული. ფურცლის თანაბრად დატვირთულ კომპოზიციაზე მოჩანს ტრიუმფალური თალი, რომელიც კორინფოს ორდენის კაპიტელებს ეყრდნობა. თაღზე განთავსებულია წიგნის დასახელება: „Biblia Sacra“. სვე-

1 De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum. – Amsterdam : Ludion. – 2004. – 23 p.

2 Е. Л. Немировский. Шедевры мирового полиграфического искусства: Ч. 1. – М., 1990. – Ст.86.

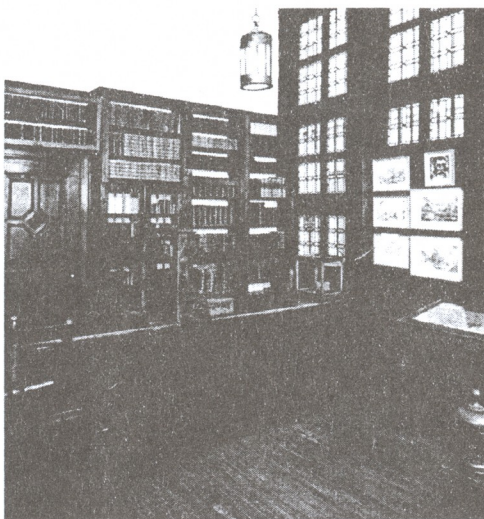
ტებს შორის სივრცე საზეიმო თაიგულითაა დამშვენებული, რომლის ცენტრში განთავსებულია ჩამონათვალი ენებისა (ებრაული, ქალდეური, ბერძნული და ლათინური), რომლებზედაც ბიბლიის ტექსტია შესრულებული. თაიგულის ქვემოთ გამოსახულ ხარს, ლომს, მგელსა და მის მხრებზე მოკალათებული კრავს მშვიდობიანად მოუყრიათ თავი პირამდე შევსებულ კასრთან წყლის დასაღვად. ეს არის ისაია წინასწარმეტყველის ერთ-ერთი გამონათქვამის ილუსტრაცია, რომელიც მსოფლიოს ხალხების მეგობრობის სიმბოლური გამოხატულებაა, თითქოს მათ შორის მტრობა მხოლოდ გენეტიკური მიზეზითაა გამოწვეული. მათ უკან მოჩანს ზღვისპირა ქალაქი საცხოვრებელი სახლებით, ქარის ნისქეილებითა და ეკლესიის სამრეკლოებით. გრავიურის ქვედა ნაწილში მითითებულია გამომცემლის – ქრისტოფერ პლანტენის გვარი, გამოცემის ადგილი – ქალაქი ანტვერპენი და გამოცემის თარიღი. აქვეა საგამომცემლო ნიშანი. სატიტულე ფურცლის უკანა მხარეს სპილენძზე გრავირებული ილუსტრაციების ბლოკია განთავსებული. ტექსტში ილუსტრაციები არ გვხვდება.

გამოცემის ძირითადი ნაწილი ექვსფურცლიანი რვეულებისაგან შედგება. თითოეული გვერდის მინდვრის ზედა ნაწილზე არაბული ციფრებით პაგინაციაა წარმოდგენილი, რომელიც ავინროვებს ფოლიაციას – ფურცლის დანომრვას. პირველი ტომი 743 დანომრილ ფურცელს შეიცავს. გამოცემას აქვს სიგნატურაც, რომელიც ფურცლის ქვედა მინდორზეა და გამოსახულია ლათინური დამწერლობის ლიტერებითა და არაბული ციფრების ერთობლიობით (B; B2; B3; B4). ყოველი მინდვრის ზედა მხარეს კოლონტიტულია განთავსებული ბიბლიური წიგნის შემადგენლობის განმსაზღვრელი სახელწოდებით. ყოველი წიგნის ტექსტი იწყება ხეზე გრავირებული ორნამენტური ინიციალით.

ბიბლია პოლიგლოტას გამოცემისათვის ფილიპე II-ემ პლანტენი დააჯილდოვა „ჰოლანდიის არქიტეპოგრაფის“ ნოდებითა და მთელი ბაზრის ცენზურის უფლებით.¹ ამასთან, მან მეფისაგან მიიღო რელიგიური ლიტერატურის გამოცემისა და გაყიდვის ნებართვა ესპანეთის ძველ და ახალ სამფლობელოებში. ამის შემდეგ, ძირითადი საეკლესიო ლიტერატურის გამოცემით, პლანტენი ფაქტობრივად მონოპოლისტი გახდა. ესპანელთა კოლონიური მმართ-

1 Ф.И. Булгаков, Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства : Т. 1. – Санкт-Петербург : А.С. Суворин, 1889. – Ст.150.

ველობის თანადგომითა და მათი სამისიონერო მოღვაწეობის წყალობით წიგნები მთელს მსოფლიოში ვრცელდებოდა. „Officina Plantiniana“ რამდენჯერმე გაკოტრდა. დამაარსებლის შეუპოვარი ხასიათისა და უსაზღვრო შრომისმოყვარეობის წყალობით გამომცემლობა ყოველთვის იბრუნებდა ჩვეულ ადგილს საგამომცემლო სივრცეში. სირთულეების მიუხედავად პლანტენი უშიშრად რისკავდა: დიდ კრედიტებს იღებდა ევროპის უმსხვილესი ბანკებიდან და მთელ კაპიტალს ბრუნვაში უშვებდა. აწყობდა დიდ საბაზრო გაყიდვებს. ქრისტიანული ლიტერატურა გამორიცემოდა უხვად გაფორმებული არაჩვეულებრივი ტომების სახით. „Officina Plantiniana“ ევროპის წიგნის ბეჭდვის ლეგენდად გადაიქცა.

„Officina Plantiniana“-ს წიგნის მაღაზია

საღვთისმეტყველო და ფილოსოფიურ წიგნებთან ერთად იქ იბეჭდებოდა ძველ ბერძენ და რომაელ კლასიკოსთა ნაწარმოებები; მათემატიკის, ფიზიკის, გეოგრაფიის სახელმძღვანელოები; მოგზაურთა გზამკვლევები; ნოტები; გეოგრაფიული და ანატომიური ატლასები; პოლიტიკური ტრაქტატები და პამფლეტები. პლანტენმა თავის სიცოცხლეში მოასწრო ათასზე მეტი სხვადასხვაენოვანი ნაწარმოების გამოცემა. მათ შორის ქარბობს ლათინური, ფრანგული და ჰოლანდიური წიგნები. ასე გახდა ქრისტოფერ პლანტენი ცნობილი მესტამბე და გუტენბერგის შემდეგ, რიგით მეორე გამომცემელი.

ევროპაში ყველაზე დიდ ამ გამომცემლობას ფილიალები ჰქონდა ლეიდენსა და პარიზში. ქრისტეფორე პლანტენის სიკვდილის (01.07.1589) შემდეგ საგამომცემლო სახლი და სტამბები მემკვიდრეობით მის ქალიშვილებს გადაეცათ. ქრისტოფერ პლანტენსა და

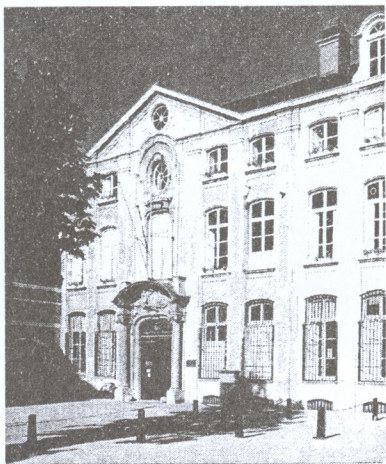
საკორექტურო

ჟანა რევიერს სამი ქალიშვილი ჰყავდათ. უფროს ქალიშვილს – მარგარეტს, რომელიც ცოლად გაჰყვა ფრანცუა რაფელინგს, მამამ მემკვიდრეობით ლეიდენის სტამბა უანდერდა. ანტვერპენის სახლი, სტამბა და წიგნის მაღაზია, ანდერძის თანახმად, ქრისტოფერის შუათანა ქალიშვილის – მარტინას (1550–1616) და მის მეუღლის

– იან მურენტორფის (1543–1610) მფლობელობაში გადავიდა. იან მურენტორფი, რომელიც იან მორეტუსის სახელითაა ცნობილი, პლანტინთან მუშაობდა და მისი მარჯვენა ხელი იყო. მორეტუსი სათავეში ჩაუდგა უკვე სახელგანთქმულ გამომცემლობას, რომელმაც შემდგომში მისი და მისი შვილების სახელი მიიღო. საგამომცემლო სახლს მორეტუსების სხვადასხვა წარმომადგენლები უძღვებოდნენ. მათი მესამე თაობის წარმომადგენელი ბალთაზარ I მორეტუსი (1574–1641) გამომცემლობას ოცდაათი წელი ხელმძღვანელობდა.¹ მისი ბავშვობის მეგობარი იყო ფუნჯისა და საღებავის შეუდარებელი ოსტატი პიტერ პაულო რუბენსი. ისინი 1586–1590 წლებში ერთად სწავლობდნენ ლათინურ სკოლაში, რომელიც ანტვერპენის წმინდა ქალწულ მარიამის საკათედრო ტაძართან ახლოს მდებარეობდა. 1592 წელს ბალთაზარი ლუვენში გაემგზავრა, სადაც არაჩვეულებრივი განათლება მიიღო ცნობილ ფილოლოგსა და ისტორიკოსთან იუსტუს ლიფსიუსთან (1547–1606). ბალთაზარი 1594 წელს ანტვერპენში დაბრუნდა და სტამბაში დაიწყო მუშაობა. ამ დროისათვის გამომცემლობას მამამისი – იან მორეტუსი ხელმძღვანელობდა. 1608 წელს ბალთაზარის თხოვნით რუბენსმა რანდენიმე ილუსტრაცია შეასრულა წიგნისთვის. მათი თანამშრომლობა შემდგომშიც ნაყოფიერი აღმოჩნდა და თანდათან რეგულარული ხასიათი მიიღო. რუბენსმა საგამომცემლო სახლის მიერ გამოცემული მრავალი წიგნი გააფორმა თავისი ილუსტრაციებით. ეს წიგნები მსოფლიოს უნიკალურ გამოცემებსა და პოლიგრაფიული ხელოვნების შედეგებს წარმოადგენენ.

¹ De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum. – Amsterdam : Ludion. – 2004. – 30 p.

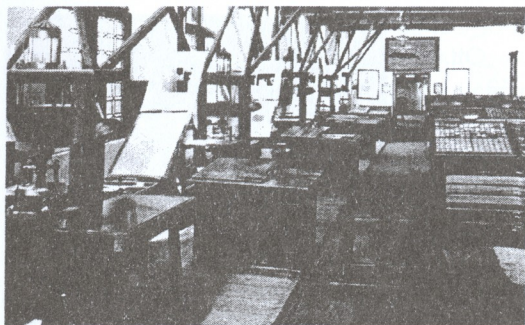
ნლების მანძილზე პლანტენის შთამომავლებმა „Officina Plantiniana“ რამდენჯერმე გააფართოვეს ახალი ნაგებობებით. 1639 წლისთვის იგი ფლამანდიური რენესანსის არაჩვეულებრივ არქიტექტურულ შედევრად გადაიქცა, რომელმაც ჩვენამდე თითქმის უცვლელ მდგომარეობაში მოაღწია. დღეს აქ „პლანტენ-მორეტუსის“ უნიკალური სახლ-მუზეუმი გაერთიანებული, რომელიც თავის წიაღში სხვადასხვა ეპოქას ინახავს. იგი მოიცავს პლანტენისა და მორეტუსების საცხოვრებელ სახლს, უძველეს სტამბას, XVII საუკუნის წიგნის მაღაზიას და რამდენიმე ბიბლიოთეკას.

მუზეუმის ფასადი

პლანტენ-მორეტუსების დინასტია ქვეყნის უმდიდრეს ოჯახად ითვლებოდა. სასახლე შესანიშნავი მაგალითია იმისა, თუ როგორ ცხოვრობდა იმდროინდელი არისტოკრატია. მუზეუმში მრავალი საგამოფენო დარბაზია. ისინი მორთულია ძვირფასი ავეჯით, ფაიფურით, ხელოვნების ნიმუშებით. მრავალი ნივთი მეფეებისა და მაღალი საზოგადოების წარმომადგენლების მიერაა ნაჩუქრი. მუზეუმის საგამოფენო დარბაზებში წარმოდგენილია ფლამანდიელი მხატვრების, მათ შორის, ოჯახის ახლო მეგობრის – პიტერ პაულო რუბენსის (1577–1640) მხატვრული ტილოებითა და ოჯახის წევრთა პორტრეტებით. სასახლის კედლები დამშვენებულია მოოქროვილი, ინკუსტრირებული ტყავის ფირფიტებითა და ფრანგული ძვირფასი გობელენებით.

საცხოვრებელი და სამუშაო ოთახები მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული. მუზეუმში ცოცხალი ატმოსფერო სუფევს, თითქოს ოჯახის რომელიმე მკვიდრმა საქმიანობა დაამთავრა და ეს-ესაა გვერდით ოთახში გავიდაო. დიდი მისაღები ოთახიდან შიდა ეზოში გავდივართ, სადაც ერთმანეთს ერწყმის სიმყუდროვე და საქმიანი გარემო. მუზეუმის დათვალიერებისას ნათლად შევიგრძნობთ იმ გამუდმებულ სამუშაო ატმოსფეროს, რომელიც აქ საუკუნეების განმავლობაში სუფევდა.

პლანტენის სტამბა

მუზეუმის მთავარ ნაგებობას, რაღა თქმა უნდა, მისი ეგრეთწოდებული გული – სტამბა წარმოადგენს, სადაც საუკუნეების მიღმა სასწაულები ხდებოდა და ასობით უნიკალური წიგნი იბეჭდებოდა. აქ შეგვიძლია წიგნის შექმნის ყოველ ეტაპს გავეცნოთ.

დარბაზის ცენტრალურ კედელთან პლანტენის ეპოქის, მსოფლიოში უძველესი ორი დაზგა – „მასტადონტა“ განთავსებული. დანარჩენი 5 საბეჭდი დაზგა XVII – XVIII საუკუნეებისაა. აქვეა წიგნის პრესის დანადგარი. ერთმანეთის მიყოლებითაა განთავსებული შრიფტკასები, რომლებშიც სხვადასხვა ეპოქის დაფასოებული ლითონის ასონიშნები, თავსამკ-ბოლოსამკები და სათაო ასოებია ჩალაგებული. ცალკე რიგშია კასები სანოტო ნიშნებით სხვადასხვა მუსიკალური ლიტერატურისათვის, რომლებიც იმ დროისათვის დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობდნენ.¹

მუზეუმში შემონახულია 15 000-მდე ლიტერის ჩამოსასხმელი ფორმა. ამავე რაოდენობის უძველესი შრიფტები, ხის კლიშეები, მატრიცები, შტემპელები, წიგნის ბეჭდვისათვის საჭირო სხვადასხვა ხელსაწყოები და მოწყობილობები, 3 000-ზე მეტი ხისა და სპილენძის დაფები გრავირებისათვის, ვინიეტებისა და ინიციალების დასამზადებელი ხისა და სპილენძის ფირფიტები, ნატიფი მაქმანეები, რომელთა ნაყმებსაც თავსამკ-ბოლოსამკებისა და გასაფორმებელი დეტალებისათვის იყენებდნენ.

სტამბიდან საკორექტურო ოთახში შევდივართ, სადაც თითოეული ფურცელი თანმიმდევრულად და მრავალჯერადად მოწმდებოდა, რამდენიმე თანამშრომლის მიერ. შეცდომების აღმოფხვრის მიზნით, ხელმეორედ ამობეჭდილ ფურცელს, ისევ ორი ან მეტი თანამშრომელი ამოწმებდა.

თითქმის არაფერი შეცვლილა XVII საუკუნის წიგნის მაღაზი-

1 De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum : printing and publishing before 1800. - Antwerp : Am Musea. - 2004. - 44 p.

აშიც. თითქოს ვი-
ლაც მორეტუსებიდან
აგერ პატარა კარის
ზღურბლს გადმო-
აბიჯებს და რომელი-
მე ახალ გამოცემას
შემოგვთავაზებს.
გრძელ დახლს იქით
წიგნებით სავსე თა-
როებია. დახლზე კი
პატარა სასწორი დევს
ოქროსა და ვერცხლის
მონეტების ასაწონად.

პლანტენ-მორეტუსის მუზეუმის დიდი ბიბლიოთეკა

კითხვის ბედნიერება ხომ უნინ საკმაოდ ძვირი ჯდებაოდა. ინტე-
რესს იწვევს თაროებზე ქაღალდის დასტებად შემოდებული უყდო
წიგნები. „in albis“ – ასე უწოდებდნენ მათ. იმხანად წიგნებს ძვირ-
ფას ყდებში სვამდნენ. მრავალი მათგანი ხელოვნების ნამდვილ ნი-
მუშს წარმოადგენდა. მათი დამზადება საკმაოდ ძვირი ჯდებაოდა.
უყდო წიგნები კი, დაბალი ღირებულების გამო, გაცილებით ბევ-
რისთვის იყო ხელმისაწვდომი.

კედელზე გაკრულია ეკლესიის მსახურთა მიერ შედგენილი აკრ-
ძალული წიგნების სია. იქვეა ანტვერპენის საქალაქო სამმართვე-
ლოს მიერ შედგენილი სასკოლო სახელმძღვანელოების ჩამონათ-
ვალი მითითებული ფასებით.

სახლ-მუზეუმის მესამე სართულზე განთავსებულია პრიფტჩა-
მოსხმის სახელოსნო, საიდანაც გრაფიურებისა და ილუსტრაციების
დარბაზში ვხვდებით. აქ წარმოდგენილია ძვირფასი და მრავალფე-
როვანი ლითოგრაფიურები. აღფრთოვანებას იწვევს გეოგრაფიის
დარბაზების ექსპონატები. იდეალური სიზუსტით შესრულებული
რუკები, გზამკვლევები, გლობუსები. ამ პოლიგრაფიული შედეგე-
რების შექმნა ურთულეს საქმეს წარმოადგენდა და მხოლოდ ერთეულ
მესტამბე-გამომცემლებს ხელეწიფებოდათ.¹

მუზეუმში რამდენიმე ბიბლიოთეკაა. მათ შორის უნიკალურია
დიდი ბიბლიოთეკა, რომელიც 25 000 წიგნს, ასეულობით ხელნა-
წერსა და ძვირადღირებულ ფაქსიმილურ გამოცემას მოიცავს.

1 De Nave, Francine. The Plantin-Moretus Museum : printing and publishing
before 1800. - Antwerp : Am Musea. - 2004. - 69 p.

საუკუნეების მანძილზე აქ კერძო სამკითხველო იყო, სადაც თავს იყრიდა ევროპის ინტელექტუალური ელიტა – საერო და სასულიერო პირები. დიდი სამკითხველოს გვერდით პატარა ბიბლიოთეკაა, სადაც წიგნის ბეჭდვის პირველ წლებში შექმნილი უიშვიათესი ინკუნაბულებია დაცული.

კოლექციის მარგალიტებს შორისაა ბელგიაში ერთადერთ ეგზემპლარად დაცული იოჰან გუტენბერგის 36-სტრიქონიანი ბიბლია, რომელიც მისივე სახელობის დარბაზშია გამოფენილი.

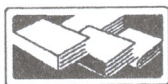
მუზეუმში დაცულია თითქმის ყველა გამოცემა, რომელიც საგამომცემლო სახლის 300-წლიანი არსებობის მანძილზე გამოვიდა. მათ შორის უმნიშვნელოვანესი – „ბიბლია პოლიგლოტა“ ბიბლიების დარბაზშია გამოფენილი.

უამრავ საინტერესო ექსპონატს შორის, მუზეუმში შემონახულია წარმატებული ბიზნესმენის სკივრი, დეტალურად შესრულებული ანგარიშები და ჩანაწერები. ისინი შეუფასებელ საინფორმაციო წყაროს წარმოადგენენ, არა მარტო იმდროინდელი წიგნის საქმის საბუღალტრო აღრიცხვების, არამედ იმის შესახებაც, თუ როგორი ცხოვრება იყო ანტვერპენში საგამომცემლო სახლის საქმიანობის პერიოდში.

1876 წელს პლანტენის შთამომავლებმა საგამომცემლო სახლი ქალაქ ანტვერპენს გადასცეს მმართველობაში. აქ მოეწყო მემორიალური მუზეუმი, რომელიც 2005 წლიდან იუნესკოს მსოფლიო საგანძურთა სიაშია შეტანილი. მას მრავალი დამთვალიერებელი სტუმრობს. მუზეუმი განსაკუთრებით იზიდავს ახალგაზრდებს. მოზარდებისათვის აქ სპეციალური სახელოსნოა მოწყობილი, სადაც სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფებში ბავშვები თამაშთან ერთად ბეჭდვისა და ილუსტრირების ხელოვნებასაც ეზიარებიან.

უნიკალურმა სამუზეუმო კომპლექსმა წარუშლელი შთაბეჭდილება დამიტოვა. იქ გატარებულმა რამდენიმე დღემ კიდევ უფრო გამიმძაფრა საკუთარ სამშობლოში წიგნის მუზეუმის შექმნის უზარმაზარი სურვილი.

ქრისტოფერ პლანტენის მიერ დაარსებულმა საგამომცემლო სახლმა კოლოსალური ზეგავლენა მოახდინა მრავალი ქვეყნის ისტორიაზე, მეცნიერებაზე, კულტურაზე, რელიგიასა და ფილოსოფიაზე. ის სამი საუკუნის განმავლობაში არ თმობდა პირველ პოზიციას და უმსხვილეს გამომცემლობად ითვლებოდა, სადაც ათასობით წიგნი იბეჭდებოდა. მათი წყალობით განათლება ხელმისაწვდომი იყო უამრავი ადამიანისათვის.

ჩვენი იუბილეები

ლალი ავალიანი

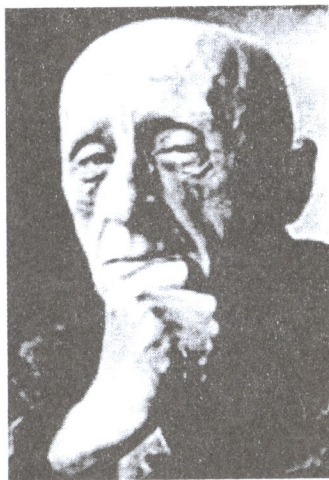
„უჩინო“ ჩინებული მწერალი

„არა, რანგებისა და ჩინების დარიგებას
უნდა ვერიდოთ მწერლობაში. ეს მტრო-
ბაა მწერლობისა!“

ს. კლდიაშვილი, „უბის წიგნაკი“.

სერგო კლდიაშვილი 120

სერგო კლდიაშვილის გაუმართლა, რომ დავითის ვაჟი იყო; სერგო კლდიაშვილს არ გაუმართლა, რადგან დიდი მამის ჩრდილში აღმოჩნდა და, ჩემი აზრით, დღემდე არ არის სათანადოდ დაფასებული. ცისფერყანწელთა ჯგუფის აქტიური წევრი, სიცოცხლის ბოლომდე მასზე მოგონებებით სულდგმულობდა, თუმცა თავის „სიმბოლისტურ“ პროზას არად აგდებდა: „პროფესიონალი მწერალი გავხდი 1927 წლიდან, როცა ჩემი მოთხრობების პირველი კრებული გამოვიდაო...“ ლიტერატურის ისტორიკოსი ვერ გაიზიარებს მწერლის ამგვარ „თვითშეფასებას“, რადგან მან დიდი ამაგი

დასდო „ცისფერი ორდენის“ დაფუძნებასა და დამკვიდრებას. 2000 წელს გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმის მიერ გამოცემულ „უბის ნიგნაკში“, სადაც მწერლის გამოუქვეყნებელი ჩანაწერები დაისტამბა, ერთი ფრიად საგულისხმო მოსაზრებაა გადმოცემული: „თუ „ყანწელებს“ თვალსაჩინო მიღწევები ჰქონდათ პოეზიაში – და რომ ჰქონდათ, ამას არავინ უარყოფს – ეს იყო მიღწევა არა ცალკეული ყანწელისა, არამედ მთლიანად ყანწელებისა, კოლექტიური. რა თქმა უნდა, მათ შორის მეტწილედ ტალანტის მქონენი იყვნენ, შეიძლება ითქვას, რომ სათითაოდ ისინი ერთმანეთისგან გამოირჩეოდნენ და თავიანთი სახე ჰქონდათ, მაგრამ აერთებდათ ერთნაირი აზრი პოეზიაზე, შეხედულება, საოცარი ენერგია, ერთი იყო მათი გზა და ეს იყო, რომ ძალიან აახლოებდა მათ ერთმანეთთან. ყველანი ერთად დიდ ზეგავლენას ახდენდა რომელიმე ერთზე, ხოლო ეს ერთი, თავის მხრივ, ყველაზე. ისინი ზრდიდნენ ერთმანეთს“ – ამ, ერთი შეხედვით გაურანდავ ჩანაწერში (სერგო კლდიაშვილის დახვეწილი სტილი აღიარებულია), მისდაუნებურად, გამოიკვეთება ავტორის უცილობელი თანამონაწილეობაც „ცისფერი ორდენის“ ჯგუფურ ქმედებაში. სხვა საკითხია, რომ ერთ დროს სიმბოლიზმისა და დეკადენტობის „აღმსარებელი“ მწერალი დღემდე ქართული რეალისტური პროზის მშვენიერად გვესახება.

* * *

უაღრესად ფართო განათლების მწერალმა, უზადო მამულიშვილმა, იუმორის იშვიათი ნიჭით დაჯილდოებულმა, ამასთან, საკმაოდ ენამწარე და დაურიდებელმა პოლემისტმა (ლიტერატურული „მტრების“ ანუ პროლეტარული მწერლების მიმართ), რაღაცა მანქანებით თავი დააღწია 1924 და 1937 წლების სისხლიან ტერორს, თუმცა რეპრესიების შიში, სხვა „გადარჩენილ“ მწერალთა დარად, არასოდეს განელებია.

ჩვენი „მოდისიდენტო“ თაობისათვის სერგო კლდიაშვილი გახლდათ ქართული მწერლობის ცოცხალი კლასიკოსი, „უჩინო“ (არავითარი პრემია ან ნოდება არ მიუღია), ხშირად – უჩინარიც, რადგან იშვიათად ჩნდებოდა მწერლების ოფიციალურ ღონისძიებებზე და რამდენადმე ამართლებდა იმ გამოთქმას, „შიდა ემიგრაციას“ რომ უწოდებდნენ. უაღრესად აქტიური, ღრმა სულიერი და შემოქმედებითი ინტერესების მქონე მწერალი დღენიადაგ მუშაობ-

და, თვალყურს ადევნებდა მიმდინარე ლიტერატურულ პროცესს, ასევე, უდიდესი გულისყურით ეკიდებოდა დავით კლდიაშვილის თხზულებათა გამოცემას, ეკრანიზაციას თუ ინსცენირებას.

სტუდენტობისას და მერეც, როცა თითქმის ყველა იუბილესა თუ ლიტერატურულ საღამოს ვესწრებოდით, იშვიათად ვნახულობდით სერგო კლდიაშვილს პრეზიდენტიში, ხოლო თუ გამოჩნდებოდა, საზოგადოება მქუხარე ტაშით ეგებებოდა მას. მე და ჩემს მეგობრებს ხომ ტაშით ხელისგულები გვქონდა დანითლებული. მაშინ ეს ამბავი არც კი გამიცნობიერებია წესიერად, ახლა კი ვხვდები, რომ მწერლისადმი უღრმეს პატივისცემას ჩემს თვალში აორკეცებდა მისი ცისფერყანწელობა, მამის – დავითის შარვანდედი და, რაც მთავარია, მისი მოქალაქეობრივი უმნიშვნელობა.

* * *

ბედნიერი შემთხვევის წყალობით („ლიტერატურული საქართველოს“ რედაქტორის მოადგილემ, შესანიშნავმა მწერალმა თამაზ ბიბილურმა, რომლის თხზულებებს სერგო კლდიაშვილი დიდად აფასებდა, გადმომცა მისი მიწვევა) 1977 წლის გაზაფხულზე, სახელდობრ, 20 აპრილს პირველად ვეახლე ბატონ სერგოს ატენის ქუჩაზე. ამ დროს გამოვეცი მონოგრაფია „პაოლო იაშვილი“, რამაც განაპირობა ჩემდამი ინტერესი.

ბატონი სერგოს პიროვნულმა მომხიბლაობამ, თანდაყოლილმა არისტოკრატიზმმა და, რა პარადოქსადაც არ უნდა ჟღერდეს, დახვეწილმა უბრალოებამ, – უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე პირველი შეხვედრისთანავე. ადამიანებთან ურთიერთობა ბატონ სერგოს თითქოს ესთეტიკის რანგში ჰქონდა აყვანილი: იყო ზრდილი, უზადო მანერების მქონე, საუცხოო მოსაუბრე და იმპროვიზატორი, ქალებთან კი (მათ შორის, ჩემებრ „არასოლიდურებთანაც“) – ნამდვილი რაინდი.

მალე, რა თქმა უნდა, ბატონი სერგოს ინიციატივით, ჩვენ შორის საქმიანი ურთიერთობა დამყარდა: ჩვენი თანამშრომლობის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია დავით კლდიაშვილის რჩეული ორტომეული, 1980-1981 წ.წ., გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, შემდგენელი – სერგო კლდიაშვილი, რედაქტორი – ლალი ავალიანი.

აბა, როგორ არ გავიხსენო ჩვენი პირველი შეხვედრის ერთი სახალისო ეპიზოდი!

ბატონი სერგო დიდად უჩიოდა თვალის ჩინს, ცოტა ყურსაც აკლდა. მისი თხოვნით, წავუკითხე გამოკრებილი ადგილები მონოგრაფიიდან პაოლო იაშვილზე; საგანგებოდ შევარჩიე ისეთი ფრაგმენტები, რომელიც, ჩემი აზრით, ყოფილ ცისფერყანწელს სიამოვნებას მოჰგვრიდა. მართლაც, ბატონი სერგო გაბრწყინებული სახით მისმენდა, ძველი ამბების, სიყრმის მეგობრების ხსენება თუ ახარებდა. ვცდილობდი, წამეკითხა „მხატვრულად“, გამოთქმით და, იმავდროულად, საკმაოდ ხმამაღლადაც.

ძალიან მიჭირდა, რადგან მწერალი ახალ-ახალი მონაკვეთების წაკითხვას მთხოვდა.

როგორც ჩანს, ბატონ სერგოს დროდადრო ყურთასმენა უუმჯობესდებოდა და მაშინ ცოტა არ იყოს გაკვირვებული მეტყოდა ხოლმე: „ქალბატონო ლალი, не напрягайте свой голос!“

ასეთ მომართვაზე კი მთლად ვიბნეოდი და მრცხვენოდა ჩემი უადგილო ყვირილისა; თუმცა სულ მალე, მაინც მიხდებოდა ხმის აწევა, რადგან მწერალს კვლავ ცუდად ესმოდა.

ჩემი „მხატვრული“ კითხვა თითქმის ორ საათზე მეტ ხანს გაგრძელდა და მას ჟამიდან ჟამამდე რეფრენივით გასდევდა ბატონი სერგოს თავაზიანი, კეთილგანწყობილი, მაგრამ აშკარად „რიტორიკული“ მომართვა: „ქალბატონო ლალი, не напрягайте свой голос!“ – რაც მდგომარეობას ერთობ კომიკურ ელფერს სძენდა. შემდეგშიც ბევრჯერ მომისმენია მისგან ეს ფრაზა, ტელეფონით თუ პირადი შეხვედრისას, გამოთქმული განუმეორებელი, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი ინტონაციით.

საბედნიეროდ, მალე „მკითხველიდან“ მსმენელად ვიქეცი და აი აქ კი სრულად გავამჟღავნე მსმენელის „ტალანტი“, ბატონი სერგო ხომ ვირტუოზი მთხრობელი გახლდათ! როგორც ყველა ხანდაზმული, სერგო კლდიაშვილიც უპირატესად ახალგაზრდობის ამბებს, ქუთაისის იხსენებდა; მეც სწორედ ჩვენი საუკუნის 10-იან–20-იანი წლების მკვლევარი გახლდით და, ამდენად, საკმაოდ შემზადებული მსმენელიც.

* * *

ასე იყო თუ ისე, ჩანს, იმთავითვე მოვიპოვე ბატონი სერგოს კეთილი განწყობა და ნდობა, რადგან სულ მალე შემომთავაზა დავით კლდიაშვილის პეტრე უმიკაშვილისადმი მიწერილი ორი გამოუქვეყნებელი ბარათის პუბლიკაცია და ამ წერილების ფოტოპირებიც

გადმომცა (დედანი ინახება შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორისტიკის განყოფილების არქივში).

უარს აბა როგორ შევკადრებდი. დავითის წერილები მრავალმხრივ საინტერესო აღმოჩნდა; დიდი გატაცებით ვმუშაობდი მათ კომენტარებზე, რასაც, გადაუჭარბებლად, რამდენიმე თვის დაძაბული მუშაობა დასჭირდა. ბატონი სერგო ინტერესით ეცნობოდა თითოეულ კომენტარს და დიდადაც მიქებდა „ხელობას“, თუმცა, ცოტა არ იყოს, უკვირდა ჩემი „დანვრილმანება“ და სამუშაოს ხანგრძლივობა.

ბატონი სერგოს სურვილისამებრ, დავითის წერილები დაიბეჭდა „მნათობში“, რომელსაც მისი დიდი მეგობარი გიორგი ნატროშვილი რედაქტორობდა.

სერგო კლდიაშვილის გამოქვეყნებულ მოგონებებს მანამდეც კარგად ვიცნობდი; ახლა კი დავრწმუნდი, რომ ბევრი რამ, მის მეხსიერებას რომ შემოენახა, „მიზეზისა გამო სხვისა და სხვისა“, ვერ იხილავდა დღის სინათლეს.

შეკითხვებისაგან უპირატესად თავს ვიკავებდი, ვატყობდი, ზოგი ამბის გახსენება ტკივილს რომ აყენებდა.

იმაშიც დავრწმუნდი, რომ რიგ შემთხვევაში მის მოგონებებს აკლდა სიზუსტე, რადგან მრავალი წლის შემდეგ გახლდათ ჩანერგილი. ჩანს, კარგ მეხსიერებასაც კი სჩვევია უცნაური „კაპრიზები“.

ერთხელ ბატონ სერგოს სიტყვა ჩამოვუგდე ერთ ამგვარ უზუსტობაზე; 1913 წლის გაზაფხულზე საქართველოში ლიტერატურული საღამოები გამართეს სახელგანთქმულმა რუსმა სიმბოლისტმა თედორე სოლოგუბმა, მისმა მეუღლემ, პროზაიკოსმა და მთარგმნელმა ანასტასია ჩეხოტარევესკაიამ და ახალგაზრდა ეგოფუტურისტმა იგორ სევერიანინმა. რუს მწერალთა საქართველოში მოგზაურობაზე ვრცელი წერილი მქონდა დასტამბული და, ცხადია, კარგად ვიცოდი ყველა წვრილმანი.

სერგო კლდიაშვილს, ქუთაისში გამართული საღამოს დამსწრეს, გამოქვეყნებული მქონდა მოგონება: გიმნაზიელები – სერგო კლდიაშვილი და ტიცვიან ტაბიძე ქანდარაზე მსხდარან. ტიცვიანს მოუთხოვია სოლოგუბის ცნობილი ლექსის „Чертовы качели“-ს ნაკითხვა, რითაც სასიამოვნოდ გაუკვირვებია რუსი სტუმარი. საღამოს დამთავრების შემდეგ ახალგაზრდებს სტუმრები ქუთაისის ბულვარზე გაუცილებიათ; იქაურობა შემოდგომის ოქროსფერი

ფოთლებით ყოფილა მოფენილი. სერგოს და ტიცინანს ყვითელი ფოთლების ღამაში თაიგული შეუკონავთ და ანასტასია ჩებოტარევსკაიასათვის მიურთმევიათ.

ველარ მოვითმინე და მაინც შევბედე ბატონ სერგოს – რუსი სტუმრები ხომ გაზაფხულზე ესტუმრნენ ქუთაისს, შემოდგომის ფოთლები ბულვარზე როგორღა იქნებოდა-მეთქი. ვთქვი და ენაზე ვიკბინე, რადგან ბატონმა სერგომ, ცოტა არ იყოს, მოინწყინა. დაფიქრებით თქვა, რა ვქნა, ახლაც თვალწინ მიდგას ოქროსფერი ფოთლების თაიგული...

ვინ იცის, რამდენჯერ აუვლიათ ცისფერყანწელ პოეტებს ქუთაისის ბულვარზე ღამით, გაზაფხულის სიმწვანეში თუ ოქროსფერ შემოდგომაზე, აუვლიათ მარტოც და სტუმრებთან ერთადაც; როგორც ჩანს, ბატონი სერგოს მეხსიერებამ მკვიდრად დაუკავშირა ერთმანეთს ორი სხვადასხვა ეპიზოდი – გაზაფხულისა და შემოდგომისა – და შემდეგ ქვეცნობიერად გააერთიანა.

* * *

როგორც ყველა ადამიანს, სერგო კლდიაშვილს განსაკუთრებით „სტიკოდა“ თავისი თაობის ადამიანების ხვედრი. ცისფერყანწელთაგან პაოლოს აღმერთებდა, განსაკუთრებით გამოარჩევდა უდროოდ წასულ სიყრმის მეგობარს სანდრო ცირეკიძეს.

ბატონ სერგოს წინადადებით, მისივე ხელშეწყობით და, თუ ბოლომდე გულახდილი ვიქნები, მხოლოდ მისი ხათრით, შევადგინე სანდრო ცირეკიძის თხზულებათა კრებული. 10-იანი–20-იანი წლების პრესიდან გულდასმით ამოვკრიბე სანდრო ცირეკიძის ადრინდელი ნაწერები (ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეულ პანანინა „მთვარეულებში“ ახალგაზრდა პროზაიკოსის თხზულებათა ოდენ უმცირესი ნაწილი იყო თავმოყრილი), კრებულს დავურთე მონოგრაფიული ნარკვევი, ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები და წარვადგინე გამომცემლობა „მერანში“ 1979 წელს.

წიგნი ალბათ გამოიცემოდა კიდევ, მაგრამ გამოირკვა, რომ „საბჭოთა საქართველოს“ ქუთაისის ფილიალს უკვე დაგეგმილი ჰქონდა სანდრო ცირეკიძის თხზულებების გამოცემა.

თითქმის მთელი წელი (თუ მეტი არა), გულიანად, სინდისიერად ვიმუშავე და, რა თქმა უნდა, მეწყინა ასეთი ხელის მოცარვა. ჩემი ბრალი იყო, გამოუცდელივით მომივიდა, დროზე რომ არ გავარკვიე სხვა გამომცემლობათა გეგმები. რაც მთავარია, სანდრო ცი-

რეკიძის პროზაული კრებული „მუნჯი მოციქული“ ქუთაისმა მალე, 1981 წელს, გამოსცა. არც ჩემი მუშაობა იყო ფუჭი: შევკრიბე და შევისწავლე კიდევ ერთი ცისფერყანწელის – მათი „ბენიამინის“ ლიტერატურული მემკვიდრეობა. ბატონმა სერგომ კი მგონი ჩემზე მეტად განიცადა ეს ამბავი.

უკვე ვთქვი, სანდრო ცირეკიძის მიმართ ბატონი სერგო განსაკუთრებულ, უნაზეს სიყვარულს ამჟღავნებდა-მეთქი. ჩემთვის მოყოლილი აქვს მისი ავადმყოფობის ამბები. ისიც, თუ როგორ დაღლია სული მის ხელში 29 წლის სიყრმის მეგობარმა.

ამ ამბებს ისე შთამბეჭდავად ყვებოდა, რომ ჩემთვის ძალზე მძიმე მოსასმენი იყო...

ჩანს, ბატონ სერგოს მუდამ აწვალებდა აზრი, რომ რაღაც დააკლო სიყრმის მეგობრებს.

* * *

სერგო კლდიაშვილმა თავისი მადლიანი ნიჭი უშურველად გაიღო მემუარულ ჟანრშიც. მისი „დავით კლდიაშვილი“ ქართული მემუარისტის მშვენიერებაა.

მწერლისთვის იოლი არ უნდა იყოს საკუთარ მამაზე წერა: სერგო კლდიაშვილმა თითქოს თამაშ-თამაშით განვლო ბენჯის ხიდი და საოცარი ტაქტი, სინატიფე, სისადავე, ჭეშმარიტი პირუთვნელობა გაამჟღავნა; ამასთან – ბუნებრივად და ძალდაუტანებლად – კეისარს კეისრისა მიუზღო...

ქართული მემუარისტის „ოქროს ფონდს“ განეკუთვნება სერგო კლდიაშვილის მოგონებები აკაკი წერეთელზე, ვაჟა-ფშაველასზე, თავის „ცისფერ“ ძმებზე – პაოლო იაშვილზე, ტიცუან ტაბიძეზე, ვალერიან გაფრინდაშვილზე, სანდრო ცირეკიძეზე და სხვ.

ჩვენი დუხჭირი ახლო წარსული (ტაბუდადებული სახელები, „მავნე“ თემები, ხელშეუხებელი „მოღვაწეები“), ამასთან, ჩინოსანი მწერლების გააფთრებული წინააღმდეგობა, – ფაქტობრივად კრძალავდა სიმართლის წერას.

ეს გარემოება რომ არა, სერგო კლდიაშვილის მემუარული მემკვიდრეობა გაცილებით ვრცელი, მრავალმხრივი, მდიდარი და საინტერესო იქნებოდა.

სწორედ ამ ვითარებას ეხმიანება (და რამდენადმე განმარტავს კიდევ) სერგო კლდიაშვილის ჩანაწერი უბის წიგნაკში: „კარგად ვიცი, რომ ჩემი სიცოცხლის დასასრული ძალიან მოახლოებულია. ის ყოველდღე მოსალოდნელია მოხდეს.... მოვალეობათ ვთვლი,

ვინაიდან სხვა აღარავინაა გამკეთებელი – დაწერო ჩემს მეგობრებზე: პაოლო იაშვილზე, ტიციან ტაბიძეზე, ვალერიან გაფრინდაშვილზე, გრიგოლ რობაქიძეზე, კოლაუ ნადირაძეზე, ნიკოლო მინიშვილზე, ალი არსენიშვილზე და, რა თქმა უნდა, სანდრო ცირეკიძეზე და შალვა აფხაიძეზე.... მე ვცხოვრობ, უკეთ რომ ვთქვა, ცხოვრებას ვამთავრებ იმ დროს, როცა ქართულ ლიტერატურაში განუკითხაობის ეპოქა დგება.... ისინი ლანძღავენ და ჭორიკანობენ პაოლოზე, ტიციანზე და სხვებზე. ამით ცდილობენ თავიანთი უნიჭობა, უფერულობა და ზედმეტობა დაფარონ. ასეთ ვითარებაში ყოველ მართალ სიტყვას კარგი საქმის გაკეთება შეუძლია და მეც ამიტომ ვწერ. არავინ იფიქროს, რომ რაიმეს შეფერადებას ვაპირებდე! მხოლოდ სიმართლე და ხშირად ისეთი, რომ იქნებ არც საჭირო იყოს ასეთი გულახდილობა. ჯერჯერობით ამ წიგნს მე მხოლოდ ჩემთვის ვწერ...

ღმერთო, შემინეც ხელი ამ მაღლიან საქმეში!"

* * *

სამწუხაროდ, ამ მართლაც მაღლიან საქმეს აღსრულება არ ენერა! „საჯაროობას“ კი მოესწრო ბატონი სერგო, მაგრამ უკვე გვიან იყო, ღრმა მოხუცს სწეულებამაც დარია ხელი. საერთოდ, შენიშნული მაქვს, რომ უფროსი თაობა „პერესტროიკას“ ძალზე სკეპტიკურად და დიდი სიფრთხილით შეხვდა; ასეც იყო მოსალოდნელი.

უკვე ითქვა, რომ სერგო კლდიაშვილი სასწაულებრივად გადაურჩა 1924 წელს და დავითიც იხსნა ხიფათისაგან. სახალხო აჯანყებისა და სისხლიანი ტერორის ამბავმა ბორჯომში, სადაც დავითი მკურნალობდა, გვიან ჩააღწია. მან მიატოვა მკურნალობა და სიმონეთს მიაშურა, რადგან თავისიანებზე დარდი არ ასვენებდა. სიმონეთში იმყოფებოდა სერგო კლდიაშვილიც ცოლ-შვილით. სვირის სადგურში დავითი, ვითარცა „მეფის პოდპოლკოვნიკი“, დაატუსაღეს და შემდეგ მხოლოდ დროებით გაუშვეს სახლში. სერგო კლდიაშვილსაც დაპატიმრება ელოდა: იგი იმავე ღამით ფეხით წასულა ქუთაისში, რათა დახმარება ეთხოვა პარტიული მუშაკისათვის (იმავედროულად, კრიტიკოსისათვის), რომელიც მთავრობას დასავლეთ საქართველოში მიეველინებინა აჯანყების ჩასახშობად. ვალთა ბახტაძე, ცხადია, კარგად იცნობდა კლდიაშვილებს. მისდა სასახელოდ, მან დავითის ხელშეუხებლობის მოწმობა გასცა, მაგრამ, – შენ თუ გარეული ხარ ამ საქმეში, ამისათვის მე პასუხს არ

ვაგებო, – „დააიმიედა“ სერგო (ამ ამბავს მომიყვა ბატონი სერგო 1979 წლის 4 ივნისს).

სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, როცა რეპრესირებულ მწერალთა რეაბილიტაციის პროცესი დაიწყო, სერგო კლდიაშვილი ჩეკაში დაუბარებიათ. თავისთავად ეს ფაქტი ფრიად სახიფათო იყო, მაგრამ ისედაც აღელვებულ მწერალს თავზარდამცემი ამბავი ელოდა: ბობოლა ჩეკისტმა მას აჩვენა 1937 წლის საქალაქდებ – დოსიე სერგო კლდიაშვილზე, წარწერით: „Расстрелян!“ ეს ამბავიც ბატონი სერგოსაგან მოვისმინე (მგონი, მოგვიანებით გამოაქვეყნა კიდეც). – ცივმა ოფლმა დამასხა, მუხლები მომეკვეთა, არც კი მახსოვს, როგორ დავტოვე იქაურობა, დღემდე არ ვიცი, როგორ გადავრჩიო – მიყვებოდა ბატონი სერგო.

* * *

წელს სერგო კლდიაშვილის დაბადებიდან 120 წელი სრულდება. 1971–1978 წლებში გამოცემული ოთხტომეულით ავტორი არ იყო კმაყოფილი, განსაკუთრებით განიცდიდა, რომ მეოთხე ტომში ბევრი რამ „ჩაყარა“ ისეთი, რითაც ვერ იამაყებდა (მისივე თქმით).

წერა 16 წლის ასაკში დაიწყო, ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე სწავლობდა; არ დაუმთავრებია, რევოლუციამ მოუსწრო და 1917 წლის დასასრულს საქართველოში დაბრუნდა. „ცისფერი ორდენის“ ბატალიებში ჩაბმულმა, ერთხანს ათევალის-წუნა კლასიკა და რეალისტური მწერლობა: „ბევრს ვკითხულობდი როგორც ქართველ, ისე რუს და უცხოელ კლასიკოსებს, გულში ძალიან მხიბლავდნენ ისინი, მაგრამ ამას ისევ ჩემს ჩამორჩენილობად ვთვლიდი და საკუთარ თავზე ძალდატანებით ვცდილობდი უარმეყო მათი მომხიბლაობა. უნდა გამოვტყდე ჩემს ცოდვაში, – ასეთ სიტუაციაში ერთგვარი გულგრილობით ვუყურებდი „სამანიშვილის დედინაცვლის“ ავტორს.... დავით კლდიაშვილი მთელი თავისი ბრწყინვალე ტალანტით მხოლოდ მაშინ ვიგრძენი და გავიგე, როცა 21–22 წლის გავხდი. ეს მართლაც ისე მოხდა, თითქოს ვიღაცამ გადასნია ფარდა და ფეერიული სანახაობა გადამიშალა თვალწინ. მას შემდეგ დავით კლდიაშვილის შემოქმედება ყველაფერში სანიშუშოა ჩემთვის“ („უბის წიგნაკი“).

სერგო კლდიაშვილს, მისდა სასახელოდ, არც კი უცდია მამისათვის მიებაძა.

რომანებში „ფერფლი“ (1932) და „მყუდრო სავანე“ (1963) იგი შეეცადა პირუთვნელად აესახა ძველისა და ახლის მძაფრი და მტკივნეული ჭიდილი, ისე რომ მინიმალური ხარკი გაეღო საბჭო-ური „დაკვეთისათვის“. მისი ღრმა ფსიქოლოგიზმით, თხრობის ლაპიდარულობით და თემატიკის მრავალფეროვნებით გამორჩე-ული, ბრწყინვალე ნოველისტიკა მეტ გასაქანს აძლევდა ავტორს კონიუნქტურისაგან თავდასაღწევად. ამიტომაც გაუძლო დროს „ჯორდანო ბრუნო“ და „სერაფიტმა“, კეთილი იუმორით გამთბარ-მა „ცნობისმოყვარემ“, „სტატისტმა“, „კეთილმა დედაკაცმა“ „ქარ-თულმა ხასიათმა“... გამორჩეულია ციკლი „სვანური მოთხრობები-სა“ („ლაშხეთის ბატონი“, „უშგული“, „ხალდე“, „ნარმართი“, „ძველ კოშკში“, „მურზაყანი“).

თითქოს პარადოქსია, — ავტორმა, ბავშვობიდანვე სიმონეთიდან გატაცებით რომ უმზერდა სვანეთის მთის მწვერვალებს, სვანეთში ზემოხსენებული ციკლის გამოქვეყნებიდან ორიოდე წლის შემდეგ, 1932 წელს იმოგზაურა; „ოცნებით წარმოდგენილი სვანეთი ჩემ-თვის უფრო რეალური იყო. ჩემთვის საკვირველი იყო ისიც, რომ თურმე არაფერში შევმცდარვარ.... იმის შემდეგ, რაც ფეხი დავდგი საქართველოს იმ მაღალმთიან მიწაზე, უშუალოდ სვანეთზე აღარ-აფერი დამინერია“, — დაწერს სერგო კლდიაშვილი მრავალი წლის შემდეგ.

* * *

სერგო კლდიაშვილი ხვავრიელი შემოქმედი გახლდათ: რომანე-ბის, ნოველების, მოთხრობებისა და მემუარების გარდა, თეატრა-ლური ხელოვნების ტრფიალმა მწერალმა დრამატურგიასაც დას-დო ამაგი. რუსთაველისა და მარჯანიშვილის თეატრებში დაიდგა მისი პიესები „გმირთა თაობა“, „ირმის ხევი“ და „დაბრუნება“.

„ძველი ინტელიგენცია აღარ არის, მაგრამ ახალს უყვარს თეატ-რი?“ — ასეთი რიტორიკული შეკითხვა გაუჩნდა უკვე მხცოვან მწე-რალს. იგი, ძირითადად, უკმაყოფილო იყო დავით კლდიაშვილის თხზულებათა ინსცენირებითა თუ ეკრანიზაციით. ამაზე არაერ-თგზის უსაუბრია ჩემთან. გამონაკლისი გახლდათ რუსთაველის თეატრში დადგმული თემურ ჩხეიძისა და რობერტ სტურუას „სამა-ნიშვილის დედინაცვალი“; „სიხარულით შემიძლია ვთქვა, რომ ორი საათის მანძილზე განვიცდიდი უმაღლეს ესთეტიურ სიამოვნება-სო“, — დაწერა მოგვიანებით. სამწუხაროდ, იგი ვერ მოესწრო (თვა-

ლისჩინწართმეული, ვერც ნახავდა) გელა კანდელაკის სრულიად გამაოგნებელ, ნოვატორულ ფილმს – პიესა „უბედურების“ ეკრანიზაციას, რომელსაც რატომღაც აღარავინ იხსენებს. არადა ასეთი ზედმინეწნით სადღეისო პიესაც და ფილმიც დიდი იშვიათობაა.

თავის დროზე, როცა დავით კლდიაშვილის რჩეულ ორტომეულზე ვმუშაობდით, ბატონმა სერგომ საგანგებოდ მოითხოვა „უბედურების“ შეტანა „ირინეს ბედნიერების“ ნაცვლად; ისიც მითხრა, რომ პიესა ღირსსაცნობია ფორმის თვალსაზრისით, რომ რეალისტი დავითი შეეცადა ერთგვარად „გაჯიბრებოდა“ ევროპულ უახლეს დრამატურგიას, კერძოდ, მორის მეტერლინკს. ჩემი მხრით დავამატებდი, რომ პიესა მართლაც რომ ნოვატორულია არა მხოლოდ „ფორმით“, არამედ უნიკალურია თემითაც: უბედურების „გადამისამართება“ და დაპირისპირებულ მხარეთა გახელებული, უაზრო ჭიდილი ამის გამო...

ბატონი სერგოს მიმართ უღრმესი პატივისცემის მიუხედავად, ჩემი დაჟინებული თხოვნით, რჩეულში მოხვდა მოთხრობა „მრევლში“; ხოლო დავით კლდიაშვილის ტექსტებში ბევრი რამ ჩავამატე პირველნაბეჭდის მიხედვით (ამისათვის მომიხდა დავითის სიცოცხლეში 1911 წელს დასტამებული თხზულებათა ორტომეულისა და პერიოდიკაში გაბნეული ნაწერების საგულდაგულო „შტუდირება“). იმაშიც დავრწმუნდი, რა აღმაშფოთებელ მანიპულაციებს მიმართავდა საბჭოური ცენზურა დიდი მწერლის თხზულებათა მიმართ, – „იდეური“ თუ „ენობრივი“ თვალსაზრისით!

უკვე მოგახსენეთ მრავალჭირნახული უფროსი თაობის მწერალთა „სიფრთხილეზე“: ამის მაგალითად შემიძლია გავიხსენო ბატონი სერგოს ყოყმანი იმის თაობაზე, უცვლელად გადმოგვეტანა თუ არა დავითის მემუარებში ცენზურის მიერ „დაბლოკილი“ ვრცელი პასაჟი – გრიგოლ რობაქიძის პიროვნებისა და სალექციო მოღვაწეობის უმაღლესი შეფასება. მთელი ჩემი ახალგაზრდული „თაყვადობა“ (რაც ნაკლებად გამაჩნდა) და სიჯიუტე მოვიშველიე ბატონი სერგოს დასაყოლიებლად. გრიგოლ რობაქიძის სახელის ხსენებაც კი შეუძლებელი იყო, მთავლიტი ეგრევე ამოიღებდა; ამიტომაც მწერლის შებრუნებული ინიციალებით „რ.გ.“ წარვადგინე ეს მონაკვეთი. საბედნიეროდ, ბატონმა სერგომ მხოლოდ შემაქო ამ „ხრიკისათვის“.

* * *

სერგო კლდიაშვილს დავითისაგან მემკვიდრეობით ერგო ჰუმანიზმი, „ეკონომიური“ თხრობა და მხატვრული სიმართლე. მის სასიკეთოდ მეტყველებს, რომ ამით ამოიწურა დიდი დავითის ზეგავლენა ვაჟის შემოქმედებაზე. განსხვავებული თემატიკა, დიალექტის უგულვებელყოფა, ბუნებასთან სიახლოვე, პეიზაჟთა სიუხვე, პერსონაჟთა ძერწვის სრულიად სხვა მანერა გამოარჩევს მის თხზულებებს.

სერგო კლდიაშვილი იმ რანგის მწერალია, რომელიც უთუოდ იმსახურებს მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების გამოწვლილვით შესწავლას, თხზულებათა აკადემიური კრებულის გამოცემას.

სისადავით, ლაპიდარული სტილით, ფრაზის სისხარტითა და ემოციურობით იგი მისაბადი უნდა იყოს ახალბედა პროზაიკოსებისათვის.

ამონარიდი სერგო კლდიაშვილის ერთი ტრაგიკული, ადამიანის სიყვარულით გამთბარი ნოველიდან „კეთილი დედაკაცი“: „მიყვარდა მისი საუბრის მშვიდი კილო და ენამახვილობა. სრულიად უბრალო ამბავსაც ისე ცვრიანად მომიყვებოდა, რომ ყოველთვის სიამოვნებით ვუსმენდი“...

ყოველივე ეს — მშვიდი კილო, ენამახვილობა, უბრალო ამბავი, ცვრიანი თხრობა — ზედმინევნით მიესადაგება დიდოსტატი პროზაიკოსის სამწერლო კრედოს.

ინგა მილორავა

ოთარ ჭილაძის „რკინის თეატრის“
მხატვრული სივრცე

ოთარ
ჭილაძე
80

ინდივიდის და მხატვრული ტექსტის ურთიერთმიმართება ამო-
სავალი წერტილია ლიტერატურათმცოდნეობისათვის და, ერთი
შეხედვით, თითქოს ყველა თუ არა, უმეტესი შესაძლო კომბინაცია
უკვე გათვლილი, ჩამოყალიბებული და ნათელი სქემების ჩარჩოებ-
შია მოქცეული სხვადასხვა სახის თეორიული ნააზრევისა თუ ცალ-
კეულ მკვლევართა მიერ აგებული სისტემების მეშვეობით. მაგრამ
რაციონალურობისაკენ შინაგანი მისწრაფებისა და მისი აუცილებ-
ლობის შეგრძნების მიუხედავად, არსებობს პროცესი, მაგიური ელ-
ფერით – „წიგნის კითხვა“ (მ. პრუსტი), როგორც „ირაციონალური
შემეცნების“ პარადოქსული მოდელი. ის ათავისუფლებს ადამი-
ანებს შინაგანი აკრძალვებისაგან, მატერიალური სიბრტყეების
სიმძიმისაგან და სუფთა შეგრძნებებით უზიძგებს ჩაიძიროს მწერ-
ლის წარმოსახვის სიღრმეში ისე, რომ საკუთარი წარმოსახვა განა-
ზავოს მასში. ეს აუხსნელი, გამოუთქმელი მოვლენა ქმნის წიგნთან,
მწერალთან ერთიანობის და ამავედროულად ინდივიდუალური, სა-
კუთარი სამყაროს დაბადების შესაძლებლობას. ის, რაც წარმოიქმ-
ნება ადამიანის სულში ჯადოსნური პროცესის – „წიგნის კითხვის“

შემდეგ, ძნელად ექვემდებარება განჩხრეკას, ზემოქმედებას, მით უმეტეს, რაიმე დიქტატსა და თავსმოხვეულ სქემას. ეს არის სრული თავისუფლება, ტკობა სიტყვაში დაუბრკოლებლად ქროლვადით – ადამიანის სულის ერთ-ერთი მთავარი მონაპოვარი.

როგორც ყველაფერი ამქვეყნად, ამ თვალსაზრისით არც ყველა მწერალი და ყველა ტექსტია ერთნაირი შესაძლებლობის მქონე. ოთარ ჭილაძის მხატვრული სამყარო, მისი ნებისმიერი ტექსტი კი მკითხველ-შემმეცნებელ-თანამოაზრეს ანიჭებს თავისუფლების სისრულეს, სრულ დაცულობას, თითქოს პირობას, აღთქმას, რომ ამ სამყაროში ის მოძებნის საკუთარ ახალ რეალობას და მისი წარმოსახვის მიერ საკუთარი შინაგანი წყობის თანახმად ახლიდან კონსტრუირებული სამყარო თვითონ მწერლისგანვე იქნება დაცული. მწერალს თითქოს რაინდის რანგში აჰყავს მკითხველი, როგორც სუბერენი რაინდს მხარზე სიტყვის (ხმლის) შეხებით ანიჭებს მას თანამოაზრის ხარისხს, სრულ თავისუფლებასთან ერთად კი აკისრებს უდიდეს პასუხისმგებლობას.

მსოფლიო ლიტერატურაშიც კი ძნელად მოიძებნება მწერალი, რომელიც ოთარ ჭილაძესავით რთულად შესაცნობია და ამავე დროს უშურველად აძლევს მკითხველს თავისი ტექსტის „მისაკუთრების“ უფლებას, თანაც ისე, რომ არ გაუჩნდეს კადნიერების მტკივნეული განცდა და არც რაიმე დიქტატის ან თავსმოხვეულ სქემას შეუშინდეს – მას თვითონ მწერალი, შემოქმედი, მისი ტექსტი დაიცავენ და დაფარავენ. საიდან მოდის ან როგორ მიიღწევა ამგვარი „შეუზღუდველობა“. ამ მექანიზმს ნაწილობრივ ხსნის ბორხესის ნოველა „ქვიშის წიგნი“. ქვიშის წიგნი მუდმივად იცვლება, ყოველი ახალი გადაშლისას ის ახალი, განსხვავებული, სხვაა. ქმედება, რომელიც უსასრულო ქვიშის წიგნშია დაკუმშული, მუდმივად გარდაიქმნება, ხელახლა იზადება, ტრანსფორმირდება და მისი დროისა და სივრცის ერთ ნერტილში შეჩერება, „დაჭერა“, საბოლოოდ გათავისება შეუძლებელია. ბორხესი გვაგრძნობინებს, რომ ვერავინ გადალახავს აკძალულ ზღვარს, ვერავინ დაძლევს მიჯნას, რომელიც ღმერთმა დაუწესა თავის ქმნილებას, ვერავინ დაიჩემებს, რომ გაერკვევა მუდმივად ცვალებად ქვიშის წიგნში და ბოლომდე წაიკითხავს მის დაუსრულებელ ამბავს, შეაჩერებს მის დინებას. ის თითქოს აფრთხილებს ცნობისწადილით შეპყრობილ ადამიანს: ტექსტი უფსკრულია და მასში ვარდნაც უსასრულოდ გრძელდება. იქნებ სწორედ ეს არის წარმოსახვის და შემეცნების

ჭეშმარიტი თავისუფლება? დროისა და სივრცის გადალახვის ერთადერთი შესაძლებლობა?

ოთარ ჭილაძის ტექსტებიც ქვიშის ნივინით ისრუტავს მკითხველს და, მიუხედავად იმისა, რომ ბორხესის ფანტასმაგორიისგან განსხვავებით, აქ ამბავი თითქოს ერთხელ და სამუდამოდ დასრულებულია, ალქმის მექანიზმი მაინც ძალიან ჩამოჰგავს „ქვიშის ნივინს“ მარადიულ ნაკითხვას – ყოველთვის ახლებურს, ყოველთვის გამაოგნებელს, ემპირიული დროისა და სივრცის ყოველ ახალ მონაკვეთში განსხვავებულად აღსაქმელსა და შესაბამისად მუდმივი ცვალებადობის შესაძლებლობის შემცველს.

„რკინის თეატრი“: ურთულესი მხატვრული ქსოვილი, რომლის შემმეცნებელსაც ესთეტიკურ ტკობასა და ერთბაშად მოვარდნილ თავისუფლების შეგრძნებასთან ერთად დიდი იმედგაცრუებაც ელოდება, რადგან შეუძლებელია, თუნდაც დიდი მცდელობის შემდეგაც, საბოლოოდ გაიხსნას, ერთმანეთისგან განცალკევდეს, დაჯგუფდეს და გარკვეულ სქემებად დალაგდეს ყველა ის სახე, მოვლენა, შერძნება, თემა, ბგერა, ფერი, სურნელი, სიმბოლო... – ყველაფერი, რაც ურთიერთგადაწნული და ერთ მთლიანობადაა წარმოდგენილი. მისი დაშლა ისევე შეუძლებელია, როგორც ძველისძველი ხალიჩის ერთი რომელიმე ძაფისთვის ხელის მოჭიდება და უხვი ნაყშების ხვეულებში მისი მოძრაობისთვის თვალის ბოლომდე მიდევნება. ეს ნაწილობრივ მაინც კიდევ რომ მოხერხდეს, ეჭვი მაქვს, რომ ქვიშის ნივინისა არ იყოს, დროთა განმავლობაში, ტექსტის შეცნობის და კვლევის თვისობრივად ახალ ეტაპზე ის შეცვლილი, ახალი დრო-სივრცული ლოკალის თანაფარდად გარდაქმნილი წარმოსდგება და ადრე მიღწეულს ხაზს თუ არ გადაუსვამს, მნიშვნელოვნად გადააფასებს მაინც. მიუხედავად ამისა, აღიძვრება სიტყვის მიღმა დაფარულ სამყაროში შეძლებისდაგვარად შეღწევის დაუოკებელი სურვილი. ოთარ ჭილაძის სიტყვიერი ქსოვილი ერთგვარი საბურველია, რომლის მიღმაც დაფარულია ადამიანის ქვეცნობიერი ცოდნა – კოდირებული ენაში. კოდების ამოხსნა გრძელდება და გაგრძელდება, რადგან ენა-სამყარო, როგორც ზედროული, ზესივრცული – მეტაფიზიკური რეალობის გამოსხივებაა და თავის „მინიერ“ არსებობაში დაუსრულებლად გარდაქმნის და ახალ-ახალი სახით, ახალი კოდებით ნილბავს მეტაფიზიკურ პირველქმნილ ნიშნებს. ოთარ ჭილაძის ენა ამჟამად გვაგრძნობინებს, რომ ის პირდაპირ მოედინება ზედროული, ზესივრცული რეალო-

ბიდან, თავისთავადი მოცემულობისგან, მაგრამ ამავე დროს ცდილობს „მიებას“ კონკრეტულ მოვლენებს, ხილულ ორიენტირებს, რელიეფურ სხეულებს და მათი მეშვეობით გამოაღწიოს ცნობიერებისთვის მიუღწეველი აბსტრაქტული სივრციდან. ამ თვალსაზრისითაა მნიშვნელოვანი ასე თუ ისე ხელშესახები, თვალნათლივ მოცემული ნიშნების შეძლებისდაგვარად მაინც გააზრება. ნაწარმოების შიდასივრცეში ყველა კომპონენტი ორგანულ კავშირშია და, როგორც აღვნიშნეთ, მათი განცალკევება შეუძლებელია, მაგრამ შეიძლება ზოგიერთი მათგანის ნაწილობრივ მაინც „განათება“ ისე, რომ მთლიანობა არ დაირღვეს, მხატვრული კომპონენტის კონტურები და მიზანდასახულობა კი მეტნაკლებად გამოიკვეთოს. ერთ-ერთი ასეთი კომპონენტია რომანის მხატვრული სივრცე.

„რკინის თეატრის“ სივრცე სამი ურთიერთგადაჯახებული სიბრტყისაგან შედგება, რომელთაგან თითოეული ჩამოყალიბებული მოდელის სახეს იღებს: ზღვა, ქალაქი და თოვლის და უგზოობის ქვეყანა. სივრცის დროის გარეშე წარმოდგენა შეუძლებელია, რადგან, როგორც წესი, ისინი კონტინუუმად გარდაიქმნებიან და ასე მოქმედებენ ტექსტის სახეობრივ სისტემაზე. სივრცულ მოდელზე – ქალაქზე, ბათუმზე – მჭიდროდ, განუყოფლად მაგრდება, მკვიდრდება და სახეებით, ხასიათებით, მოვლენებით ივსება კონკრეტული დროული ლოკალი – XIX საუკუნის 70-იანი წლები – XX საუკუნის 10-იან წლებამდე, ქალაქს აქვს თავისი საკუთარი დროის განცდა და მხოლოდ ამ კოლექტიურად განცდილ, თუმცა საბოლოოდ მაინც, ქალაქ-ინდივიდის მიერ თავისებურად გარდაქმნილ დროსა და სივრცეში შეიძლება გამოიკვეთოს ის გზა, რომელსაც გაივლის ერთგვაროვანი მასისგან გამოცალკევებული განსაკუთრებული ადამიანი და ის შედეგიც, რასაც ის მიიღებს. ეს არის ურთულესი დრო, ფარული შინაგანი ძვრების, ისტორიული ცვლილებების, ტრაგიკული წინათგრძნობის, უზარმაზარ სამყაროში ჩაკარგული ქვეყნის და ამ ქვეყნის წიაღში აღმართულ დიდ და პატარა სცენებზე გამოსული ადამიანების ბედისწერის ცვლილებების ეპოქა.

უშუალოდ ქალაქის სივრცე ჩაკეტილია, წრეში მოქცეული, დახშული. მასში მუდმივად ხდება „დროის უკან დაბრუნება“, რადგან შეკრული წრიდან თავის დაღწევის სხვა საშუალება არც არსებობს. რეტროსპექტულობით კი მიიღწევა ანმყოს გარდაუვალი მოცემულობის მიზეზის შეცნობა, ფესვების დანახვა, საწყისის მოძიება, ანმყოს ტრაგიკულობის გამაპირობებელი მოვლენების დანახვა.

მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დადგენით შესაძლებელი ხდება ჩაკეტილი სივრცის სულიერად მაინც გარღვევა, გახსნა, გარესამყაროში და ადამიანთა სულებში მიმდინარე პროცესების ჭეშმარიტი არსის ნაწილობრივ მაინც წვდომა. ელენე ხშირად ბრუნდება უკან დროში. ის თანდათან ხვდება თავის როლს, შეცდომას, აწმყოს ტრაგიკული შინაარსის გამაპირობებელი წარსულის ყოველ წამს ხელავს, მის არსს იგებს, შესაბამისად ქმნის ერთგვარ სპირალს სულის სიღრმეში, რომელიც ყოველი ახალი მოტრიალებისას ახალ თვისობრიობას ქმნის, ამგვარად, ნაწილობრივ, შინაგანად სცილდება ქალაქის სიბრტყეს, მაგრამ მის ჩაკეტილ წრეს სხეულებრივად თავს ვერ აღწევს. ამ სივრცის გარღვევა – სულიერადაც და ფიზიკურადაც – მხოლოდ სიყვარულის წინაშე პირნათელ და ძლიერ ადამიანებს – ნატოს და გელას შეუძლიათ, თუმცა იმათაც სხვადასხვანაირად და სხვადასხვა შედეგით.

მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქის მოდელზე დამაგრებულია კონკრეტული განვითარების ადგილი, მას აქვს მეორე, სიმბოლური, ზედროული სახე – ქალაქი-თეატრი, მასში ცხოვრება წარმოსდგება როგორც თეატრი, სპექტაკლი. ქალაქის სივრცის ცენტრში რკინის თეატრია – საწყისი წერტილი, რომლის გარშემოც ბრუნავს ცხოვრების სცენა. ამ ცენტრის ირგვლივ უამრავი ჩაკეტილი პატარა სივრცეა – პატარა ოჯახური თეატრების სცენები, რომლებიც ემორჩილებიან ცხოვრებას–თეატრის მიერ მათთვის გამოყოფილ სამოქმედო სცენარს, მორჩილად იღებენ პატარა როლებს, რომელთა შინაარსიც დიდი თეატრის უღმობელი არსითაა გაპირობებული. ეს ყველაფერი ცალ-ცალკე თავის ღერძზე და მთლიანობაში რკინის თეატრის ირგვლივ ბრუნავს, ტრიალებს, ჩაკეტილი თავის ნაჭუჭში, ჩახუთული, გამოუვალობით დაზაფრული. ამ შეჯგუფებული სცენებით ავსებული სიბრტყის გახსნა, შეკრული ჩარჩოს გარღვევა ისეთივე შეუძლებელი ჩანს, როგორც ბოთლში გაზრდილი კიტრის გამოხსნა. ამ სცენისთვისაც ისეთივე სცენარია დაწერილი, ისეთივე განაჩენი გამოტანილი, როგორც ბოთლის ჩაკეტილ სივრცეში გამოზრდილი და შიგვე ჩასაღპობად განწირული კიტრისთვის. ამ როლისთვის, შემარძუნებელი გარდაუვალობისთვის გაჩნდა ამ სივრცეში ყველანაირი სცენა, ყოველი ადამიანი: „რისთვისაც გაჩენილიყვნენ, რაც ევალებოდათ, რაც აუცილებლად უნდა შეესრულებინათ კიდეც ადრე თუ გვიან, უნდოდათ თუ არ უნდოდათ, შესწევდათ თუ არა საამისო ძალა, რადგან ცხოვრებას თა-

ვის უკიდევანო სცენაზე ალბათ უკვე იმათთვისაც ჰქონდა ადგილი მოცემული, შეიძლება უფრო მცირე, უფრო უმნიშვნელო, ვიდრე საოჯახო თეატრის სცენა, მაგრამ გაცილებით მრავალრიცხოვანი მაყურებლისთვის განკუთვნილი, რომელსაც სრულებით არ ენალვლება შენი უნიჭობა თუ ნიჭიერება, შენი გაუბედაობა თუ გამბედაობა და მხოლოდ თავფეხიანად, სულის ფსკერამდე გაშიშვლებას მოითხოვს შენგან!”

ქალაქი კიდევ უფრო მოზრდილი სცენის – ქვეყნის დაკუმშული სახეა. იმ დიდ სცენაზე კი ხდება ილიას მკვლელობა – ერის თვითგანადგურების ფარული იმპულსის აშკარად გამოვლენის უმძიმესი აქტი, მამისმკვლელობა. ილიას სიკვდილი ხდება ცხოვრების დიდ თუ პატარა სცენებზე გათამაშებული დრამის, თითოეული პიროვნული ტრაგედიის, ტკივილის, ზნეობრივი დაცემის, საკუთარი თავის დაკარგვის ხილული შედეგი, ერის დრამის კრებითი სახე. ამ დიდ ეროვნულ ტრაგედიას სხვა მრავალთან ერთად უხილავი ძაფით უკავშირდება თბილისელი მსახიობის დრამაც. მსახიობმა ვერ შეძლო ცხოვრების სცენაზეც შეესრულებინა გმირი. მან ვერ გაარღვია საბედისწერო რკალი, ვერ გასცდა თეატრის სცენას, ვერ გადაიტანა თავისი სულის კეთილშობილური მოძრაობა, სილალე, შეგრძნებების სიმძაფრე უფრო დიდ და უფრო საპასუხისმგებლო სცენაზე – ცხოვრებაზე, რომლის იქითაც კიდევ მეტი, მარადისობაა. მან ვერ გადალახა ბოთლის კედლები. ცხოვრებას კი სჭირდებოდა გმირები, რაინდები, და რადგან გმირები და რაინდები მხოლოდ თეატრების, ოჯახის თეატრების – გაუტეხელი ბოთლების – სივრცეში რჩებოდნენ და ცხოვრების სცენაზე კი ვეღარ ასრულებდნენ ბრწყინვალე, მშვენიერ, ამაღლებულ, გმირულ როლებს, ერმა ვერ დაიცვა თავისი თავი და შესაძლებელი გახდა როგორც მსახიობის, ისე ერის სიმბოლოს – ილიას სიკვდილი. ცხოვრების სცენაზე ბევრად უფრო რთულია როლის ბოლომდე შესრულება, ვიდრე თეატრალურ ფიცარნაგზე.

თუმცა თეატრი მაინც ამ რომანის მთავარი მეტაფორა და სივრცის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი საყრდენია. ქალაქის სივრცე რთული აგებულებისაა, რადგან მას ორი პლანი აქვს – რეალური და ირეალური, ხილული და შეგრძნებებში მოცემული, ის ერთგვარ იარუსებადაა დაყოფილი და ამ საფეხურებს თეატრი წარმოაჩენს. ქალაქის სივრცეში თანაარსებობს ქვესკნელი, სკნელი და ზესკნელი. სკნელი რკინის თეატრია, თავისი სცენით და მთელი ქალაქიც,

თავისი ოჯახური სცენებით, ქვესკნელის სახეა ორმო – „დარბაზში უზარმაზარ ორმოს შავად დაელო პირი. ორმოს ფსკერზე ნიჩბები და წერაქვები ეყარა. გვერდითა ლოჟებიდან იატაკის აყრილ ფიცრებს ამოეშვირათ მიწიანი ბოლოები. ჩამქრალი მოქუფრული ჭალი ისე ეკიდა ორმოს თავზე, თითქოს იმისთვის ამოეთხარათ ორმო, თითქოს ის უნდა ჩანთქმულიყო შიგ, როგორც კუბო – სამარეში“.

ორმოში კი ლპობის, შმორის სუნი დგას. „რალაც დალპა დანიის სამეფოში“ და ორმოში ჩადიან ადამიანები, ორმოში ეშვება მთელი ქვეყანა, როგორც ჯოჯოხეთში – „მეტნი რომ ჩატეულიყვნენ, მეტნი კი არა, ყველანი, მთელი ქალაქი, მთელი საქართველო, მთელი იმპერია, მთელი კაცობრიობა, ორმოდან თავებილა მოუჩანდათ. ორმო კი ქოთქოთებდა...“.

ადამიანები ინთქმებიან ბნელ უფსკრულში, ზედაპირზე კი გრძელდება მოჩვენებითი ცხოვრება – „ქალაქში ცხოვრება დუღდა და გადმოდუღდა“. ხანგამოშვებით ქალაქის ბრტყელ უსახურ სცენაზე მექანიკური სათამაშოსთვის გამოდის პოლკოვნიკი ვეზირიშვილი. პატარა სცენებზეც ინერციით მოძრაობენ სისხლდამრეტილი ადამიანები. მიათრევს თავის ტვირთს დედის ძალაუფლების მსხვერპლი საბა ლაფაჩი. ამ სიბრტყეზე, ამ სცენაზე სურდათ სიყვარული, სიცოცხლე და მომავლის მოპოვება ნატოსა და გელას, რაც ჩაკეტილ სივრცეში, ბუნებრივია, შეუძლებელია. ეს არის ადგილი, სადაც „მარტო დარჩენის ემინიათ, რადგან „სიმარტოვე ფიქრს აჩენდა“, ფიქრს კი ძალიან შორს მიჰყავს ადამიანი და ადრე თუ გვიან ქმედების სურვილსაც წარმოშობს. ქმედებამ კი შეიძლება მთლიანად ააფეთქოს ეს გახევებული, მანკიერი სამყარო. მისი აფეთქება კი „შეჩვეული ჭირის“ პრინციპის ცხოვრებას შეჩვეულებს არ სურთ და აგრძელებენ ასე ბოთლში დატყვევებულები, უსულგულო, უღიმღამო, ფიქრის გარეშე ცხოვრებას.

თუმცა ქალაქს აქვს მესამე იარუსიც, პატარა, მაგრამ მაინც ზესკნელი, თავისუფალი სივრცე, ნატოს სახლის სხვენი, სადაც ბუდობს ღმერთი: „გელამ უკვე ისიც იცის, მისი ღმერთი მხოლოდ ნატოს სახლში რომ ბუდობს, ნატოს სახლის სხვენში, რადგან ღმერთი ალბათ ისაა, რაც გიზიდავს, გიყვარს, სიკეთის ჩადენის სურვილს გიჩენს, სამართლიანობის გრძნობას გიღვიძებს, რაც აუცილებელია და არა სასურველი“. სხვენში ჩაისახა ახალი სიცოცხლე, სიყვარულისგან იშვა მომავალი. სხვენში რეალიზდება გელა, როგორც ქმნადობის იმპულსის მატარებელი. მასში გენეტიკურადაა ჩადებუ-

ლი ახალი სიცოცხლის შექმნის, დედ-მამისაგან მიღებული სისხლ-სავსე არსებობის უნარი, ნატოც ხომ მათი ზეგავლენით ჩაისახა — როგორც ორი წყვილი დედ-მამის შვილი, მაგრამ გელას მშობლებმა ბოლომდე ვერ დაიცვეს, ვერ შეინარჩუნეს ეს უნარი. გელამ კი ყველაფრის ფასად, შეუძლია თუ არ შეუძლია, უნდა გადაარჩინოს თავის თავში ახალი ცხოვრების, მომავლის შექმნის ძალა. მხოლოდ ამ გადარჩენის გზების ძიებაში გაირღვევა ჩაკეტილი სივრცე, დაიმსხვრევა მისი ჩარჩოები.

მეორე სივრცული მოდელი არის ზღვა. ის ქალაქს ესაზღვრება, მის გვერდითაა, მაგრამ ცალკე, დამოუკიდებლად არსებობს, როგორც პირველქმნილი სანყისი, ზედროული რეალობა, ზეციური უსასრულობის მინიერი ანარეკლი. მასში შესვლა მიღმა, შეუცნობელ სამყაროში გადასვლას, შვებას, ვნებების დანთქმას ნიშნავს. ზღვა არის სივრცე, რომელშიც მინიერი მრავალღარუსიანი ჩაკეტილი სივრცის სცენების ამოებით დაწენილი სულები პოულობენ სიმშვიდეს. ზღვაში გადის მსახიობი შვების ცოტა ხნით მაინც მოსაპოვებლად. ზღვის მოდელის ფუნქციას ნატოსთან მიმართებაში საბოლოოდ მოეფინა ნათელი. ის წარმოსდგა როგორც ადამიანური სამყაროს ალტერნატივა. ნატომ თავისებურად გაარღვია ქალაქის ჩაკეტილი სივრცე და დაინთქა ზღვის მარადისობაში, უსასრულობაში. იგი უცხო აღმოჩნდა ცხოვრების ყველა სცენაზე, სამაგიეროდ ზღვის პირველქმნილ წყლებში მოიპოვა ნუგეში. ზღვა არის ადგილი, სადაც „არა არს ჭირი, მწუხარება, არა ურვა, არცა სულთქმა...“ საერთოდ, ზღვა ოთარ ჭილაძისათვის ყოველთვის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, როგორც იდუმალი, დროზე აღმატებული, ადამიანური ამოებების ბაზართან და ყოფიერების ვნებებთან დაპირისპირებული მხატვრული სახე.

ამასობაში კი გელამაც გაარღვია ჩაკეტილი სივრცე, ოღონდ სხვა მიმართულებით, ნატოსგან განსხვავებული შედეგით. იგი გადის გზაზე, რომელიც „თოვლის და უგზოობის ქვეყანაშია...“ ეს კიდევ ერთი მოდელია, ზღვასავით ერთგვაროვანი, მაგრამ სულ სხვა მხატვრული მიზანდასახულობის მქონე. ეს ქვეყანა ფანტასმაგორიული და შეუზღუდავია. ეს უგზოობის ქვეყანაა, მაგრამ სწორედ ამ ქვეყანაზე გადის გელას შინაგანი კათარზისის გზა მომავლისაკენ. აქ პოულობს იგი თავის თავს. მიუხედავად იმისა, რომ სივრცე თვალმიუწვდენელი და საზღვრების გარეშეა, მაინც ჩნდება განცდა, რომ ესეც სცენაა, რადგან მასზე ჩნდებიან ნიღბები —

„აირწინალიანი“, „ბრტყელსახიანი“ და „სათვალიანი“. ეს სუფთა, კომედიის დელ არტეს მსგავსი ნიღბებია, ხასიათები მინარევების გარეშე, ცალკეული კერპის მსახურები. მათი ცხოვრებისეული ფილოსოფიის ჯერ შეცნობა და მერე გადალახვა, სწორხაზოვნად მოცემული სკეფსისის, ვნებისა და უხამსობის დაძლევა ხელს უწყობს გელას ნაბიჯ-ნაბიჯ, გზადაგზა დაამსხვრიოს შინაგანი გარსი, საკუთარი სულის ჩარჩოები. „უგზოობის და თოვლის ქვეყნის“ გზის ყოველ ახალ მონაკვეთზე ის თითქოს კვირტივით სკდება და ახლიდან იბადება, არა ერთჯერადად, არამედ მრავალგზის და ყოველი ახალი „გასკდომა“, გაშლა ახალი მიმართულების აღმოჩენისთვის ხდება. ის პოულობს გზას საკუთარი ჭეშმარიტი არსისაკენ, ხდება დარღვეული დროთა კავშირის აღმდგენი.

გელა მიდის ქალაქისკენ, სანყისი წერტილისკენ, სადაც უნდა აღასრულოს დროთა კავშირის ხელახლა შემეკრელი რგოლის ფუნქცია. ვფიქრობთ, ეს არ არის ერთსა და იმავე წრეზე ხელახლა დატრიალება, სანყისი წერტილის თავზე დაბრუნება, თუნდაც სპირალის ფორმით, რადგან სპირალის ნებისმიერ შემთხვევაში შეიძლება წნეხის ქვეშ მოექცეს, „დაიტკეპნოს“ და ისევ სანყისი წრეზე დაჯდეს. გელა ფორმალურად ისევ სანყისისკენ მოდის, მაგრამ ეს სულ სხვა რეალობის დასანყისია, რადგან მან თავის შიგნით უკვე დაარღვია უიმედო სპექტაკლებისთვის აგებული ყველა სცენა და იშვა სრულიად ახალი სივრცე. როცა ბათუმამდე მივა, იგი ახალ სამყაროში შევა, თავისი წარსულით და აწმყოთი, როგორც შვილი, რომელმაც შეიცნო მამისმკვლელობის ცოდვა, ტანჯვის გზით იარა და როგორც მამა, რომელმაც მიაღწია შვილს – მომავალს. ის არღვევს ჩაკეტილ წრეს და გადის უსასრულო გზაზე. მასში მოხდა შინაგანი წარღვნა და როგორც კიდობნიდან გადმოსული ნოე არ დაბრუნებია სანყისი ჩაკეტილ ცოდვიან სივრცეს და სრულიად ახალ, უსასრულობისკენ მიმავალ წრფეს გაუყვა, ასევე გელაც ამოდის შინაგანი უსასრულო წყლიდან და მოდის, მოდის სიცოცხლისკენ, მარადისობისკენ და იმედისკენ.

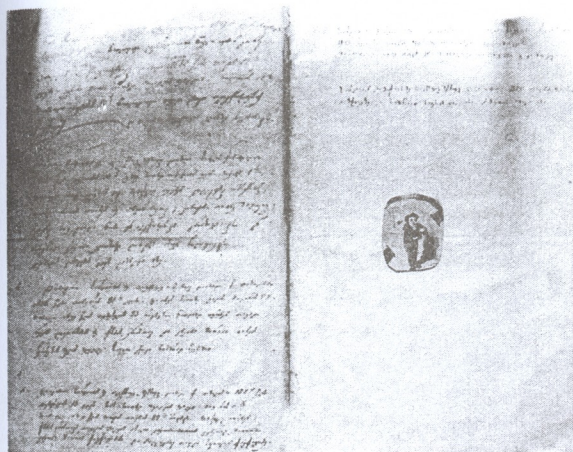

დალი მაჩაიძე

მინანერები პირველნაბეჭდი ქართული ბიბლიის სარდლონ მისხიშვილისეულ ცალზე

პირველნაბეჭდი ქართული ბიბლია, „დაბადება“, უმნიშვნელოვანესი წიგნია ძველ ქართულ გამოცემათა შორის. ის დაბეჭდა 1743 წელს 300 ეგზემპლარად. უცნობია, მათგან რამდენი ცალი გადაურჩა თავის ბედსა თუ ჟამთასვლას, რადგან ჯერ არ შექმნილა ძველნაბეჭდი ქართული წიგნების შეერთებული კატალოგი, რომელიც პასუხს გასცემდა ამ კითხვას. საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში კი ამ იშვიათი გამოცემის 21 ეგზემპლარია. „დაბადება“ პირველი ქართული ფოლიანტიცაა. ფორმატის სიდიდემ და ტყავგადაკრულმა ხის ყდამ წიგნი ძნელადმოსახმარი გახადა. შესაძლოა, ესეც იყო ერთ-ერთი მიზეზი, რის გამოც პირველნაბეჭდი ქართული ბიბლია ცალ-ცალკე ნაწილებად დაშლილიც გვხვდება. ეროვნული ბიბლიოთეკაში 5 ამგვარი ცალია. მათგან გამორჩეული ყურადღება მიიპყრო FS 2743/09 ეგზემპლარმა. მის ფორზაცებზე შესრულებული მინანერების მიხედვით, ეს წიგნი ერთ დროს ეკუთვნოდა ისტორიულ პირს, ცნობილ სამხედრო ექიმსა და მთარგმნელს სარდლონ დიმიტრის ძე ალექსი-მესხიშვილს. ვიდრე ამ მინანერთა მნიშვნელობასა და ეგზემპლარის თავისებურებას წარმოვაჩენდეთ, ცოტა რამ თვით გამოცემის შექმნის ისტორიისა და ბედის შესახებ:

დიდი დრო და ძალისხმევა დასჭირდა პირველნაბეჭდი ქართული ბიბლიის შედგენასა და გამოქვეყნებას. როგორც თვით გამოცემის წინასიტყვაობიდან ვიგებთ, სამი ქართველი მეფის ღვაწლი, ერისა თუ ბერის თანადგომა მოითხოვა ამ საქმემ. არჩილ II-მ მოისურვა თავდაპირველად „სულთა და გონებათა განმანათლებლისა წმინდისა დაბადებისა დაბეჭდვა“. მან შეკრიბა ბიბლიურ თხზულებათა ხელნაწერები და იბრუნა დაკარგულ-დაზიანებული ტექსტების შევსებაზე. მანვე განიზრახა ქართული სტამბის ამოქმედება, რუსეთში ხიზნობის დროს დაამყარა საჭირო კონტაქტები და

ალექსი-მესხიშვილისეული ბიბლია

ქართული შრიფტის დამზადება შეუკეთა ამსტერდამში მოღვაწე უნგრელ ასოთმქანდაკებელს, მიკლოშ კიშს, მაგრამ ამ საქმეში მამის თანამდგომი ალექსანდრე ბატონიშვილის ნაადრევმა გარდაცვალებამ სიცოცხლე მოუსწრაფა თვით არჩილსაც. ქართული ბიბლიის გამოცემა ეწადა არჩილის ძმის-

წულს, ვახტანგ ლევანის ძესაც: „მეფემან ვახტანგ ინება სამეფოსა თვისსა, ქალაქსა ტფილისისასა წიგნისა ამის აღბეჭდვა და მოიყვანა მესტამბე ვლახეთით და გააკეთა სტამბა, იმუშაკა და დაშვრა“. არც ის დაინდო „უამმან და დრომან ამომან და ქცევადმან“. მასაც მოუხდა სამეფოს დატოვება და რუსეთში გადახვეწა. ისიც შეეცადა ქართული სტამბის გამართვას იქ და საამისო ნებართვა გამოითხოვა იმპერატორისაგან, მაგრამ უშედეგოდ.

ბოლოს, ვახტანგ VI-ის ძემ, არჩილის II-ის მემკვიდრედაც აღიარებულმა ბაქარმა, მოახერხა „ორთა მათ მეფეთა“ მცდელობის დაგვირგვინება. მისი ძალისხმევითა და „საფასის წარგებით“ დაიბეჭდა პირველი ქართულ ბიბლია. ეს მოხდა მოსკოვის მახლობლად, ქართველთა ახალშენში, დაბა ვსესვიატსკოეში, ბაქარისავე სასახლესთან, არქიმანდრიტ იოსებ სამებელის მიერ გამართულ სტამბაში. ამიტომ მოიხსენიებენ „ბაქარის ბიბლიად“ გამომცემლთა მიერ „დაბადებად“ წოდებულ წიგნს, რომლის გამოცემაშიც მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ბაქარის ძმასაც, წიგნის რედაქტორ ვახუშტი ბატონიშვილს. ბიბლიის ბეჭდვა განახორციელეს ემიგრანტმა ქართველებმა: მღვდელ-მონაზონმა ქრისტეფორემ – დავით გურამიშვილის ძმამ, სამეფო კარის მღვდელმა დავითმა და მღვდელმა ფილიპემ. გამოცემას ზედამხედველობდა მეფის მდივან-მწიგნობარი მელქისედეკ კავკასიძე.

პირველნაბეჭდი ქართული ბიბლიის 100 ეგზემპლარი ბაქარმა ტვიფრული ტყავის ყდით შეამოსვინა და საქართველოს ეკლესიამონასტრებისათვის შესანიშნავად. მათ თავფურცლებს გაუკეთეს ნაჩუქრობის აღმნიშვნელი წარწერა, რომლითაც წიგნის მომშუშაკებელი ბაქარი მისთვის შემწეობას ავედრებდა ოჯახითურთ ყოველ ეკლესიასა თუ მონასტერს, რომელსაც სწირავდა წიგნს. ბაქარი-სეულ ამ მინაწერებს პირველად ყურადღება მიაპყრო ისტორიკოსმა ფრიდონ სიხარულიძემ. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ერთ-ერთ ასეთ ეგზემპლარზე ვკითხულობთ: „ქ. წმინდაო ეკლესიაო ნინო წმინდისავ, მცირე ესე ნამშუშაკევი ჩემი „დაბადება“ შეიწირე რუსეთით და მეოხ მეყავ მეუღლით, ძით და ასულით“. აქ თითქოს ცხადად ჩაგვესმის ქართლის ტახტზე დაბრუნების მოსურნე, სამშობლოს მონატრებული კაცის ღაღადისი, მაგრამ ვერც ჰპოვა ლტოლვილმა მეფემ შემწეობა. ვერც მისი შეწირულობა მიიღეს საქართველოს ეკლესიამონასტრებმა იმხანად, რადგან წიგნები ხანგრძლივად დაატყვევეს რუსეთის საბაჟოზე, სინოდთან შეუთანხმებელი ბეჭდვის მომიზეზებით. ორი ათეული წლის შემდეგლა შეძლო აღექსანდრე ბატონიშვილმა გარდაცვლილი მამის სურვილის აღსრულება.

პირველნაბეჭდი ბიბლიის დანარჩენ ეგზემპლარებსაც არ დასდგომია კარგი დღე. როგორც მკვლევარი სოლომონ ყუბანეიშვილი აღნიშნავს, წიგნების მნიშვნელოვანი ნაწილი მოსკოვშივე განადგურებულა, ბაქარის სასახლის აღწერის დროს. ძნელი სათქმელია, იმ დაზიანებული წიგნებიდან ააკინძინეს მფლობელებმა მესხიშვილისეული ეგზემპლარი თუ მოხმარების გასაადვილებლად გამოაცალკევეს სრული ბიბლიიდან „ახალი აღთქმა“ — „Новый Завет“, როგორცაა ამოტვიფრული მუყაოზე გადაკრული ყავისფერი ტყავით შემოსილი წიგნის ყუაზე. ამჟამად ეს ეგზემპლარი მხოლოდ სახარებასა და იოანეს გამოცხადებას შეიცავს. წიგნი ეროვნულ ბიბლიოთეკაში 1937 წლიდანაა დაცული. მანამდე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ედო ბინა, სადაც „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ დაშლის შემდეგ განათავსეს მისი მუზეუმი და წიგნადი ფონდი. აღნიშნული საზოგადოების ბიბლიოთეკის საინვენტარო წიგნის ჩანაწერის მიხედვით, ეგზემპლარი შეუძენიათ ვინმე ფრეისაგან. მის ფორზაცებზე შესრულებული მინაწერები კი ცხადყოფს, რომ ის ერთხანს სარდიონ დიმიტრის ძე მესხიშვილის ოჯახის საკუთრება ყოფილა და მრავალ

ალექსანდრა ჭავჭავაძე და
სარდიონ ალექსი-მესხიშვილი

საინტერესო ცნობას შეიცავს მფლობელთა შესახებ. წიგნში ჩადებული აღმოჩნდა მინიატურული ფერადი კარიკატურაც, სავარაუდოდ, მსახიობისა და რეჟისორის ვლადიმერ (ლადო) სარდიონის ძე ალექსი-მესხიშვილის.

ალექსი-მესხიშვილები მესხიშვილთა ერთ შტოს წარმოადგენენ. ასეთი გვარის ტარების უფლება ერეკლე II-ის თანხმობით მიენიჭა უბადლო კალიგრაფის – ალექსი გიორგის ძის ექვს ვაჟსა და მათს მრავალრიცხოვან ნაშიერს. ისტორიული გვარის მესაძირკველე კი პეტრე მესხი გახლდათ. იგი 1675 წელს მესხეთიდან, ან-

ჩიდან გამოჰყვა თბილისში მაც-

ხოვრის სასწაულმოქმედ ხატს. მისი შთამომავლებიც ძირითადად ანჩისხატის უბანში მკვიდრობდნენ და მუდამ ერთგულებდნენ ამ ხატს. საუკუნეთა მანძილზე დღემდე გამოირჩევიან მესხიშვილები განსწავლულობით. ამ გვარისანი იყვნენ ვახტანგისეული პირველი ქართული სტამბის თვალსაჩინო მუშაკები: მამა-შვილი, იოსები და გრიგოლი, იგივე გიორგი მხატვარი. სხვაც არაერთი გამოჩენილი სასულიერო თუ საერო მოღვაწე მოგვევლინა მესხიშვილთა გვარიდან. მათ შორის იყვნენ მწიგნობარნი, მხატვარ-კალიგრაფები, მქადაგებლები, ექიმები, იურისტები, მსახიობები და საყოველთაოდ ცნობილი დავით რექტორი. ისინი პატივით სარგებლობდნენ ქართულ სამეფო კარზე, მონაწილეობდნენ ბატონიშვილთა აღზრდაში.

სარდიონ ალექსი-მესხიშვილის უშუალო წინაპრებიც გამორჩეული პიროვნებები იყვნენ. სარდიონის პაპამ, ცნობილმა სასულიერო მოღვაწემ და მხატვარმა სოლომონმა, 1795 წელს დარწმუნდა რა თბილისის აოხრების გარდაუვალობაში, ანჩის ვეება ხატი ზურგით წააბრძანა დედაქალაქიდან მცხეთამდე. შემდეგ მანვე უფრო უსაფრთხო ადგილას, საქართველოს განძთსაცავში გერგეტის

მთაზე გადამალა მაცხოვრის ხატი. ამ საშურ საქმეში სოლომონს მისივე ვაჟი — დიმიტრი დაეხმარა. მამის გარდაცვალების შემდეგ დიმიტრი გახდა ანჩისხატის გავლენიანი და დაფასებული დეკანოზი, რომელმაც არაერთი ისტორიული საბუთი გადაარჩინა განადგურებისაგან. მის მრავალრიცხოვან, ცნობილ შვილთა შორის განსაკუთრებულად გამოირჩეოდა სარდიონი. იგი 1814 წელს დაიბადა, იყო ერთ-ერთი პირველთაგანი, რომელიც რუსეთის სამედიცინო-ქირურგიული აკადემიის დამთავრების შემდეგ ექიმისა და ვეტერინარის წოდებით დაბრუნდა სამშობლოში. უაღრესად განსწავლული სარდიონი ცნობილი სამხედრო ექიმი და მაშინდელი ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენელი გახდა. იგი ხელმძღვანელობდა ახტალის ტალახის შესწავლას და მკურნალობის ტრადიციულ მეთოდებთან ერთად, სამედიცინო პრაქტიკაში წარმატებით იყენებდა საქართველოს ამ ბუნებრივ განძს. დაცული დისერტაციის საფუძველზე სარდიონს შტაბ-დოქტორის ჩინი მიენიჭა. ამ საყოველთაოდ აღიარებულმა ექიმმა ლიტერატურულ სალონად აქცია თავისი სახლი ანჩისხატის უბანში და თავი გამოიჩინა სამწერლო ასპარეზზეც. იგი იყო კრიტიკოსი და მთარგმნელი სამეცნიერო და მხატვრული ლიტერატურისა, თანამშრომლობდა ჟურნალ „ცისკრისა“ და გაზეთ „კავკაზის“ რედაქციებთან. მამათა და შვილთა ბრძოლის სახელით ცნობილ ლიტერატურული დაპირისპირებაში, რომელიც მოჰყვა ილია ჭავჭავაძის კრიტიკულ სტატიას რევაზ შალვას ძე ერისთავის მიერ კოზლოვიდან „შეშლილის“ თარგმნის გამო, სარდიონი მამათა ბანაკის თვალსაჩინო და ანგარიშგასაწევ წევრად წარმოჩინდა. მან დანერა და გამოაქვეყნა დარბაისლურ წერილი „უსტარი ანტიკრიტიკული“. ილია ჭავჭავაძის საპასუხო სტატია „სარდიონ მესხიევის კრიტიკის გამო“, გამოირჩეოდა ავტორის განსაკუთრებული თავშეკავებულობითა და ლმობიერებით, იგრძნობოდა მისი პატივისცემა მოკამათისადმი. სარდიონ ალექსი-მესხიშვილმა საფუძველი დაუდო კიდევ ერთი ისეთი შტოს ჩამოყალიბებას, რომელმაც არაერთი საჩინო მოღვაწე მისცა საქართველოს. ამიტომაცაა მნიშვნელოვანი ასე აღიარებული და დაფასებული პიროვნების კუთვნილი წიგნის მინაწერები. მითუმეტეს, რომ ისინი შეიცავენ ცნობებს სარდიონის ოჯახის წევრთა შესახებ, დეტალურად ასახავენ მისი შვილების დაბადებისა და ნათლობის თარიღებს, ასახელებენ ნათლიებსაც. ამით კი ვეცნობით წარჩინებულთა იმ წრეს, რომელთანაც განსაკუთრებული სიახლოვე ჰქონია სარდიონის ოჯახს. მივყვით ამ მინაწერებს:

„ნინო, სარდიონ ალექსიევ-მესხიევის ასული, დაიბადა 1847-სა წელსა, სიღნაღში, სექტემბერის 1-სა დღესა. ნათლიად იყო გენერალ-მაიორი ნიკოლაი ივანიჩ გორსკი“. როგორც ვხედავთ, სამხედრო ექიმს, სარდიონ ალექსი-მესხიშვილს თავისი პირველი შვილის ნათლიად შეურჩევია რუსეთის სამხედრო სამსახურში მყოფი წარჩინებული, წარმოშობით პოლონელი დიდგვაროვანი, გენერალ-მაიორი ნიკოლაი გორსკი, რომელიც იმ პერიოდში ჭარ-ბელაქანის სამხედრო ოლქის მმართველის მოვალეობას ასრულებდა. ნინოს დედა, სარდიონის პირველი მეუღლე, ანდრონიკაშვილი იყო. მათ სხვა შვილი აღარ ჰყოლიათ, რადგან იგი მალე გარდაიცვალა, ხოლო ნინო, სარდიონის ერთადერთი ქალიშვილი, შემდგომში ასევე ცნობილი ექიმის მალალაშვილის მეუღლე გახდა.

სარდიონ მესხიშვილის მეორე მეუღლე ჩოლოყაშვილთა სახელგანთქმული გვარის წარმომადგენელი იყო. თანამედროვეთა დახასიათებით, სოფიო საოცრად ლამაზი, ტანადი, დარბაისელი, გონებაგამჭრიახი და კეთილშობილი პიროვნება ყოფილა. 35 წლის ქვრივი სარდიონი ისე მოუხიბლავს სოფიოს მშვენიერებას, რომ ძალიან მალე მეორედ უქორწინია. როგორც ნიგნის მინანქრიდან შევიტყობთ, მაშინ სარდიონის შვილი პირველი ცოლიდან წლინახევრისაც არ იყო, ხოლო პატარძალი 18 წლისა ყოფილა:

„თა[ვად] ზურაბ ჩოლოყოვის ასული სოფიო დაიბადა თვესა აპრილსა თ (9), მთვარესა კა-სა (21), ჩყლა (1831). დაიწინდა, იქორწინა ჩყმთ (1849) წელსა, მაისის კვ-სა (26) დღესა სარდიონ ალექსიევ-მესხიევზედ“.

ეს ჩანაწერი ავლენს ერთ უზუსტობას: სარდიონისა და სოფიოს ერთ-ერთი ცნობილი ვაჟის, ლადო მესხიშვილის მონოგრაფიის ავტორი, მკვლევარი ოთარ კასრაძე წერს: „1848 წლიდან სარდიონი თბილისში გადმოჰყავთ სამუშაოდ, მასთან ერთად კახეთს სტოვებს სოფიოც“. როგორც დავინახეთ, ეს ინფორმაცია, ოჯახის თბილისში გადმოსვლის დროსთან დაკავშირებით, მცდარია, რადგან 1848 წელს ისინი ჯერ დაქორწინებულნიც არ ყოფილან. მეორე ჯვრისწერიდან ერთი წლის შემდეგ სიღნაღში დაბადებული სარდიონ მესხიშვილისა და სოფიო ჩოლოყაშვილის პირველი შვილი:

„აპოლონ სარდიონის ძე ალექსიევ-მესხიევი დაიბადა სიღნაღში 1850 წელსა, მარტის 12-სა, დღესა კვირიაკესა, მეოთხე საათზედ შუალამის შემდგომ, მთვარის 12-სა. მოინათლა ივნისის 12-ს, ნათლიად იყო თავადი დავით ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძე და ნადვორნი სოვეტნიცა ელისაბედ სულხანოვისა“.

როგორც ვხედავთ, აპოლონი მოუნათლავს ერთ-ერთი რჩეული ოჯახის შვილს, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ვაჟს, რომელიც მამამისი-ვით ფართო თვალსაზრისის მქონე პიროვნება და დაფასებული სამხედრო პირი იყო. იმ დროისათვის დავითი კავკასიის მთავარსარდლისა და მეფისნაცვალის, ვორონცოვის, ადიუტანტი გახლდათ. სამხედრო კარიერა აირჩია ასპარეზად მისმა ნათლულმა, აპოლონ მესხიშვილმაც. იგი მეფის არმიის გენერალი იყო, როცა 55 წლის ასაკში დაიღუპა რუსეთ-იაპონიის ომში. აპოლონს ცოლად ჰყავდა თეთრგვარდიელი გენერლის და, ლოლა კვინიკაძე.

ნიგნის შემდეგი საყურადღებო მინაწერი გვაფიქრებინებს, რომ სოფიოს, სარდიონის მეუღლეს, პირველ მშობიარეობაზე 2 ვაჟი გასჩენია: აპოლონს ჰყავდა ტყუპისცალი – ალექსანდრე. აღნიშნული ჩანაწერი უფრო ზერელე და დაუსრულებელი ჩანს. აქ არ სახელდება ბავშვის მამა; არ მიეთითება დაბადების ადგილი; არაა მონაცემი ნათლობის შესახებ, ალექსანდრეს დაბადების აღმნიშვნელი თარიღი კი ემთხვევა აპოლონისას:

„ალექსანდრე ალექსიევ-მესხიევი დაიბადა 1850 წელსა, მარტისა 12-სა, დღესა კვირიაკესა, მეოთხე საათზედ შუალამის შ[ემ] დ[გომ]“.

სარდიონ მესხიშვილის ოჯახის განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას ალექსანდრე ჭავჭავაძის ოჯახთან წარმოჩენილია ბიბლიის კიდევ ერთ მინაწერში. ლეონიდე, სარდიონისა და სოფიოს მომდევნო ვაჟი, წინანდალში დაბადებული. ახალშობილი მალევე მოუნათლავთ და ნათლიათა შორის ყოფილა ალ. ჭავჭავაძის უფროსი ასული, არაერთი ქართველი პოეტის მუზა, გრიბოედოვის მეუღლე ნინო:

„ლეონიდ სარდიონის ძე ალექსიევ-მესხიევი დაიბადა სოფელ წინანდალში 1851 წელსა, ივლისის 16-ს, მესამე საათზედ შუალამის უკან, მთვარის 1-სა. მოინათლა იმავე თთუის 29-ს, მიმრქმელად იყვნენ კოლეჟსკი ასესორი თავადი რამაზ იოანეს ძე ანდრონიკოვი, კაპიტანი იოანე შალიკოვი, სტატსკი სოვეტნიცა ნინა ალექსანდროვნა გრიბოედოვისა და პორუჩიკა კნენა ელისაბედ დიმიტრის ასული ჩოლოყაევისა. ლეონიდის დაბადების დღეს მზე დაბნელდა“.

ლეონიდე მამის კვალს გაჰყვა. მან ხარკოვში მიიღო უმაღლესი სამედიცინო განათლება და იყო დაფასებული ექიმი. სარდიონ მესხიშვილის ოჯახი კახეთიდან თბილისში გადმოვიდა საცხოვრებლად. იქ დაიბადა მათი მომდევნო ვაჟი – დიმიტრი. იქვე, ანჩისხა-

ტის უბანში, სახლობდნენ ბარათაშვილებიც. დიმიტრის ერთ-ერთი ნათლია გამხდარა პოეტ ნიკოლოზ ბარათაშვილის სიძე, მისი დის, ეკატერინეს მეუღლე – რევაზ ლუარსაბის ძე ქსნის ერისთავი:

„დიმიტრი სარდიონის ძე ალექსიევ-მესხიევი დაიბადა ქ. თბილისში 1856 წელს, იანვრის 21-სა დღესა, მეოთხე საათზე დილისა, მთვარის 27-ს. მოინათლა იმავე წლის თებერვლის 23 რიცხვსა, ნათლიად იყვნენ: თავადი რევაზ ლუარსაბის ძე ქსნის ერისთავი და კნენია მარიამ, იოსებ ჩერქეზიშვილის მეუღლე. სახელი ეწოდა სიზმრად ჩვენებით“.

თბილისშივე მოველინა ამ ქვეყანას სარდიონისა და სოფიოს საყოვებლთაოდ ცნობილი ვაჟი – ვლადიმერ (ლადო) ალექსი-მესხიშვილი. მის შესახებ საოჯახო ბიბლიაში ასეთი ჩანაწერია:

„ვლადიმერ სარდიონის ძე ალექსიევ-მესხიევი დაიბადა ქ. თბილისში 1857 წელსა, თებერვლის 16-სა დღესა, სამ საათზედ შუადღის შემდეგ, მთვარის 6-სს. მოინათლა იმავე წლის მარტის თთუის 22-სა რიცხვსა, მიმრქმელად იყვნენ: ქსნის ერისთავის თავადის შალვას ასული, გენერალ-მაიორმა კნენია მარიამ ჭავჭავაძისა და პოლკოვნიკი, თავადი სფირიდონ ჭავჭავაძე“.

ვლადიმერი (ლადო) მესხიშვილი გამორჩეული გარეგნობის, ბედისა და სახელის მქონე პიროვნება იყო. იგი გახდა ქართული თურქული სცენისა და კინოს გამოჩენილი მსახიობი, ქუთაისის პროფესიონალური თეატრის დამაარსებელი და აღიარებული რეჟისორი. მისი სახელი დღემდე სახელოვნად გადადის შთამომავლებში, თაობიდან თაობაზე: რეჟისორი მამის მოსახელე იყო ვლადიმერი, ცნობილი ადვოკატი და დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის მინისტრი. ვლადიმერი ერქვა აღიარებულ არქიტექტორსაც, თანამედროვეთათვის ცნობილი ტყუპი ძმების – მხატვარ-დეკორატორის, გიორგისა და ქირურგის, კიდევ ერთი ვლადიმერ მესხიშვილის მამას.

მესხიშვილთა ბიბლიის კიდევ ერთი მინაწერი გვამცნობს ლადო მესხიშვილის ნაბოლარა ძმის შესახებ. მამის მოსახელე სარდიონი მაყაშვილებისაგან შეძენილ მამულში, სოფელ რუისპირში მოვლენია ქვეყანას:

„სარდიონ სარდიონის ძე ალექსიევ-მესხიევი დაიბადა სოფელ რუისპირში 1863 წელს, იანვრის 12-ს, მეოთხე საათზედა შუალამის უკან. მოინათლა იმავე თვის 16. მიმრქმელად იყო თავადი გიგო მაყაევი“.

სამწუხაროდ, ბავშვის გაჩენიდან ერთ კვირაში მამამისი მოულოდნელად გარდაცვლილა. შვილის დაბადება ბედნავსად მიუჩნევია მასზე გულგაცივებულ დედას და ახალშობილი სხვისთვის მიუბარებია აღსაზრდელად.

„სარდიონ დიმიტრის ძე ალექსიევ მესხიევი გარდაიცვალა 1863-ს, იანვრის 20-ს, რუისპირს, დამტევებელი სიმწარით სავსე ცოლისა და ხუთი შვილისა“ — გვაუწყებს უკანასკნელი მინანური. ნინა ჩანანერების მიხედვით კი მას შვიდი შვილი უნდა ჰყოლოდა: ერთი ქალიშვილი, ნინო, პირველი მეუღლისაგან და მეორე მეუღლისაგან ექვსი ვაჟი: აპოლონი, ალექსანდრე, ლეონიდე, დიმიტრი, ვლადიმერი და სარდიონი. გამოდის, რომ ორი შვილი მასზე ადრე გარდაცვლილა. მათი ვინაობის გარკვევაში დაგვეხმარა ოთარ კასრაძის ინფორმაცია: „სარდიონ და სოფიო ალექსი-მესხიშვილებს დროთა განმავლობაში ოთხი ვაჟიშვილი შეძენიათ: აპოლონი, ლეონიდე, ლადო და სარდიონი“. როგორც ვხედავთ, აქ ნახსენები არ არიან ალექსანდრე, რომელიც გარდაიცვალა ჩვილი, სამი თვის ასაკამდე და დიმიტრი, დაბადებული 1856 წელს, რომელსაც შვიდ წლამდეც ვერ მიუღწევია, რაკილა 1863 წელს ცოცხალი აღარ ყოფილა. სარდიონის ამ ორი ვაჟის არსებობის შესახებ ინფორმაცია არ ჰქონია ლადო მესხიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების მეორე მკვლევარს — აკაკი ფალავასაც.

გამოყენებული ლიტერატურა

მაქსიმე ბერძნიშვილი. მასალები XIX საუკუნის I ნახევრის ქართველი საზოგადოების ისტორიისათვის. ნაწ. I. — თბ., 1980. — 280 გვ.

მაქსიმე ბერძნიშვილი. მასალები XIX საუკუნის I ნახევრის ქართველი საზოგადოების ისტორიისათვის. ნაწ. II. — თბ., 1983. — 278 გვ.

ბიბლია. — მოსკოვი, 1743. [16],[1093] გვ.

პლატონ იოსელიანი. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. — თბ., 1936. -305 გვ.

ოთარ კასრაძე. კვალი ნათელი კაცისა. — თბ., 1984. — 287 გვ.

ფრიდონ სიხარულიძე. მოსკოვის ქართული კულტურის ცენტრის ისტორიიდან. — თბ., 1990. — 116 გვ.

ფრიდონ სიხარულიძე. ბაქარის ნაჭირნახულები. — თბ., 1980. № 8.

აკაკი ფალავა. ლადო მესხიშვილი. 1857-1920: მონოგრაფია. — თბ., 1938. — 288, [2] გვ.

სოლომონ ყუბანეიშვილი. რუსულ-ქართული კულტურული ურთიერთობის ისტორიიდან XVIII საუკუნეში. — ლიტერატურული ძიებანი, — 1956, X.

Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. т. X.

მარიამ ბაჩეჩილაძე

ექსლიბრისის ხელოვნების განვითარება საქართველოში უნდა გაგრძელდეს!

გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის ეროვნული ცენტრმა საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს და თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიის მხარდაჭერით განახორციელა პროექტი: „რენე შმერლინგის ექსლიბრისის უნიკალური კოლექციის გამოფენა (XIX ს. – XX ს. 30-იანი წლები) და სადისკუსიო მრგვალი მაგიდა ქართული გრაფიკული ხელოვნების პრობლემებზე“ (2013 წლის 15–30 ოქტომბერი).

ღონისძიება მიეძღვნა ცნობილი გრაფიკოსი-მხატვრების – ლადო გრიგოლიასა და ნიკოლოზ ჩერნიშკოვის დაბადების 110 წლისთავს.

2013 წლის 15 ოქტომბერს, გ. ჩუბინაშვილის ცენტრის საგამოფენო დარბაზში გაიმართა გამოფენა, სადაც წარმოდგენილი იყო ამ ორგანიზაციის არქივში დაცული, ცნობილი ქართველი მეცნიერის, რენე შმერლინგის ექსლიბრისის კოლექცია, რომელიც მოიცავს ორ ასეულზე მეტ ქართული, სომხური, რუსული და ევროპული ექსლიბრისის საუკეთესო, უნიკალურ ნიმუშებს – XIX საუკუნიდან XX საუკუნის 30-იანი წლების ჩათვლით.

ექსპოზიციაში განთავსდა აგრეთვე ლადო გრიგოლიას შრიფტების რამდენიმე გარნიტური, ქ-ნი რენეს არქივში დაცული ნ. ჩერნიშკოვის მინიატურული და დაზგური გრაფიკის ნიმუშები და სპეციალურად ამ ღონისძიებისათვის თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიის გრაფიკის ფაკულტეტის სტუდენტების მიერ შესრულებული ნიგნის ნიმუშები (პედაგოგები: ლორეცა შენგელია-აბაშიძე, გიორგი წერეთელი).

ამავე ღონისძიებასთან დაკავშირებით 16 ოქტომბერს გაიმართა კონფერენცია.

გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ცენტრის მთავარმა მეც-

ნიერმა თანამშრომელმა, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორმა, პროფესორმა დიმიტრი თუმანიშვილმა ისაუბრა რენე შმერლინგის, როგორც მეცნიერის, ფართო ინტერესებისა და ქართული კულტურის ისტორიაში შეტანილი ფასდაუდებელი ღვაწლის შესახებ.

ამავე ცენტრის უფროსმა მეცნიერმა თანამშრომელმა, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორმა მარინა მეძმარიაშვილმა ისაუბრა ნიკოლოზ ჩერნიშოვის შემოქმედების შესახებ, საზოგადოებას გააცნო მხატვრის როგორც რენე შმერლინგის კოლექციაში დაცული ნამუშევრები, ასევე ყველა ის მასალა, რომელთა მოძიებაც მობერხდა არსებულ ეტაპზე.

საქართველოს სახალხო მხატვრის, რუსთაველის პრემიის ლაურეატის, ლადო გრიგოლიას შემოქმედების შესახებ ისაუბრა მხატვრის მემკვიდრემ, ქალბატონმა მერი ჯაფარიძემ.

პროექტის ხელმძღვანელმა, გ. ჩუბინაშვილის ცენტრის უფროსმა მეცნიერმა თანამშრომელმა, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორმა მარიამ გაჩეჩილაძემ დამსწრეთ გააცნო ზოგადად ექსლიბრისის ხელოვნების წარმოშობისა და განვითარების ისტორია, ამ ჭრილში განიხილა რენე შმერლინგის კოლექციის უნიკალური ექსპონატები და მიმოიხილა ქართული ექსლიბრისის განვითარების ისტორია წარმოშობიდან (XVIII ს.) დღევანდელ დღემდე.

დასასრულ დისკუსიაში მონაწილეობა მიიღეს გრაფიკოსმა მხატვრებმა, სტუდენტებმა და დამსწრე საზოგადოების წარმომადგენლებმა.

დისკუსიის საგანს შეადგენდა თანამედროვე ქართულ წიგნის გრაფიკაში წარმოქმნილი პრობლემები: ბეჭდური, კომპიუტერული და მხატვრული შრიფტის, ორნამენტის და ექსლიბრისის განვითარებაში არსებული მწვავე, პრობლემატური საკითხები. წარიმართა მსჯელობა მათი გადაჭრის გზების საძიებლად და დაისახა მომავალი ღონისძიებების გეგმები.

„ექსლიბრისი“ ლათინური სიტყვაა, ნიშნავს „წიგნებიდან“ და ადასტურებს მფლობელის საკუთრებას წიგნზე. თანამედროვე ექსლიბრისი ქალაქში გრაფიკის სხვადასხვა ტექნიკით შესრულებული მინიატურული კომპოზიციაა, რომელიც წიგნის ყდის შიდა მხარეს, ფორზაცზე, ზედა მარცხენა კუთხეში ეკვრება. ექსლიბრისზე წიგნის მფლობელის გვარი და სახელი ან ინიციალებია აღბეჭდილი. შესაძლოა გამოსახული იყოს იმავე პიროვნების პროფესიისა და ინტერესების ამსახველი სიმბოლური ან სიუჟეტური ნახატი,

ემბლემა... ზოგჯერ წიგნის ნიშნის მფლობელის პორტრეტიცაა მოცემული, ან მხოლოდ შრიფტისა და დეკორის სათანადო ხასიათის შერჩევითაა გადმოცემული მხატვრის მიერ ჩაფიქრებული განწყობილება.

ექსლიბრისის თავისი განსაკუთრებული სპეციფიკა აქვს – შესრულებისას იგი შეზღუდულ პირობებს უყენებს მხატვარს. ექსლიბრისის შექმნისას მისდამი მიდგომა უახლოვდება წიგნის გრაფიკისთვის განსაზღვრულ მოთხოვნილებებს. ექსლიბრისის კომპოზიცია უნდა იყოს სიბრტყობრივი, ან უკიდურეს შემთხვევაში, შეზღუდული სივრცის, „სიბრტყის გარღვევის“ უარყოფით, პლანებად განვითარებული ჩაკეტილი დეკორატიული ან სილუეტური ფონით. მისი შინაარსი უნდა იყოს ადვილად გასაგები, გამოსახულება იოლად აღსაქმელი და დასამახსოვრებელი, შრიფტი მკაფიო და კარგად წასაკითხი, გამოსახული ელემენტები შინაარსით და შრიფტით შეკრული, ერთიანად დამუხტული საერთო იდეით. სასურველია ექსლიბრისის ჩარჩოთი მოსაზღვრა, ან იმ შემთხვევაში, როდესაც ჩარჩო უარყოფილია, კომპოზიცია თავისი კომპაქტური აგებით ექსლიბრისისთვის აუცილებელ დამდისებურობას უნდა ემორჩილებოდეს. მაქსიმალური გამომსახველობა მიღწეული უნდა იყოს ლაკონიზმითა და მინიმალური გამოსახავი ელემენტების საშუალებით. შეზღუდულია მისი ზომაც, იგი ძირითადად მცირე, მინიატურულ ფორმას უნდა ინარჩუნებდეს. ამ შეზღუდულ პირობებში მხატვარმა უნდა შეძლოს, უპირველეს ყოვლისა, გამოავლინოს ექსლიბრისის მფლობელის პიროვნული თუ პროფესიული ინტერესები, მისი ხასიათის ან გატაცებების ამსახველი ნიშნები, პიროვნული თავისებურებების გამომხატველი ელემენტები. ამავე დროს სასურველია გამოჩნდეს მხატვრის ინდივიდუალობაც, მისი განსაკუთრებული ხელწერა და მიდგომის სპეციფიკა.

სასურველი და თითქმის აუცილებელი პირობაა, რომ ექსლიბრისი განხორციელებული იყოს გრაფიკულ მასალაში: ქსილოგრაფიის, ოფორტის, ლითოგრაფიის, ლინოგრაფიურის და ა.შ. ტექნიკით, რათა მიღწეული იქნას უფრო მაღალხარისხოვანი ტირაჟირება.

ამდენად მოთხოვნები, რაც გრაფიკის ამ სახეობის სპეციფიკიდანაა გამომდინარე, მხატვრებს საკმაოდ რთული ამოცანის წინაშე აყენებს. სწორედ ამიტომ თვლიან ექსლიბრისის გრაფიკოსი მხატვრის აზროვნებისა და გრაფიკული ლაკონიზმით გამომსახველობის მაქსიმუმის მიღწევის უნარის გამოსაცდელ ქვაკუთხედად.

ექსლიბრისზე, გარდა წიგნის მფლობელის პიროვნების დამადასტურებელი ტექსტისა, ლათინური შრიფტით იწერება სიტყვა „EX LIBRIS“. ამ წარწერის არსებობის შესახებ მკვლევრები ფიქრობენ, რომ ვინაიდან ევროპაში მეცნიერებისათვის ძირითადად ლათინურ ენას იყენებდნენ, მას თითქმის საერთაშორისო მნიშვნელობა ჰქონდა მოპოვებული. იმ პერიოდში საკუთარი ბიბლიოთეკებიც უმეტესად მეცნიერებს ჰქონდათ და მათ წიგნებზე საკუთრების აღმნიშვნელი წარწერაც ლათინურად სრულდებოდა. მართალია, დროთა განმავლობაში ვითარება შეიცვალა, მეცნიერება ყველა ქვეყანაში საკუთარ ენაზე ამტკიცებდა, მაგრამ სიტყვა „EX LIBRIS“ უცვლელად, ლათინურ ენაზე დარჩა. თანდათან ამ გამოთქმამ პირდაპირი მნიშვნელობა დაკარგა და ზოგადად, გარკვეული პიროვნების, ან ბიბლიოთეკის წიგნის საკუთრების აღმნიშვნელი ნიშანი გახდა.

ექსლიბრისის ხელოვნების აქტიური განვითარების პროცესი XV საუკუნიდან იწყება და ეს ძირითადად ბეჭდური წიგნის წარმოშობამაც განაპირობა.

ექსლიბრისის სამშობლოდ გერმანია ითვლება. პირველ გრაფიკულ ექსლიბრისად კი, რაინდი ბერგანდ ფონ რორბახის (1460 წ.) ექსლიბრისს მიიჩნევენ. XVI საუკუნე გერმანული ექსლიბრისის აყვავების ხანაა. ამ პერიოდში ექსლიბრისის ხელოვნებით გატაცებულნი იყვნენ ისეთი ცნობილი მხატვრები, როგორებიც არიან: ალბრეხტ დიურერი, ჰანს ჰოლბეინი, ლუკას კრანახი.

ევროპის ცალკეულ ქვეყნებში ექსლიბრისი სხვადასხვა დროს იწყებს ჩასახვას. საფრანგეთში მისი განვითარების საწყისად 1529 წელს მიიჩნევენ, შვეიცარიაში – 1502 წელს, პოლანდიაში – 1599 წელს, შვედეთში – 1595 წელს, ინგლისში – 1574 წელს, პოლონეთში – 1516 წელს, იტალიაში – 1555 წელს, ამერიკის შეერთებულ შტატებში – XIX საუკუნეში ჩნდება, საქართველოში – XVIII საუკუნეში.

გრავირებული ექსლიბრისის პარალელურად, XVI-XVII ს.ს. იტალიურ და ფრანგულ წიგნებზე, გაჩნდა ყდაზე დატვიფრული საკუთრების აღმნიშვნელი ნიშანი – ძირითადად გერბის სახით. ზოგჯერ იგი ყდის ორივე მხარეს იყო დატანილი. ამგვარ ნიშანს სუპერექსლიბრისი ეწოდა. აქვე აღვნიშნავთ, რომ გერბული სუპერექსლიბრისი ქართულ სინამდვილეში არ გვხვდება.

სანამ საკუთრების მფლობელობის დამაფიქსირებელი ნიშანი ექსლიბრისის ან სუპერექსლიბრისის სახეს მიიღებდა, სხვადასხვა ფორმით მკვიდრდებოდა ძვირფას გრაგნილებზე და ხელნაწერებზე.

მეცნიერები ექსლიბრისის უძველეს ნიმუშებად ეგვიპტური პაპირუსებზე მიბმულ პატარა თიხის ფირფიტებსაც კი მიიჩნევენ, რადგან ამ ფირფიტებზე პაპირუსის მფლობელი ფარაონის სახელი იყო დაწერილი.

ექსლიბრისის დამკვიდრება წიგნსაცავების არსებობამაც განაპირობა.

ჯერ კიდევ ძველი მსოფლიოს ისტორიიდანაა ცნობილი, რომ იყო უმდიდრესი ბიბლიოთეკები, გავიხსენოთ თუნდაც ნინევიისა და ალექსანდრიის ბიბლიოთეკები, გადმოცემები მათ საცავებში დაცული მრავალრიცხოვანი, უნიკალური წიგნების შესახებ.

შუა საუკუნეებშიც, მონასტრებთან და შემდგომ უნივერსიტეტებთანაც არსებობდა ძვირფასი წიგნსაცავები, მდიდრულად შემკული ხელნაწერებით, რომლებიც როგორც სულიერი, ისე მატერიალური თვალსაზრისითაც ძალზე დიდ გაფრთხილებას და დაცვას საჭიროებდა, ამიტომ ხშირად ძვირფას წიგნებს ჯაჭვითაც კი აბამდნენ თაროზე.

თანდათან მომრავლდა კერძო ბიბლიოთეკებიც, რამაც განსაკუთრებით შეუწყო ხელი ექსლიბრისის ფართოდ გავრცელებას.

ექსლიბრისის ხელოვნების შესწავლა-პოპულარიზაციის საქმეს ორგანიზებული ხასიათი მისცეს კოლექციონერებმა. ევროპაში ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში გაჩნდა, ხოლო XIX საუკუნეში უკვე არსებობდა ექსლიბრისის დიდი კოლექციები.

კოლექციონერები მჭიდრო კავშირში იყვნენ ერთმანეთთან, მიმონერას აწარმოებდნენ ამ სფეროში მომუშავე მხატვრებთან, უკვეთავდნენ მათ ექსლიბრისებს, რამდენიმე ერთნაირი წიგნის ნიმუშის ფლობის შემთხვევაში ახდენდნენ ურთიერთგაცვლას, ხშირად აწყოებდნენ თავისი კოლექციის გამოფენებს.

XIX საუკუნის ბოლოდან კი ყალიბდება წიგნის მოყვარულთა გაერთიანებები.

XIX საუკუნიდან კოლექციონერთა საქმიანობის გაფართოების საფუძველზე ჩამოყალიბებული ექსლიბრისისტთა საზოგადოებებმა, ასევე წიგნის მოყვარულთა გაერთიანებებმა მნიშვნელოვანწილად შეუწყო ხელი ექსლიბრისის განვითარებას, მის შესწავლას, სისტემატიზაციას და პოპულარიზაციას (ინგლისში – 1890 წელი, საფრანგეთში – 1894 წელი, გერმანიაში – 1891 წელი, რუსეთში 1905 წელი და ა.შ.). აქ თავს იყრიდნენ ამ გრაფიკული სახეობის შემსრულებელი მხატვრები და კოლექციონერები. 1967

ნელს დაფუძნდა ექსლიბრისისტთა საერთაშორისო ასოციაცია. როგორც გადმოცემითაა ცნობილი, ამ ასოციაციასთან თანამშრომლობდა ქართველი კოლექციონერი, მხატვარი ლადო წილოსანიც, რომელიც საქართველოში, ექსლიბრისის ერთ-ერთი ყველაზე მსხვილი კოლექციონერი იყო.

XX საუკუნის 20–30-იან წლებამდე საქართველოში მსგავსი გაერთიანებები ჯერ კიდევ არ არსებობდა, თუმცა იოსებ შარლემანისა და ევგენი ლანსერეს ირგვლივ თბილისის სამხატვრო აკადემიაში იკრიბება ექსლიბრისის სფეროში მომუშავე მხატვარ-გრაფიკოსთა ჯგუფი, რომელთა უმრავლესობა სტუდენტები იყვნენ.

გ. ჩუბინაშვილის ცენტრის საგამოფენო დარბაზში წარმოდგენილი ექსლიბრისის გამოფენის კოლექციის მფლობელი რენე შმერლინგიც ამ თაობის წარმომადგენელი იყო. იგი თავადაც სწავლობდა სამხატვრო აკადემიაში და თუ უშუალოდ არ მონაწილეობდა, უდაოდ თვალს ადევნებდა მიმდინარე პროცესებს. მისი კოლექციის ძირითადი ნაწილიც სწორედ 1930-იან წლებშია შეგროვილი.

რენე შმერლინგის კოლექციაში თავმოყრილია როგორც ქართული და სომხური, ასევე რუსული და ევროპული (ძირითადად პოლონური) ექსლიბრისის უნიკალური ნიმუშები. ექსპონატთა საერთო რაოდენობა 232-ს შეადგენს. ბუნებრივია, ეს რაოდენობა ზოგადად კოლექციისათვის მოკრძალებულია, თუმცა სიძველისა და იშვიათობის თვალსაზრისით ქალბატონი რენეს კოლექციის მნიშვნელობა უდაოდ ძალზე დიდია. აქ თავმოყრილია XIX საუკუნის და XX საუკუნის 10–30-იანი წლების საუკეთესო ნიმუშები, რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა დღესდღეობით რარიტეტადაა მიჩნეული. ქართული მასალა კი იმ პერიოდს მოიცავს, როდესაც საქართველოში ექსლიბრისმა თავისი აყვავების უმაღლეს საფეხურს მიაღწია.

ძალზე მნიშვნელოვანია კოლექციაში დაცული რუსული ექსლიბრისის ნიმუშები. აქ თავმოყრილია XIX ს. II ნახევრისა და XX ს. 10–30-იანი წლების გამორჩეული წიგნის ნიმუშები. საიმპერატორო და წარჩინებულ პირთა ღერბული ექსლიბრისები – რუსეთის იმპერატორის ნიკოლოზ II-ის (1868–1918) ორი ექსლიბრისი (1907, 1910 წ.წ.), ავტორი: ა. ე. ფელკერზამი; მიხეილ რომანოვისა (1832-1909) და ალექსანდრე III-ის ექსლიბრისი (XIX ს. II ნახევარი); ბევრია ასევე ჯერჯერობით დაუდგენელი ავტორების გერბული ექსლიბრისები; წიგნის ნიმუშები ცნობილი დიდგვაროვნების ბიბლიოთეკების-

ვის: ბარონ დავით გინცბურგის (1857–1910), გრაფ ს. დ. შერემეტიევის ექსლიბრისი (1902 წ.), – მხატვარი ე. მ. ბემი (1844–1914), დიდი თავადის, გენერალ-ადიუტანტისა და არქეოლოგის სემიონ ვორონცოვისა (1823–1882) და სხვათა ექსლიბრისები. არის ასევე ცნობილი ბიბლიოფილების, ბიბლიოგრაფების, მწერლების, მეცნიერების, მხატვრების და სხვადასხვა პროფესიის ადამიანთა წიგნის ნიშნების საუკეთესო ექსლიბრისების ნიმუშები შესრულებული ცნობილი და ნაკლებად ცნობილი მხატვრების მიერ. აქვეა „მირ ისკუსტოს“ გაერთიანების მხატვრების – ლეონ ბაქსტის, ალექსანდრე ბენუას, ევგენი ლანსერეს, დიმიტრი მიტროხინის, კონსტანტინ სომოვის შესრულებული ექსლიბრისები.

კონკრეტული პირებისათვის განკუთვნილი ექსლიბრისების გარდა, რენე შმერლინგის კოლექციაში დაცულია სხვადასხვა საზოგადოებისა და ცნობილი ბიბლიოთეკების წიგნის ნიშნები: რუსეთის გეოლოგიური საზოგადოების ბიბლიოთეკის ექსლიბრისი (1897 წ.). ცარსკოე-სელოს ბიბლიოთეკის წიგნის ნიშანი (XIX ს. II ნახევარი), სენატის დეპარტამენტის ბიბლიოთეკის საგერბო განყოფილების ექსლიბრისი (1910-იანი წლები), – მხატვ. გ. ი. ნარბუტი (1886–1920); მარმარილოს სასახლის ოთახების ექსლიბრისი (1915 წ.), პეტერბურგის სახელმწიფო გამომცემლობის ბიბლიოთეკის ექსლიბრისი (1920 წ.), – მხატვ. ს. პ. ივანოვი (1893–1983); პეტერბურგის ექსლიბრისისტთა საზოგადოების წიგნის ნიშანი (1923 წ.), – მხატვ. ა. მ. ლიტვინენკო (1883–1932); მოსკოველ მწერალთა წიგნის მაღაზიის ექსლიბრისი (1929 წ.), – მხატვ. მ. ი. პიკოვი (1903–1973); წიგნის სავაჭრო მაღაზიის ექსლიბრისი (1930წ.); რუსეთის გეოლოგიური საზოგადოების ბიბლიოთეკის ექსლიბრისი, – უცნობი მხატვარი და მრავალი სხვა (ილ. 1, 2, 3, 4, 5).

კოლექციაში შემავალი ზოგიერთი ექსლიბრისის ავტორის ვინაობა, მფლობელი, შესრულების ადგილი და დრო უცნობია. თუმცა აშკარაა, რომ რენე შმერლინგის მიერ შეგროვილი გრაფიკის ამ იშვიათი ნიმუშების ისტორიული, მხატვრული და კულტურულ-მემკვიდრეობითი ღირებულება უდაოდ დიდია, მისი კვლევა მომავალშიც გაგრძელდება და, შესაძლებლობის ფარგლებში, მოხდება უცნობი ნიმუშების იდენტიფიკაცია, თუმცა, სავარაუდოდ, ბევრი რამ კვლავ დარჩება დაუდგენელი.

დრომ ცხადყო, რომ მხატვრული ღირებულებისა თუ ფუნქციური დანიშნულების გარდა ექსლიბრისი წიგნის არსებობის ისტორიასაც ინახავს, ამასთან ერთად იგი ეხმარება მკვლევრებს გამე-

რალი ბიბლიოთეკების აღდგენაში. მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი თვისებაა ისიც, რომ ასახოს, როგორც უშუალოდ წიგნის წიგნის მფლობელის პიროვნული ბედისწერა, ზოგადად ადამიანთა ინტერესების ცვალებადობაც. ექსლიბრისის განვითარების ისტორია ხშირად ქვეყნის ისტორიულ-კულტურული პროცესების გამომხატველი და თანმდევიცაა.

ექსლიბრისი საქართველოში

საქართველოში წიგნს ოდითგანვე დიდი პატივისცემითა და მონივნებით ეპყრობოდნენ. ჩვენამდე მოღწეულ პირველ ლიტერატურულ ნაწარმოებებშიც ვხვდებით წიგნის საკუთრების დამადასტურებელ ცნობებს¹.

ქართველ მეფეთა თუ წარჩინებულთა კარზე, მონასტრებსა და ეკლესიებში მრავალი ძვირფასი ხელნაწერი ინახებიდა. ჩვენი წინაპრები წიგნს როგორც ცოცხალ არსებას, ისე მოიხსენიებდნენ². წიგნი ყოველთვის ძვირფას, ფუფუნების საგნად ითვლებოდა, ამიტომ მის „დასაცავად“, როგორც ევროპასა და რუსეთში, ისე საქართველოშიც, გადამწერი მრავლად იყენებდნენ ე.წ. „ჩართულ“ წარწერებს, და რადგან ექსლიბრისსაც წიგნის „დაცვის ფუნქცია აკისრია“, მკვლევრები ამ წარწერებშიც ექსლიბრისის იდეურ ჩანასახს ხედავენ.

1 იაკობ ხუცესი. „წამებაი წმიდისა შუშანიკის დედოფლისა“ (Vს.) – გვამცნობს, რომ შუშანიკმა „...თანა წარიტანა ევანგელი თვისი და წმიდანი იგი წიგნნი მონამეთანი“ (თბ., „ნაკადული“, 1979, გვ. 20).

2 კრებულში „ცხოვრება და მოღვაწეობა გრიგოლ ღვთისმეტყველისა“ (XI ს.), ვკითხულობთ: „ვინცა ესე წიგნი ტყუეობისად დაიხსნა და ს/ამშობლ/ოში გაგზავნა, ეგრეთვე, უფალო ღმერთო, მისი სული დაიხსენ, ამინ.“ (ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექცია: A₁-გვ. 14). და იქვე: „წიგნი ესე გრიგოლ ღვთისმეტყველისა დროსა აღოხრებისა ტფილისის ქალაქისა-სა უსჯულთა თათრისაგან დატყვევებული, მოვისყიდეთ საკუთარი საფასითა...“ (ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექცია: A₁₆-გვ. 50-54).

ასევე ცოცხალ არსებად მოიხსენიებს წიგნს წილკნელი ეპისკოპოსი ამბროსი, XV საუკუნის ხელნაწერში: „მე ყოვლად სამღვდელოს წილკნელს ამბროსის მომიტანეს ქალაქიდან ესე სამოციქულო. ერთს ვისმე სომეხს სახლში ჰქონებოდა და დიად მრავალი მწუხარება და სნეულობა შემთხვეოდა; აქ წილკანს მე მომიტანეს და მე ისევ ამ ეკლესიაში დამიდვია. ახლა ამ ეკლესიის მნემ იცის“. გამოკრებული (რიგის) სამოციქულო (ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექცია: A₂-გვ. 21, 22).

წყევლის შემცველი ტექსტები მუქარას გამოხატავდნენ წიგნის უდიერად მომხმარებელთა თუ მომპარავთა მიმართ. მათგან ერთ-ერთია XVIII საუკუნის კალიგრაფ-გადამწერის ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის ანდერძის მონაკვეთიც, სადაც ვკითხულობთ: „წყეულ იყოს ის კაცი თუ ქალი, რომელმაც თხოვნით წაიღოს და ამის პატრონს დაავიწყდეს და აღარ გამოუჩინოს. წყეულ იყოს, რომელსაც აქედამ ანბავი მოეწონოს და ან რვეული ამოგლიჯოს და ან ფურცელი აღმოხიოს და ან უბრალოდ არშიაზე ბლარჯვა დაუნყოს, ან ფინთად და უნალვლოდ და ნისიათ იხმაროს“.

წიგნის „დამცველი“ წყევლითი წარწერების გარდა, საკუთრების ფორმის გამოხატვის ერთ მეტად საინტერესო მაგალითს მივაკვლიეთ წიგნის პალატაში დაცულ „სახარებაზე“, ეს არის 1709 წლის ვახტანგისეული სტამბის გამოცემის ერთ-ერთი ეგზემპლარი (1/1709), რომელზეც წიგნის მფლობელის აღმნიშვნელი ბეჭედი „დასმული“, ბეჭედი, რომელიც საბუთებზე ხელმოწერის დამადასტურებელია, წარწერით: „გენათელი მიტრაპოლიტი ეფთვიმე“¹.

კლასიკური ტიპის სუპერექსლიბრისის მსგავსი ნიშანი კი აღმოჩნდა XVIII საუკუნის ხელნაწერებზე, რომელიც ჩვენს მიერ უკვე ნახსენებ კალიგრაფ ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის მიერ არის შესრულებული².

სუპერექსლიბრისის ნიმუში გვხვდება აგრეთვე XVIII საუკუნის ხელნაწერ წიგნზე „ჟამის წირვა ანუ კონდაკნი და კურთხევანი“.³ მუქ ოქრისფერ ტყავის ყდაზე, ცენტრში, დატვიფრულია ექვსფურცელა ყვავილი. ფურცლებს შორის, მოხდენილი, მრგვლოვანი ასოებით ჩასმულია წარწერა – „ზოსიმე“.

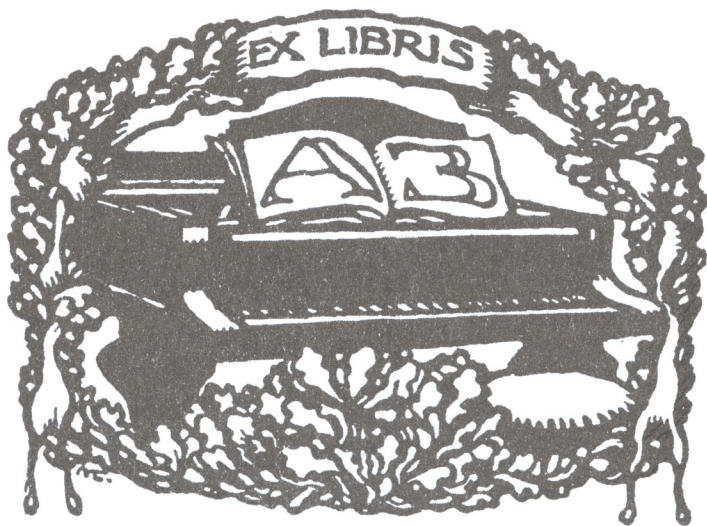
1 ეს არის რვაკუთხა მოხაზულობის ბეჭედი, ზომით 0,18 X 0,16, გარშემო მხედრული, შუაში ასომთავრული ლეგენდით, 1781-1822 წ. (ა.ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. – თბ., „მეცნიერება“, წიგნი I, 1978, გვ. 115).

2 ხელნაწერთა ცენტრის ფონდებში დაცულ ნ. ჩაჩიკაშვილისეული ხელნაწერის ყველა ნიმუშს არ ახლავს ამ ნიშნით შემკული ყდა. „სუპერექსლიბრისი“ არის დატვიფრული მხოლოდ ოთხ წიგნზე, ესენია: 1) წიგნი ისტორია, 1793 წ. A – 1168; 2) ხელნაწერი კრებული, 1774-1779. A – 860; 3) რუსუდანია. ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის მიერ შევსებული და აკინძილი. XVIII ს. S – 3698; 4) კრებული. XI ს. H – 341;

3 ხელნაწერთა ცენტრი (A – 107, XVIII ს. 186 ფ.). ეს არის დიდი ზომის წიგნი (25,5 X 18,5). ყდის ორივე მხარე ერთნაირადაა გაფორმებული. დღეს შეუძლებელია წიგნის მფლობელის გვარისა და ვინაობის დადგენა, მაგრამ ჩვენი ვარაუდით, ამ ნიშანზე უთუოდ იმ პიროვნების სახელი უნდა იყოს აღნიშნული, თუმცა წიგნის ტექსტში არსებულ მინაწერებში „ზოსიმე“ არსად იხსენიება, მაგრამ ამ სახელს არც წიგნის შინაარსთან აქვს რამე საერთო, სწორედ ეს გვაფიქრებინებს, რომ „ზოსიმე“ წიგნის მფლობელი უნდა იყოს.

1. სრულიად რუსეთის იმპერატორის ნიკოლოზ II-ის (1868-1918) ექსლიბრისი. ფერადი ტიპოგრ. ანაბეჭდი, 6,7 X 5,8, 1907.

2. ლეონ ბაკსტი (1866-1924). ა. ი. ზილოტის ექსლიბრისი. ცკგრ., 5,6 X 7,5, 1906.

ჩემი კიწა
Александра
Бенца.

3. კონსტანტინ ანდრეას ძე სომოვი (1869–1939). ალექსანდრ ნიკოლოზის ძე ბენუას (1870–1960) ექსლიბრისი. ცკვრ., 3 X 11,2, 1902.

BIBLIOTHÈQUE
DE
TSARSKOË - SELO.

4. ცარსკოე-სელოს ბიბლიოთეკის წიგნის ნიშანი. ტიპოგრ. ანაბეჭდი, 1,8 X 5,1, XIX ს. II ნახ.

КНИЖНАЯ
ЛАВКА
ПИСАТЕЛЕЙ
МОСКВА
МОХОВАЯ 22

5. მოსკოველ მწერალთა წიგნის მაღაზიის ექსლიბრისი. ქსილ., 6 X 4,2, 1929.

6. ნიკოლოზ სევეროვი (1887–1957).
ტფილისის უნივერსიტეტის წიგნთსაცა-
ვი. ცკგრ.,
9,9 X 8,7, 1918–1920 წ.წ. შორის.

7. ლადო გუდიაშვილი (1895–
1980). საკუთარი ბიბლიოთეკის
ექსლიბრისი. ცკგრ.,
5,8 X 4,1, 1928.

8. ელადიმერ (ლადო) გრიგოლია
(1903–1977). საკუთარი ბიბლიოთეკის
ექსლიბრისი. ცკგრ., 4,6 X 4,3, 1933.

9. დავით ციციშვილი (1901–
1986). გიორგი ნიორაძის ექს-
ლიბრისი. ქსილ., 6 X 3,8, 1930.

10. ირინე გრაბოვსკაია (1898-1982).
ინჟინერ ლ. ლუცენკოს ექსლიბრისი.
ლინოგრ.,
5,9 X 6, 1928.

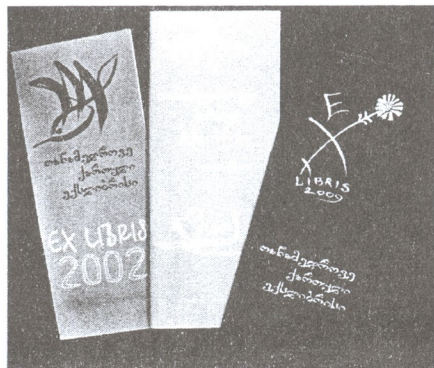
11. ნიკოლოზ ჩერნიშოვი (1903-1985).
ნიკოლოზ სევეროვის ექსლიბრისი.
ქსილ., 7 X 5,3, 1928.

12. ოლგა გორალევიჩი (დაბ. 1924).
ოთარ ვეაძის ექსლიბრისი. ცკვრ., 4 X
2,2, 1974.

13. ქართული ექსლიბრისი (გერმანულ
და ინგლისურ ენებზე). ტექსტის ავტო-
რი და შემდგენელი მარიამ გაჩეჩილა-
ძე. საქართველოს ილია ჭავჭავაძის
სახელობის წიგნის მოყვარულთა
საზოგადოება. - თბ., 1990.

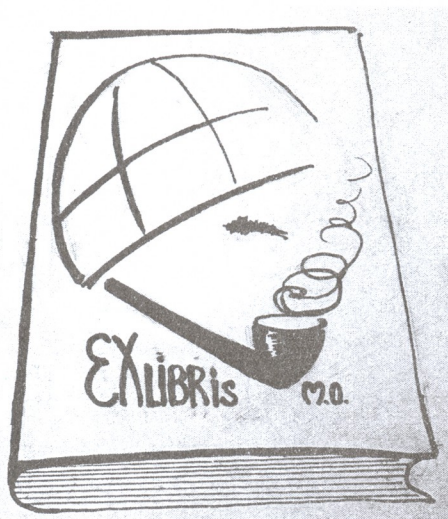
14. თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის გამოფენების კატალოგები. საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაცია. – თბ., 2002, 2006, 2009 წ.წ.

15. ლალი ზამბახიძე (1941). ედმონდ კალანდაძის ექსლიბრისი. ქ.ტ., 2001.

16. გიორგი აფციაური (1979). ორი წლის ლუკა აფციაურის ექსლიბრისი. ტ.კ., 4,5 X 4,4, 2002.

17. ნინო ჯიშკარიანი (1960). მწერალ ლტია იოსელიანის ექსლიბრისი.
ტ.კ., 13,5 X 12,2, 2009.

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის

18. კარლო ფაჩულია (1942). მწიგნობართა ასოციაციის ექსლიბრისი.
ტ.კ., 8 X 8, 2008.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უძველეს ნიგნთა განყოფილებაში, ინახება „ვეფხისტყაოსანი“, გადწერილი 1839 წელს, თბილისელი სომხის ავეტიქ გორგიჯანოვის მიერ¹. წინა ყდაზე, ზედა ნაწილში, ყავისფერ ტყავზე ამოჭრილია პატარა ზომის ოთხკუთხედი (6 X 8,5) და შიგ ჩასმულია წითელი ფერის ტყავი, რომელზეც დატვიფრულია, ოქროსფრით შესრულებული შრიფტი სომხურ და ქართულ ენებზე – „ავეტიქ გიორგი ჭანოვ“.

XIX საუკუნის II ნახევარში კი უკვე გვხვდება ექსლიბრისის პირველად გამოყენება იმ „კლასიკური“ სახით, რაც ამ ნიშნის ხმარებისთვის არის საზოგადოდ მიღებული. ეს არის ცალკე ფურცელზე დაბეჭდილი, ფორზაცზე დასაკრავად გამიზნული ნიგნის ნიშანი. იგი განკუთვნილია კავკასიის სამუსიკო საზოგადოებისათვის².

XVIII საუკუნის სუპერექსლიბრისის ნიმუშები შესრულების თვალსაზრისით ეროვნული ნიშნის მატარებელია (დეკორი, შრიფტი), ხოლო უკვე XIX საუკუნის ბოლოს ნიგნის ნიშნის „კლასიკურ“ ნიმუშს, ექსლიბრისის „კავკასიის სამუსიკო საზოგადოებისათვის“, შესრულების ხასიათით აშკარად რუსული ექსლიბრისის მხატვრობის ხელწერა ატყვია და ეს გასაგებია იმ მხრივ, რომ XIX საუკუნე ის დროა, როდესაც საქართველო რუსეთის იმპერიის უშუალო შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს და მისი როგორც პოლიტიკური, ისე კულტურული ცხოვრება რუსეთის იმპერიის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებასთან მჭიდრო კავშირში წარიმართება.

ქართული ექსლიბრისი 1910-1930-იან წლებში

1910-იანი წლების ქართულ ექსლიბრისზე, ჯერჯერობით, მასალა-ბი არ იძებნება. მხოლოდ წერილობით ცნობას მივაკვლიეთ – ქარ-

1 თსუ – F 20242. ეს არის დიდი ზომის (34,2 X 21) სქელტანიანი ნიგნი (292 ხელნაწერი გვერდი) კარგად შემორჩენილი ყავისფერი ტყავის ზედაპირიანი ყდით.

2 ე. ანთიძე ექსლიბრისს დაახლოებით 1870 წლით ათარიღებს, იმ მოტივით, რომ ეს ექსლიბრისი მან ნახა მხატვარ დ. ციციშვილის კოლექციაში შემონახულ კავკასიის სამუსიკო საზოგადოების კუთვნილ ერთ-ერთ ნიგნზე. „კავკასიის სამუსიკო საზოგადოება“ დაარსდა 1871 წელს, „... ენთუზიასტთა ჯგუფის თაოსნობით, რომელსაც სათავეში ედგა ვ. კიუნერი, გაიხსნა ჯერ „კავკასიის სამუსიკო საზოგადოება“ (1871 წ. 17. III), ხოლო შემდეგ დაარსდა სამუსიკო სკოლა (1871 წ. I. X)“. ამრიგად, ამ ექსლიბრისის შექმნა მართლაც 1870-იანი წლების დასაწყისში მომხდარა, რადგან ამ საზოგადოებამ სულ რამდენიმე წელი იარსება. იხ. Э.Антидзе. Из истории грузинского Экслибриса. Материалы IV международного симпозиума по грузинскому искусству. – Тб., 1983, 9 с.

თული ექსლიბრისის ყველაზე მსხვილი კოლექციონერის, ბ. პოლიაკის მასალების შესწავლისას: მხატვარი ვლადიმერ ნილოსანის ექსლიბრისებისთვის განკუთვნილ საქალაქდებში, ინახებოდა რუსული გაზეთიდან ამოჭრილი წერილი, რომელზეც, სამწუხაროდ, არც გაზეთის სახელწოდება, არც თარიღი და არც ავტორი არ იყო მითითებული, მაგრამ ეს ამონარიდი ქართული ექსლიბრისის ისტორიისათვის მეტად საჭირო ცნობებს გვანდის და მსურს, გაგიზიაროთ. წერილში ნათქვამია, რომ რევოლუციამდელ თბილისში ექსლიბრისის ხელოვნებით ცოტა თუ ვინმე იყო დაინტერესებული და რომ ცნობილია ლიტერატორ ა. პეტროვსკის წიგნის ნიშანი, რომელმაც თავისი ექსლიბრისისათვის ისარგებლა ო. ბერდსლეის ნახატი. თბილისის მცხოვრებმა, არქიტექტორმა ს. გრუზენბერგმა¹ შეასრულა სხვადასხვა პიროვნებისათვის განკუთვნილი ოცდაშვიდი წიგნის ნიშანი, ხოლო შემდგომ თბილისის სამხატვრო აკადემიაში – ე. ლანსერეს და ი. შარლემანის მიერ აღზრდილმა სტუდენტებმა ორი წლის მანძილზე შექმნეს 160-მდე ექსლიბრისი და ჩამოთვლილია მათი გვარები: ალდადანოვა, ბეზუთოვა-გაბუნია, ბურავლიოვი, გრიგოლია, ლეჟავა. ამ ავტორთა ექსლიბრისები რენე შმერლინგის კოლექციაშია თავმოყრილი.

თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის პირველ ნიმუშს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წიგნსაცავისათვის განკუთვნილი ექსლიბრისი წარმოადგენს. თუმცა იგი უთარილოა, მაგრამ მიგვაჩინია, რომ ეს ნამუშევარი უნივერსიტეტის დაარსებისთანავე უნდა შექმნილიყო (1918 წ.), რადგან ცნობილია, რომ ივანე ჯავახიშვილმა ამ სასწავლებლის ჩამოყალიბებისას გაითვალისწინა მისი არსებობისათვის საჭირო ყველა ატრიბუტი. უნივერსიტეტის ღერბი დაუკვეთეს მხატვარ დიმიტრი შევარდნაძეს². ღერბზე გამოსახული მოტივი – შველი, რომელიც ძუძუს აწოვებს ნუკრს – დოკუმენტების დასამოწმებელი ბეჭედის და წიგნსაცავისთვის შექმნილ კომპოზიციისთვისაც არის გამოყენებული (ილ. 6). სავარაუდოა, რომ ღერბიც, ბეჭედიც და ექსლიბრისიც ერთდროულად იყო შესრულებული.

1 სერგეი ნიკოლოზის (ნოეს) ძე გრუზენბერგი (1888-თბილისი – 1934-მოსკოვი) – საბჭოური რუსეთის არქიტექტორი, წიგნის გრაფიკის ოსტატი. პირველი ექსლიბრისი 1908 წელს შეასრულა. შექმნილი აქვს 25 ექსლიბრისი, აქედან 12 – ოქტომბრის რევოლუციამდე.

2 ს. ჯორბენაძე. ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა. – თბ., თსუ-ს გამომცემლობა, 1948, გვ. 335.

ბული, ყოველ შემთხვევაში ექსლიბრისის კომპოზიცია 1918 წლიდან 1923 წლამდეა შექმნილი, რადგან 1923 წლის ჟურნალ „ჩვენს მეცნიერებაში“ დაბეჭდილია მისი ილუსტრაცია (თსუ – პ – 145).

უნივერსიტეტის წიგნსაცავის ექსლიბრისი, როგორც ჩანს, ორი ოსტატის მიერაა შესრულებული, ამას კი წიგნის ნიშანზე აღნიშნული მხატვართა ინიციალები გვამცნობს [ნ. ს. და დ. გ.]. ინიციალები ნ. ს. – არქიტექტორ ნიკოლოზ სევეროვს გულისხმობს¹.

ნიკოლოზ სევეროვის ცხოვრება და შემოქმედება მჭიდროდ უკავშირდება იმდროინდელი ქართული კულტურის ყველა მნიშვნელოვან მოვლენას. იგი უნივერსიტეტის დაარსებისთანავე ჩართული იყო სასწავლებლის ცხოვრებაში. ხოლო ინიციალი – დ. გ. კვლევის საგნად რჩება – იგი შესაძლოა დავით გველესიანს ან მხატვარ დავით გველესიანს გულისხმობდეს.

ისევე, როგორც სახვითი ხელოვნების ყველა სხვა დარგის განვითარებას, საქართველოში ექსლიბრისის ხელოვნების წინსვლაც განსაკუთრებულად შეუწყო ხელი თბილისის სამხატვრო აკადემიამ (1922 წ.) და იქ მოღვაწე იმ პედაგოგთა მაღალმა პროფესიონალიზმმა, რომლებიც ამ სასწავლებლის კედლებში შეიკრიბნენ. გრაფიკული ხელოვნების სწავლება-განვითარებას იოსებ შარლემანი (1880–1957) და ევგენი ლანსერე (1875–1946) უძღვებოდნენ. ისინი თავადაც შესანიშნავი გრაფიკოსები და ექსლიბრისისტები იყვნენ, ევროპული განათლება ჰქონდათ მიღებული და თავისი მონაწილეობით მაღალი დონის აკადემიური ცოდნით განსწავლეს. მათი აღზრდილების, ანუ აკადემიის პირველკურსდამთავრებულთა თაობის მიერ ინყება ქართული დაზგური და წიგნის გრაფიკის ინტენსიური წინსვლა და აღმავლობა. საერთო პროცესშია ჩართული ექსლიბრისის ხელოვნების განვითარებაც, რომელიც გრაფიკის დარგს მიეკუთვნება და მის პარალელურად ვითარდება. ექსლიბრისის კეთებას გრაფიკული აზროვნების ჩამოსაყალიბებლად, სავარჯიშო ამოცანად აძლევდნენ აღმზრდელები დამწყებ გრაფიკოსებს.

¹ „არს გეორგიას“ ბ სერიაში, ნ. სევეროვის ნამუშევრების კატალოგის ნაწილში დაბეჭდილია ამ ექსლიბრისის ილუსტრაცია (იხ. ქართული ხელოვნება, სერია B – ახალი და საბჭოთა ხელოვნების საკითხები. საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. გამომც. – თბ., 1964, გვ. 176). ნ. სევეროვი ბევრს მუშაობდა ქართულ არქიტექტურულ ძეგლებზე, სწავლობდა ქართულ ორნამენტს, მის ეროვნულ თავისებურებებს. მისი არქიტექტურული შემოქმედება მაღალმხატვრული დონით გამოირჩევა, რომელშიც ქართული მოტივები გააზრებულადაა შერწყმული თანამედროვე არქიტექტურასთან.

ამ პერიოდში დიდი ყურადღება ეთმობა აგრეთვე წიგნის ბეჭდვის გაუმჯობესებას და დგება მისი მხატვრული დონის ამაღლების საკითხიც. გამოცემის ტირაჟის გაზრდა ხელმისაწვდომს ხდიდა წიგნს ხალხის ფართო მასებისათვის, რამაც კერძო ბიბლიოთეკების მომრავლებასაც შეუწყო ხელი. იმ ადამიანს კი, რომელსაც საკუთარი ბიბლიოთეკა ჰქონდა, საკუთარი ექსლიბრისის ფლობის სურვილიც უჩნდებოდა და მასზე მოთხოვნილებაც იზრდებოდა.

ამრიგად, 1920–30-იან წლებში ხდება თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის ხელოვნების საფუძვლიანი ჩამოყალიბება და დამკვიდრება. ამ პერიოდში, ექსლიბრისში მოღვაწე ქართველი მხატვრები, შემდგომში ქართული დაზგური და წიგნის გრაფიკის ნამყვან ოსტატებად ჩამოყალიბდნენ. მაშინ კი სრულიად ახალგაზრდა, დამწყები გრაფიკოსები იყვნენ. მათ, მათთვის ჯერ კიდევ სრულიად უცხო, მინიატურული გრაფიკის ამ ფორმას შესანიშნავად აუღეს ალღო და პირველივე ნაბიჯებიდანვე მიაღწიეს კიდევ მნიშვნელოვან წარმატებას, რასაც ლოს-ანჟელესის 1934–35 წლების ექსლიბრისის საერთაშორისო გამოფენის შედეგები მოწმობს.

1934 ლოს-ანჟელესში მოეწყო ექსლიბრისისა საერთაშორისო საკონკურსო გამოფენა. ამ გამოფენაზე ქართველი მხატვრების მონაწილეობას ხელი შეუწყო მესიკათმცოდნე ლევ ურეკლიანმა. ვლადიმერ წილოსანმა და ლევ ურეკლიანმა თავი მოუყარეს ქართველ მხატვართა ჯგუფს და გამოფენაზე წარადგინეს ლადო გუდიაშვილის, ლადო გრიგოლიას, რუბენ ლორის-მელიქოვის და გიგო შარბაბჩიანის ნამუშევრები. ლადო გრიგოლიას საკუთარი ბიბლიოთეკისთვის შექმნილი ექსლიბრისი ოქროს მედლითა და საპატიო დიპლომით დაჯილდოვდა.

ლოს-ანჟელესში 1935 წელსაც მოეწყო ექსლიბრისის ხელოვნების მეორე საერთაშორისო გამოფენა. როგორც კატალოგიდან ჩანს, ყოფილი საბჭოთა კავშირის 15 რესპუბლიკიდან გაუგზავნიათ თვრამეტი მხატვრის ნამუშევარი და მათ შორის ცხრა მხატვარი თბილისიდან ყოფილა. ესენი იყვნენ პავლე ბუსირიოვი, ლადო გრიგოლია, ლადო ქუთათელაძე, ვლადიმერ წილოსანი, გიგო შარბაბჩიანი, ნაზიკ ტერიანი, ვალენტინ თოფურიძე, პავლე კუზანიანი და დავით ციციშვილი. ამ გამოფენაზე დავით ციციშვილის ექსლიბრისს გიორგი ნიორაძისათვის ვერცხლის მედალი მიენიჭა (ილ.7, 8, 9).

ქართულ ექსლიბრისს ქმნიდნენ და ამ სფეროში უდიდეს წარმატებებს აღწევენ აგრეთვე გრაფიკოსები: იგორ ტიმოფეევი, ლადო

ქუთათელაძე. გიორგი ლეჟავა, ირინე გრაბოვსკა. ამ უკანასკნელის ინჟინერ ლ. ლუცენკოსათვის 1928 წელს შესრულებული წიგნის ნიშანი (ილ. 10) ექსლიბრისის განვითარებაში ისტორიული მნიშვნელობის მატარებელია. იგი კოსმოსის თემაზე შესრულებულ პირველ ექსლიბრისად არის მიჩნეული.

რენე შმერლინგის კოლექციაში ნიკოლოზ ჩერნიშოვის მინიატურული კომპოზიციებია დაცული, მაგრამ ჩერნიშოვს აქვს ქსილოგრაფიის ტექნიკაში შესრულებული ათამდე ექსლიბრისიც. მათ შორის მნიშვნელოვანია ექსლიბრისი ნიკოლოზ სევეროვისათვის (ილ. 11).

მნიშვნელოვან ექსლიბრისებს ქმნიან ასევე: ვერა ბელეცკაია, დავით (დუდა) გაბაშვილი და სხვები.

1930-იანი წლების პერიოდს თამამად შეგვიძლია ქართული ექსლიბრისის განვითარების კლასიკური პერიოდი ვუწოდოთ.

იმ წლების ბოლოს ექსლიბრისის ხელოვნების განვითარება წყდება თითქმის 1950-იანი წლების ბოლომდე, მხოლოდ 1960-იანი წლებიდან, ვლადიმერ წილოსანის დამსახურებით, იწყებს ხელახალ აღმავლობას.

ამგვარი წყვეტის მიზეზის სათავე საბჭოური კავშირის ცენტრში იყო, თუმცა ამ მიზეზების ახსნას მკვლევართა უმეტესობა თავს არიდებდა, უბრალოდ ახსენებდნენ, რომ 20 წლის მანძილზე ექსლიბრისის განვითარების პროცესი შეჩერდა, მაგრამ რატომ, გამოკვეთილად არ ხსნიდნენ. მხოლოდ სემიონ ივენსკი, ეხებოდა რა ექსლიბრისის მნიშვნელობას, აღნიშნავდა, რომ „ექსლიბრისი წარმოადგენს ადამიანთა და საზოგადოების ბედისწერის მინიატურულ სარკეს“ (С. Ивенский. Искусство книжного знака. — Л., 1966, с. 80). ოლეგ ლასუნსკი კი წერდა: „ოცდაათიანი წლები ექსლიბრისისთვის გამოცდის წლები იყო. პიროვნების კულტის დაბადების ვითარებაში მეცნიერება წიგნის შესახებ და ყველაფერი, რაც მასთან იყო დაკავშირებული, შერისხული იყო“ და იქვე დასძენდა: „თვითონ რუსული წიგნის ნიშნის ისტორია გვასანავლის დავინახოთ მასში საზოგადოების პოლიტიკური ამინდის თავისებური „ბარომეტრი“. (С. Ласунский. Книжный знак. Некоторые проблемы изучения и использования. — Воронеж, 1967, 49–51.)

ექსლიბრისის განვითარების პროცესის შეჩერების ძირითადი მიზეზი კი ის იყო, რომ იმ წლებში გაჩნდა შეხედულება, რომლის გამტარებლებიც წიგნის ნიშანს ანაქრონიზმად ნათლავდნენ, მასში ინდივიდუალურ-საკუთრებრივ თვისებას ხედავდნენ და მიიჩ-

ნევდნენ, რომ ამ თვისების გამო ექსლიბრისის სოციალისტურ საზოგადოებაში არსებობის უფლება არ გააჩნდა (С. Сильванский. Книжные знаки Н.С. Бомгригорьевой. — М., 1932, с. 14.).

ფაქტობრივად დაიწყო ექსლიბრისის დევნა. არსებობა შეწყვეტეს ექსლიბრისის საზოგადოებებმა. 1934 წელს დაიხურა წიგნისა და ექსლიბრისის შემგროვებელთა სექცია მოსკოვსა და ლენინგრადში. იმავე წლებში ხელოვნებიდან იდევნებოდა სიმბოლიზმი, ექსლიბრისის ხელოვნებას კი, სპეციფიკიდან გამომდინარე, სწორედ სიმბოლოებით აზროვნება ედებოდა საფუძვლად. შეფერხების პროცესს ისიც დაემატა, რომ 1941 წელს დაიწყო მეორე მსოფლიო ომი, რომელშიც ყოფილი საბჭოთა კავშირის ყველა რესპუბლიკა ჩაერთო და მათ შორის საქართველოც. ექსლიბრისისთვის უკვე აღარავის ეცალა და თითქმის შეწყდა კიდევც მისი არსებობა.

ქართული ექსლიბრისი 1960–1970-იან წლებში

ქართული ექსლიბრისის ხელახალი აღორძინება ძირითადად 1960-იანი წლებიდან დაიწყო და გაჩნდა ავტორთა ახალი სახელები, ექსლიბრისით დაინტერესდნენ მხატვრები: ნინო ფოფხაძე, ვერა ბელეცკაია, მარიამ ქუთათელაძე, ალიმ ბრანოვერი, ნინო კანდელაკი, ირინე თუმანიშვილი, მარგარიტა თუშმალიშვილი, თამარ გუგუშაშვილი, იზაბელა წილოსანი, ოლგა გორალევიჩი, ნინო მასტიცკაია(ილ. 12).

ამ წლებში ქართულ ექსლიბრისზე ზრუნვას სათავეში ედგა ქართული ექსლიბრისის ხელოვნების წამყვანი ოსტატი ვლადიმერ წილოსანი, ამასთანავე იგი ფლობდა ექსლიბრისის უნიკალურ კოლექციას, რომელშიც შეკრებილი იყო ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებისა და ევროპის ქვეყნების ოსტატთა ნამუშევრები. ამ კოლექციის დარჩენილი ნაწილი, მხატვრის გარდაცვალების შემდეგ, მისმა მეუღლემ, იზაბელა წილოსანმა საჩუქრად გადასცა საქართველოს სახელმწიფო ხელოვნების მუზეუმს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ქართველ მხატვართა მიერ შექმნილი ექსლიბრისების კოლექცია მუზეუმში შესვლამდე დაიკარგა. ასევე უკვალოდ გაქრა მხატვარ დავით ციციშვილის ექსლიბრისების კოლექციის დიდი ალბომიც, ხოლო ქართული ექსლიბრისის ერთ-ერთი მსხვილი კოლექციონერის ბორის პოლიაკის ნაღვანი კი სამუდამოდ მიუწვდომელი გახდა ქართული საზოგადოებისათვის, რადგან 1990-იანი წლების

დასაწყისში ბ. პოლიაკი საცხოვრებლად ისრაელში გადავიდა და საკუთარი კოლექციაც თან წაიღო. ბორის პოლიაკი 1970-80-იან წლებში თანამშრომლობდა საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის წიგნის მოყვარულთა საზოგადოებასთან (დაარსდა 1974 წელს. ამჟამად მწიგნობართა ასოციაცია) და მასთან არსებულ ექსლიბრისისა და წიგნის გრაფიკის მოყვარულთა კლუბს ხელმძღვანელობდა. ბ. პოლიაკთან ერთად ამ საქმეში მონაწილეობდნენ ნინო კანდელაკი, ნინო ფოფხაძე, მარიამ ქუთათელაძე, მარგარიტა თუშმალიშვილი, განსაკუთრებით კი – ირინე თუმანიშვილი. მათი უშუალო დამსახურებაა, რომ ვლადიმერ ნილოსანის გარდაცვალების შემდეგ, ხელოვნების მუზეუმში მოწყობილ გამოფენას (1972 წ.) მოჰყვა ახალი თაობის მოსვლა, რითაც ექსლიბრისის ხელოვნების შემდგომ აღმავლობას დაედო საფუძველი. ამ გამოფენაზე წარმოდგენილი მასალის საფუძველზე კი მომზადდა და ირინე თუმანიშვილისა და ზევაზ კვასხვაძის წინასიტყვაობით 1979 წელს გამოიცა პირველი წიგნი (საქართველოს სსრ წიგნის მოყვარულთა საზოგადოება. – თბ., 1979; ტექსტი ქართულ და რუსულ ენებზე).

გრაფიკული ხელოვნების ამ ფორმით დაინტერესდნენ ახალგაზრდა მხატვრები: ტატიანა თუმანიშვილი, ნინო ჯიქია, მზია დედანაშვილი, იოსებ სამსონაძე, მარგარიტა ბუდილევა, ალიმ რიჟინაშვილი, ელგუჯა ჯოხაძე, ქეთევან შალამბერიძე, ნელი ჯახუტაშვილი, თამარ მამუჩაშვილი, ნესტან იორდანიშვილი და სხვები. ახალგაზრდა თაობაზე ზრუნვას ბორის პოლიაკი და ირინე თუმანიშვილი წარმართავდნენ. წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების ინიციატივითა და ხელშეწყობით ეწყობოდა გამოფენები და კონკურსები. ქართული ექსლიბრისი წარდგენილი იყო მრავალ საკავშირო და საერთაშორისო გამოფენაზე.

ქართული ექსლიბრისი 1980-იანი წლებიდან 2000 წლამდე

1990 წელს, გერმანიაში, „ფისაეს“ საერთაშორისო 24-ე კონგრესზე წიგნის მოყვარულთა საზოგადოებამ წარადგინა სპეციალურად ამ ღონისძიებისთვის გამოცემული მინიატურული წიგნი „ქართული ექსლიბრისი“ (თბ., 1990. ტექსტი – გერმანულ და ინგლისურ ენებზე. ავტორი და შემდგენელი მარიამ გაჩეჩილაძე). კონგრესი დაეთმო სიკვდილის თემაზე შესრულებულ ექსლიბრისებს. ამ თემატიკას პასუხობდა ქართულ მასალაში წარმოდგენილი ნინო მასტიცკაიას

საკუთარი ბიბლიოთეკისთვის შესრულებული ექსლიბრისი და მონაწილეობის მიღებაც ამ მოტივით მოხდა (ილ. 13).

რუსი მკვლევრის სემიონ ივენსკის სიტყვები, რომ ექსლიბრისი თავისი ბუნებით წარმოადგენს მინიატურულ სარკეს, რომელშიც აირეკლება ადამიანისა და საზოგადოების ბედისწერა, ნათლად აცხადდა ქართული ექსლიბრისის განვითარების ისტორიასთან მიმართებაში.

ქართულ ექსლიბრისს განსაკუთრებული ბედი ხვდა წილად.

როგორც აღვნიშნეთ, ექსლიბრისის ხელოვნების განვითარებას ხელს უწყობენ კოლექციონერებიც. თვალს თუ მივადევნებთ ქართული კოლექციების ისტორიას, ასეთი არასახარბიელო ვითარება წარმოგვიდგება: დღესდღეობით აღარ არსებობს არც ერთი მსხვილი კოლექცია, რომელშიც აისახებოდა გრაფიკული ხელოვნების ამ მინიატურული ფორმის განვითარების სრული სურათი.

1970-იანი წლებიდან საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის წიგნის მოყვარულთა საზოგადოება ფლობდა ექსლიბრისის შესანიშნავ კოლექციას, რომელიც კლუბის წევრთა ხელშეწყობით მუდმივად ივსებოდა ახალ-ახალი ნიმუშებით, მაგრამ საზოგადოების ყოფისა და კონკრეტული ადამიანის ბედისწერის ანარეკლი აქაც გამოკრთა: 1991–1992 წლების დეკემბერ-იანვრის გადატრიალების დროს თბილისის სამხატვრო აკადემიაში საგამოფენოდ გატანილი წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების კუთვნილი კოლექცია ხანძარმა გაანადგურა და ფაქტობრივად, ქართულ ექსლიბრისს წარსული მოეკვთა.

ამგვარი ტრაგიკული ბედისწერის გამო, ნამდვილად მისასალმებელი იყო ექსლიბრისის ხელახალი გახსენება იმ აქციის სახით, რაც 1997 წელს ჩაატარა საქართველოს ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ, სადაც მოეწყო აუქციონი, რომლის შინაარსიც იყო „დამშვიდობება საბჭოთა ეპოქის იდეოლოგიურ ლიტერატურასთან“. აუქციონზე გატანილ წიგნებს თან დაერთო სამი მხატვრის: მარინე ივანიშვილის, მამუკა ლეკიაშვილის და გიორგი მორბედაძის შექმნილი 8 ექსლიბრისი, რომელიც აუქციონზე შეძენილ წიგნებთან ერთად საკოლექციო მნიშვნელობას იძენდა, მაგრამ ამ აქციას და მასზე წარმოდგენილ ექსლიბრისებს უფრო იდეოლოგიური დატვირთვა ჰქონდა, ვიდრე მხატვრული.

ქართული ექსლიბრისის განვითარების წარმატებული მცდელობა იყო 2001 წლის გამომცემლობა „აზრის“ ინიციატივითა და საქართველოს მხატვართა კავშირის ხელშეწყობით გამართული 37

ქართველი მხატვრის ექსლიბრისის გამოფენა თბილისის წიგნის საერთაშორისო ბაზრობაზე (2001 წლის 14–17 ივლისი). გამოიცა ამ გამოფენის კატალოგი, რომლის შემდგენელი და რედაქტორი გახლდათ მხატვარი-გრაფიკოსი, ხელოვნებათმცოდნე ნინო ზა-ალიშვილი. გამოფენამ სტიმული მისცა ექსლიბრისზე მომუშავე მხატვრებს. 2001 წელს საქართველოს მნიგნობართა ასოციაციამ მოინვია ექსლიბრისისტა დიდი ჯგუფი და განაახლა ექსლიბრისი-სა და წიგნის მოყვარულთა კლუბის საქმიანობა (ილ.14). გადაწყდა საანგარიშო გამოფენის მოწყობა, რომელიც ქართული ექსლიბრისის დღევანდელ სურათს წარმოაჩენდა. გამოფენაში მონაწილეობა მიიღო 57-მა მხატვარმა, წარმოდგენილი იყო 316 ექსლიბრისი. შემდგომი გამოფენები ჩატარდა 2006 და 2009 წლებში. თანდათან გაჩნდა ექს-ლიბრისისტ მხატვართა ახალი სახელები (ილ. 15, 16, 17, 18).

ექსლიბრისი სიცოცხლისუნარიანია მაშინ, როცა ის ადამიანს სჭირდება თავისი კუთვნილი წიგნების „დასაცავად“. იგი ადამი-ანის სამსახურშია და მის კუთვნილ იმ ინტიმურ სამყაროს იცავს, რომელსაც წიგნის სამყარო ჰქვია. წიგნს ექსლიბრისი თითქოს ცოცხალ არსებად აქცევს და კიდევ ერთი ფუნქციით ტვირთავს, პატრონთან მის ურთიერთობას მიაწვდის.

ექსლიბრისის აუცილებელი პირობაა, რომ მოხდეს მისი ტირაჟი-რება, ამიტომ „კლასიკური ექსლიბრისი“ განხორციელებული უნდა იყოს ქსილოგრაფიის, ცინკოგრაფიის, ლითოგრაფიის, ლინოგრა-ვიურის და მსგავს სათანადო გრაფიკულ ტექნიკაში. ორიგინალის ასლის გამრავლების თანამედროვე სხვადასხვა ტექნოლოგიებმა, მით უმეტეს კომპიუტერულმა გრაფიკამ, „კლასიკური ექსლიბრი-სი“ ბეჭდური გრაფიკის, გრავირების ტექნიკას „მოწყვიტა“. მარ-თალია, მისი ტირაჟირება გაიოლდა, მაგრამ თითოეული ანაბეჭდი ორიგინალის ტოლფასი უკვე აღარ არის, შესაბამისად მისი მხატვ-რული ღირებულებაც კლებულობს.

ამ ფონზე უფრო მნიშვნელოვნად გვესახება რენე შმერლინგის ექსლიბრისის კოლექციის გაცნობა ფართო საზოგადოებისათვის, მხატვრებისათვის, სტუდენტებისათვის. აუცილებელია, მოხდეს იმის გააზრება, ღირს თუ არა მხოლოდ საქმის გაიოლების მიზნით დავკარგოთ ის, რისი შენარჩუნებაც აუცილებელია?! ასე ხომ და-ვინწყებას მიეცემა გრაფიკის ეს მინიატურული სახეობა და გრაფი-კულ ტექნიკათა ფლობის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიცია.

მსოფლიოს მანიფესტაცია

მანანა სამაშვილი

მუზა, წიგნი და ცხოვრება

„პუშკინი არის სრულიად განსაკუთრებული მოვლენა და, შესაძლოა, ერთადერთი გამოვლინებაც კი რუსული სულისა...“

ნ. გოგოლი

ძნელია, ისაუბრო პუშკინზე და არ აღნიშნო ამ არაჩვეულებრივი პოეტის არაორდინალურობა. ალექსანდრ პუშკინის თაყვანისმცემელთა შორის ერთ-ერთი საუკეთესო მონოგრაფიის ავტორმა, ნიკოლოზ გოგოლმა ზუსტი შეფასება მისცა მის შემოქმედებას, ხოლო პუშკინის პიროვნების განსაკუთრებული მნიშვნელობა ასე გამოხატა: „Его имя уже имело в себе что-то электрическое“. მართლაც, პუშკინის გამოჩენამ რუსეთის კულტურული და ლიტერატურული ცხოვრების საფუძვლიანი ცვლილებები გამოიწვია. ეს ცვლილებები შეეხო როგორც რუსულ ლიტერატურულ ენასა და სტილს, ასევე მთლიანად ლიტერატურულ ურთიერთობებს.

პუშკინის შემოქმედებას მაშინვე გამოუჩნდნენ ღირსეული შემფასებლებიცა და კონსერვატორი კრიტიკოსებიც. ბევრი დაუმსახურებელი წყენა და შეურაცხყოფა მიაყენეს მას, მაგრამ ისტორიამ თავისი სიტყვა თქვა. როგორც ანა ახმატოვამ აღნიშნა, „პუშკინმა დაამარცხა დრო და სივრცე“. პოეტის მოღვაწეობის მეოთხედ საუკუნეს „პუშკინისეული ეპოქა“ ეწოდა.

პოეტის მოღვაწეობა მრავალმხრივ იყო საინტერესო. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს პუშკინის საგამომცემლო საქმიანობაც, რომელსაც განვიხილავთ საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის იშვიათ გამოცემათა განყოფილებაში დაცული მისი სიცოცხლის დროინდელი გამოცემების მაგალითზე.

თუ პუშკინის პირად მიმონერას გადავხედავთ, დავინახავთ, რომ ამ წერილების დიდი ნაწილი საგამომცემლო პრობლემებს

ალექსანდრ პუშკინი

ეხება. ყველასთვის ცნობილია, თუ როგორი პროფესიონალიზმით ასრულებდა პოეტი ჟურნალისტიკისა და რედაქტორის მოვალეობას „Литературная газета“-სა და მის მიერ დაარსებულ ჟურნალ „Современник“-ში. ასეთივე რუდუნებით ეკიდებოდა იგი თავისი ნაწარმოებების გამოცემის საკითხსაც. მთავრობის მოხელეთაგან მკაცრი კონტროლის პირობებში პუშკინი ცდილობდა როგორმე გაეტანა მართალი სიტყვა და შეერბილებინა ცენზურის უხეში ჩარევა გამოსაცემად მომზადებულ ნაწარმოებებში.

პოეტის ბევრი წიგნი მთავრობისა და მეგობართა მატერიალური შემწეობით დაიბეჭდა. პუშკინი დიდსულოვნად იღებდა ამ დახმარებას, რადგან გრძნობდა, რომ ფინანსური მხარდაჭერის გარეშე იმ დროს ძნელი იყო საგამომცემლო საქმიანობის წარმართვა. „Нынешняя наша словесность есть и должна быть благородно зависима“ – წერდა იგი პეტრე ვიაზემსკისადმი გაგზავნილ წერილში.

პუშკინის ლექსებისა და პოემების დიდი ნაწილი თავდაპირველად მაშინდელ ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნდა. შემდეგ, სხვადასხვა გარემოებამ უზიძგა პოეტს მათი ცალკეულ წიგნებად გამოცემაც. ზოგიერთი მათგანი მის სიცოცხლეში მეორედაც კი დაიბეჭდა.

წიგნების გამოცემის უმთავრესი მიზანი, პოეტის შემოქმედების საოცარი პოპულარობა გახლდათ. ნიჭიერი შემოქმედის უჩვეულოდ ლამაზი ენითა და სისადავით გამორჩეული ლექსები ელვისებური სისწრაფით ვრცელდებოდა ხალხში. მათზე იმდენად დიდი მოთხოვნა იყო, რომ ხშირად მეგობრებისათვის დასაბეჭდად გაგზავნილი ესა თუ ის ხელნაწერი სტამბაში მოხვედრამდეც მრავლდებოდა. ამ ნაწარმოებთა გამოცემა პოეტის მატერიალური ინტერესებითაც

იყო გამოწვეული. იგი იყო პირველი რუსი პოეტი, რომელმაც თავის რჩენის ერთადერთ საშუალებად არცთუ ისე იოლი გზა – საკუთარი ნაწარმოებების გაყიდვით მიღებული შემოსავალი გაიხადა. პუშკინმა მთლიანად შეცვალა ადამიანების წარმოდგენა პოეტის ცხოვრებაზე. იმ ეპოქის სხვა მწერლებისთვის, მაგალითად, კარამზინისა და ჟუკოვსკისთვის არანაირ პრობლემას არ წარმოადგენდა წიგნების გამოცემა. ისინი ტკებოდნენ პოპულარობით, რადგან მათი ეკონომიური მდგომარეობა დაბეჭდილი ტირაჟის გაყიდვაზე არ იყო დამოკიდებული. პუშკინი, როგორც

გამომცემელი და ბიბლიოფილი
ალ. სმირდინი

ჭეშმარიტი ხელოვანი და პოლიტიკურად არასაიმედო პიროვნება, ვერ მოერგო სახელმწიფო სამსახურის ვერც ერთ შემოთავაზებას. ამასთან, მისი მამულებიც ვერ იძლეოდა იმდენ შემოსავალს, რომ უზრუნველად ეცხოვრა. პოეტს ერთადერთი გზა რჩებოდა – თავი ერჩინა წიგნების გაყიდვის გზით შემოსული ჰონორარებით. პუშკინმა პირველმა მოითხოვა საავტორო უფლების დაცვა, რადგან მანამდე ასეთი კანონი რუსეთში არ არსებობდა; არ არსებობდა კანონი ჰონორარის შესახებაც: „Пушкину суждено было первому у нас превратить из фикции в реальность авторское право, в том числе и в юридическом значении этих слов“.¹ პუშკინს თანამედროვენი მკაცრად აკრიტიკებდნენ გაყიდული წიგნებიდან მიღებული შემოსავლების გამო. იგი, სხვებისგან განსხვავებით, ჯანსაღი თვალთა უყურებდა ამ გარემოებას და თავის პირად წერილებშიც ხშირად ხაზს უსვამდა იმას, რომ პოეტი შემოქმედებითი ალტკინების პროცესში არასოდეს ფიქრობს შედეგზე, მაგრამ შემდეგ მას უფლება აქვს შემოქმედების ნაყოფი გაყიდოს ფიზიკური გადარჩენისთვის. პუშკინის ერთ-ერთ ადრეულ ლექსში – „Разговор книгопродавца с поэтом“ წიგნებით მოვაჭრე ეუბნება პოეტებს:

1 С. Гессен, Книгоиздатель Ал. Пушкин. – М., „Книга“, 1987; Приложение к факсимильному изданию. В. Кунин: „Вдохновение не продавалось“, стр. 5.

„Но я вас знаю, господа,
Вам ваше дорого творенье
Пока на пламени труда кипит, бурлит воображение,
Оно застынет и тогда постыло вам и сочиненье,
Не продаётся вдохновенье,
Но можно рукопись продать“.

პოეტი გრძნობდა, რომ შემოქმედებითი თავისუფლება ძნელად ეთავსებოდა მატერიალურ ინტერესებს. როგორც ჩანს, მას შინაგანად ძალიან უჭირდა ამ პრობლემასთან შეგუება, მაგრამ წიგნის გამომცემლებთან და გამყიდველებთან ურთიერთობისას იძულებული იყო გაეთვალისწინებინა მზარდი ფინანსური ხარჯები. ბენკენდორფისადმი მიწერილ წერილში (1835 წ. 1 ივლისი) იგი გულახდილად საუბრობს ამ საკითხებთან დაკავშირებულ განცდებზე:

„В работе ради хлеба насущного нет ничего для меня унизительного, но привыкнув к независимости, я совершенно не умею писать ради денег и одна мысль об этом приводит меня в полное бездействие“.¹

პუშკინის სიცოცხლის დროინდელი წიგნების გამოცემა პოეტის ნებით ხდებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლის გამო იგი ხშირად უშუალო მონაწილეობას ვერ ღებულობდა მათი ბეჭდვის პროცესში. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ტექსტის საბოლოო ვარიანტი პოეტს უნდა მოემზადებინა, გასაგები გახდება ამ წიგნების განსაკუთრებული, ხელნაწერის ტოლფასი მნიშვნელობა. საქართველოს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცული პუშკინის სიცოცხლის დროინდელი გამოცემების უნიკალურობას, უპირველეს ყოვლისა, იშვიათობის სწორედ ეს კრიტერიუმი განაპირობებს.

ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცული პირველი გამოცემა, რომელზეც ჩვენი ყურადღება უნდა შევაჩეროთ, არის პუშკინის სიცოცხლის დროინდელი, 1827 წელს დაბეჭდილი ნაწარმოები „Братья разбойники“. რევოლუციური აღმავლობის ხანაში რადიკალური იდეებისადმი ერთგულების გამო პოეტი ძლივს გადაურჩა ციმბირში გადასახლებას. ამის სანაცვლოდ, ის სამუშაოდ გადაიყვანეს ეკატერინოსლავში (დღევანდელი დნეპროპეტროვსკი). ე.წ. „სამხრეთული პოემების“ ციკლში გაერთიანებულ ამ რომანტიკულ ნაწარმოებზე მუშაობა პუშკინმა 1820 წელს დაიწყო ეკატერინოსლავში და დაამთავრა კიშინიოვში, 1822 წელს. პოემას საფუძვლად

¹ იხ. შენ. №1. ვ. კუნიჩის იგივე სტატია, გვ.: 16, 17.

დაედო ნამდვილი ამბავი, რომელიც ეკატერინოსლავში მომხდარა. პუშკინს იმდენად მოეწონა გაქცეული პატიმრების – ყაჩაღი ძმების მიერ დნეპრის გადაცურვის ამბავი, რომ გადაწყვიტა ამ ფაქტით დაეწყო პოემა, რომელსაც სახელად „Разбойники“ უნდა დარქმეოდა. უსამართლობისა და ძალადობის წინააღმდეგ მიმართული ეს ნაწარმოები ეძღვნებოდა პუშკინის საყვარელ ისტორიულ პიროვნებას – სტეფანე რაზინს. ნაწარმოები ხალხური გადმოცემებითა და კოლორიტითაა ნასაზრდოები, ამიტომ მისი ენაც სადაა და ხალხურ მეტყველებასთან მიახლოებული. ამ თვისებათა გამო, სრულიად გასაგები ხდება მაშინდელი ელიტარული საზოგადოების უარყოფითი დამოკიდებულება უჩვეულო პოემის მიმართ. პუშკინს ნაწარმოების ხელნაწერი 1822 წელს თავდაპირველად თავისი ლიცეუმის მეგობრისთვის, ნიკოლოზ რაევსკისთვის წაუკითხავს.¹ სავარაუდოა, რომ რაევსკიმ კრიტიკული შენიშვნები გამოთქვა პოემის მისამართით, რის შემდეგაც ფიცხმა ახალგაზრდა პოეტმა ხელნაწერი ცეცხლში შეაგდო დასაწავად.² რაევსკის ხელში შერჩა მისი შესავალი ნაწილი, რომელიც რამდენიმე წლის შემდეგ გამოიცა, როგორც დამოუკიდებელი ნაწარმოები. 1823 წელს პუშკინმა ეს ხელნაწერი პეტრე ვიაზემსკისაც გაუგზავნა. ვიაზემსკიმ მეგობარს დაუწუნა პოემის ენა და სიუჟეტი, რასაც მოჰყვა განაწყენებული პასუხი: „Замечания твои на счёт моих „Разбойников“ несправедливы; как сюжет c'est un tour de force³ это не похвала, — напротив, но как слог — я ничего лучше не написал“.⁴ წერილიდან ჩანს, რომ პუშკინს მოსწონდა თავისი ნაწარმოების თემა და მისი ენობრივი სტრუქტურა.

„Братья разбойники“-ის გამოცემის ისტორია ისეთივე საინტერესოა, როგორც მისი შინაარსი. პოემის შესავალი ნაწილი 1825 წელს პირველად დაიბეჭდა ალმანახ „Полярная звезда“-ში. 1827 წელს პუშკინმა მისი ცალკე, ბროშურის სახით გამოცემა გადაწყვიტა. რადგან პოეტი ამ დროს მიხაილოვსკოეში, მშობლების მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდა, წიგნის დაბეჭდვა მან თავის მეგობარს, ბიბლიოფილ სერგეი სობოლევსკის მიაწოდო. გამოცემა მართლაც დაიბეჭდა 1827 წლის 4 ივნისს 2400 ეგზემპლარად.

1 ცნობილია, რომ ა. პუშკინი ძალზე აფასებდა ნ. რაევსკის ლიტერატურულ გამოცემებს.

2 იხ. პუშკინის წერილი ა. ბესტუჟევისადმი. 1823 წლის 11 ივნისი.

3 «Диковинка» — ფრ.: ტრიუკი, ფოკუსი.

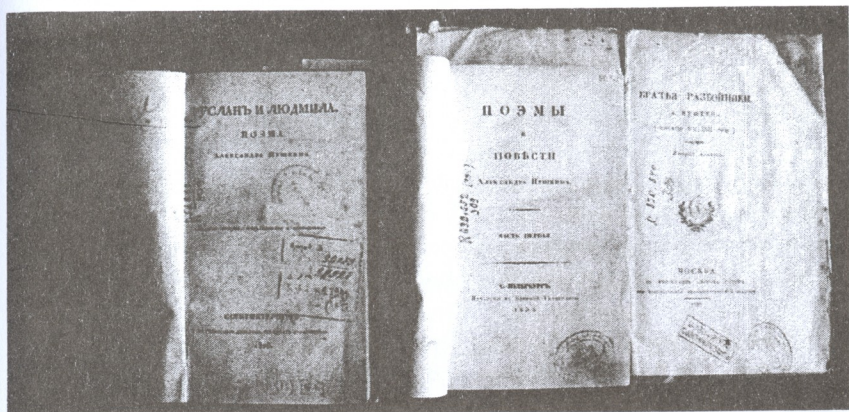
4 А. Пушкин. Полн. Собр. Сочинений. т. 13, Москва, «Воскресенье», 1996. стр. 63.

პოეტს ნიგნების გაყიდვის შემდეგ უნდა აეღო ჰონორარი 1500 მანეთის ოდენობით, მაგრამ ვაჭარმა შირიაევმა იცოტავა მოგება, რომელიც ამ გამოცემიდან უნდა რგებოდა. მან ავტორთან შეუთანხმებლად გაადვირა ფასი და ნიგნზე მითითებული 105 კაპიკის ნაცვლად, ეგზემპლარების გაყიდვა დაიწყო 2-2 მანეთად. ნიგნებით მოვაჭრის თავნებობით აღშფოთებულმა სობოლევსკიმ და პუშკინმა გადაწყვიტეს, იმავე წელს დაებეჭდათ ამ ნაწარმოების მეორე გამოცემა, რომელსაც გარეკანზე ეწერებოდა ბევრად ნაკლები ფასი – 42 კაპიკი. როდესაც შირიაევმა შეიტყო ნიგნების ახალი, დაბალფასიანი პარტიის გამოცემის პერსპექტივა, არ დააყოვნა და გაზეთ „Московские ведомости“-ში გამოაქვეყნა ასეთი შინაარსის განცხადება: „Братья разбойники, А. Пушкина. М., 1827. В типографии Семена, 2 рубля, по отпечатания 2-го издания продаваться будет по 21 копейке“.¹ ნიგნებით მოვაჭრის ამგვარმა განცხადებამ საზოგადოებაში დიდი გაუგებრობა გამოიწვია. ამან საბოლოოდ გაანაწყენა ავტორი და მეორე გამოცემა, რომელიც მართლა დაიბეჭდა იმავე თვის 22 რიცხვში,² აღარ გამოუტანია გასაყიდად. პუშკინმა არჩია, რომ იგი დროებით, გასაყიდად უფრო ხელსაყრელ მომენტამდე შეენახა თავის ნაცნობ სლავიანოფილ ივან კირეევსკისთან. შემდგომი 80 წლის განმავლობაში მეორე გამოცემის კვალი არ ჩანდა. ზოგიერთ მკვლევარს მიაჩნდა, რომ ნიგნები არ დაბეჭდილა, მაგრამ 1915 წელს ბუკინისტმა ივანე ფადეევმა ახალი „საქონლის“ ძიებისას მიაკითხა 80 წლის მოხუცს, ბიბლიოფილის ვაჟს – სერგეი კირეევსკის. ფადეევმა მასპინძლის საკუჭნაოში შემთხვევით აღმოაჩინა დასტებად შეკრული ნიგნების მთელი ტირაჟი 900 ეგზემპლარის ოდენობით. ამის შემდეგ მაღაზიებში გასაყიდად გამოჩნდა პოემის მეორე გამოცემაც.

დღეს პუშკინის სიცოცხლეში დაბეჭდილი ყველა ნიგნი იშვიათობად არის მიჩნეული. „Братья разбойники“-ის მეორე გამოცემაც იშვიათია თავისი კულტურული ღირებულებისა და პირველ გამოცემასთან შედარებით, ტირაჟის სიმცირის გამო. ეს გამოცემა

1 Ник. Смирнов-Сокольский. Рассказы о прижизненных изданиях Пушкина. – М., Изд. Всесоюзной книжной палаты, 1962, стр. 150.

2 მეორე გამოცემის დაბეჭდვის თარიღის დასადგენად ნ. სმირნოვ-სოკოლსკის მოჰყავს გაზეთ „Московские ведомости“-ში გამოქვეყნებული განცხადება: „Братья разбойники“, повесть в стихах А. Пушкина, Печатается вторым изданием и поступит в продажу через несколько дней по 42 копейки за экземпляр“.

ა. პუშკინის წიგნები ეროვნული ბიბლიოთეკის საგანძურიდან

ყდით, ფორმატით, ქალაღდით,¹ თავფურცლის ტექსტითა და შრიფტით მსგავსია პირველისა, მაგრამ მათ შორის მაინც არის სხვაობა: მეორე გამოცემის თავფურცელზე დამატებულია: „Второе издание“; განსხვავებულია ტექსტის ანაწყობის ზომა: პირველი გამოცემა თავდება მე-15 გვერდით, ხოლო მეორე – მე-14 გვერდით; პირველი გამოცემის ყდაზე მითითებულია ფასი – 105 კაპიკი, მეორეზე კი 42 კაპიკი. ახალი გამოცემის ტექსტში ზოგიერთ ადგილას ჩასწორებულია სასვენი ნიშნებიც. რვაფურცლიანი (16 გვერდიანი) დაუჭრელი, დაკეცილი ფურცელის პირველი და ბოლო გვერდები გარეკანის მოვალეობას ასრულებს. მოჩარჩოებული გარეკანის შუა ნაწილში სათაურია დაბეჭდილი, თავფურცელზე კი ვკითხულობთ: „Братья разбойники. А. Пушкина Писано въ 1822 году. Второе издание“. იქვე, ქვემოთ გამომცემლობის სახელია მითითებული: „Москва. В типографии Августа Семена при Императорской Медико-Хирургическѣй Академии“. თავფურცელზე მესტამბის, ავგუსტ სემენის საგამომცემლო მონოგრამაა, თავფურცლის მეორე გვერდზე კი – ცენზორის წარწერა, რომელიც დათარიღებულია 1827 წლის პირველი ივნისით. პოემის მეორე გამოცემის ბიბლიოთეკისეული ეგზემპლარი შემოსილია უბრალო,

¹ აღნიშნული გამოცემის ე. წ. «ჩერის ქალაღდი», სავარაუდოდ, დამზადებულია რუსი ვაჭრის, ნ. კუზნეცოვის ფაბრიკაში («ჩერის ქალაღდი» ეწოდება დაქუცმაცებული ბამბის ქსოვილის ჩერებისა და ხის გადამუშავების გზით ჩინური ტექნოლოგიით დამზადებულ მაღალხარისხოვან ქალაღდს).

ყავისფერი მუყაოთი, რომლის შიგნით ხელუხლებლად და დატოვებული ორიგინალის ყდა. ნაწარმოების ორივე ვარიანტი დაბეჭდილია მოსკოვში მოღვაწე ცნობილი ფრანგი გამომცემლის, აგვისტ სემენის სტამბაში მის მიერ ორნამენტული შტრიხებით გამდიდრებული ლამაზი რუსული შრიფტით.

კრიტიკული შეფასების მიუხედავად, „ლიტერატურულ აღმანახში“ გამოქვეყნებული პოემის შესავალმა და ამ ნაწარმოების დამოუკიდებელმა გამოცემამ უბრალო ადამიანებში დიდი მოწონება დაიმსახურა. დეკაბრისტებმა ეს პოემა რევოლუციურ მოწოდებად მიიღეს.

რომანტიკული პოემების გამოცემისა და ა. პუშკინის წარმატებულ პოეტად ჩამოყალიბების შემდეგ პოეტის ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ხანა. მისი შემოქმედება თანდათან დაუბრუნდა რეალისტურ ნიადაგს, თუმცა იგი მთელი ცხოვრების მანძილზე ხალისით ქმნიდა რუსული ხალხური სიტყვიერებით ნასაზრდოებ, ზღაპრულ სიუჟეტებზე აგებულ შესანიშნავ პოემებს. მომნიფდა ახალი ნიგნების გამოცემის იდეაც, რომელთა განხორციელებისთვისაც პოეტი შესაფერის დროს ეძებდა. ეროვნული ბიბლიოთეკის იშვიათ გამოცემათა განყოფილებაში დაცულია პუშკინის სხვა სიცოცხლის დროინდელი ნაწარმოებებიც: 1828 წელს დაბეჭდილი პოემა „Руслан и Людмила“ და 1835 წლის კრებული „Поэмы и повести“. ამ ნიგნების გამოცემა პოეტის ცხოვრებაში მომხდარმა სერიოზულმა ცვლილებებმა განაპირობა.

1827 წელს პუშკინს ამოეწურა გადასახლების ვადა. ნიკოლოზ პირველის მიერ შეწყალებული და ბოლო შვიდი წლის მანძილზე მოსკოვში პირველად ჩასული პოეტი პირდაპირ მიიყვანეს აუდენციაზე მეფესთან. დეკემბრის აჯანყების სისხლში ჩამხშობმა იმპერატორმა პოეტს დაპატიმრებული მეგობრების განთავისუფლება აღუთქვა. მეფე ცდილობდა პოეტის გულის მოგებას და მის მთავრობის მადიდებელ, მორჩილ ლაქიად გადაქცევას. კეთილგონიერული საქციელის შემთხვევაში იგი პუშკინს ნაწარმოებების დაუბრკოლებლად დაბეჭდვას დაჰპირდა. ხანგრძლივი საუბრის შემდეგ პუშკინმა ირწმუნა მისი სიტყვები, მაგრამ თავისუფლების მოპოვების პირველი სიხარული ნაადრევი აღმოჩნდა. მალე იმპერატორის პირადი კანცელარიის ზედამხედველმა და მეფის ჟანდარმერიის

(ე. ნ. III განყოფილების) უფროსმა, გენერალმა ა. ბენკენდორფმა¹ აცნობა პოეტს, რომ მისი ნაწარმოებების დაბეჭდვასთან დაკავშირებული საცენზურო პირობები შეიცვალა: პუშკინის წიგნების ცენზორი ხდებოდა თავად იმპერატორი. პოეტისთვის ძნელი იყო უმკაცრეს პირობებთან შეგუება, მაგრამ ისიც კარგად უნყოდა, რომ მთავრობასთან დაპირისპირება ამ ეტაპზე სიკეთეს არ მოუტანდა. ჯერ კიდევ 1823 წელს ნ. გნედიჩის შემოთავაზებას „რუსლანისა და ლუდმილას“ მეორედ გამოცემის თაობაზე პოეტმა ასე უპასუხა: „Уверены ли вы, что цензура, поневоле пропустившая в первый раз „Руслана“, нынче не опомнится и не заградит пути второму его пришествию? Заменять же прежнее новым в её угоду я не в силах и не намерен“.²

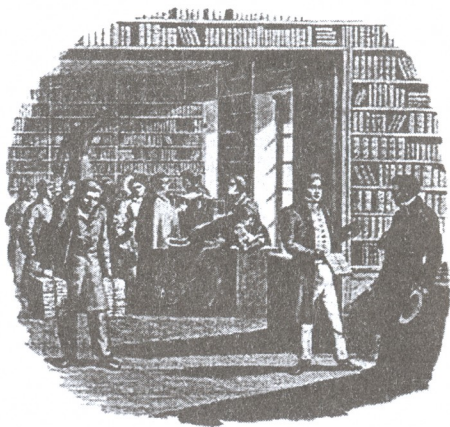
დედაქალაქში ჩამოსვლის შემდეგ კიდევ უფრო დაიძაბა პუშკინის ურთიერთობა მთავრობასთან. გრძნობდნენ რა პოეტის შინაგან პროტესტს, ყველანაირად ცდილობდნენ მის შევიწროებას. ამას თან დაერთო მატერიალური შეჭირვების ხანა. პოეტი ხშირად იცვლიდა საცხოვრებელ ადგილს და მუდმივად ეძებდა ცოცხალ შთაბეჭდილებებს. ამასთან, მისთვის, როგორც ბოჰემური ცხოვრების მოტრფიალე, ემოციური და კეთილშობილი ადამიანისთვის, უცხო იყო ხელმომჭირნეობის გრძნობა. დოკუმენტური წყაროები მოწმობენ, რომ პოეტს მუდმივად არ ჰყოფნიდა ფინანსები. საბედნიეროდ, მას გვერდში ედგნენ ერთგული ადამიანები, რომელთა აზრსაც იგი ანგარიშს უწევდა. ასეთები იყვნენ: ნიკოლოზ გნედიჩი, პეტრე ვიაზემსკი, პეტრე პლეტნიოვი³ და სხვანი. მეგობრებმა ურჩიეს პოეტს, მატერიალური მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით, ხელახლა დაებეჭდა ერთხელ უკვე გამოცემული პოპულარული რომანტიკული პოემები. პოეტს ამის თაობაზე არაერთი შემოთავაზება ჰქონდა გამომცემლებისაგან. ბოლოს მან არჩევანი შეაჩერა ცნობილ ბიბლიოგრაფზე, ლიტერატორსა და წიგნების გამომცემელზე, ალექსანდრე სმირდინზე. სმირდინს, გამომცემლობის გარდა, ჰქონდა წიგნების მაღაზიაც, სადაც იმ დროის მწერლები და ლი-

1 ა. ბენკენდორფს დავალებული ჰქონდა პუშკინისთვის, როგორც არასაიმედო პიროვნებისთვის, თვალყურის დევნება.

2 იხ. ა. პუშკინის ნაწარმოებთა ზემოთდასახელებული სრული კრებული, ტ. 13, გვ. 62.

3 პ. პლეტნიოვი – პოეტის საგამომცემლო საქმეების სულისჩამდგმელი. ეს უნაგარო პიროვნება პუშკინისთვის ერთდროულად იყო მეგობარი, გამომცემელი და მისი ფინანსური პრობლემების მომგვარებელი.

ტერატურის კრიტიკოსები იკრიბებოდნენ. ამ ერუდირებულსა და გულკეთილ ადამიანს დიდი დამსახურება მიუძღვის დამწეები მწერლებისა და პოეტების შემოქმედების პოპულარიზაციაში. ცნობილია, რომ მდიდარი წიგნებით მოვაჭრე უზომო ხელგაშლილობის გამო გაკოტრდა და გარდაიცვალა უკიდურეს სიღარიბეში. სწორედ ამ კაცს ანდო პუშკინმა 1820 წელს დაბეჭდილი პოემის ხელმეორედ გამოცემის საქ-

ა. სმირდინის წიგნის მაღაზია პეტერბურგში

მე. საბოლოოდ, სმირდინისა და პლეტნიოვის გაძლიერებული მეთვალყურეობით იგი ხელმეორედ დაიბეჭდა სახალხო განათლების დეპარტამენტში 1000 ეგზემპლარად. მოლაპარაკების თანახმად, პუშკინს ამ გამოცემაში უნდა აეღო 5000 მანეთი. თანხის მეორე ნახევარი მას უნდა რეგებოდა კავკასიურ თემებზე შექმნილი სხვა პოემების: „Бахчисарайский фонтан“-ის და „Кавказский пленник“-ის მეორედ დაბეჭდვის შემდეგ.

„Руслан и Людмила“-ს მეორე გამოცემის ზუსტი თარიღის, თვისა და რიცხვის დასადგენად ნ. სმირნოვ-სოკოლსკისა და ნ. სინიავესკის უტყუარ წყაროდ მოჰყავთ გაზეთ „Северная пчела“-ში 1828 წლის 24 მარტს გამოქვეყნებული განცხადება ალ. სმირდინის მაღაზიაში უკვე დასტამბული ტირაჟის გაყიდვასთან დაკავშირებით, სადაც წერია: „Руслан и Людмила. Поэма Александра Пушкина. Издание второе, исправленное и умноженное. Продаётся в магазине А. Ф. Смирдина. Цена 10 руб., с портретом автора 12 руб., за пересылку прилагается рубль“. მკვლევარებს მოჰყავთ სხვა საბუთიც, რის საფუძველზეც მათ დაადგინეს წიგნის დაბეჭდვის ზუსტი თარიღი – 1828 წლის 22 მარტი.¹ ირკვევა, რომ წიგნს ერთვოდა ნიკოლოზ უტკინის მიერ ორესტ კიპრენსკის ცნობილი

¹ Н. Синявский, М. Цявлинский. Хронологический указатель произведений Пушкина, напечатанных при его жизни. – М., 1914, стр. 55.

ნახატის მიხედვით გრავირებული პუშკინის პორტრეტი, რომელიც ცალკე, დამატების სახით იყიდებოდა და ორ მანეთად იყო შეფასებული. სამწუხაროდ, ეროვნული ბიბლიოთეკის ეგზემპლარს არ ახლავს ეს გრავიურა; მას არც საკუთარი გარეკანი აქვს შემორჩენილი და მუყაოს ქრელ ყდაშია ჩასმული. დედნიშულ გარეკანზე ორნამენტულ ჩარჩოში დაბეჭდილია პოემის სათაური, გამოცემის ადგილი და წელი; წიგნის ავანტიტულზე პოემის სათაურია, ხოლო შმუცტიტულზე – მეფის ცენზორის ნებართვის ტექსტი. თავფურცელზე აღნიშნულია პოემის მეორე გამოცემის ახალი ვერსიის თავისებურება: „Издание второе, исправленное и умноженное“.

თავფურცლის მონაცემები მიგვანიშნებს „Руслан и Людмила“-ს მეორე გამოცემის იშვიათობის ყველაზე არსებით მონაცემს – პოემის ტექსტოლოგიურ ცვლილებას. სწორედ ამ სერიოზულ ცვლილებათა გამო პოემის ახალი ვარიანტის სრულყოფილი ტექსტი იქცა შემდგომი აკადემიური გამოცემების ამოსავალ წყაროდ. პირველ რიგში, ცვლილება აისახა გამოცემისა და ნაწარმოების შედგენილობაზე: გაიზარდა ტექსტის მოცულობა, რომელმაც დასრულებული სახე მიიღო. პუშკინმა პოემას დაურთო შესავალი, პროლოგი და ეპილოგი; ასევე „მეექვსე სიმღერას“ დაუმატა ცალკეული ლექსები; დახვეწა ნაწარმოების მხატვრული მხარეც – პოემიდან ამოიღო სადაო ეროტიული ადგილები და უცხოენოვანი სიტყვები ჩაანაცვლა რუსული ხალხური მეტყველებიდან აღებული გამოთქმებით. პუშკინი იძულებული იყო გაეთვალისწინებინა ცენზორის შენიშვნებიც, რომლის მიზანი იყო „ტექსტის ზოგიერთი მონაკვეთის იდეოლოგიურად მძაფრი და მკვეთრად ოპოზიციური განწყობის შერბილება“.¹ რაც შეეხება „Руслан и Людмила“-ს ცნობილ პროლოგს „У лукоморья дуб зелёный...“ — პოეტმა ის დაწერა ჯერ კიდევ მიხაილოვსკოეში ყოფნისას, პოემის პირველი გამოცემის შემდეგ, 1824–1825 წლებში. 1827 წელს, მოსკოვში ჩამოსულ პუშკინს თავისი ახალი ლექსები წაუკითხავს მოსკოველ პოეტთან, დიმიტრი ვენევიტინოვთან გამართულ ხალხმრავალ ლიტერატურულ საღამოზე. ისტორიკოსი და პუბლიცისტი მიხეილ პოგოდინი თავის მოგონებებში ცოცხლად აღწერს რუსი ინტელიგენციის შეხვედრას ახალგაზრდა პოეტთან, რომელმაც ახალ ლექსებთან ერთად მოსკოველ ლიტერატორებს წაუკითხა „Руслан и Людмила“-ს

1 А. Шлионский, К вопросу о дефинитивном тексте поэмы „Руслан и Людмила“, Пушкин: Исследования и материалы. – М. Л. Изд. Ан. СССР, т. 3, 1960.

ახალი გამოცემისთვის დაწერილი შესანიშნავი პროლოგი. პოგოდინის მონაყოლიდან ჩანს, თუ როგორი აღტაცება გამოიწვია პუშკინის მიერ წაკითხულმა ლექსებმა: „Мы смотрели друг на друга долго, и потом бросились к Пушкину. Начались объятия, поднялся шум, раздался смех, полились слёзы, поздравления... Явилось шампанское, и Пушкин одушевился, видя такое действие на избранную молодёжь. Ему было приятно наше волнение. Он начал нам поддавая жару, читать песни о Стенке Разине... предисловие к „Руслану и Людмиле“... О, какое удивительное то было утро, оставшее следы на всю жизнь!“¹

მეორე გამოცემას, პირველისგან განსხვავებით, წინ უძღვის ხელმოუწერილი შესავალი სტატია, რომელშიც პოეტს წარმოუჩინია უნიჭო კრიტიკოსთა მიერ პოემის პირველი გამოცემის მისამართით გამოქვეყნებული შეუფერებელი ცინიკური გამონათქვამები, რათა ირონიულ-სარკასტული შტრიხების გამოყენებით საზოგადოებრივი განსჯის საგნად ექცია თავისი შემოქმედების ახალი პროდუქტი და მოულოდნელი დადებითი ეფექტით მკითხველში საწინააღმდეგო რეაქცია გამოეწვია. ახალი გამოცემა აღარ არის ილუსტრირებული, მაგრამ მას გააჩნია ისეთი მნიშვნელოვანი მახასიათებლები, რომლებიც მალლა სწევს პოეტის სიცოცხლის დროინდელი გამოცემის ამ ვარიანტის კულტურულ ღირებულებას.

სიკვდილამდე ორი წლით ადრე ნაწარმოებების ხელახლა დაბეჭდვა პოეტს მწვავე ფინანსურმა კრიზისმა აფიქრებინა. ამ დროს უკვე დაოჯახებული წვრილ-შვილის პატრონი ველარ აუდიოდა გადასახადებს, ბროშურების სახით გამოსულმა ცალკეულმა პოემებმა კი მას ეკონომიური თვალსაზრისით საგრძნობი ზეგება ვერ მოუტანა. პუშკინის ვალები ამ დროისთვის 50 000 რუბლს აღწევდა. სახელმწიფოს ხაზინიდან ფინანსური მხარდაჭერის იმედით, იგი იძულებული იყო დათანხმებოდა მეფის მიერ შემოთავაზებულ კამერ-იუნკერის თანამდებობას. საზოგადოების მხრიდან დიდი სიყვარულის მიუხედავად, პოეტის საწინააღმდეგოდ მთელი ძალით ტრიალებდა ბედისწერის ფატალური ჩარხი. გამძაფრდა მისი ურთიერთობა მთავრობასთან. ამჯერად, გამოსაცემად გამზადებული ნაწარმოებები, მეფის ცენზურის გარდა, სახალხო განათლების მინისტრს სერგეი უვაროვსაც უნდა შეემოწმებინა. პოეტის ძველი

1 А. Скабичевский, Пушкин, его жизнь и литературная деятельность (биографический очерк). <http://az.Lib.Ru/p/pushkin>.

ნაცნობი ს. უვაროვი მინისტრად დანიშვნის შემდეგ ცდილობდა პუშკინი სახელმწიფოს სტანდარტებისა და საკუთარი თეორიული პრინციპებისათვის დაექვემდებარებინა. პოეტმა რამდენჯერმე მიმართა ა. ბენკენდორფს უმაღლესი ცენზურისაგან განთავისუფლების შესახებ, მაგრამ უშედეგოდ... ამ პერიოდში მომწიფდა მისი ნაწარმოებების პირველი ორტომეულის გამოცემის იდეაც, რომლის სულისჩამდგმელი კვლავ სმირდინი გახლდათ. გამომცემელმა გადაწყვიტა მეგობრის დახმარების მიზნით, ორტომეულში შეეკრიბა ყველა ადრე გამოქვეყნებული ნაწარმოები. დიდი წინააღდეგობის მიუხედავად, პუშკინმა 1835 წელს დაბეჭდა ორტომეული სახელწოდებით „Поэмы и повести“. ამ კრებულის პირველ ტომში, მესამედ, უცვლელად, ოლონდ შესავალი წერილის გარეშე დაიბეჭდა „Руслан и Людмила“-ს 1828 წლის გამოცემის ტექსტი.

ნიკოლოზ სმირნოვ-სოკოლსკი თავის გამოკვლევაში აღნიშნავს, რომ ორტომეულის მომზადების წინაპირობაზე არანაირი დოკუმენტი არ არსებობს. სამაგიეროდ, კრებულის დაბეჭდვის მიზნისა და ზუსტი თარიღის დადგენა შესაძლებელია იმ დროის ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული განცხადებების მიხედვით. ასე, მაგალითად, ჟურნალ „Библиотека для чтения“-ში¹ 1835 წლის აპრილში დაბეჭდილ სხვა წიგნებს შორის დასახელებულია ჩვენთვის საინტერესო გამოცემაც: „Изданию „Поэм и повестей“ А. Пушкина предсказываемъ большой успехъ. Оно отличается особенною изящностью и весьма умъреннымъ цъною. Творенія знаменитого нашего поэта, до сихъ поръ рассъянные по брошюрамъ, были нетерпимо дороги для собирателей. Теперь они представляются въ цълномъ и доступны всякому“.² სმირნოვ-სოკოლსკი აზუსტებს გამოცემის პირველი ტომის დაბეჭდვის ზუსტ თარიღს, რომელიც უნდა ემთხვეოდეს ჟურნალში დაბეჭდილი განცხადების გამოქვეყნების დროს – 1835 წლის 10 აპრილს. ავტორისავე ცნობით, კრებულის მეორე ტომი გამოიცა იმავე წლის 27 აგვისტოს. წიგნები შეფასებული იყო 20 მანეთად. ეს თანხა, ერთი შეხედვით დიდი იყო, მაგრამ რეალურად მკითხველს საშუალება ჰქონდა ორჯერ ნაკლებ ფასში შეეძინა პუშკინის რჩეული ნაწარმოებები. ორტომეული გამოვიდა 1200 ეგზემპლარად. მათი ტრადიციისამებრ, მოგება – 24 000 მანეთი – პუშკინსა და სმირდინს შუაზე უნდა გაეყოთ.

1 Т. 10, отд. VI, стр. 1.

2 ნ. სმირნოვ-სოკოლსკის იგივე წიგნი, გვ. 374.

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის იშვიათ გამოცემათა განყოფილებაში დაცულია ზემოთ აღნიშნული კრებულის პირველი ნაწილი. 232-გვერდიან წიგნში დაბეჭდილია სამი პოემა პოეტის ადრეული შემოქმედებითი პერიოდიდან. ესენია: „Руслан и Людмила“, „Кавказский пленник“, და „Бахчисарайский фонтан“. მეორე ნაწილში ექვსი ნაწარმოებია, რომელთაგან ორი: „Дом в коломне“ и „Анжело“ მანამდე გამოცემული არ ყოფილა. ეროვნული ბიბლიოთეკის ეგზემპლარი აკინძულია მუქ მწვანე მუყაოს ყდაში, ხოლო ყავისფერი ტყავის ყუაზე ამოტვიფრულია: „Повести Пушкина“. კრებულის პირველი ნაწილის საგამომცემლო ყდაზე დაბეჭდილი მონაცემები ზუსტად ემთხვევა თავფურცლის ტექსტს: „Поэмы и повести Александра Пушкина. Часть первая. — С. Петербург. Печатано в Военной Типографии. 1835.“ თავფურცლის მეორე მხარეს 1835 წლის 12 იანვრით დათარიღებული ცენზურის ნებართვაა, რომელსაც ხელს აწერს ცენზორი ნიკიტენკო. პირველი ტომის მეექვსე (უნომრო) გვერდზე აღნიშნულია სმირდინის როლი ამ გამოცემაში. წიგნის ბოლო, 225–232 გვერდებს მოიცავს პროზაული თხზულება „Выписка из путешествия по Тавриды Е. М. Муравьева-Апостола“. ეროვნული ბიბლიოთეკის ეგზემპლარს არ შერჩენია პუშკინის უტკინისეული გრავირებული პორტრეტი, რომელიც ამ გამოცემას ერთვოდა და მის ფასში შედიოდა. ეს პორტრეტი დღეს ძნელად მოსაპოვებელია.

პუშკინის პოპულარული ნაწარმოებების ერთად გამოცემამ გაამართლა ავტორისა და გამომცემლის იმედი: წიგნები კარგად გაიყიდა, რის საფუძველზეც ორტომეულის დაბეჭდვა ავტორის სიცოცხლეში განხორციელებულ ერთ-ერთ წარმატებულ კომერციულ პროექტად შეიძლება მივიჩნიოთ. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის იშვიათ გამოცემათა განყოფილებაში დაცული პუშკინის ნაწარმოებთა კრებულის უდაოდ მაღალ კულტურულ მნიშვნელობას ემატება ისიც, რომ ეს გამოცემა, დიდი ტირაჟის მიუხედავად, უკვე ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს.

პუშკინის სიცოცხლის დროინდელ გამოცემებში იგრძნობა ავტორის ხელწერა და ეპოქის სუნთქვა. როგორც ე. დერგაჩევსკოტმა აღნიშნა, „პოეტის წიგნების გარშემო იქმნება სრულიად განსაკუთრებული აურა, რომელსაც შესწევს უნარი აღადგინოს პუშკინის შემოქმედების მარად ცოცხალი ატმოსფერო“.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ნათლად ჩანს, რომ პუშკინის

ლიტერატურული მოდვანეობა უშუალოდაა დაკავშირებული მის
რთულ, მაგრამ უაღრესად საინტერესო ცხოვრებასთან. პოეტის
საგამომცემლო საქმიანობაზე საუბრისას ჩვენ კიდევ ერთხელ დავ-
რწმუნდით იმაში, თუ რამხელა პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა იგი
საკუთარი ნაწარმოებების გამოცემის საკითხს, ესმოდა რა წიგნის
უდიდესი მნიშვნელობა ეროვნული ინტელექტის ჩამოყალიბებისა
და მომავალი თაობებისთვის საუკეთესო კულტურული ტრადიცი-
ების გადაცემის საქმეში.

წიგნის თაჩოქან

პასილ ცინცაქი

გადამღებო თრთოლვა

ლექსის წერა სულიერი მოთხოვნა უნდა იყოს. მაშინ თითქმის შეუძლებელია ნაწარმოები ცუდი გამოვიდეს; ცხადია, თუ შესაბამისი ნიჭი გაქვს და შრომასაც არ გაურბიხარ.

ეს ჭეშმარიტება კიდევ უფრო გავაცნობიერე, როცა გადავიკითხე გია კობახიძის ლექსების წიგნი „სიზმარში ნანახი სიზმარივით“. ავტორი პროფესიით ექიმი, ფრიად განათლებულ-განსწავლული პიროვნება (მედიცინის დოქტორი). იგი ესთეტიც ბრძანდება. გამორჩეულია სიკეთითა და ღვთისმოსაობით.

ერთგან ამბობს: ხელები მზით მაქვს სავსეო. დავუმატებთ: არა მხოლოდ ხელები. ბატონ გიას კარგად აქვს გააზრებული ლიტერატურის მნიშვნელობა:

„თქმა სიმართლის ყველამ კარგად იცის,
სხვაზე მეტად რომ სჭირდება მწერალს,
წერს, თვითონაც სანთელივით იწვის,
წერს, რადგან ჰყავს ატანილი წერას“.

გ. კობახიძეს უთუოდ ხელწიფება დასამახსოვრებელი ნაწარმოებების შექმნა. მართებულად შენიშნავს თ. ტყემალაძე: „ეს წიგნი ნამდვილი ქართველი პოეტის წიგნია“. დიახ, ჭკრეტიტა და გზნებით, განსჯითა და განზოგადებითაც ნამდვილი ქართველის.

კრებულში არცთუ ცოტაა ორიგინალური სახეები. დავუკვირდეთ შემდეგ გამოთქმებს: „ღამის სიმშვიდე რაფაზე იწვა“, „ღვას როიალი — ბებერი ზანგი“, ან „ისევ გნატრობ, ვით ტრამალი წვიმას“. ახლა გადავიკითხოთ ეს სტროფი:

„დილით ქარი ჩამდგარა,
მზე გულივით ღიაა,
შერევიან ჭაღარა
გორაკებს და იალალს“.

რაფინირებულ პოეტურ ხატს დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ მხოლოდ კარგი მეტაფორით ან ახალი რითმით შორს ვერ წახვალ, აუცილებელია გადამდები თრთოლვა და სინაღდე. თავიდათავია გულწრფელობა. წაიკითხეთ ბატონი გიას ლექსები და დარწმუნდებით, რომ მისი პოეზია მოკლებული როდია ამ თვისებებს.

420-გვერდიან კრებულს არაერთი ღირსება აქვს. ჩვენ მხოლოდ ზოგიერთზე გავამახვილებთ ყურადღებას.

1 „სიზმარში ნანახი სიზმარივით“ ყურადღებას იპყრობს მრავალმხრივი განმტოებით. მხედველობაში მაქვს როგორც თემატიკა, ასევე პრობლემებისადმი მიდგომა. პოეტი ბევრ რამეზე ფიქრობს, მსჯელობს, საბოლოოდ კი ყველაფერი ადამიანის, კაცობრიობის ბედნიერებას ენასკვება.

ლექსები გამორჩეულია სისადავით, რაც უმთავრესად შეპირობებულია დღევანდელი ყოფიდან ნასესხები ფაქტების თუ დეტალების აქცენტირებით და არა მიღმური სამყაროდან მოხმობილი სახეებით.

მგოსანი არა მხოლოდ წამოჭრის მტკივნეულ კითხვებს, არამედ მათ გამომწვევ მიზეზებზეც მიგვანიშნებს, თანაც დაძლევის გზებსაც დაგვაღიანებებს. ყოველივე ეს ხდება ბუნებრივად, ზედმეტი პუბლიცისტური ჩარევის გარეშე. ამიტომაცაა, რომ ლექსები აღიქმება მკაცრად შეკრულ ერთეულებად.

ნიგნის ბოლო გვერდებზე დაბეჭდილია თ. ჭანტურიას, რ. ჩხეიძის, ჯ. ჩარკვიანის, მ. ჯოხაძისა და სხვათა გამონათქვამები გია კობახიძის პოეტურ ოსტატობაზე. ეს კიდევ უფრო ათვალსაჩინოებს ავტორის ნიჭსა და ნაღვანს.

ღმერთმა ქნას, ქართული სულის კიდევ ბევრი ასეთი გამონათება გვეხილოს.

ქრონიკა

მნიგნობართა ასოციაცია: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები...

2013 წელს მნიგნობართა ასოციაციამ ჩაატარა შემდეგი ღონისძიებები:

20 თებერვალი

სამეცნიერო ჟურნალ „ქართული ემიგრაციის“ წარდგინება. ღონისძიებას უძღვებოდა პროფესორი რევაზ ბალანჩივაძე. ჟურნალის მთავარმა რედაქტორმა პროფესორმა პაატა ნაცვლიშვილმა ისაუბრა ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის საქმიანობაზე, მის სამომავლო გეგმებზე. ქართული ემიგრაციის მოღვაწეობაზე და ემიგრანტული ლიტერატურისა და საარქივო დოკუმენტაციის მოვლა-პატრონობის პრობლემებზე.

23 მარტი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის დოდო ჭუმბურიძის წიგნის – „ისტორიული პორტრეტები“ წარდგინება.

ღონისძიებას უძღვებოდა პროფესორი ოთარ ჯანელიძე.

16 აპრილი

მწერალ გურამ ფანჯიკიძის დაბადებიდან 80 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამო.

საღამოს უძღვებოდა ღია ნადარეშიშვილი — საქართველოს მნიგნობართა ასოციაციის თავმჯდომარე.

29 მაისი

ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ მანანა დარჩიაშვილის მონოგრაფიის „ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების შესახებ ქართულ დემოკრატიულ პრესაში (1900-1917 წ.)“ წარდგინება.

ნიგნის შესახებ ისაუბრა და ღონისძიებას წარუძღვა პროფესორი ოთარ ჯანელიძე.

18 ივნისი

ასტრო-ფიზიკოსის, პროფესორ შ. საბაშვილის ნიგნის – „ასტრონიმიის მნიშვნელობა ცივილიზაციისათვის“ წარდგინება.

ნიგნი წარადგინა პროფესორმა რაფიელ ჩიქოვანმა.

საინტერესო შეხვედრების კლუბმა ჩაატარა შემდეგი ღონისძიებები:

30 იანვარი – საიუბილეო საღამო: „ექვთიმე თაყაიშვილი — ცნობილი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე“.

ღონისძიება მიეძღვნა ექვთიმე თაყაიშვილის დაბადებიდან 150 წლისთავს.

იუბილარის ცხოვრება და მოღვაწეობა მიმოიხილა ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საისტორიო და საარქეოლოგიური საზოგადოების თავმჯდომარემ პროფესორმა ნანა ხაზარაძემ.

17 მარტი – დიდი ქართველი მწერლის ოთარ ჭილაძის ხსოვნის საღამო, მიძღვნილი მისი დაბადებიდან 80 წლისთავისადმი.

მწერლის შემოქმედებაზე ისაუბრეს პროფესორებმა ინგა მილორავამ და პოეტმა ემზარ კვიტაიშვილმა.

12 ივნისი – პოეტ მორის ფოცხიშვილის დაბადებიდან 80 წლისთავისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული საღამო.

ღონისძიება გაიმართა ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახლ-მუზეუმში. (მონაწილეობდნენ ცნობილი ქართველი მწერლები, მსახიობები, მომღერლები).

11 ოქტომბერი – საჯარო ლექცია თემაზე: „საქართველოს ეკონომიკის თანამედროვე მდგომარეობა და პერსპექტივები“.

ლექციის ჩასატარებლად მოწვეული იყო ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ნოდარ ჭითანავა.

ჟურნალისტთა კლუბის ღონისძიებები:

15 თებერვალი

„მიყვარს ჟურნალი, მიყვარს გაზეთი, მაგრამ მე სცენას ვერ მოვშორდები“.

იაკობ ახუაშვილი.

22 მარტი

„ჟურნალისტიკის თანამედროვე პრობლემები“.

ჰამლეტ გეგია – საქართველოს ჟურნალისტთა კავშირის თავმჯდომარე.

26 აპრილი

„დევეანდელობა – დღეის ხვედრია“.

თამთა ბერიშვილი – გაზეთ „დევეანდელობის“ რედაქტორი.

17 მაისი

„მწერლობის ისტორია – ჩემი სიყვარულია“.

მაყვალა გონაშვილი – საქართველოს მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე.

ბასწორება

„მწიგნობრის 2012“ წლის ნომერში 124-ე გვერდზე ქალბატონ პელო ლელეყ-ვასთან საუბარში ნაცვლად „1972 წლიდან წმს საკავშირო ცენტრალურმა გამგე-ობამ „Альманах библиофила“, რომელიც ადრე საკავშირო წიგნის პალატასთან ერთობლივად გამოდიოდა დამოუკიდებლად დაბეჭდა“ – უნდა იყოს: „1978 წელს საკავშირო წმს ცენტრალური გამგეობის პრეზიდიუმმა „Альманах библиофила“ მე-5 ნომრიდან ამავე საზოგადოების ორგანოდ გამოაცხადა“... – შემდეგ როგორც ტექსტშია.

მომდევნო აბზაცის დასაწყისში ნაცვლად „მაღევე 1978 წელს საქართველოს წმს რესპუბლიკური გამგეობის პრეზიდიუმმა შეძლო მიეღო ზემდგომი ორგანოების თანხმობა ალმანახის გამოცემაზე“ – უნდა იყოს: „საქართველოს წმს რესპუბლი-კური გამგეობის პრეზიდიუმმა რესპუბლიკის ყველა ზემდგომი ორგანოს შესაშური მხარდაჭერით მიიღო თანხმობა ალმანახის გამოცემაზე“... – შემდეგ როგორც ტექს-ტშია.

შინაარსი

გიორგი ერისთავი – 200

ლადო მინაშვილი, „ქართული სათავადო მწერლობის
მამამთავარი“ ----- 3

ექვთიმე თაყაიშვილი – 150

ნანა ხაზარაძე, ლეხოურიდან პეტერბურგამდე ----- 19
მიხეილ ქავთარიძე, ჯრუჭის მონასტერი და მისი სიძველენი - 23

ნიგნი და ცხოვრება

გურამ თაყაიშვილი, ნიგნი – პოლიტიკური
დევნის საგანი ----- 28
თენგიზ ჩხაიძე, გრიგოლ რობაქიძის თხზულებათა
ხუთტომეული ----- 37

დრო და აღმნიშვნები

ნოდარ ტაბიძე, საქმენი მისი ხმანებენ ----- 43
ლია ლომიძე, გამორჩეული ქალბატონი ----- 47

რუსთველოლოგია

ნინო ქავთარიძე, „ვეფხისტყაოსნის“ XVII საუკუნის
მხატვრულად გაფორმებული ხელნაწერები ----- 51
გორის დარჩიძე, ისევ „უსასყიდლო მარგალიტის“ შესახებ ---- 59

ნიგნის მოამბენი

ანა ჯაფარიძე, ქეთევან ირემაძე ----- 65

ნარსულის ფურცლები

რაულ ჩაბუნაშა, „უსწორო კარაბადინის“ ცნობები
ლვინის შესახებ ----- 73

ძიებანი

მიხეილ ქავთარია, A-668 ხელნაწერი კოდიკოლოგის
თვალთ ----- 88

ბორის ღარჩია, იაკო შემოქმედელის სამსტროფიანი
ლექსი ----- 106

ბეჭდური ნიბნის ისტორიისათვის

ნინო სვედელიძე, შრომით მოპოვებული მარადიულობა ---- 114

ჩვენი იუბილარები

ლალი ავალიანი, „უჩინო“ ჩინებული მწერალი ----- 129

ინგა მილორაშა, ოთარ ჭილაძის „რკინის თეატრის“
მხატვრული სივრცე ----- 141

ნიბნის ბედი

დალი მაჩაიძე, მინაწერები პირველნაბეჭდი ქართული
ბიბლიის სარდიონ მესხიშვილისეულ ცალზე ----- 150

ყალბით და ფუნჯით

მარიამ ბაჩაჩილაძე, ექსლიბრისის ხელოვნების
განვითარება საქართველოში უნდა გაგრძელდეს! ----- 159

მსოფლიოს მერიდიანებზე

მანანა სამაშვილი, მუზა, წიგნი და ცხოვრება ----- 183

წიგნის თაროდან

ვასილ ცინცაძე, გადამდები თრთოლვა -----198

ქრონიკა

მწიგნობართა ასოციაცია: ფაქტები, მოვლენები,
ღონისძიებები... -----200

გერმანული საგამომცემლო კომპანიების სახელმძღვანელო

საგამომცემლო განყოფილების
ხელმძღვანელი შოთა კობიაშვილი
უფროსი რედაქტორი სოფიო კობიაშვილი
რედაქტორი რუსუდან ბულისკერია

ტექსტი ააწყო და
დააკაბადონა სოფიო კობიაშვილმა

აღმანახის მასალების რედაქციის
ნებართვის გარეშე გამოყენება არ შეიძლება.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მწიგნობართა ასოციაცია.
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 293-29-12, 293-31-79

n 69/24

MTSIGNOBARI '13

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year, it provides articles on books and book's authors, libraries and bibliophiles, researches in the world of books, old books and on book-lovers of different countries and sides.

Editor-in-chief NODAR TABIDZE

Painter ANZOR TODRIA

Ilia Chavchavadze
Georgian Association
Of Book-Lovers

Tbilisi-2013

